

Pali Text Society

SADDHAMMA PAJJOTIKĀ

THE COMMENTARY ON
THE MAHĀ-NIDDESA

VOL II

EDITED BY .

A. P. BUDDHADATTA

MAHĀĠHERA, OF AMBALANGODA, CEYLON

London

PUBLISHED FOR THE PALI TEXT SOCIETY

BY

HUMPHREY MILFORD

OXFORD UNIVERSITY PRESS, AMEN HOUSE, E C. 4

1939

PRINTED IN GREAT BRITAIN

EDITOR'S NOTE

IN my Introduction to the first volume I have made a mistake about the author of this work. I have mistaken Upatissa for Upasena, and have discussed the date of Upatissa. Nevertheless it is not a useless discussion, because the Elder Upatissa was a noteworthy person, being the author of the *Vimuttimaggā*.

Here I add something more helpful towards finding out the date of Upatissa. It is stated in *Mahāvamsa* (xxxiv 2, 3) that King Mahācūli Mahātissa gave alms to Mahāsumma with the wages he received for his manual labour. This Mahāsumma was a pupil of Upatissa, and the king was Vattagāmini's adopted son, who ascended the throne after Vattagāmini in 17 B C. Thus we have found an ascertained date as to when Upatissa's pupil, Mahāsumma, lived. This confirms my statement that Upatissa was a contemporary of Vattagāmini.

We have now to discuss Upasena, the author of this work. According to its colophon, Upasena lived in the reign of Sīrinivāsa Sīrisanghabodhi, and he compiled this work while dwelling in a monastery built and given to him by a minister named Kittisena, Bhattisena, or Bhaddasena. The *Mahāvamsa*, in the fifty-second chapter, states that the Chief Secretary, Sena, built a monastery named Mahālekha-kapabbata within the precincts of Mahāvihāra. This Sena was a son of Udaya II, and a minister of Kassapa IV, who reigned or seventeen years, beginning from A D 896, and had the title "Sīrisanghabodhi."

Now the only difficulty in coincidence lies with the statement in the colophon that this work was completed in the *twenty-sixth* year of the reign of the king mentioned there.

Following one of the other readings of the donor's name, we find, in *Mahāvamsa*, cp 50, a statement to the effect that a general, Bhadda by name, caused to be built a monastery called Bhaddasenāpati-parivena. This general lived during the reign of Sena I, who ruled for twenty years, beginning from A D 831. Here, too, we have a reign not twenty-six years long. The next king, Sena II, reigned for thirty-five years, beginning from A D 851, but he had not the title "Sirisanghabodhi."

A P BUDDHADATTA

September 10, 1938

TABLE OF CONTENTS

	PAGE
VI JARĀSUTTANIDDESAVANNANĀ - - -	247
VII TISSA-METTEYYASUTTANIDDESAVANNANĀ - - -	261
VIII PASURASUTTANIDDESAVANNANĀ - - -	284
IX MĀGANDIYASUTTANIDDESAVANNANĀ - - -	303
X PURĀBHEDASUTTANIDDESAVANNANĀ - - -	315
XI KALAHAVIVĀDASUTTANIDDESAVANNANĀ - - -	351
XII CŪLAVIYŪHASUTTANIDDESAVANNANĀ - - -	360
XIII MAHĀVIYŪHASUTTANIDDESAVANNANĀ - - -	365
XIV TUVATAKASUTTANIDDESAVANNANĀ - - -	372
XV ATTADANDASUTTANIDDESAVANNANĀ - - -	423
XVI SĀRIPUTTASUTTANIDDESAVANNANĀ - - -	438
APPENDIX - - -	472
INDEX - - -	473

Saddhammapajjotikā

MAHĀNIDDESAṬṬHAKATHĀ

JARĀSUTTANIDDESAVANNANĀ

[117] Chatthe Jarāsutte *Appaṇ vata jīvitaṇ idan* ti idaṇ vata manussānaṇ jīvitaṇ appakaṇ parittaṇ *Chitiparittatāya* sarasaparittatāyā ti, Guhatthakasutte pi vuttanayam etaṇ *Orāṇ vassasatā pi miyati* ti vassasatā oraṇ kalalādikāle pi miyati *Aticcā* ti vassasataṇ atikkamivā *Jarāsā pi miyati* ti jarāya pi miyati

Ito paraṇ Guhatthakasuttaniddesavannanāyaṇ vuttanayen' eva gahetabbaṇ

[119] *Appan* ti mandaṇ

Gamanīyo samparāyo ti paraloko gantabbo

[120] *Kalalakāle* pi ti ettha kalalaṇ nāma patisandhikahane tihi jātiunnaṇsūhi katasuttaḡge thita-telabindupamānaṇ acchaṇ vipasannaṇ kalalaṇ hoti, yaṇ sandhāya vuttaṇ

Tvlatelassa yathā bñdu sappimando anāvilo

*Evaṇ-vannapatibhāgaṇ kalalan ti pavuccati** ti

Tasmaṇ kalalakāle pi *Cavati* ti jivitā¹ galati *Murati* ti jivitaviyogaṇ āpajjati *Antaradhāyati* ti adassanaṇ pāpuṇāti *Vipparuggati* ti chijjati *Andajayoniyā cavati* *Jalābujayoniyā marati* *Saṇsedajayoniyā antaradhāyati* *Opapātikayoniyā vipparuggati* ti evam eke vannayanti

Abbudakāle pi ti abbudaṇ nāma kalalato sattāhaccayena maṇsadhovanudakavaṇṇaṇ hoti, kalalanāmaṇ antaradhāyati *Vuttam* pi c' etaṇ

* Cf J iv, 496, Ml 421

¹ H, D, B jivitaṇ

*Sattāhaṇ kalalaṇ hoti paripakkaṇ samūhataṇ,
Vvattamānaṇ¹ taṇ² bhāvaṇ abbudaṇ nāma jāyati** ti

Tasmaṇ abbudakāle pi

Pesikāle pi ti tasmā pi abbudā sattāhaccayena vīlinatī-
pusadisā pesi nāma sañjāyati³ Sā maricaphānītena dīpe-
tabbā gāmadārakā hi supakkāni maricāni gahetvā sāta-
kante bhandikaṇ katvā pīletvā mandaṇ ādāya kapāle pak-
khipitvā ātape thapenti, taṇ sukkhamānaṇ sabbabhāgehi
muccati, evarūpā pesi hoti, abbudan ti nāmaṇ antaradhā-
yati Vuttam pi c' etaṇ

*Sattāhaṇ abbudaṇ hoti paripakkaṇ samūhataṇ,
Vvattamānaṇ¹ taṇ² bhāvaṇ pesi nāma pajāyati** ti

Tasmaṇ pesikāle pi

Ghanakāle pi ti tato pesito sattāhaccayena kukkutanda-
santhāno ghano nāma maṇsapindo nibbattati, pesi ti nāmaṇ
antaradhāyati Vuttam pi c' etaṇ

*Sattāhaṇ pesi bhavati paripakkaṇ samūhataṇ
Vvattamānaṇ¹ taṇ² bhāvaṇ ghano nāma pajāyati³
Yathā kukkutyā andaṇ samantā parimandalaṇ
Evaṇ ghanassa santhānaṇ nibbattaṇ kammappaccayā** ti

Tasmaṇ ghanakāle pi

Pasākhakāle pi ti pañcame sattāhe dvinnāṇ dvinnāṇ
hattha-pādānaṇ sīsassa c' atthāya pañca pilakā jāyanti, yaṇ
sandhāya vuttaṇ *Pañcame bhikkhave sattāhe pañca pilakā
santhahanti kammato** ti Tasmaṇ pasākhakāle⁴ pi

Tato paraṇ chattha-sattamādiṇi sattāhāni atikkamma
desanaṇ sankhīpitvā dvācattālīsasattāhe⁵ parinatakāle kesa-
loma-nakhādīnaṇ uppattikālāñ ca, tassa ca nābhito utthito
nālo mātu udarapatalena ekābaddho hoti, so uppaladan-
dako viya chiddo, tena āhārasaso⁶ saṇsaritvā⁷ āhāra-
samutthānaṇ rūpaṇ samutthāpeti Evaṇ so dasamāse yāpeti

* (?)

¹ S, C °māna

² S, C tab

³ H, D, B, S paññāyati

⁴ S, C, D sākha°.

⁵ H omits dvā

⁶ B āhārasnehaṇ

⁷ H pariharitvā, D parisaritvā

Taṇ sabbaṇ avatvā *sūtighare* ti āha Yaṇ sandhāya vuttaṇ

Kesā lomā nakhā pi ca

Yaṇ c' assa bhuñjati mātā annaṇ pānaṇ ca bhojanaṇ,

*Tena so tattha yāpeti mātukucchigato naro** ti

Tattha *sūtighare* ti *sūtikāghare*, *vi jāyanaghare* ti attho “*Sūtikāghare*” ti vā pātho, *sūtikāyā* ti padacchedo

Addhamāsiko pi ti jātadivasato patthāya addhamāso etassa atthi ti addhamāsiko *Dvemāsikādisu pi* es' eva nayo Jātadivasato patthāya ekaṇ saṇvaccharaṇ etassa atthi ti *saṇvacchariko* Upaṇi duvassikādisu pi es' eva nayo

Yadā jinno hoṭi ti yasmaṇ kāle jarājinnō bhavati, jajjari-bhūto *Vuddho* ti vayovuddho *Mahallako* ti jātumahallako *Addhagato* ti tayo addhe atikkanto *Vayo anuppatto* ti tatiyaṇ vayaṇ anuppatto [121] *Kandadanto* ti antarantarā patitā dantā phālītā ca, jarānubhāvena khandā dantā jātā assā ti *khandadanto* *Palitakeso*¹ ti pandarakeso *Vilūnan* ti luñcivā gahitā kesā viya khallātaṇ² *Khallitasiro*³ ti mahākhallātasīso⁴ *Vahtan*⁵ ti saṇjātavali *Tilakāhatagatto* ti setatūlaka-kālatūlakehi vikinnasariro *Bhaggo*⁶ ti bhaggo Iminā pi 'ssa vankabhāvaṇ dīpeti *Dandaparāyano* ti dandapatīsarano dandadutiyo

So jarāya pi ti so puggalo jarāya pi abhibhūto marati *Natthi maranamhā*⁷ *mokkho* ti maranato muñcanūpāyo natthi, nūpalabbhati

Phalānam va pakkānaṇ pāto patanato bhayan ti paripākagatānaṇ sithilavantānaṇ panasaphalādīpakkānaṇ paccūsa-kāle avassaṇ⁸ patissanti⁹ ti phalasāmikānaṇ bhāyanaṇ¹⁰ viya *Evaṇ jātāna maccānaṇ nccaṇ maranato bhayan* ti evam eva uppannānaṇ sattānaṇ maccusankhātamaranato satataṇ kālaṇ bhayaṇ

* S 1, 206

¹ H phali°

³ T khālita°, H, D, S khallitaṇ°

⁵ T vallīnaṇ

⁷ H, B °nato

⁹ D papa°, H °sati

² H omits

⁴ S, C °sīro

⁶ H, D bhoggo

⁸ H, D, B omī

¹⁰ H, D, B bhāyamānānaṇ.

Yathā pi kumbhakārassā ti yathā nāma mattikabhājanāṇ karontassa *Kataṇ mattikabhājanan* ti tena nittāpitabhājanāṇ *Sabbaṇ bhedanapariyantān* ti pakkāpakkaṇ sabbaṇ, bhedanāṇ bhijjanaṇ¹ pariyaṇtaṇ avasānaṇ assā ti bhedanapariyaṇtaṇ *Evaṇ maccāna jīvitān* ti evam eva sattānaṇ āyusankhārā

Daharā ca mahantā cā ti tarunā ca mahallakā ca *Ye bālā ye ca paṇḍitā* ti ye ca assāsapassāsāyattaṇjīvītā bālā, ye ca paṇḍiccena samannāgatā Buddhādayo *Sabbe maccuvasaṇ yaṇī* ti ete vuttappakārā daharādayo² sabbe maccuno issariyaṇ upagacchanti

Tesaṇ maccupariyaṇtaṇ ti etesaṇ maccunā³ parivāritānaṇ *Gacchataṇ paralok' uto* ti ito manussalokato paralokaṇ gacchantānaṇ *Na pitā tāyate puttān* ti pitā puttāṇ na rakkhati *Ñātī vā pana ñātike* ti mātāpitāpakkhikā ñātī vā te yeva ñātike rakkhituṇ na sakkonti

Pekkhataṇ yeva ñātīnaṇ ti vuttaviḍhānaṇ yeva ñātīnaṇ pekkhantānaṇ yeva olokentānaṇ yeva *Passa lālapataṇ puthū* ti *passā* ti ālapanaṇ, lālapantānaṇ vilapantānaṇ puthūnaṇ nānappakārānaṇ, *ekameko va maccānaṇ go vaṇṇho viya nīyati* ti sattānaṇ ekameko vadhāya nīyamāna-goṇo viya maranāya niyyati, pāpunīyati

Evam abbhāhato loko ti evam eva sattaloko bhusaṇ āhato *Maccunā ca jarāya cā* ti maranena ca jarāya ca abbhāhūto

Māmāyite ti mamāyitavattthukāranā

Vinābhāvaṇ santam ev' idan ti⁴ vijjamānaṇ vinābhāvam eva idaṇ, na sakkā avinābhāvena bhavituṇ ti vuttaṇ hoti

[122] *Socantī* ti cittaṇ socanaṇ karonti *Kīlamantī* ti kāyena kīlamathaṇ pāpunanti *Paridevantī* ti nānāvidhaṇ vācāvilāpaṇ bhaṇanti *Urattālāṇ kandaṇtī* ti uraṇ tāletvā tāletvā kandaṇti *Sammohaṇ āpajjaṇtī* ti sammohabhāvaṇ pāpunanti

Anicco ti hutvā abhāvatthena *Sankhato* ti paccayehi sangamma kato *Patuccasamuppanno* ti paccayasāmaggaṇ paticca, na paccakkhāya, saha sammā ca⁵ uppanno *Khaya-*

¹ H. omits

² H, D omits daharā

³ H maccu

⁴ S, C add santavinābhāvaṇ

⁵ H, B va

dhammo ti khayaṇ gamanasabhāvo *Vayadhammo* ti vayan gamanasabhāvo,¹ bhangagamanasabhāvo ti attho *Virāga-dhammo* ti virajjanasabhāvo *Nirodhadhammo* ti nirujjhana-sabhāvo

*Yvāyaṇ*² *pariggaho* ti yo³ ayaṇ³ *pariggaho* *Yā 'yaṇ*⁴ *pariggaho* ti pi pātho, *Nicco* ti sabbakāliko⁵ *Dhuvo* ti thiro *Sassato* ti acavano *Aviparīṇāmadhammo* ti pakatiṇ ajahana-sabhāvo *Sassatisamaṇ tath' eva thassatī* ti canda-suriya-sineru-mahāsamudda-pathavi-pabbatādayo viya titttheyya

[123] *Nānābhāvo* ti jātiyā nānāsabhāvo *Vinābhāvo* ti maranena viyogabhāvo *Aññathābhāvo* ti bhavena aññathābhāvo *Purimānaṇ purimānaṇ khandhānaṇ* ti anantare pure⁶ uppannānaṇ khandhānaṇ *Viparīṇāmaññathābhāvā* ti pakatibhāvaṇ jahitvā aññathābhāvena pacchimā pacchimā khandhādayo pavattanti, uppajjanti ti sambandho

Sabbaṇ gharāvāsapaḷibodhan ti sakalaṇ gṛhībhāvajataṇ⁷ *Ñātmittāmaccaḷibodhan* ti mātāpitupakkhikā ñāti, mittā sahāyā, amaccā amaccaganā⁸ *Sannidhūpaḷibodhan* ti nidhānajataṇ *Chinditvā*⁹ ti chetvā¹⁰ *Kesamassuṇ ohāretvā* ti kese ca massūni ca oropayitvā *Kāsāyāni vatthāni* ti kāsāyarasapītāni vatthāni

Māmako ti 'mama upāsako, bhikkhu vā' ti sankhaṇ gato, Buddhādini vā vatthūni mamāyamāno

Tesaṇ tesaṇ sattānaṇ ti anekesaṇ sattānaṇ sādharānaniddeso *Yaññadattassa maranaṇ*, *Somadattassa maranaṇ* ti evaṇ hi divasam pi kathiyamāne n' eva sattā pariyādānaṇ gacchanti, na sabbaṇ aparatthadīpanaṇ sījhati, imehi pana dvīhi padehi na koci satto aparīyādīnno hoti, na kiñci aparatthadīpanaṇ na¹¹ sījhati

Tamhā tamhā ti ayaṇ gativasena anekesaṇ nikāyānaṇ sādharānaniddeso *Sattānikāyā* ti sattānaṇ nikāyā, satta-ghatā, sattasamūhā ti attho.

¹ B *add*s bhangavasena

² H yā 'ssa, D yvāssa

³ H, D *assa*

⁴ H yvāssa

⁵ B, C *satatakā*^o

⁶ H *dūre*

⁷ C, D *gṛhīvāsa*^o

⁸ C, S *gumbā*

⁹ S *chaddetvā*, C *chedetvā*, D *omits*

¹⁰ H, S, C *omits*

¹¹ H, D *omits*

Cuti ti cavanavasena vuttaṇ, eka-catu-pañcakkhandhāya cutiyā sāmāññavacanam etaṇ *Cavanatā* ti bhāvavacanena lakkhananidassanaṇ [124] *Bhedo* ti cutikkhandhānaṇ bhanguppatti-paridīpanaṇ *Antaradhāna* ti ghatassa viya bhinnassa bhinnānaṇ khandhānaṇ yena kenaci pariyāyena ghatanābhāva¹-paridīpanaṇ *Maccumarana* ti maccusan-khātaṇ maranaṇ, na khanikamaranaṇ *Kālo* nāma antako, tassa kīriyā ti *kālakīriyā* *Ettāvatā* sammutimaraṇaṇ dīpitaṇ

Idāni paramatthena dipetaṇ *khandhānaṇ bhedo* ti ādim āha Paramatthena hi khandhā eva bhijjanti, na satto nāma koci marati, khandhesu pana bhijjamānesu satto marati, bhinnesu mato ti vohāro hoti *Ettha* ca catuvokāra-pañcavokāravasena *khandhānaṇ bhedo*, ekavokāravasena *kalebarassa nikkhepo* Catuvokāravasena vā khandhānaṇ bhedo, sesadvayaena *kalebarassa nikkhepo* vedītabbo, kāmārūpabhavadvaye² pi³ rūpakāyasankhātassa *kalebarassa sambhavato Yasmā vā Cātummahārājikādisu khandhā bhijjant' eva*, na kiñci nikkhipanti, tasmā tesāṇ vasena *khandhānaṇ bhedo*, manussādisu *kalebarassa nikkhepo* *Ettha* ca *kalebarassa nikkhepakāranato maranaṇ kalebarassa nikkhepo* ti vuttaṇ

Jīvitindriyassa upacchedo ti iminā indriyabaddhass' eva maranaṇ nāma hoti, anindriyabaddhassa maranaṇ nāma natthi ti dasseti "Sassaṇ mataṇ, rukkho mato" ti idaṇ pana vohāramattam eva, attnato pana evarūpāni vacanāni sassādīnaṇ khayavayabhāvam eva dīpenti

Rūpagata ti rūpam eva rūpagataṇ *Vedanāgata* ti ādisu pi es' eva nayo

Pubbe va macca ti maccaṇ vā bhogā *pubbe va pathamata-raññ* eva *vijahanti*, *macco vā te* bhoge *pubbatarāṇ jahāti* ⁴

Kāmakāmi ti corarājānaṇ ālapati Ambho, kāme kāmāyamāna, *kāma* *bhogino* nāma loke *asassatā*, bhogesu vā natthesu jīvamānā va abhogino honti, bhoge vā pahāya sayāṇ nassanti, *tasmā ahaṇ* mahājanassa *sokakāle* pi *na socāmī* ti attho

¹ B thānābhā°, H ghatta°

³ H, D omī

² B, C Kasmā ? bhava°

⁴ H, D, S, C jahati

Viditā mayā sattuka lokadhammā ti corarājānaṃ ālapanto ambho *sattuka*, mayā lābho alābho ayaso yaso ti ādayo lokadhammā viditā, yath' eva hi *cando udeti* ca pūrati ca, puna-r-apī ca khīyati, yathā ca *surīyo* andhakāraṃ vidhamento mahantaṃ lokappadesaṃ tejetvāna puna sāyaṃ *atthaṃ paletī* atthaṃ gacchati, na dissati, evam eva bhogā uppajjanti ca vinassanti ca, tattha kiṃ sokena ? tasmā na socāmiṭṭi attho

Tanhāmaññānāya maññatī ti tanhāya janita-mānamaññānāya maññatī, mānaṃ karoti *Ditthimaññānāyā* ti ditthiṃ upanissayaṃ katvā uppannāya maññānāya¹ *Mānamaññānāyā* ti saha-jāta-mānamaññānāya *Kilesamaññānāyā* ti vuttappakārāya upatāpanatthena kilesamaññānāya maññatī

[125] *Kuhā* ti vimhāpakā *Thaddhā* ti khānu viya thaddhā *Lapā* ti paccayanūmittena lapanakā

[126] *Sangatan*² ti samāgataṃ, ditthaṃ³ phutthaṃ³ vā *Piyāyūtan* ti piyakataṃ *Sangatan* ti sammukhībhūtaṃ *Samāgatan* ti samīpaṃ āgataṃ *Samāhūtan* ti ekībhūtaṃ, *Sannipātītan* ti pinditaṃ

Supinagato ti supinaṃ pavittho *Senāvvyūhaṃ passatī* ti senāsannivesaṃ dakkhati *Ārāmarāmaneyyakā* ti pupphā, rāmādīnaṃ ramanīyabhāvaṃ *Vanarāmaneyyakādīsu* pi es' eva nayo

Petan ti ito paralokaṃ gataṃ *Kālakatan* ti mataṃ

[127] *Nāmam evāvasissatī akkheyyan* ti sabbaṃ rūpādī-dhammajātaṃ pahīyati, nāmamattam eva tu avasissatī, 'Buddharakkhito Dhammarakkhito' ti evaṃ akkhātuṃ⁴ kathetuṃ

Ye cakkhuvññānābhīsamabhūtā ti ye⁵ cakkhuvññānena abhīsamabhūtā rāsikatā, ditthā, catusamutthānikā rūpā. *Sotavññānābhīsamabhūtā* ti parato-ghosena sotavññānena rāsikatā sūtā dvīsamutthānikasaddā

[128] *Munayo* ti khīnāsavamunayo *Khemadassino* ti nibbānadassino

Soko ti sokaṇiddeso⁶ *Vyassatī* ti vyasanaṃ, hitasukhaṃ

¹ H, D omī

² H sankhataṃ

³ H ditthapubbaṃ

⁴ S, C sankhātuṃ, B ākhyātuṃ

⁵ C, D add sayāṃ

⁶ All MSS °se

khīpati, viddhaṇseti ti attho Ñātīnaṇ vyasanaṇ ñātivya-sanaṇ, corarogabhayādīhi ñātikkhaya ñātvinaṇso ti attho, tena ñātvivya-sanaṇa, phutthassa ti ajjhotthatassa, abhibhū-tassa, samannāgatassāti attho Sesesu pi es' eva nayo

Ayam pana vīseso bhogānaṇ vyasanaṇ *bhogavyasanaṇ*, rāja-corādivasena bhogakkhaya bhogavinaṇso ti attho Rogo yeva vyasanaṇ *rogavyasanaṇ*, rogo hi ārogyaṇ nāseti¹ vinā-seti ti vyasanaṇ Silassa vyasanaṇ *silavyasanaṇ*, dussilyass' etaṇ nāmaṇ Sammāditthiṇ vināsayamānā uppannā ditthi yeva *ditthivyasanaṇ* Ettha ca purimāni dve anupphannāni, pacchimāni tīni nupphannāni, tilakkhanabbhāhatāni Purimāni ca tīni n' eva kusalāni, nākusalāni, sīla-ditthivya-sanaṇaṇ vayaṇ akusalaṇ

Aññātaraññātarenā ti gahitesu vā yena kenaci, agahitesu vā mittāmaccaṇvya-sanaṇaṇdisu yena kenaci *Samannāgatassā* ti samanubaddhassa, aparimuccamānassa *Aññātaraññātarena dukkhadhammenā* ti yena kenaci sokadukkhassa uppat-ti-hetunā

Soko ti socanavasena soko, idaṇ etehi kāranehi uppajja-nakasokassa sabhāvapaccattaṇ *Socanā* ti socanākāro *Socitattan* ti socitabhāvo *Antosoko* ti abbhantarasoko Duttiyapadaṇ upasaggena vaddhitaṇ, so² hi abbhantaraṇ sukkhā-pento parisukkhāpento uppajjatitī³ *antosoko*⁴ *antoparisoko* ti vuccati *Antodāho* ti abbhantaradāho Duttiyapadaṇ upa-saggena vaddhitaṇ

Cetaso parijjhāyanā ti cittassa jhāyanākāro Soko hi uppajjamāno aggi viya cittaṇ jhāpeti, dahati, "cittaṇ me jhāmaṇ, na me kiñci patibhātī" ti vadāpeti

Dukkhiṇo mano dummano, tassa bhāvo *domanassaṇ* Anupavittatthena soko va sallan ti *sokasallaṇ*

Paridevaṇiddese mayhaṇ dhitā, mayhaṇ putto ti evaṇ ādissa ādissa devanti, rodanti etenāti *ādevo* Taṇ taṇ vannaṇ parikkittetvā devanti etenāti *paridevo* Tato parāni dve dve padāni purimadvayass' eva ākāra-bhāvaṇiddesavasena vut-tāni *Vācā* ti vacanaṇ *Palāpo* ti tucchaṇ nīratthakava-

¹ B nāsayati, C viyassati

³ H D S omīti ti, and add so

² H, D, S yo

⁴ H, D omīti

canāṇ Upaddhabhanita¹-aññabhanitādivasena² virūpo palāpo ti³ *vippalāpo* Lālappo ti punappunaṇ lapanāṇ Lā-lappanākāro lālappanā Lālappitassa bhāvo lālappāyutat-taṇ⁴ Macchariyādini vuttatthān' eva

[130] Sattamagāthā evaṇ maranabbhāhate loke anurūpapa-tīpattidassanattāṇ vuttā Tattha *patilīnacarassā* ti tato tato patilīnaṇ⁵ cittaṇ katvā carantassa *Bhikkhuno* ti kalyāṇaputhujjanassa vā sekkhassa vā *Sāmaggiyam āhu tass' etaṇ, yo attānaṇ bhavane na dassaye* ti tass' etaṇ patirūpam āhu yo evaṇ patipanno nīrayādibhede bhavane attānaṇ na dassēyya Evañ hi so imamhā maranā mucceyyā ti adhippāyo

Patilīnacarā vuccantī ti tato tato līnacittācārā kathiyanti *Satta sekkhā* ti adhisīlādīsu tīsu⁶ sikkhāsu sikkhantī ti sotā-pattimaggatthāṇ ādiṇ katvā yāva arahattamaggatthā satta sekkhā *Arahā* ti phalattho, so nīttitakiccattā *patilīno*

Sekkhānaṇ patilīnacaranabhāve kāranaṇ dassento *Kī-kāranā* ti ādīm āha *Tato tato* ti te satta sekkhā tehi tehi ārammanehi *Cittaṇ patilīnentā* ti attano cittaṇ nīlīnentā⁷ *Patikujjentā*⁸ ti sankocentā *Pativattentā* ti katasārakaṇ viya ābhujantā⁹ *Sannirundhantā*¹⁰ ti sannirumbhentā¹¹ *Sanniggaṇhantā* ti niggahaṇ kurumānā *Sannivārentā* ti vārayamānā *Rakkhantā* ti rakkaṇ kurumānā *Gopentā* ti cīttamañjūsāya gopayamānā

Idāni dvāravasena dassento *cakkhudvāre* ti ādīm āha Tattha *cakkhudvāre* ti cakkhuviññānadvāre *Sotadvārādīsu* pi es' eva nayo

Bhikkhuno ti *puthujjanakalyāṇakassa vā bhikkhuno, sek-khassa vā* [131] *bhikkhuno* ti bhikkhusaddassa vacanatthāṇ avatvā idhādhīppeta-bhikkhu yeva dassito Tattha puthuj-jano ca so¹² kilesānaṇ asamucchinnattā, kalyāno ca sīlādi-

¹ H, S, C uppatha°

³ H omits

⁵ All MSS °līna

⁷ H, S, D, C līnentā

⁹ H, S, B °jentā

¹⁰ H °rumbhantā, B, C, D, T °ruddhantā

¹¹ H, B °rujjhantā

² H, D, S °kathitādi°

⁴ H, D, S, B lālappi°

⁶ H, C omi

⁸ H, D, S patikutentā

¹² D omits, B hoti

patipattiyuttattā ti puthujjanakalyāno, puthujjanakalyāno
va puthujjanakalyānako, tassa *puthujjanakalyānakassa*
Adhisīlādīni sikkhatīti sekkho, tassa *sekkhassa vā* sotāpan-
nassa vā sakadāgāmino vā anāgāmino vā

Āsanti nisīdanti etthāti *āsanāṇ* *Yatthā* ti yesu mañca-
pīthādisu *Mañco* ti ādīni āsanassa pabhedavacanāni
Mañco hi nisaṃjāya pi okāsattā idha āsanesu vutto, so pana
masāraka - bundikābaddha¹ - kulirapādaka - āhaccapādakāṇaṇ
aññataro *Piham* pi tesāṇ aññataram eva. *Bhisi* ti unnā-
bhisi-colabhisi-vākabhisi-tinabhisi-pannabhisiṇaṇ aññatarā
Tattkā ti tālapannādīhi vinitvā katā *Cammakhando* ti
nisaṃjāraho yo koci cammakhando *Tīnasanthā* ādayo tinā-
dīni ganthetvā² katā

Asappāyaruṇpadassanena ti asappāyānaṇ ittharūpānaṇ olo-
kanena *Ruttan* ti abbhantarato tucchaṇ *Vvuttan* ti ba-
hiddhā pavesanena suññaṇ *Parivuttan* ti koci gahattho
tattha natthīti atirekena suññaṇ *Asappāyasaddasavane* pi
es' eva nayo

Pañcahi kāmaginehī ti itthirūpa-sadda-gandha-rasa-phot-
thabbhehi pañcahi kāmakoṭṭhāsehi *Vuttam* pi c' etaṇ

Rūpā saddā rasā gandhā photthabbā ca manoramā
*Pañcakāmagunā loke itthirūpasmi dissare** ti

Bhagato ti cittaena sevanaṇ karontassa *Sambhagato* ti
sammā sevantassa *Sevato* ti upasankamantassa *Nisevato*
ti nissayaṇ katvā sevantassa *Sansevato* ti sutthu sevantassa
Patisevato ti punappunaṇ upasankamantassa

Ganasāmaggī ti samanānaṇ ekībhāvo, samaggaḥbhāvo
Dhammasāmaggī ti sattatṭṭhasabodhipakkhiyadhammānaṇ
samūhabhāvo *Anabhinnibbattisāmaggī* ti anibbattamānānaṇ,
anuppajjamānānaṇ, anupādisesāya nibbānadhātuyā parinib-
butānaṇ arahantānaṇ samūho

Samaggā ti kāyena aviyogā [132] *Sammodamānā* ti cit-
tena sutthu modamānā, tussamānā *Avvadamānā* ti vā-

* S. 1, 111, 113, 131

¹ H masāra-vun°

² H, B, D gumbetvā

cāya vivādaṃ akurumānā *Khīrodakībhūtā* ti khīrena saṅ-
sattha-udakasadisa

*Te ekato pakkhandantī*¹ ti te bodhipakkhiyā dhammā ekaṃ
ārammanaṃ pavisaṇṭi, pasīdanti,² tasmiṃ yeva ārammane
pasādam āpajjanti

Anupādisesāyā ti upādīviraḥitāya *Nibbānadhātuyā* ti
amatamahānibbānadhātuyā *Ūnattaṃ vā* ti ettha ūnabhāvo
ūnattaṃ, aparipunnabhāvo ti attho *Punnattaṃ vā* ti pari-
punnabhāvo³ punnattaṃ, punnabhāvo vā na paññāyati
natthi ti attho

Nerayikānaṃ ti nīraye nibbattanakakammānaṃ atthi-
bhāvena nīrayaṃ arahantīti nerayikā, tesaṃ nerayikānaṃ
Nīrayo bhavanaṃ ti nīrayo eva⁴ tesaṃ vasanattānaṃ, ghaṇaṃ
Tīracchānāyomikānaṃ ti ādisu pi es' eva nayo

Tass' esā sāmaggī ti tassa khīnāsavassa esā nibbānasāmag-
gi *Etāṃ channaṃ* ti etaṃ anucchavikaṃ *Patirūpan* ti
sadisaṃ, patibhāgaṃ,⁵ asadisaṃ appatibhāgaṃ na hoti *Anuc-
chavikaṃ* ti etaṃ samanakaraṇānaṃ vā dhammānaṃ magga-
phala-nibbāna-sāsana-dhammānaṃ vā anucchavikaṃ, tesaṃ
anucchavikatāya dūrabhāvaṃ⁶ atigacchati,⁷ atha kho san-
tikā va tehi dhammehi *Anucchavikattā* eva ca *anulomaṃ*,
tesaṃ ca anulometi, atha kho na viloma⁸-paccanikabhāve
thitaṃ.

Idāni yo *attānaṃ bhavane na dassaye* ti evaṃ khīnāsavo
vibhāvito, tassa vannabhananattaṃ ito parā tisso gāthāyo
āha Tattha pathamagāthāya [133] *Sabbatthā* ti dvāda-
sasū āyatanesu, *Na piyaṃ kubbati, no pi appiyaṃ* ti

Niddese *Piṇḍa* ti citta-pīṭikarā⁹ *Te vibhāgato dassento*
Katame sattā piṇḍa ? *Idha y' assa te hontī* ti āha Tattha
y' assa te ti ye assa te *Hontī* ti bhavanti *Atthakāmā* ti
vaddhikāmā *Hata-kāmā* ti sukhakāmā *Phāsukāmā* ti su-
khavīhāra-kāmā *Yogakkhemakāmā* ti catūhi yogehi khaṇaṃ
nibbhayaṃ kāmā

¹ H °dhatī

³ H *adda* punnabhāvo

⁵ S, C *sappa*°

⁷ S, B, C, D *anveti* anugacchati

⁸ H, B °maṇ.

² H, D, S saṅgī°

⁴ H, S *omī*

⁶ S, B, C, D *sundarabhāvaṃ*

⁹ B, C, D *citte*°

Mamāyatitī mātā *Piyāyatitī pitā Bhajatitī [134] bhātā Bhaginī ti etthāpi es' eva nayo Puṇ¹ tāyatī¹ rakhatitī puttō Kulavaṇṣaṇ dhāretitī dhūtā Muttā sahāyā Amaccā bhaccā² Nātī pitupakkhikā Sālohitā mātupakkhikā Ime sattā piyā ti ime sattā pitūjanakā Vuttavipariyāyena appiyā veditabbā

[135] Yā idāṇ dīttasutammutesu vā ti ettha pana yad idāṇ dīttā³-sutaṇ, ettha vā, mutesu vā dhammesu⁴, evaṇ muni na upalimpati ti evaṇ sambandho veditabbo

Udakathevo ti udakassa thevo, udakatthevako ti pi pātho Padumapatte ti paduminipatte

[136] Dhono⁵ na hi tena maññati, yad idāṇ dīttasutammutesu vā ti atrāpi⁵ yad idāṇ dīttā³-sutaṇ, tena vatthunā na maññati, mutesu vā dhammesu na maññatitī evam eva sambandho veditabbo Na hi so rajjati, no virajjati ti bālaputhujjano viya so⁶ na rajjati, kalyānaputhujjana-sekkhā viya na⁷ virajjati, rāgassa pana⁸ khīnattā viratto tv' eva sankhaṇ gacchati Sesaṇ pākatam evāti

Tāya paññāya kāyaduccantaṇ ti taṇ-sampayuttāya, pubbabhāgāy' eva vā paññāya pariggahetabbe pariganhanto yogi⁹ tividhaṇ kāyaduccaritaṇ samucchedavasena dhunāti, ayaṇ ca puggalo avipannadhammadeśano¹⁰, dhammesu dhunantesu¹¹ taṇdhammasamangi¹² puggalo pi dhunāti nāma Te ca dhamme paññāya avihāya attano pavattikkhane dhunitum āraddhā dhutā ti vuccanti yathā bhuñjitum āraddho bhutto ti vuccati Lakkhanaṇ pan' ettha saddasatthato veditabbaṇ Dhutaṇ ti kattusādhanaṇ Dhutaṇ pathamamaggena, dhotāṇ dutiyamaggena, sandhotāṇ tatiyamaggena, maddhotāṇ catutthamaggena

[137] Dhono¹³ dīttāṇ na maññati ti arahā maṇsacakkhunā

* E begins here

¹ S, C puttayati, E puttāyati

² H amaccaganā, D, E omī

³ H, D, B °thaṇ

⁴ H, D, B sutadham°

⁵ H, D, E aññatra

⁶ H, B, C, E omī

⁷ H, D, B omī

⁸ H, D, E omī

⁹ H omī

¹⁰ D, E vipaṇ° nā, S, C vipannadhamme deśanā-

¹¹ S, C °nto

¹² S, C dhutadham°

¹³ H Dhoto.

pī ditthaṇṇaṃ dībbaśakkhunā pī ditthaṇṇaṃ rūpāyatanaṃ na maññaṇatī tihi maññaṇāhi Kathaṇ? Rūpāyatanaṃ subhasaññaṇāya sukhasaññaṇāya ca paassanto na tattha chandaṛāgaṇ janeti, na taṇ assādeti, nābhinandati, evaṇ ditthaṇ tanhāmaññaṇāya na maññaṇatī Iti me rūpaṇ siyā anāgatamaddhānaṇ tī vā pan' ettha nandiṇ¹ na samannāneti, rūpasampadaṇ vā ākankhamāno dānaṇ na deti, sīlaṇ na samādīyati, uposathakammaṇ na karoti, evaṇ pī ditthaṇ tanhāmaññaṇāya na maññaṇatī Attano pana parassa ca rūpasampatti-vipattiṇ² nissāya mānaṇ na janeti iminā 'haṇ seyyo 'smī tī vā, sadiso 'smī tī vā, hīno 'smī tī vā, evaṇ ditthaṇ mānamaññaṇāya na maññaṇatī Rūpāyatanaṇ pana 'niccaṇ dhuvaṇ sassa-tan' tī na maññaṇatī, 'attā attaniyaṇ' tī na maññaṇatī, 'aman-galaṇ mangalan' tī na maññaṇatī, evaṇ ditthaṇ ditthimaññaṇāya na maññaṇatī

Ditthasmiṃ na maññatī ti rūpasmiṃ attānaṃ samanupas-
sanāyena amaññanto ditthasmiṃ na maññatī Yathā vā
thane thaññaṃ, evaṃ rūpasmiṃ rāgādayo ti amaññanto
ditthasmiṃ na maññatī Tasmīṃ yeva paṇ' assa ditthimañ-
ñanāya amaññite vatthusmiṃ sinehaṃ mānañ ca anuppāda-
yato tanhā-mānamaññanā pi natthī ti veditabbā Evaṃ dit-
thasmiṃ na maññatī

Ditthato na maññatī ti ettha pana ditthato ti nissakkavacanāṃ, tasmā saupakaranassa³ ⁴attano vā parassa vā yathā-vuttappabhedato ditthato uppattiṃ⁵ vā nigamanāṃ vā, ditthato⁶ vā⁶ añño attā ti amaññamāno *ditthato na maññatī* ti veditabbo⁷ Ayam assa na⁸ ditthumaññanā Tasmīṃ yeva pan' assa ditthumaññanāya amaññite vatthusmiṃ sinehañ ca mānañ ca na uppādayato na tanhā-mānamaññanā ti veditabbā

Ditthaṃ me ti na maññaṇā ti ettha pana etaṃ mamā ti tan-
hāvasena amamāyamāno ditthaṃ tanhāmaññaṇāya na mañ-
ñaṇaṇi

¹ H tantuṅ, S, C nandanāṅ $2 \text{ H}^{\circ} \text{tt}_1$

³ B °pakārakassa

⁴ H, D, B, E *add* dīttimaññanāya

⁵ H, D, B °ttl

⁶ D, E *omitt*

7 H °bbā.

⁸ *Homots*

Sutan ti maṇsasotena pi sutaṇ, dībbasotena pi sutaṇ, saddāyatanass' etaṇ adhivacanaṇ *Mutan* ti mutvā minivā¹ ca¹ gaḥitaṇ, āhacca upagantvā ti attho, indriyānaṇ ārammanānaṇ ca aññamaññaṇkilesena² viññātaṇ³ ti vuttaṇ hoti Gandha-rasa-phoṭṭhabbāyatanānaṇ etaṇ⁴ adhivacanaṇ *Viññātan* ti manasā viññātaṇ, sesānaṇ sattannaṇ āyatanānam etaṇ adhivacanaṇ, dhammāyatanassa vā⁵, idha pana sakkāyapariyāpannam eva labbhati Vītthāro pan' ettha ditthavāre vuttanayena veditabbo

Idāni Bhagavatā vutta-suttavasena desento *Asmīti bhikkhave* ti ādīm āha Tattha *asmī* ti bhavāmi⁶, nīcass' etaṇ adhivacanaṇ *Maññītam etaṇ* ti ditthikappaṇaṇ etaṇ *Ayam aham asmī* ti ayaṇ ahaṇ asmi, bhavāmi

[138] *Aññatra satipatthānehi* ti thapetvā catusatipatthāne

Sabbe bālaputhujjanā raṇṇantī ti sakala⁷-andhabālā nānājanā lagganti *Satta sekkhā virāṇṇantī* ti sotāpannādayo satta ariyajanā virāgam āpaṇṇanti *Arahā n' eva raṇṇanti*, *no virāṇṇanti* ti kilesānaṇ hi⁸ sunibbāpitattā⁹ ubhayaṃ pi na karoti

Khayā rāgassā ti ādayo tividhā pi nibbānam eva

Jarāsuttanādesavannanā nīttīhīti

Chatthāṇ

¹ H omits

² H, S uppannaṇ

³ H, D, S, C, E °mārammanassā pi

⁴ E omits

⁵ H, D, B omi

⁶ H, B °ñiṇṇ °lese

⁷ H, D omi

⁸ S, B, C °lā

⁹ H, B parimib°

TISSA-METTEYYASUTTANIDDESAVANNANĀ

[139] Sattame Tissa-Metteyyasutte *methunam anuyut-*
tassā ti methunadhammasamāyuttassa ¹

Iti ti evam āha *Āyasmā* ti piyavacanam etaṇ *Tisso* ti
nāmaṇ tassa therassa ²*Tisso* ti nāmaṇ³, Metteyyo ti got-
taṇ ⁴Gottavasen' eva esa pākato ahosi Tasmā atthup-
pattiyaṇ vuttaṇ "Tissa-Metteyyā nāma dve.sahāyā" ti

Vighātan ti upaghātaṇ *Brūhī* ti ācikkha *Mārisā* ti
piyavacanam etaṇ, niddukkā ti vuttaṇ hoti *Sutvāna tava*
sāsanā ti tava vacanaṇ sutvā *Vveke sikkhāsāmase* ti sa-
hāyaṇ ārabha dhammadešanaṇ yācanto bhanatī So pana
sikkhitasikkho yeva

Methunadhammo nāmā ti idaṇ niddisittabbassa methuna-
dhammassa uddesapadaṇ *Asaddhammo* ti asataṇ nīcaja-
nānaṇ dhammo *Gāmadhammo* ti gāmaṇvāsīnaṇ sevana-
dhammo *Vasaladhammo* ti vasalānaṇ dhammo, kilesavas-
sanato vā sayam⁵ eva vasalo dhammo ti vasaladhammo
Dutthullo ti duttho ca kilesehi dutthattā, thullo ca anipuna-
bhāvato ti dutthullo *Yasmā* ca tassa dhammassa parivāra-
bhūtaṇ dassanam pi gahanam pi āmasanam pi phusanam
pi ghattanam pi dutthullaṇ, tasmā pi dutthullo so methuna-
dhammo *Odakantiko* ti udakaṇ assa ante suddhatthaṇ
ādiyatitī udakanto, udakanto yeva odakantiko Raho
paticchanne okāse kattabbattā *rahasso*

Vinaye pana *dutthullaṇ odakantaṇ rahassa** ti pātho
Tattha tisu padesu 'yo so' ti padaṇ parivattetvā 'yan

* Bhikkhuvibhanga, pathamapārāṇika

¹ H, D, E °dhammakammaniyut°

² *All MSS add so pi hi*

⁴ B, S, C omi

³ B, S, C nāmena

⁵ H, D, S, E vassam

tan' ti katvā yojetabbaṇ yaṇ taṇ dutthullaṇ, so methunadhammo, yaṇ taṇ odakantikaṇ, so methunadhammo, yaṇ taṇ rahassaṇ, so methunadhammo ti Idha pana yo so asaddhammo, so¹ methunadhammo¹, pe yo so rahasso, so² methunadhammo ti evaṇ yojanā veditabbā

Dvayena dvayena samāpajjitabbato *dvayaṇ-dvayasamāpatti* Tattha yojanā yā sā dvayaṇdvayasamāpatti, so methunadhammo nāmā ti

Kaṇ-kāranā vuccati methunadhammo ti kena kāranena, kena pariyaṇena methunadhammo ti kathiyati? Taṇ kāraṇaṇ dassento *ubhinnaṇ rattānaṇ* ti ādum āha Tattha *ubhinnaṇ rattānaṇ* ti dvinnaṇ itthipurisānaṇ, rāgena raññitānaṇ *Sārattānaṇ* ti viśesena sutthu raññitānaṇ *Avassutānaṇ* ti kilesena tintānaṇ *Pariyutthitānaṇ* ti kusalācāraṇ pariyaḍiyitvā madditvā thitacittānaṇ³, magge corā pariyyutthitā ti ādisu viya *Pariyādinnacittānaṇ* ti kusalacittaṇ pariyaḍiyitvā khepetvā thitacittānaṇ *Ubhinnaṇ sadisānaṇ* ti dvinnaṇ kilesena sadisānaṇ *Dhammo* ti sabhāvo *Taṇ-kāranā* ti tena kāranena

Taṇ upamāya sādiento *ubho kalahakārakā* ti ādum āha Tattha *ubho kalahakārakā* ti pubbabhāge kalahakārakā dve *Methunakā* ti vuccanti ti sadisā ti vuccanti *Bhandanakārakā* ti tattha tattha gantvā bhandanaṇ karontā *Bhasakārakā* ti vācākalahaṇ karontā *Vvādakārakā* ti nānāvacanaṇ karontā *Adhikaranakārakā* ti vinicchaya-pāpunaṇa-visesakāraṇaṇ karontā *Vādino* ti vādapativādino⁴ *Sallāpakā* ti vācaṇ⁵ kathentā

Evam evaṇ ti upamāsaṇsandanaṇ *Yuttassā* ti saññūtassa *Payuttassā* ti ādarena yuttassa *Āyuttassā* ti viśesena yuttassa *Samāyuttassā* ti ekato yuttassa *Taṇ-caritassā* ti taṇ karontassa *Tabbhulassā* ti taṇ bahulaṇ karontassa *Taggarukassā* ti taṇ garuṇ⁶ karontassa *Tanninnassā* ti tasmiṇ nata-cittassa *Tapponassā* ti tasmiṇ nata-kāyassa *Tappabbhāressā* ti tasmiṇ abhūmukhākāyassa

¹ H, D, E omī

³ S, B, C thitānaṇ

⁵ E vacanaṇ.

² H, D, C, E omī

⁴ H, D, E °pathavādino

⁶ S, C, D garu

Tadadhimuttassā ti tasmiṃ avasāritassa ¹ *Tadadhīpateyyassā* ti taṃ adhipatiṃ jetthakaṃ katvā pavattassa

[140] *Vighātan* ti niddesassa uddesapadaṃ ² *Vighātan* ti pīlanaṃ ³ *Upaghātan* ti samīpaṃ katvā pīlanaṃ ⁴ *Pīlanan* ti ghattanaṃ *Ghattanan* ti pīlanaṃ Sabbaṃ aññamaññavevacanaṃ *Upaddavan* ti hūṣanaṃ *Upasaggaṇ* ti tattha tattha upagantvā pīlanākāraṃ ⁵

Bṛūhī ti kathehi *Ācikkhā* ti vissajjehi *Desehī* ti dassehi *Paññāpehī* ti ñāpehi *Patthapehī* ti thapehi *Vivaraṇā* ti pākataṃ karohi *Vibhajaṇ* ti bhājehi *Uttānīkarohī* ti tīraṃ ⁶ pāpehi *Pakāsehi* ti pākataṃ karohi

Tuyhaṇ vacanan ti tava vācaṃ ⁷ *Vyappathan* ti vacanaṃ *Desanan* ti ācikkhanaṃ *Anusāsanan* ti ovādaṃ *Anusitthin* ⁸ ti anusāsanaṃ *Sutvā* ti sotena sutvā *Sumtvā* ti tass' eva vevacanaṃ *Uggahetvā* ti sammā gahetvā *Upadhāraytvā* ti anāsetvā *Upalakkhaytvā* ti sallakkhetvā

[142] *Mussate vā* ⁹ *pī* sāsanan ti pariyaṭṭi-patipattito duvidham pi sāsanaṃ nassati *Vā pī* ⁹ ti padapūranamattaṃ *Ētaṃ tasmiṃ anariyaṇ* ti tasmiṃ puggale etaṃ anariyaṃ yadidaṃ micchāpatipadā

Gāravādhivacanan ti gunavisittha ¹⁰-sattuttama ¹¹-garūṇaṃ garubhāva-vācavacanaṃ Ten 'āhu porāṇā

Bhagavā ti vacanaṃ setthaṃ, Bhagavā ti vacanamuttamaṃ,

Garu gāravayutto so Bhagavā tena pavuccatī ¹² ti

Catubbidhaṃ nāmaṃ āvatthikaṃ, līṅikaṃ, nemittikaṃ, adhiccasaṃuppannaṃ ti Adhiccasaṃuppannaṃ nāma lokiya-vohārena yādīcchakaṃ ti vuttaṃ hoti Tattha vaccho, dammo, balivaddo ti evamādi āvatthikaṃ Chatti, dandi, sikhī, karī ti evamādi līṅikaṃ Tevijjo, chalabhīṇṇo ti evamādi nemittikaṃ Sīrivaddhako, dhanavaddhako ti eva-

¹ H avasādi°, B adhihari°, D avisādi°

² H, D, B, E °vacanaṃ

³ H vipī°, E nīpī°

⁴ H, S, C, D, E omi

⁵ H, D, E anusatthiṃ

⁶ H, D, E, S °the

⁷ H, B °me

⁸ H, E, D nīpī°

⁹ H, D, B, E līnā°

¹⁰ H, D vacanaṃ

¹¹ B cā pi, H vā ti

¹² H, E, S vuccatī

mādi vacanattham anapekkhitvā pavattaṃ adhīccasamuppannaṃ Idam pana Bhagavā ti nāmaṃ nemittikaṃ, na Mahāmāyāya, na Suddhodanamahārājena, na asituyā ñātisa-hassehi kataṃ, na Sakka-Santusitādi-devatāvisesehi kataṃ Vakkhati ca *Bhagavā ti n' etaṃ nāmaṃ mūtārā kataṃ* pe
*patilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ Bhagavā** ti

Bhāgyavā, bhagavā,¹ yutto bhagehi ca, vibhattavā,
Bhattavā, vanta-gamano bhavesu, Bhagavā tato ti*

Tattha

Vannāgamo, vanna-vipariyāyo,²
Dve cāpare vanna-vikāra-nāsā,
Dhātūnam atthātisa-yena yogo,
Tad uccate pañcaviḍhaṃ nuruttin³ ti

evaṃ vutta-nuruttalakkhanaṃ gahetvā padasiddhiṃ veditabbā
Tattha *Nakkhattarājā-r-va tārakānan†* ti ettha rakārāgamo
vīya avijjamānassa akkharassa āgamo vanna-gamo
nāma Hiṃsaṇā 'hiṃso' ti vattabbe 'siho' ti vīya vijja-
mānakkarānaṃ hetthupariyavasena parivattanaṃ vanna-
vipariyāyo⁴ nāma "Navacchādake⁵ dāne⁶ diya-
ti" ettha akārassa ekārāpajjanatā vīya akkharassa aññak-
karāpajjanatā vanna-vikāro nāma Jīvanassa mūto
jīvanamūto ti vattabbe jīmūto ti vakāra-nakārānaṃ vināso
vīya vijjamānakkaravināso vanna-vināso nāma
*Pharusāhi vācāhi pakubbamāno⁷ āsajja maṃ tvaṃ vadasī ku-
mārā†* ti ettha pakubbamāno⁷ ti padassa abhībhavamāno⁸
ti atthapatipādanaṃ vīya tattha tattha yathāyogaṃ viśeṣa-
thayogo dhātūnaṃ atthātisa-yena yogo nāma

Evaṃ nuruttalakkhanaṃ gahetvā, saddanayena vā⁹ pi-
sarādīpakkhepalakkhanaṃ gahetvā yasmā lokiya-lokuttara-

* Nid 143, 212, 338, 346, etc

† Jat v, 147

‡ Jat iv, 47

¹ H, D, S, E bhaggavā

² H °yayo ca

³ H, S, E, B °ttan

⁴ H, E, D °yayo

⁵ H °chedake, S, C navicchandake, B navecchannake

⁶ B dānena.

⁷ D pakodha°

⁸ H, E anabhi°, S, C, D atibhava°

⁹ H adds pi-sarādīnissayo patitthāti ti

sukhābhiniṃbbattakaṃ dāna-silādīpārappattaṃ bhāgyam assa atthi, tasmā bhāgyavā ti vattabbe Bhagavā ti vuccatīti ñatabbaṃ Yasmā pana lobha-dosa-moha-viparītamānāsīkāra - ahirikānottappa - kodhūpanāha - makkha - palāsa - issāmacchariya-māyā-sātheyya-thambha-sārambha-mānātīmāna - madappamāda - tanhāvijjā-tīvidhākusalāmūla-duccarita - sankhlesa - mala - vīsama - saññā - vitakka - papañca - catubbidha-vipariyesa¹ - āsava-gantha-ogha-yogāgati-tanhūpādāna-pañca cetokhīla - vinibandha - nīvaraṇābhinandana - chavivādāmūla-tanhākāya - sattānusaya - atthamicchatta - navatanhāmūlaka-dasākusalakammāpatha - dvāsattiditthigata-atthasatatānhāvicarītappabheda - sabba - daratha - parilāha - kilesa - satasahassāni,² sankhepato vā pañca kilesa-khandha-abhisankhāramaccu-devaputtamāre abhañji, tasmā bhaggattā etesaṃ parissayānaṃ bhaggavā ti vattabbe Bhagavā ti vuccatīti Āha c' ettha

Bhaggarāgo, bhaggadoso, bhaggamoho, anāsavo,

Bhaggā 'ssa pāpakā dhammā, Bhagavā tena pavuccatīti³

Bhāgyavatāya c' assa satapuññalakkhana-dharassa rūpakāyasampatti dīpitā hoti, bhaggadosatāya dhammakāyasampatti Tathā lokiya-parikkhakānaṃ⁴ bahumatabhāvo,⁵ gahatthapabbajitehi abhigamanīyatā, abhigatānañ ca nesaṃ kāya-citta-dukkhāpanayane patiballabhāvo, āmisadāna-dhammadānehi upakāritā, lokiya-lokuttarasukhehi ca saṃyojanasamatthātā, dīpitā hoti Yasmā ca loke issariya-dhamma-yasa-siri-kāma-payattesu chasu⁶ dhammesu⁶ bhagasaddo pavattati, paramañ c' assa sakacitte issariyaṃ, anima-laghimādiṃ vā lokiyasammataṃ sabbākāraparipūraṃ atthi, tathā lokuttaro dhammo, lokattayavyāpakō yathābhucca-guṇādhigato atīviya parisuddho yaso, rūpakāya-dassanavyāvata-jana-nayana-manappasādanānasamatthā sabbākāraparipūrā sabbanga-paccangasī, yaṃ yaṃ etena icchitaṃ patthitaṃ⁷ attahitaṃ vā⁸ parahitaṃ vā, tassa tassa tath' eva abhi-

¹ H °yāsa

² H dasasahas°

³ H, S, C vuc°.

⁴ H °sank°

⁵ H, S bahumānagata°

⁶ D, E omī

⁷ H, D, E add vā

⁸ H, D, B, E omī

nipphannattā icchitatta¹-nipphattisaññito kāmo, sabbaloka-garubhāvāppatti²-hetubhūto sammāvāyāmasankhāto payatto ca atthi, tasmā imehi bhagehi yuttattā pi bhagā assa santīti iminā atthena Bhagavā ti vuccati

Yasmā pana kusalādīhi bhedehi sabbadhamme, khandhāyatana-dhātu-sacca-indriya-paticcasamuppādādīhi vā kusalādihamme, pilana-sankhata-santāpa-viparināmatthena vā dukkhaṇ ariyasaccaṇ, āyūhana-nidāna-saṇyoga-palibodhatthena samudayaṇ, nissarana-vivekāsanekhatāmatatthena nirodhaṇ, niyyānika-hetu-dassanādhīpateyyatthena maggaṇ vibhattavā,—vibhajitvā vivaritvā desitavā ti vuttaṇ hoti,—tasmā ‘vibhattavā’ ti vattabbe Bhagavā ti vuccati

Yasmā ca esa dibba-brahma-ariyavihāre kāya-citta-upadhi-viveke suññatāppanihītānumittavimokkhe aññe ca lokiya-lokuttare uttarimanussadhamme bhajī, sevi, bahulam akāsi, tasmā ‘bhattavā’ ti vattabbe Bhagavā ti vuccati

Yasmā pana tīsu bhavesu tanhāsankhātāṇ gamanam anena vantaṇ, tasmā bhavesu vantagamano ti vattabbe bhavasaddato bhakāraṇ, gamanasaddato gakkāraṇ ca, vantasaddato vakāraṇ ca dīghaṇ katvā ādāya ‘Bhagavā’ ti vuccati, yathā³ loke mehanassa khassa mālā ti vattabbe ‘mekhalā’ ti

Puna aparam pi pariyāyaṇ niddisanto *api ca bhaggarāgo ti Bhagavā* ti ādim āha Tattha bhaggo rāgo assā ti *bhaggarāgo Bhaggadosādīsu* pi es’ eva nayo *Kantako* ti vini-vijjanatthena kilesā eva

Bhajī ti uddesavasena vibhāgaṇ katvā bhājesi⁴ *Vibhajī* ti niddesavasena⁵ vividhaṇ bhājesi⁴ *Patibhajī* ti patinid-desavasena pakārena vibhajī Ugghatitāññūnaṇ vasena *bhaji Vipacitāññūnaṇ* vasena *vibhaji* Neyyānaṇ vasena *patibhaji Dhammaratanaṇ* ti

Cittikataṇ mahagghaṇ ca atulaṇ dullabhadassanaṇ

Anomasattaparibhogaṇ ratanaṇ tena vuccatī* ti

evaṇ vannita-dhammaratanaṇ tivīdhena bhājesi

* *Is found in the com of Mahāpadāna Sutta, Dīgha, and in the com of Bojjhanga Saṇyutta*

¹ H, D, B, E icchita

² H °pavatti

³ H, D, B add ca

⁴ H D S. E bhājesi

⁵ H patinid°

Bhavānaṃ antakaro ti kāmabhavādīnaṃ navannaṃ bhavānaṃ paricchedaṃ pariyaṇṇaṃ parivatumaṃ kārako

Bhāvitakāyo ti vaddhitakāyo Tathā itarattaye¹ pi

Bayī ti sevi *Arañña*²-*vanapatthānī* ti gāmassa vā nagarassa vā indakhilato bahu araññaṃ, *vanapatthānī*³ manussūpacārātikkantāni vanasandāni⁴ *Pantānī* ti yattha manussā na kasanti, na vapanti, dūrāni senāsanāni Keci pana *vanapatthānī*⁵ ti yasmā tattha vyagghādayo atthi, taṃ vanaṃ te pālayanti rakkhanti, tasmā tehi rakkhitattā vanapatthānī⁶ ti vadanti *Senāsanānī* ti seti⁶ āsati ca etthā ti senāsanāni *Appasaddānī* ti vacanasaddena appasaddāni *Appanigghosānī* ti gāma-nagaranigghosādisaddena appanigghosāni *Vijanavātānī* ti anto sañcaranakaṇṇasassa sarīravātena virahitāni *Vijanavādānī* ti pi pātho, anto janavādena virahitāni ti attho *Vijanavanānī*⁷ ti pi pātho, janasañcāravirahitāni ti attho *Manussarāhasseyyakānī* ti manussānaṃ rahassakaranatthānāni *Patissallānasārūppānī* ti vivekānurūpāni

Bhāgi vā ti bhāgo cīvarādīkothhāso assa atthi ti bhāgi Patilābhavasena attharasādībhāgo assa atthi ti bhāgi [143] *Attharasassā* ti hetuphalasampattisankhātassa attharasassa *Dhammarasassā* ti hetusampattisankhātassa dhammarasassa Vuttaṃ h' etaṃ *Hetuphale nānaṃ atthapatisambhūḍā*, *hetumhi nānaṃ dhammapatisambhūḍā** ti *Vimuttirasassā* ti phalasamāpattisankhātassa vimuttirasassa Vuttam pi c' etaṃ

Kicca-sampattatthēna raso nāma pavuccatī† ti

Catunnaṃ jhānānaṃ ti pathamajjhānādīnaṃ catunnaṃ jhānānaṃ *Catunnaṃ appamaññānaṃ* ti mettādīnaṃ pharaṇappamānavirahitānaṃ catunnaṃ brahmavihārānaṃ *Catunnaṃ arūpasamāpattīnaṃ* ti ākāśānañcāyatanādīnaṃ catunnaṃ arūpajjhānānaṃ *Atthannaṃ vimokkhānaṃ* ti rūpī rūpāni *passatī*‡ ti ādinā nayena vuttānaṃ ārammanavimuttānaṃ atthannaṃ vimokkhānaṃ

* Vbh 293

† Cf Asl, § 201

‡ A 1, 40

¹ S, C itaresu ² H arañña ³ H omits ⁴ H, D vanapantthāni

⁵ H °pattāni.

⁶ H, D, E add ca

⁷ H Vijanavānāni

Abhihāyatanānan ti ettha abhihūtāni āyatanāni etesaṃ jhānānaṃ ti abhihāyatanāni, jhānāni *Āyatanāni* ti adhi-tthānatthena¹ āyatanasankhātāni kasinārammanāni *Ānutaṅko* hi puggalo visadañño “kiṃ ettha ārammane samāpajjitabbaṃ² na mayhaṃ³ cittekaggatākarāṇe bhāro atthi” ti tāni ārammanāni abhihavitvā samāpajjati, saha³ nimit-tuppāden’ ev’ ettha appanaṃ nibbattetī ti attho Evaṃ uppāditāni jhānāni abhihāyatanāni ti vuccanti Teṣaṃ atthannaṃ abhihāyatanānaṃ

Navannaṃ anupubbavāhārasamāpattīnaṃ ti pubbaṃ pubbaṃ anu anupubbaṃ⁴, vāharitabbato⁵ samāpajjitabbato anupub-bavāhārasamāpatti, anupatipātiyā samāpajjitabbā ti attho Tāsaṃ navannaṃ anupubbavāhārasamāpattīnaṃ

Dasannaṃ saññābhāvanānaṃ ti Gīrīmāandasutte* āgatā-naṃ aniccasaññādīnaṃ dasannaṃ saññābhāvanānaṃ

Dasannaṃ kasinasamāpattīnaṃ ti sakalatthena kasinasan-khātānaṃ pathavikasajjhānādīnaṃ dasannaṃ jhānānaṃ

*Ānāpānasatīsamāpattiyā*⁶ ti ānāpānasatīsampayutta-samādhissa *Asubhasamāpattiyā* ti asubhajjhānasamāpattiyā

Dasannaṃ Tathāgatabalānaṃ ti Tathāgatabalānaṃ⁷ da-sannaṃ

Catunnaṃ vesārajjanānaṃ ti visāradabhāvānaṃ catunnaṃ vesārajjanāṃ

Catunnaṃ patīsamābhīdānaṃ ti patīsamābhīdānānaṃ ca-tunnaṃ

Channaṃ abhiññānaṃ ti iddhiyidhādīnaṃ channaṃ abhiññā-nānaṃ⁸

Channaṃ Buddhadhammānaṃ ti sabbaṃ kāyakammaṃ ñānā-nuparivattī[†] ti ādinā nayena upari āgatānaṃ channaṃ Bud-dhadhammānaṃ

Tattha cīvarādayo bhāgyasampattivasena vuttā Attha-

* A. v, 108

† Pts II, 195, Nid 357

¹ H atthānat°.

² C tasmā.

³ H, D, E omī.

⁴ H °gatassa ba°.

⁵ H, D, S, E mayī

⁶ D adds samāpajjitabbaṃ

⁷ B, C, D, E °satīsamādhissa

⁸ Most abhiññānaṃ.

rasattiko¹ pativedhavasena vutto, adhīsilattiko¹ patipattivasena, jhānattiko¹ rūpārūpajhānavasena, vimokkhattiko¹ samāpattivasena, saññācatukko² upacārappanāvasena, satipatthānādayo sattatīṇsa-bodhipakkhiyadhammavasena, Tathāgatabālānan tī ādayo āvenīkadhammavasena vuttā tī veditabbā

Ito paraṇ *Bhagavā tī n' etaṇ nāman* tī ādī attham anugatā ayaṇ paññatti tī nāpanatthaṇ vuttaṇ Tattha *samanā* tī pabbajjūpagatā, *Brāhmaṇā* bhovādino, samitapāpā bāhita-pāpā vā *Devatā* Sakkādayo brahmāno ca

*Vimokkhantikaṇ*³ tī vimokkho arahattamaggo, vimokkhassa anto⁴ arahattaphalaṇ, tasmīṇ vimokkhante bhavaṇ vimokkhantikaṇ nāma Sabbasāññubhāvo hī arahattamaggena sījhati, arahattaphalādhigamena⁵ siddho hotī, tasmā sabbasāññubhāvo vimokkhante bhavo hotī, taṇ nemittikam pi nāmaṇ vimokkhante bhavaṇ nāma⁶ hotī Tena vuttaṇ *vimokkhantikam etaṇ Buddhānaṇ Bhagavantiānan* tī

Bodhvyā mūle saha sabbasāññutañānassa patilābhā tī mahābodhuruikkhamūle yathāvuttakkhane sabbasāññutañānassa patilābhena saha *Sacchikā paññatti* tī arahattaphalasacchikīriyāya sabbadhammasacchikīriyāya vā jātā paññatti *Yad idaṇ Bhagavā tī yā ayaṇ Bhagavā tī paññatti*

Dvīhi kāranehi tī dvīhi kotthāsehi *Pariyattisāsanan* tī tepitakaṇ Buddhavacanaṇ *Patipatti* tī patipajjati etāyā tī patipatti

Yaṇ tassa pariyāputan tī tena puggalena yaṇ pariyāputaṇ, sajjhāyitaṇ⁷, karanatthe sāmivacanaṇ *Pariyāputan* tī pi pātho

Suttan tī Ubhatovibhanga-Niddesa-Khandhaka-Parivārā, Suttanpāte Mangalasutta-Ratanasutta-Tuvatakasuttāni, aññam pi ca suttanāmakaṇ Tathāgatavacanaṇ 'suttan' tī veditabbaṇ

Geyyan tī sabbam pi sagāthakaṇ suttaṇ 'geyyan' tī veditabbaṇ, viśesena Saṇyuttake sakalo pi Sagāthakavaggo.

¹ H °antiko

² H paññā°

³ H vimokkhan

⁴ H ante

⁵ H, D, E, S, C °game

⁶ S, D, E nāmaṇ

⁷ H, D, S °jhāpitaṇ.

Veyyākaranan ti sakalaṃ Abhidhammapitakaṃ, niggaṭṭha-
kaṃ suttaṃ, yañ ca aññehi¹ atthahī angehi asangahitaṃ
Buddhavacanaṃ, taṃ 'veyyākaranan' ti veditabbaṃ

Gāthā ti Dhammapadaṃ, Theragāthā, Therīgāthā, Sutta-
nipāte no-suttanāmikā suddhikagāthā ca² 'gāthā' ti veditab-
bā

Udānan ti somanassañānamissaka³-gāthāpatisaṃyuttā dve-
asīti-suttantā 'udānan' ti veditabbaṃ

Itivuttakan ti *vuttaṃ h' etaṃ Bhagavatā* ti ādinayappavattā
dasuttara-sata-suttantā 'itivuttakan' ti veditabbaṃ

Jātakan ti Apannakajātakādini pannāsādhikāni pañca-
jātakasatāni 'jātakan' ti veditabbaṃ

Abbhutadhamman ti *Cattāro 'me bhikkhave acchariyā ab-
bhutadhammā Anande** ti ādinayappavattā sabbe accha-
riyabbhutadhamma-patisaṃyuttā suttantā 'abbhutadham-
man' ti veditabbaṃ

Vedallan ti Cūlavedalla-Mahāvedalla-Sammāditthi-Sakka-
pañha-Sankhārabbhājanīya-Mahāpunnamasuttādayo sabbe pi
vedaṇi ca tutthiṇi ca laddhā laddhā pucchita-suttantā 'vedal-
lan' ti veditabbaṃ

Idaṃ pariyattisāsanan ti idaṃ vuttappakāraṃ tepitakaṃ
Buddhavacanaṃ pariyāpunitabbatthena pariyatti, anusāsa-
natthena sāsanan ti katvā pariyattisāsanaṃ

Tam pi mussatī ti tam pi pariyattisāsanaṃ nassatī *Pa-
mussatī* ti ādito nassatī *Paribāhro hotī* ti parammukho
hotī

Katamaṃ patipattisāsanan ti lokuttaradhammato pubba-
bhāgo tadatthaṃ patipajjīyatīti patipatti, sāsīyanti ettha
veneyyā ti sāsanaṃ *Sammāpatipadā* ti ādayo vuttanayā
eva

[144] *Pānam pi hanatī* ti jīvitindriyam pi ghātetī *Adm-
nam pi ādvyatī* ti parapariggahitam pi vatthuaṃ gahatī
Sandhim pi chindatī ti gharasandhim pi chindatī *Nillopaṃ
pi haratī* ti gāme paharitvā mahāviloṇṇam pi karotī *Ekā-*

* A ii, 132, D ii, 145

¹ H, D, B, E, S omitt

² H omitt

³ H, D, B, E °ñānamayikā.

gārikam pi karotī ti pannāsamatte pi satthimatte pi parivāretvā jivagāhaṇ gahetvā dhaṇaṇ āharāpeti *Paripanthi pi tittatī* ti panthadūhanakammaṇ karoti *Paradāram pi gacchatī* ti parādāresu cārittaṇ āpajjati *Musā pi bhanatī* ti atthabhañjakaṇ musā vadati

Anariyadhammo ti anariyasabhāvo ¹

Eko pubbe carivānā ti pabbajjāsankhātena vā ganā vavasaggaṭṭhena vā pubbe loke viharitvā *Yānaṇ bhantaṇ va taṇ loke hīnam āhu puthujjanaṇ* ti taṇ vibbhantaṇ puggalaṇ yathā hatthiyānādi-yānaṇ adantaṇ viṣamaṇ pi ārohati, ārohakam pi bhañjati, papāte pi patati,² evaṇ kāyaduccarītādi-viṣamārohanena nīrayādisu, attabhañjanaṇa jātīpapātādisu papatanena ca yānaṇ bhantaṇ³ va⁴ hīnaṇ puthujjanaṇ ca⁵ āhū ti

Pabbajjāsankhātena vā ti pabbajjākotthāseṇa vā, 'pabbajito samano' ti gāṇanāropanena vā *Ganā vavassaggaṭṭhena vā* ti gāṇasanganikārāmatāṇ viṣajjetvā caranātthena⁶ vā

[145] *Eko patikkamatī* ti ekako va gāmato nivattati

Yo nisevatī ti niddesassa uddesapadaṇ

Aparena samayenā ti aññasmaṇ kāle, aparabhāge *Buddhan* ti sabbaññu-Buddhaṇ *Dhamman* ti svākkhātātādi-gunayuttaṇ dhammaṇ *Sanghan* ti suppatipannatādi-gunayuttaṇ sanghaṇ *Sikkhan* ti adhīsilādi sikkhītabbaṇ sikkhaṇ *Paccakkhāyā* ti Buddhādiṇ patikkhīpitvā *Hīnāyā* ti hīnatthāya, gihībhāvāya *Avattitvā* ti nivattitvā *Sevatī* ti⁷ ekavāraṇ sevati *Nisevatī* ti⁷ anekaviḍhena sevati *Sanjsevatī* ti⁷ allīyitvā sevati *Patisevatī* ti⁷ punappunaṇ sevati

Bhantan ti vibbhantaṇ *Adantan* ti dantabhāvaṇ anupānītaṇ *Akārītan* ti susikkhītakīriyaṇ asikkhāpitaṇ *Avinītan* ti na⁸ vinītaṇ,⁸ ācārasampattiyā asikkhītaṇ *Uppathaṇ gaṇhātī* ti vuttappakāraṇ yānaṇ adantatādiyuttaṇ bhantaṇ viṣamaṇmaggaṇ upeti *Viṣamaṇ khānum pi pāsānam pi abhīrūhatī* ti viṣamaṇ hutvā thitaṇ khadīrādikhānum⁹ pi

¹ H °yabhāvo.

² H papati

³ H, D, E, S bhangaṇ

⁴ E, B, C, D add āhū ti

⁵ D, E omīti

⁶ D, E vavakatthena, B vassaggaṭṭhena

⁷ H, D, E omīti ti

⁸ S, C omīti

⁹ H, D, B, E omīti ādi

Puthu pañcasu kāmāgunesū ti ettha jāyati ti jano, rāgo gedho ti evaṃ ādiko puthu jano etesan ti *puthujjanā*, puthusu¹ jātā rattā ti evaṃ rāgādiattho² eva vā janasaddo datthabbo *Palibuddhā* ti sambaddhā³ *Āvutā* ti āvuntā *Nivutā* ti vāritā *Ophutā*⁴ ti uparito⁵ pihitā *Pihitā* ti hetthābhāgena pihitā *Paticchannā* ti apākatā *Patikujjūtā* ti adhomukhā katā

Aṭṭha vā puthūnaṃ vā ganānapatham atītānaṃ ariyadhammaparammukhānaṃ nīcadhammasamācārānaṃ janānaṃ antogadhattā pi *puthujjanā*⁶ Puthu vā⁷ ayaṃ viṣuṇ yeva saṅkhaṇṇa⁸ gato⁹, viṣaṇṇasattho sīla-sutādi-guṇayuttehi ariyehi jano ti pi⁹ puthujjano Evaṃ ye te

Duve puthujjanā vuttā Buddhen' ādiccabandhunā

Andho puthujjano eko, kalyāṇ' eko puthujjano* ti

dve puthujjanā vuttā, tesu andhaputhujjano vutto hoti ti veditabbo

[147] *Yaso kitti cā* ti lābhasakkāro pasaṇṣā ca *Pubbe* ti pabbajitabhāve *Hāyate vā pi tassa sā* ti tassa vibbhan-takassa sato so ca yaso, sā ca kitti hāyati *Etam pi disvā* ti etam pi pubbe yasakittinaṃ lābhaṃ, pacchā ca hāniṃ disvā *Sikkhetha methunaṃ vipphātave* ti tisso¹⁰ sikkhāyo¹¹ sikkhetha Kiṃ kārana² *Methunaṃ vipphātave*, methunappahānat-thāyā ti vuttaṃ hoti

Kuttivannabhato ti bhata-kittivanno, kittisaddaṇ c' eva guṇavannaṇ¹² ca ukkhipitvā caranto¹³ hoti ti attho Cittaṃ nānāyena kathaṃ kathanaṃ¹⁴ assa atthi ti *cittakathā* *Kal-yānapatibhāno* ti suṇḍarapaṇṇo

Hāyati ti niddesassa uddesapadaṃ [148] *Parihāyati* ti samantato hāyati *Paridhaṇṣati* ti adho patati *Paripa-*

* Cf A 1, 128

¹ H, S, B, C puthu

² H paripannā

³ S, C uparibhāgena

⁴ H, S, B add ti.

⁵ H, D, E omit.

⁶ H, D, B, E sikkhā

⁷ S, C vadanto.

⁸ H, S, B, C atthe

⁹ H, D ovutā

¹⁰ H D, E omit

¹¹ H, D santehi, E santato

¹² H yo

¹³ H, D, B, E guṇaṇ

¹⁴ E omits.

tatī ti samantato apagacchatī *Antaradhāyatī* ti adassanaṇ
yāti *Vipphalujjati* ti ucchiyyati

Khuddako sīlakkhandho ti thullaccayādi *Mahanto sīlak-
khandho* ti pārājika-sanghādisesā

[149] *Methunadhammassa pahānāyā* ti tadangādīpahā-
nena pajahanatthāya *Vūpasamāyā* ti malādinā¹ vūpa-
samanatthāya *Patimssaggāyā* ti pakkhandana-pariccāga-
patimssaggatthāya *Patippassaddhiyā* ti patippassaddhisān-
khātassa phalassa atthāya

Yo hi methunaṇ na vippajahāti *sankappehi pe*
tathāvidho ti Tattha *pareto* ti samannāgato *Paresaṇ*
niḡghosaṇ ti upajjhāyādīnaṇ nindāvacaṇaṇ *Manku hotī* ti
dummano hotī

Kāmasankappenā ti kāmapatisaṇyuttaena vitakkena Upa-
ri² pi es' eva nayo *Phuttho* ti vitakkehi phusito *Pareto*
ti samannāgato³ aparihīno *Samohito* ti sammā ohito, anto
pavitttho *Kapano vryā* ti duggatamanusso viya *Mando*
vryā ti aññānī viya *Momuho vryā* ti sammohabhūto viya
Jhāyatī ti cinteti *Pajjhāyatī* ti bhusaṇ cinteti *Nijjhāyatī*
ti anekavidhena cinteti *Avajjhāyatī*⁴ ti tato apagantvā
cinteti

Ulūko ti ulūkasakuno *Rukkhasākhāyan* ti rukke ut-
thita⁵-sākhāya, vitape vā *Mūsikaṇ magayamāno*⁶ ti mūsi-
kaṇ gavesamāno *Maggayamāno* ti pi pathanti *Kotthū* ti
sigālo [150] *Bilāro*⁷ ti babbu *Sandhi-samala-sankatīre* ti
dvīnaṇ gharānaṇ antare ca, udakaniddhamana-cikkhalla-
kacavara-nikkhipanatthāne ca, thandile ca *Vahacchinno* ti
pitthu-gīvamaṇsacchinno⁸

Ito parā gāthā pākatasambandhā eva Tāsu [151] *sat-
thānī* ti kāyaduccaritādīni, tāni hi attano paresaṇ ca cheda-
natthena satthānī ti vuccanti Tesu cāyaṇ visesena tāva
ādito musāvacaṇa⁹-satthān' eva karoti iminā kāraṇenāhaṇ
vibbhanto ti bhananto Ten' ev' āha *Esa kh' vāssa mahā-*

¹ H, D, E, S malānaṇ

² H, D, S, E, C omī

³ H, S, D, E uparītthita

⁴ H, D, S vilāro

⁵ H, D, S, E uparītthe

⁶ H, B, E avaj°

⁷ S, D, E gamaya°

⁸ H °gīvasaṇchinno

⁹ H °vacanaṇ.

gedho mosavajjaṇ pagāhatī ti Tattha *Esa kh' vāssā* ti esa kho assa *Mahāgedho* ti mahābandhanaṇ Katamo ti ce² *Yad idaṇ mosavajjaṇ pagāhati*, s' vāssa¹ musāvādaṇṇhogāho mahāgedho ti veditabbo

Tīrī satthānī ti tayo chedakā Kāyaduccaritaṇ kāyasatthaṇ *Vacīsattthādisu* pi es' eva nayo Taṇ vibhāgato dassetuṇ *Tīrīdhaṇ kāyaduccaritaṇ kāyasatthan* ti āha

Sampajānamusā bhāsati ti jānanto tucchaṇ vācaṇ bhāsati *Anabhvato aham bhante ahoṣṇ pabbajjāyā* ti sāsane² pabbajjāya abhirativirahito ahaṇ āsīṇ *Mātā me posetabbā* ti mātā mayā posetabbā³ *Ten' amhi vibbhanto ti bhanatī* ti tena kāranena patikkanto asmī ti kathetvā *Putā mayā posetabbo* ti ādisu pi es' eva nayo

Eso tassa mahāgedho ti tassa puggalassa eso mahābandho [152] *Mahāvanan* ti mahantaṇ vanaṇ⁴ *Gahanan* ti duratikkamaṇ *Kantāro* ti corakantārādisadiso *Visamo* ti kantakavisamo *Kutīlo* ti vankasadiso⁵ *Panko* ti pallasadiso *Pahpo* ti kaddamasadiso *Pahbodho* ti mahāduggo *Mahābandhanan* ti mahantaṇ dummocayaṇ bandhanaṇ *Yad idaṇ sampajānamusāvādo* ti yo ayaṇ sampajāna-musāvādo

Sabbaggato vā ti sabbāyaṇ thito vā *Parisaggato vā* ti gāmaparisāyaṇ thito vā *Ñātmajjhagato vā* ti dāyādānaṇ majjhe thito vā *Pūgamajjhagato vā* ti senīnaṇ⁶ majjhe thito vā *Rājakulamajjhagato vā* ti rājakulassa majjhe mahāvinicchaye thito vā *Abhinīto* ti pucchanaatthāya nīto *Sakkhiputtiho* ti sakkhiṇ katvā pucchito *Ehi bho' purisā* ti ālapanam etaṇ *Attahetu vā parahetu vā* ti attano vā parassa vā hatthapādādihetu vā dhanahetu vā *Amisakiñcikkahetu vā* ti ettha *āmisā* ti lābho adhippeto *Kiñcikkhan* ti yaṇ vā taṇ vā appamattakaṇ, antamaso tittira-vattaka-sappipinda-navanītapindādīmattakassā⁸ pi appamattassa⁹ lābhassa

¹ B s' vāyaṇ

² H, D, B pose°

³ B vankakakkata°.

⁴ H Eh' ambho

⁵ S, C kassaci, B yassa kassaci

² H, D, E sāsana

⁴ B dutthavacanaṇ

⁶ C sappurissānaṇ

⁸ H °pindāni

Pamāṇaṃ pubbabhāgo va, tasmīṃ satī na hessatī
Sesadvayan ti natth' etam¹, itī vācā tīvaṅgikā

²Nānasamodhāṇaṃ pariccajītabban ti etāni tīni cittaṇi
ekakkhane uppajjanti ti na gahetabbāni Idaṇ hi cittaṇ
nāma

Anuruddhamhi pathame na uppajjati pacchimaṇ,
Nirantaruppajjanato ekaṇ viya pakāsati ti

Ito param pana y' vāyaṇ 'ajāṇaṇ yeva jānāmi' ti ādinā
nayena sampajāṇamusā bhanatī, yasmā³ so 'idaṇ abhūtaṇ'
ti evaṇ-ditthiko hoti, tassa hi atth' eva ayaṇ laddhi Tathā
'idaṇ abhūtaṇ' ti evam assa khamatī c' eva ruccatī ca
Evam⁴ assa⁴ saññā,⁴ evaṇ-sabhāvam ev' assa cittaṇ 'idaṇ
abhūtaṇ' ti Yadā pana musā vattukāmo hoti, tadā taṇ
ditthiṇ vā, ditthiyā saha khantiṇ vā, ditthikhantihi saddhiṇ
ruciṇ vā, ditthi-khanti-rucihi saddhiṇ saññaṇ vā, ditthi-
khanti-ruci-saññāhi saddhiṇ bhāvaṇ vā vīnidhāya nikkhi-
pitvā paticehādetvā avibhūtaṇ⁵ vīnidhāṇaṇ⁶ katvā bhanatī
Tasmā tesam pi vasena angabhedaṇ dassetuṇ *api ca catūh'*
ākārehi ti ādim vuttaṇ

Ettha vīnidhāya ditthiṇ ti balavadhammavīnidhānavasen'
etaṇ vuttaṇ *Vīnidhāya khantiṇ* ti ādini tato dubbala-
dubbalaṇaṇ vīnidhānavasena *Vīnidhāya saññaṇ* ti idam
pan' ettha sabbadubbalaḍḍhammavīnidhānavasena Saññā-
mattam pi nāma avīnidhāya sampajāṇamusā bhāsissati ti
n' etaṇ thāṇaṇ vijjati ti

[153] *Mando va parikkissati* ti pānavadhādini karonto,
tato-nidānaṇ ca dukkham anubhonto, bhogapariyesana-
rakkhanāni ca karonto momuho viya parikkhissati

[154] *Tam enaṇ rājāno gahetvā vīnidhā kammakāraṇā*
kārenti ti na rājāno karonti, rājādhīna⁷-purisā nānāvīdhāni
kammakāraṇāni karonti *Kasāhi pi tālentī* ti kasādanda-
kehi⁸ pi tajjenti *Vettehi* ti vettalatāhi *Addhandaṇḍakehi*

¹ D, E eva

³ H, D, E, S tasmā

⁵ H abhūtaṇ

⁷ H, S rājāvīdhāna

² H, S add taṇ

⁴ H omis

⁶ B, C omi

⁸ S, C kusa°

tī muggarehi, ¹pahārasādhanatthaṇ vā catuhatthadandaṇ dvidhā chinditvā gahita-dandakehi

Balangathālikan tī kaṇṇika-ukkhalika-kammakāraṇaṇ, taṇ karontā sīsakapālaṇ uppādetvā tattaṇ ayogulaṇ sandāsena gahetvā tattha pakkhipanti, tena matthalungaṇ pakkatthitvā upari uttarati

Sankhamundikan tī sankhamundakakammakāraṇaṇ, taṇ karontā uttarottha-ubhatokannacūlikā-galavātakapariśchedena cammaṇ chinditvā sabbakese ekato ganthiṇ katvā dandakena vethetvā uppāteṇti, saha kesehi cammaṇ utthahati, tato sīsakatāhaṇ thūlasakkharāhi ghaṇṇitvā dhovantā sankhavannaṇ karonti

Rāhumukhan tī Rāhumukhakammakāraṇaṇ, taṇ karontā sankunā mukhaṇ vivaritvā antomukhe dīpaṇ jāleṇti Kanna-cūlikāhi vā patthāya mukhaṇ nikhādanena khaṇanti, lohitaṇ paggharitvā mukhaṇ pūreti

Jotimālikan tī sakalasariṇaṇ telapilotikāya vethetvā ālṇpentī ²

Haṭṭhapajjotikan tī haṭṭhe telapilotikāya vethetvā dīpaṇ viya pajjāleṇti

Erakavattikan tī erakavatti-kammakāraṇaṇ, taṇ karontā hetthā gīvato patthāya cammavatte kantitvā gopphake pāteṇti, atha naṇ yottehi bandhitvā kaddhanti, so attano cammavatte akkamitvā akkamitvā patati

Cīrakavāsikan tī cīrakavāsikakammakāraṇaṇ, taṇ karontā tath' eva cammavatte kantitvā kaṭiyaṇ thaṇenti, kaṭito patthāya kantitvā gopphakesu thaṇenti, uparimehi hetthimasariṇaṇ cīrakanivāsana-nivatthaṇ viya hoti

Eneyyakan tī eneyyaka-kammakāraṇaṇ, taṇ karontā ubhoṣu kapparesu ca jannukesu ca ayovalayāni datvā ayasūlāni kotteṇti, so catūhi ayasūlehi bhūmiyaṇ patitthahati, atha naṇ parivāretvā aggaṇ karonti *Eneyyako jotipariggaho yaṭhā** tī āgatattāne pi idam eva vuttaṇ Taṇ sandhito sūlāni apanetvā catūhi atthikotīhi yeva thaṇenti Evarūpā kāraṇā nāma natthi

* (?)

¹ H adds pahāre pi

² H, D, S, B °panti

Bahsamaṇṣikan ti ubhatomukhehi balisehi paharitvā camma-maṇṣa-nahārūni uppātenti

Kahāpanakan ti sakalasariraṇ tindhāhi vāsīhi kotito patthāya kahāpanamattaṇ pāpentā kottenti

Khāṇāpatacchikan ti sariraṇ tattha tattha āvudhehi paharitvā kocchehi khāraṇ ghaṇṣenti, camma-maṇṣa-nahārūni paggharitvā savanti, atthisankhalikā va titthati

Paḷḷhapaṇṇavattikan ti ekena passena nīpajjāpetvā kannacchidde ayasūlaṇ kottetvā pathaviyā ekābaddhaṇ karonti, atha naṇ pāde gaḥetvā āviḷḷhanti ¹

Palālapīṭhakan ti chekā kārānikā chavīcammaṇ acchinditvā nīsadapotakehi atthīni bhinditvā kesesu gaḥetvā ukkhuṇṇanti, maṇṣarāsī yeva hoti, atha naṇ keseh' eva pariyaṇandhitvā gaṇhanti, palālapīṭhaṇ viya katvā palivethenti

Sunakhehi pī ti katipayāni divasāni āhāraṇ adatvā chātasunakhehi khādāpenti, te muhuttaṇa atthisankhalikam eva karonti

Evam pi kīssatī ti evam pi viḷhātaṇ pāpunāti *Parikīssatī* ti sabbabhāgena viḷhātaṇ pāpunāti *Parikīssatī* ti upatāpaṇ² pāpunāti

Puna aññaṇ kārānaṇ dassento *atha vā kāmataṇhāya abhībhūto* ti ādīm āha Tattha *kāmataṇhāyā* ti pañcakāmaguṇikalobhena *Abhībhūto* ti tena³ maddito *Pariyādīnna-citto* ti kusalācāraṇ khepetvā gaḥitacitto *Bhoge pariyesanto* ti dhaṇaṇ gavesamāno *Nāvāya mahāsamuḍḍaṇ pak-khandatī* ti tarāṇīsankhātāya nāvāya mahantaṇ lonasāgaraṇ pavīsati *Sītassa punakkhato* ti sītaṇ purato katvā *Unhassa purakkhato* ti unhaṇ purato katvā *Daṇṣā* ti paṇḍalamak-khikā *Makasā* ti makasā eva *Rīssamāno* ti daṇṣādisamphassehi vihesiyamāno ⁴ *Khuppiṇpāsāhi*⁵ *pīḷiyamāno*⁶ ti khudā-pīpāsāya maddiyamāno ⁷

Gumbaṇ gacchatī ti ādīm *Alasandaṇ*⁸ *gacchatī* ti pariya-sānāni catuvīsati padāni ratthanāmena vuttāni

¹ E āviḷḷjanti, āviḷḷjanti (?)

² C utrasāṇ

³ H, S omī.

⁴ E, B, C, D, S hesi°

⁵ D, B, S, C °sāya

⁶ H, D, B, E, S miyamāno

⁷ H, D, E maramāno.

⁸ H Mūlapadaṇ, D, E Sūlasaraṇ, C Suteleparaṇ

[155] *Marukantāraṇ gacchatī* ti vāhkākantāraṇ tāraka-saññāya gacchatī *Jannupathan* ti jānūhi gantabbaṇ maggaṇ *Ajapathan* ti ajehi gantabbaṇ maggaṇ *Mendapathe* pi es' eva nayo

Sankupathan ti khānuke kottetvā tehi okkamitabbaṇ khānumaggaṇ Taṇ gacchamāno pabbatapāde thatvā aya-singhātakaṇ yottena bandhitvā uddhaṇ khipitvā pabbate laggāpetvā yotten' āruya vajraggena lohadandena pabbataṇ vijjhītvā khānukaṇ kottetvā tattha thatvā¹ singhātakaṇ ākaddhitvā puna upari laggāpetvā tattha thito cammayottaṇ olambetvā taṇ ādāya otarītvā hetthimakhānuke bandhitvā vāmahatthena yottaṇ gahetvā dakkhinahatthena muggaraṇ ādāya yottaṇ paharītvā² khānukaṇ niharītvā puna abhiruhati Eten' upāyena pabbatamatthakaṇ āruya parato³ otaranto purīmanayen' eva pathamaṇ pabbatamatthake khānukaṇ kottetvā cammapasābbake yottaṇ bandhitvā khānuke vethetvā sayāṇ anto-pasābbake nisīditvā makka-takānaṇ suttavissajjanākārena yottaṇ vinivethetvā otarati Tena vuttaṇ *khānuke kottetvā tehi okkamitabbaṇ maggaṇ*⁴ ti

Chattapathan ti cammachattena vātaṇ gahetvā sakunehi viya otarītabbaṇ maggaṇ

Vanṣapathan ti venugumbaṇ chedanasatthena chīndītvā rukkhe pharasunā kottetvā maggaṇ karontā, veluvane nisseṇi katvā velugumbe āruya veluṇ chīndītvā aparassa velugumbassa upari pātetvā velugumbamatthaken' eva gantabbaṇ maggaṇ sandhāya *vanṣapathan gacchatī* ti vuttan ti vedītabbaṇ.

*Parīyesanto*⁵ na vīdati, *alābhamūlakam pi dukkhaṇ domanassaṇ patisaṇvedetī* ti avīdanamūlakam pi kāyika-cetasika-dukkhaṇ patīlabhati *Laddhā* ti labhitvā *Ārakkhamūlakam* ti rakkhanamūlakam pi

Kin ti me bhoge ti kena upāyena mama bhoge n' eva rājāno hareyyuṇ, pe . . na appiyā dāyādā hareyyuṇ ti

Gopayato ti maññūsādīhi gopayantassa *Vippalujjantī* ti vinassanti

¹ H, E tattha

² H, D, E, S add puna

³ H, D, E tato

⁴ B khānumaggaṇ.

⁵ H gavesanto

[156] *Etam*¹ *ādinavaṇ* *ñatvā muni pubbāpare idhā* ti etaṇ *yaso kṛti ca yā*² *pubbe hāyate vā pi*³ *tassa sā*⁴ ti ito pabhuti vuttaṇ⁵ *pubbāparaṇ*,⁶ *idha*⁷ imasmiṇ sāsane, pubbato apare samanabhāvato vibbhantakabhāve ādinavaṇ muni ñatvā

Dalhaṇ kareyyā ti niddesapadassa uddesapadaṇ [157] *Thraṇ kareyyā* ti asithilaṇ kareyya *Dalhasamādāno assā* ti thirapatiñño bhaveyya *Avatthitasamādāno* ti sannitthānapatiñño

Etam ariyānam uttaman ti yad idaṇ vivekacariyā, etaṇ Buddhādināṇ ariyānaṇ uttamaṇ, tasmā *vivekaṇ yeva sikkhethā* ti adhippāyo *Tena settho na maññethā* ti tena pavivekena attānaṇ settho ahan' ti na maññeyya, tena mānatthaddho na bhaveyyā ti vuttaṇ hoti

[158] *Unnatī* ti ussāpanaṇ *Unnaman* ti uggantvā⁸ *patthapanāṇ*⁹ *Mānan* ti ahankāraṇ *Thāman*¹⁰ ti balakkāraṇ *Thambhan*¹¹ ti thaddhakaraṇaṇ¹² *Thaddho* ti amaddavo¹³ *Patthaddho* ti visesena amaddavo¹³ *Paggahitasno* ti utthitasiso

*Sāmantā*¹⁴ ti na ārakā. *Āsanne* ti na dūre *Avadūre* ti samīpe *Upakatti* ti santike

Rittassā ti vivittassa, kāyaduccaritādihi virahitassa *Oghatinnassa pihayanti*, *kāmesu gathutā pagā* ti vatthukāmesu laggā sattā tassa caturoghatinnassa pihayanti māyikā viya ānanyassā ti arahattakūtena desanaṇ nitthapesi

Rittassā ti sabbakilesehi tucchassa [159] *Vvittassā* ti suññassa *Pavvittassā* ti ekakassa *Idāmi yehi ritto* hoti, te dassento *kāyaduccaritena rittassā* ti ādim āha *Tattha kilesapatipātīyā maggapatipātīyā* ti dvidhā rittatā veditabbā *Kilesapatipātīyā tāva rāgo moho thambho sārambho māno mado* ti imehi chahi kilesehi arahattamaggena ritto hoti *Doso kodho upanāho pamādo* ti imehi catūhi kilesehi

¹ B, E, C, D *evam*

² H ti

³ S, A *vutte*

⁴ S, C *omī*

⁵ H, S *nāmanaṇ*, B *patanaṇ*

⁶ C, S *bandan*

⁷ H, D *abandhuro*

⁸ H, D, S *omī*

⁹ H, D, E *so*

¹⁰ D °*pare*

¹¹ H, S *uggata*

¹² S, C *Thambhan*

¹³ S, C, D, E *bandha*°

¹⁴ H, B, S *samantā*

anāgāmimaggena ritto hoti Atimāno makkho palāso issā macchariyaṃ māyā sātheyyaṃ ti imehi sattahi sotāpattimaggena ritto hoti Maggapatipātiyā pana sotāpattimaggena atimāno makkho palāso issā macchariyaṃ māyā sātheyyaṃ ti imehi sattahi ritto hoti Anāgāmimaggena doso kodho upanāho pamādo ti imehi catūhi Arahattamaggena rāgo moho thambho sārambho māno mado ti imehi chaḥi ritto hoti ¹*Sabbakīlesehi* ti ādinā nayena avasesā pi yathāyogaṃ yojetabbā

Vatthukāme parijānitvā ti tebhūmake vatthukāme ñāta-tīranapariññāhi sammasanavasena² jānitvā *Kīlesakāme pahāya* ti chandādayo kīlesakāme pahānapariññāya pajahitvā *Vyāntīkaritvā* ti vigatantaṃ vigatakotiṃ karitvā

Kāmoghaṃ tinnassā ti anāgāmimaggena āvahanasankhātāṃ³ kāmoghaṃ taritvā thitassa *Bhavoghaṃ* ti arahattamaggena *Dutthaghaṃ* ti sotāpattimaggena *Avijjoghaṃ* ti arahattamaggena *Sabbasankhārāpathaṃ*⁴ ti sabba-khandha-dhātu-āyatanapatipātīsankhātāṃ pathaṃ arahattamaggen' eva taritvā thitassa Sotāpattimaggena *uttinnassa*, saka-dāgāmimaggena *ntinnassa*, anāgāmimaggena kāmādhātunā *atikkantassa*, arahattamaggena sabbabhavaṃ *samatikkantassa*, phalasamāpattivasena vītivattassa *Pārangatassā* ti ādinā nibbānavasena vuttāni

[160] *Yathā mōyikā ānanyaṃ* ti saṃvaddhita-maṃ ādāya vicarantā ānanyaṃ *Patthenti* ti patthanaṃ uppādentī *Ābādhikā ārogyaṃ* ti pītādīrogātūrā bhesajjakiriyāya taṃ⁵-rogavupasamanatthaṃ⁶ ārogyaṃ *Yathā bandhanabaddhā* ti nakkhattadivase bandhanāgāre baddhapurisā *Yathā dāsā bhujissā* ti yasmā bhujissā purisā yaṃ icchanti, taṃ karonti, na naṃ koci balakkārena tato nivatteti, tasmā dāsā bhujissā-bhāvaṃ patthenti *Yathā kantāraddhānapakkhantā* ti yasmā balavanto purisā hatthasāraṃ gahetvā sajjitāvudhā sapari-

¹ H adds Tīpi duccarītāni.

² H samāpanna°, D, E samāpana°.

³ H, D, E, S āvattana°, C pamāda°

⁴ B, C, E °sapsāra°

⁵ H, S °samanāṃ.

⁶ H, S, C, D omī

vārā kantāraṇ patipajjanti, te corā dūrato va dīsvā palā-
yanti, te sotthinā kantāraṇ nittharivā khemantaṇ patvā
hatthatutthā honti, tasmā kantārapakkhantā purisā *kheman-
tabhūmaṇ patthenti* *

Desanāpariyosāne Tisso sotāpattiphalāṇ patvā pabbajitvā
arahattaṇ sacchākāsi ti

Tissa-Metteyyasuttaniddesavannanā nitthitā
Sattamaṇ

PASŪRASUTTANIDDESAVANNANĀ

[161] Atthame Pasūrasuttaniddese pathamagāthāya tāva sankhepo ime ditthigatikā attano ditthiṇ sandhāya *idh' eva suddhī* ti vadanti, *aññesu* pana *dhammesu visuddhīṇ* n' *āhu*, evaṇ¹ ye² attano satthārādinissitā *tatth'* eva esa vādo subho ti evaṇ subhavādā hutvā *puṭhu samaṇa-brāhmaṇā* 'sassato loko' ti ādisu *paccekasaccesu nivvithā*

Sabbe paravāḍe khīpanti ti sabbā paraladdhiyo chaddenti *Ukkhīpanti* ti dūrato khīpanti *Parikkhīpanti* ti samantato khīpanti

[162] *Subhavādā* ti niddesassa uddesapadaṇ *Sobhana-vādā* ti 'evaṇ³ sundaran' ti kathentā Panditavādā ti 'panditā mayan' ti evaṇ kathentā *Dhīravādā*⁴ ti 'mid-dosavādaṇ vadāmā' ti kathentā *Ñāyavādā* ti 'yuttavādaṇ vadāmā' ti kathentā *Hetuvādā* ti 'kāranasahitaṇ vadāmā' ti kathentā *Lakkhanavādā* ti 'sallakkhetabbaṇ vadāmā' ti vadantā *Kāranavādā* ti 'udāharanayuttavādaṇ vadāmā' ti kathentā *Thānavādā* ti 'pakkamituṇ⁵ asak-kuneyyavādaṇ vadāmā' ti vadantā

Nivvithā ti anto pavitthā *Patitthitā* ti tatth' eva thitā, evaṇ nivvithā ca

[163] *Te vādakāmā* ti dutiyagāthā Tattha *bālaṇ dahanti* *maṭhu aññamaññān* ti 'ayaṇ bālo, ayaṇ bālo' ti evaṇ dve pi janā aññamaññāṇ bālaṇ dahanti, bālato passanti *Vadanti* *te aññasutā kathojjan* ti te aññamaññāṇ satthārādinissitā kalahaṇ vadanti *Pasaṇsakāmā kusalāvadānā* ti pasaṇsatthikā ubho pi mayaṇ kusalāvadānā panditavādā ti evaṇ saññino hutvā

Vādatthikā ti vādena atthikā *Vādādhīppāyā* ti vādayjhāsayā *Vādapurekkhārā* ti vādam eva purato katvā cara-

¹ H, D, E, S eva

³ B etaṇ

⁵ C, E, D ukka°

² E, D yaṇ

⁴ H, D, S, E, B Thira°

mānā Vādapariyesanaṇ carantā ti vādam eva gavesayaṇ¹
caramānā

Vigayhā ti pavisitvā Ogayhā ti otaritvā Ajjhogahetvā
ti nimujjitvā Pavisitvā ti anto karitvā²

Anojavanī³ ti na ojavatī,⁴ tejavirahitā⁵ ti attho Sā kathā
ti esā vācā Kathojjaṇ vadantī ti nittejaṇ bhanantī Evaṇ
vadānesu⁶ ca⁷ tesu⁸ eko niyāmato eva

[164] Yutto kathāyaṇ ti gāthā Tattha yutto kathāyaṇ ti
vādakathāya ussukko Pasaṇsam icchaṇ vinnighātī hotī ti
attano pasaṇsaṇ icchanto “kathan nu kho nigganhissāmi⁹”
ti ādinā nayena pubbe ’va vādā kathankathāvinnighātī¹⁰
hotī Apāhataśmin ti pañhavīmaṇsakehi¹¹ “atthāpagataṇ
te bhanitaṇ, vyañjanāpagataṇ te bhanitaṇ” ti ādinā nayena
apasādite¹² vāde Nindāya so kuppatī ti evaṇ apasāditasmiṇ¹³
ca vāde uppannāya nindāya so kuppatī Randham esī ti
parassa¹⁴ randham eva gavesayanto

Thomanan ti vannabhananaṇ Kuttin ti pākatakaraṇaṇ
Vannahāriyaṇ ti gunavaddhanaṇ Pubbe ’va sallāpā ti
samullāpato puretaram eva ‘Katham idaṇ, katham idan’
ti kathankathā assa atthī ti kathankathī Jayo nu kho me
ti mama jayo Kathaṇ niggahaṇ ti kena pakārena niggan-
hanaṇ¹⁵ Patikammaṇ karissāmi¹⁶ ti mama laddhiṇ parisud-
dhaṇ karissāmi Visesan ti atirekaṇ Pativisesan ti punap-
punaṇ viṣesaṇ Avethiyaṇ karissāmi¹⁷ ti parivethanaṇ karis-
sāmi Nibbethiyaṇ ti mama nibbethanaṇ mocanaṇ nikkha-
manaṇ Chedananaṇ ti vādachindanaṇ Mandalan ti vāda-
sanghātaṇ

[165] Pārisajjā ti paricārikā¹⁸ Pasādanīyā¹⁹ ti kārunikā
Apaharantī²⁰ ti patibāhantī Atthāpagatan ti atthato apa-

¹ B, C, E, D °sanaṇ

³ H, S, C anojavaṇ

⁵ H, D °hitaṇ

⁷ H omits

⁹ H, D, E °gahes°

¹¹ H °viṣaṇkehi

¹³ H, D, S, C, E apāhataśmiṇ

¹⁵ H, D, E °gahaṇaṇ

¹⁷ B pāsādikā

² H, S, B, C gantvā

⁴ H, D, E anojavatij

⁶ H vādesu

⁸ H pavādesu

¹⁰ H, D, S, C °thī vinnī°

¹² H, D, E, S apaharite

¹⁴ H, D, E yassa

¹⁶ S, C parisādikā

¹⁸ H apasādanti

gataṇ, attho natthi ti *atthato apaharanti*, atthamhā pati-
bāhanti *Attho te dunnīto* ti tava¹ attho na sammā upanīto
Vyañjanan te duopītan ti tava¹ vyañjanaṇ duppatutthāpitaṇ
Niggaho te akato ti tayā niggaho na kato *Patikkamaṇ te*
dukkatan ti tayā attano laddhipatutthāpanaṇ dutthu kataṇ
visamaṇ kataṇ² *Dukkathitaṇ*³ ti³ na sammā⁴ kathitaṇ *Dub-*
bhanitaṇ ti bhanantena pi dutthu bhanitaṇ *Dullapitaṇ* ti
na sammā vissajjitaṇ *Duruttaṇ* ti aññathā bhanitaṇ *Dub-*
bhāsitaṇ ti virūpaṇ bhāsitaṇ

Nindāyā ti garahanena *Garahāyā* ti dosakathanena
Akuttīyā ti agunakathanena *Avannahārikāyā* agunavad-
dhanena *Kuppati* ti pakatibhāvaṇ jahitvā calati *Vyāpaj-*
jaṭi ti dosavasena pūtibhāvaṇ āpajjati *Patutthīyati* ti
kodhavasena ghanabhāvaṇ gacchatī *Kopaṇ cā* ti kupi-
tabhāvaṇ *Dosaṇ cā* ti dussanaṇ *Appaccayaṇ cā* ti atut-
thākāraṇ ca *Pātukaroṭi* ti pākataṇ karoti

Randham eṣi ti antaragavesi *Vvandham eṣi* ti chidda-
gavesi *Aparaddham eṣi* ti gunaṇ apanetvā dosam eva
gavesi *Khalitam eṣi* ti pakkhalanagavesi *Galitam eṣi* ti
patanagavesi *Ghattitam eṣi* ti pi pātho, tassa pīlanagavesi
ti attho *Vvaram eṣi* ti dosagavesi

Na kevalaṇ ca kuppati, api ca kho pana [166] *yam assa*
vādan ti gāthā *Tattha parihīnam āhu apāhatan* ti attha-
byañjanādinā apāhataṇ parihīnaṇ vadanti *Paridevatī* ti
tato-nimittaṇ⁵ so “aññaṇ mayā āvajjitaṇ” ti ādīhi vippa-
lapati *Socati* ti ‘tassa jayo’ ti ādīni ārabbha socati ‘*Upa-*
cagā man’ ti *anutthunāti* ti “so maṇ vādena vādaṇ atik-
kanto” ti ādinā nayena sutthutaraṇ vippalapati

Parihāpitaṇ ti na vaddhitaṇ *Aññaṇ mayā āvajjitaṇ* ti
aññaṇ kāraṇaṇ mayā avanamitaṇ⁶ *Cintitaṇ* ti vimaṇsitaṇ
Mahāpakkho ti mahanto ñātipakkho etassā ti mahāpakkho
Mahāpariso ti mahāparicārīkapaṇiso *Mahāparivāro* ti ma-
hādāsīdāsapaṇivāro *Parisā cāyaṇ vaggā* ti ayaṇ ca parisā
vaggā⁷-vaggā, na ekā *Puna bhañjissāmī* ti puna bhindis-
sāmī

¹ H, D, S te² H, D kathitaṇ³ H, D omī⁴ H, D samaṇ.⁵ H °ttā⁶ H, D, E omī ava⁷ H, B omī

[167] *Ete vivādā samanesū* ti ettha pana samanā vuccanti bāhira-paribbājakā *Etesu ugghātū nigghātū hotī* ti etesu vādesu jayaparājayādivasena citta¹-ugghātāṇ nigghātāṇ vā pāpunanto ugghātī² ca² nigghātī² ca hoti *Virame kathojjan* ti paṇaheyya kalahaṇ *Na h' aññadatth' atthi paṇaṇsalābhā* ti na hi ettha paṇaṇsalābhato añño attho atthi

[168] *Uttāno vā* ti na gambhīro ti attho, “pañc’ ime kāmāgunā” ti ādisu viya

[169] *Gambhīro* ti duppaveso appatittho, paticcasamup-pādo viya *Gūlho* ti paticchanno hutvā thito *Abhirama Nanda, ahaṇ te pātibhogo** ti ādisu viya *Paticchanno* ti apākato *Mātaraṇ pītaraṇ hantvā†* ti ādisu viya *Neyyo vā* ti niharitvā kathetabbo *Assaddho akataññū cā‡* ti ādisu viya *Nīto vā* ti pālyā thitaniyāmena kathetabbo *Cattāro’ me bhikkhave ariyavāṇsā§* ti ādisu viya *Anavaṇṇo* ti niddosattho *Kusalā dhammā||* ti ādisu viya *Nikkilesa* ti kilesavira-hito, vipassanā viya *Vodāno* ti parisuddho, lokuttaraṇ viya *Paramattho* ti uttamattho, uttamatthabhūto attho, khandha-dhātu-āyatana-nibbānāṃ viya

Chatthagāthāy’ attho yasmā na h’ aññad atth’ atthi paṇaṇsalābhā, tasmā paramaṇ lābhaṇ labhanto pi sundaro ayan ti *tattha ditthiyā paṇaṇsito vā pana hoti*, taṇ vādaṇ paṇaṇsajjhe dipetvā, tato so tena jayatthena tutthiṇ vā dantavidāṇsakaṇ vā āpajjanto *hassati*,³ mānena ca *unnamati*, kiṇ kārānā² yasmā taṇ jayatthaṇ *pappuyya yathāmano jāto*

Thambhayitvā ti pūretvā *Brūhayitvā* ti vaddhetvā Imissā gāthāya niddeso uttānattho

Evaṇ unnamato ca [170] *Yā unnatī* ti gāthā *Tattha mānātūmānaṇ vadate paṇ’ eso* ti eso pana taṇ unnatiṇ vigghātabhūmī ti abujjhamāno⁴ mānañ ca atimānañ ca vadati yeva⁵ Imissā pi gāthāya niddeso uttānattho

Evaṇ vāde dosaṇ dassetvā idāni tassa vādaṇ asampatic-

* DhA 1, 119

§ A 11, 27

† Dh 295 6

‡ Dh 97

|| Dhs 1

¹ SA cūṭṭassa

² SA ugghātūnigghātūmā

³ *All MSS except T* hasati

⁴ H, D, E, S akubbamāno

⁵ *All MSS* evaṇ

vīparāvattan ti yaṇ taṇ¹ adhiccinnaṇ² cīrakālavasena paguṇaṇ, taṇ mama vādaṇ āgama nīvattaṇ *Āropito te vādo* ti tuyhaṇ uparī mayā doso āropito *Cara vādappamokkhāyā* ti bhattaputaṇ ādāya taṇ taṇ upasankamitvā vādapamokkhatthāya uttaraṇ pariyesamāno vicara *Nibbethehi vā* ti atha vā mayā āropitadosato attānaṇ mochehi *Sace³ pahosī* ti sace sakkosī

Āveṭṭhāyā⁴ āveṭṭitaṇ⁵ ti āveṭṭetvā⁶ nīvattanena⁷ nīvattaṇ *Nībbethāyā⁸ nībbethitaṇ* ti dosato mocanena mocanaṇ *Chedena⁹ chedan* ti evam ādi hetthā vuttanayattā yathāyogaṇ yojetabbaṇ

[174] *Vīsenīkatvā* ti kilesasenaṇ¹⁰ vīnāsetvā *Kiṇ labhethā* ti patimallaṇ kiṇ labhissasī¹¹ *Pasūra* ti taṇ paribhājakaṇ ālapati

Yes' idha natthī ti imāya pi¹² gāthaya niddeso uttānattho yeva

[175] *Pavītakkaṇ* ti “jāyo nu kho me bhavissatī” ti ādīni vitakkento *Dhōnena yugaṇ samāgamā* ti dhutakilesena Buddhena saddhiṇ yugaggāhaṇ samāpanno *Na hi tvaṇ sakkhassī sampayūtave* ti kotthuādayo vīya sīhādīhi dhōnena saha yugaṇ gahetvā ekapadam¹³ pi sampāpituṇ, yugaggāham eva vā¹⁴ samānetuṇ¹⁵ na sakkhissasī ti

[176] *Mano* ti niddesassa uuddesapadaṇ *Yaṇ cittaṇ* ti cittavacittatāya cittaṇ *Ārammanaṇ minamānaṇ¹⁶ jānāti* ti *mano Mānasaṇ* ti mano eva *Antakkkhacaro pāso, y' vāyaṇ caratī mānaso** ti hi ettha manasampayuttakadhammo mānaso ti vutto

Kathaṇ hi Bhagavā, tuyhaṇ sāvako sāsane rato

Appattamānaso sekho kālaṇ kayirā janesutā† ti

* S 1, 111

† S 1, 121

1 H pi	2 H ācin°	3 H omits	4 E, D, C āvedhikāya
5 D, S, C °dhitāṇ			6 E, S, C, D °dhetvā
7 H, D, E omit			8 S, B, C, E, D °thikāya
9 H, D, E chedanena			10 H, D, E, S kilesavasena
11 H, D, E °satī			12 H, D, E hi
13 S, C ekasamaṇ mama, H, D, E ekasamīpam			
14 H, D, E, S taṇ		15 S, B sampādetuṇ, C sampāpetuṇ	
16 S manatī			

ettha arahattaṇ mānasan ti vuttaṇ Idha pana mano va mānasan, vyaññanavasena mānasan¹ ti padaṇ vaddhitaṇ

Hadayan ti cittaṇ, *cittaṇ vā te khīpassāmi*, *hadayan vā te phālessāmi** ti ettha uro² hadayan ti vuttaṇ *Hadayā hadayan maññe aññāya tacchatī*† ti ettha cittaṇ *Vakkaṇ hadayan*‡ ti ettha hadayavatthu Idha pana cittam eva abbhantarattthena³ hadayan ti vuttaṇ

Tam eva parisuddhatthena *pandaraṇ Bhavangaṇ sandhāy*’ etaṇ vuttaṇ yathāha *Pabhassaram idaṇ bhikkhave cittaṇ, taṇ ca kho āgantukehi upakkilesehi upakkalutthan*§ ti Tato nikkhantattā⁴ pana akusalam pi Gangāya nikkhantā nadi Gangā viya Godhāvarito nikkhantā Godhāvārī viya ca pandaran’ tv’ eva vuttaṇ

Mano manāyatanan ti idha pana manogahanaṇ manass’ eva⁵ āyatanabhāvadīpanatthaṇ Ten’ etaṇ dīpeti na-y-idaṇ devāyatanaṇ viya manassa āyatanaṇ manāyatanaṇ, atha kho mano eva āyatanaṇ manāyatanan ti Tattha nīvasatthānatthena⁶ ākaratthena samosaranatthānatthena sañjātidesatthena kāranatthena ca āyatanaṇ veditabbaṇ Tathā hi loke issarāyatanaṇ Vāsudevāyatanan ti ādisu nīvasatthānaṇ āyatanan ti vuccati, suvaññāyatanaṇ rajatāyatanan⁷ ti ādisu ākaro, sāsane pana *manorame āyatane sevanti naṇ vihangamā*|| ti ādisu samosaranatthānaṇ, *dakkhīnāpatho gunnaṇ āyatanaṇ*¶ ti ādisu sañjātideso, *Tatra tatr’ eva sakkhi bhabbatāṇ pāpunāti satī satī āyatane*** ti ādisu kāranaṇ Idha pana sañjātidesatthena samosaranatthena kāranatthenā ti tidhā pi vattati Phassādayo hi dhammā ettha sañjāyanti ti sañjātidesatthena pi etaṇ āyatanaṇ Bahiddhā rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabbārammanā⁸ sabhāven’ ettha⁹ osaranti ti samosaranatthānatthena pi āya-

* S 1, 214

† M 1, 32

‡ Khp 2

§ A 1, 10

|| A III, 43

¶ (?)

** A III, 17, M 1, 494

¹ E, C, D mānaso² H, S, B uraṇ³ H °ttena⁴ S, C °ntaṇ⁵ H manaso, D, E manaso va⁶ H, D, B nīvasanat°.⁷ H, S, D, E, C ratanā°⁸ B, C, D, E °na.⁹ B, C, D, E bhāven°

tanay Phassādīnaṇ pana saha-jātādīpaccayatthena kāra-nattā kāranatthena pi āyatanan ti veditabbaṇ

Manndriyaṇ vuttattham eva

Vijānāti ti *viññānaṇ*, viññānam eva *viññānakkhandho* Tassa rāsiādivasena attho veditabbo *Mahā-udakakkhandho* *tv' eva sankhaṇ gacchatī*¹ ti ettha hi rāsattthena khandho vutto *Sīlakkhandho samādhikkhandho*† ti ādisu gunatthena *Addasā kho Bhagavā mahantaṇ dārukkhandhan*‡ ti ettha pannattimattatthena Idha pana rūlhitto khandho vutto Rāsattthena hi viññānakkhandhassa ekadeso ekaṇ viññānaṇ, tasmā yathā rukkhassa ekadesaṇ chindanto rukkhaṇ chin-datī ti vuccati, evam eva viññānakkhandhassa ekadesa-bhūtaṇ ekam pi viññānaṇ rūlhitto viññānakkhandho ti vuttaṇ

Taggā manoviññānadhātū ti tesaṇ phassādīnaṇ dhammānaṇ anucchavikā manoviññānadhātu Imasmiṇ hi pade ekam eva cittaṇ minanattthena¹ mano, vijānanatthena viññānaṇ, sabhāvatthena nissattatthena vā dhātū ti tīhi nāmehi vuttaṇ

[177] ²*Yugaṇ samāgamā*³ ti ekappahārena ⁴*Samāgantvā* ti pāpunitvā *Yugaggāhaṇ gahetvā*⁵ ti yugaggāhaṇ pati-bhāgaṇ gahetvā *Sākacchitun* ti saddhiṇ kathetuṇ *Salla-pitun* ti allāpa-sallāpaṇ kātuṇ *Sākacchaṇ samāpajjitun* ti saddhiṇ kathanāṇ patipajjitun Na patibalabhāve ca⁶ kāraṇaṇ dassetuṇ *taṇ kassa hetu*² *Pasūro paribbājako hīno* ti ādim āha

So hi Bhagavā aggo cā ti asadisattā⁷ *asamānapaññattā* aggo ca *Settho cā* ti sabbagunehi appatisamatthena settho ca *Mokkho cā* ti savāsanehi kilesehi muttattā mokkho ca *Uttamo cā* ti attano uttaritaravirahitattā *uttamo* ca *Pavaro cā* ti sabbalokena abhiṇṇatthāyattā pavaro ca

* S v, 400, A ii, 55

† A i, 125, 162, ii, 20, etc

‡ S iv, 179

¹ S, C mana°

² S *adds* saddhiṇ, C, D, E *add* iti

³ H yugasamāgamaṇ

⁴ S, D, E *add* saddhiṇ

⁵ T hutuṇ

⁶ H, D, B, E *omit*

⁷ H, D, B, E °disakānaṇ aggaṭṭā.

Mattena māṭṭāṅgenā ti pabhinnamadena hatthhinā *Kot-thuko* ti kānasigālo¹ *Sihena migaraññā saddhī* ti kesara-sihena migarājena saha *Tarunako* ti chāpako *Dhenupako* ti khirapako *Usabhenā* ti mangalasammatena usabhena *Calakakunā saddhī* ti calamānakakunā² *saddhī* *Dhanko* ti kāko *Garulena venateyyena saddhī* ti ettha garulenā ti jātivasena nāmaṇ, venateyyenā ti gottavasena *Candālo* ti chava³-candālo *Raṇṇā cakkavattinā* ti cātuddīpika-cakka-vattinā *Paṇṣupisācako* ti kacavarachaddanattāṇe nibbatto yakkho *Indena devaraññā saddhī* ti Sakkena Deva-rājena saha

So hi Bhagavā mahāpañño ti ādīni cha padāni hetthā vitthāntāni Tattha *paññāpabhedakusalō* ti attano anantavikappe *paññāpabhede* cheko *Pabhinnāñāno* ti anantapabhedapattañāno Etena *paññāpabhedakusalatte* pi satī tāsāṇ paññānaṇ anantabhedattaṇ dasseti⁴ *Adhigatapa-tisambhido* ti patiladdha-agga-catupatisambhidañāno

Catuvesārajjappatto ti cattārī visāradabhāvasankhātāni ñānāni patto Yathāha *Sammāsambuddhassa te patijānato ime dhammā anabhāsambuddhā ti tatra vata maṇ samano vā brāhmano vā devo vā māro vā brahmā vā koci vā lokasmiṇ saha dhammena patīcodessatī ti nimittam etaṇ bhikkhave na samanupassāmi Etam ahaṇ bhikkhave nimittaṇ asamanupassanto khemappatto abhayappatto vesārajjappatto viharāmi Khīnā-savassa te patijānato ime āsavā aparikkhīnā ti pe ye kho pana te antarāyikā dhammā vuttā, te patisevato nālaṇ antarāyīyā ti pe yassa kho pana te atthāya dhammo desito, so na nīyati takkarassa sammādukkhakkhayāyā ti tatra vata maṇ samano vā brāhmano vā devo vā māro vā brahmā vā koci vā lokasmiṇ saha dhammena patīcodessatī ti nimittam etaṇ bhikkhave na samanupassāmi Etam ahaṇ bhikkhave nimittaṇ na samanupassanto khemappatto abhayappatto vesārajjappatto viharāmi* ti*

* M 1, 71, A 11, 8

¹ S, C jīranasī°.

³ S C jacca

² D, S, C, E vala°

⁴ H, C °sesi

Dasabaladhārī ti dasa balāni etesan ti dasabalā, dasabalānaṃ balāni dasabalabalāni, tāni dasabalabalāni dhāretī ti dasabaladhārī *Dasabala-ñānabaladhārī* ti attho Etehi tihi vacanehi anantappabhedānaṃ ñeyyānaṃ pabhedamukhamattaṃ dassitaṃ

So yeva paññāyogavasena abhimagalasammatatthena *purisāsabho* Asantāsattena *purisāsīho* Mahantatthena *purisanāgo* Pajānanatthena [178] *purisājañño* Lokakiccadhurāvahanatthena *purisadhorayho*

Atha tejādikaṇ¹ anantañānato laddhaṃ gunavisesaṃ dasetukāmo tesaṃ tejādīnaṃ anantañānamūlakabhāvaṃ dasento anantañāno ti vatvā anantatejo ti ādim āha Tattha *anantañāno* ti gunavasena ca sabhāvavasena² ca antaviraḥitañāno *Anantatejo* ti veneyyasantāne mohatamavidhamanena anantañānatejo *Anantayaso* ti paññāguneh' eva lokattaya-vitatānanta-kittighoso *Addho* ti paññādhana-samiddhiyā samiddho *Mahaddhano* ti paññādhanaaddhatte³ pi pabhāvamahattena⁴ mahantaṃ pavattaṃ paññādhanam assā ti mahaddhano *Mahādhano* ti vā pātho *Dhanavā* ti paṇṇasitabba-paññādhanavattā niccayutta-paññādhanavattā atisayabhāvena⁵ paññādhanavattā dhanavā Etesu pi tisu atthesu idaṃ vacanaṃ saddavidū icchanti

Evaṃ paññāgunena Bhagavato attasampattisiddhiṃ dasetvā puna paññāgunen' eva lokahitasampattisiddhiṃ dasento *netā* ti ādim āha Tattha veneyye⁶ saṅsārasankhāta-bhayatthānato nibbānasankhātaṃ khematthānaṃ *netā* Tattha vinayanakāle⁷ eva saṅavaravinaya-pahānavinayavasena veneyyānaṃ *vinetā* Dhammadesanākāle eva⁸ saṅsayacchedanena *anunetā* Saṅsayaṃ chinditvā paññāpetabbaṃ atthaṃ paññāpento *paññāpetā* Tathā paññāpitānaṃ nicchayakaranena⁹ *nyjhāpetā* Tathā nyjhāpitassa atthassa

¹ H tejādīnaṃ

² H, D, E pabhāvasena

³ H, D, E °dhanavante, S, C °mahattena

⁴ B, S, C sabhāva°

⁵ H, S, B °sabhāvena

⁶ H vinaye

⁷ H, D, E dassanakāle

⁸ H, D, E, B evaṃ

⁹ *All MSS* °kāra°

patipattiyojanavasena pekkhatā¹ Tathā patipanne² patipattiphalena pasādetā

So hi Bhagavā ti ettha hi-kāro anantaraṃ vuttassa atthassa kāraṇāpadese nipāto Anuppannassa maggassa upādetā ti sakasantāne anuppannapubbassa cha³-asādhārane ñāna³-hetubhūtaṃ ariyamaggassa bodhimūle lokahitattha sakasantāne uppādetā

Asañjātassa maggassa sañjānetā ti veneyyasantāne asaṅjā tapubbassa sāvaka-pāramiñña-hetubhūtaṃ ariyamaggassa dhammacakkappavattanato pabbuti yāv' ajjakālā veneyyasantāne sañjānetā Sāvakaveneyyanam pi hi santānaṃ Bhagavatā vutta-vacanen⁵ eva ariyamaggasañjānanato Bhagavā va⁶ sañjānetā nāma hoti

Anakkhātassa maggassa akkhātā ti atthadhamma-samanāgatānaṃ Buddhabhāvāya katābhūti-hārānaṃ bodhisattānaṃ Buddhabhāvāya vyākaraṇaṃ datvā anakkhātāpubbassa⁷ pāramitāmaggassa, "Buddho bhavissati" ti vyākaraṇamatten⁷ eva vā bodhimūle uppajjītabbassa ariyamaggassa akkhātā Ayaṃ nayo paccekabodhisattavyākaraṇe pi labhatu yeva

Maggāññū ti paccavekkhanavasena attanā⁸ uppādita-ariyamaggassa ñātā Maggavīdū ti veneyyasantāne janētabbassa ariyamaggassa kusalo Maggakovido ti bodhisattānaṃ akkhātābbamagge vicakkhano Atha vā abhisambo-dhipatipatti-maggāññū, paccekabodhipatipatti-maggavīdū, sāvakabodhipatipatti-maggakovido Atha vā

Etena maggena atariṃsu pubbe

Tarissare⁹ c' eva,¹⁰ taranti oghan* ti

vacanato yathāyogaṃ atitānāgata-paccuppanna-Buddha-Paccekabuddha-Buddhasāvakaṇaṃ maggavasena ca, suññatā-

* S v, 168, 186

¹ H pekkhetā, pekkhitā (?)

³ H, D, E, S omī

⁵ B 'nāyena'

⁷ H, S, C akkhātā°

⁹ H °santi

² H, D, E °panna

⁴ H, S, D, C, E aggamag°

⁶ H, S, B omī

⁸ All MSS attano

¹⁰ H yeva

nimitta-appanihita-maggavasena ca ugghatitāññū-vipacitāññū-neyyapuggalānaṃ maggavasena ca yathākkamen' ettha yojanaṃ karonti

Maggānugā ca paṇ' assā ti Bhagavatā gatamaggānugāmīno hutvā Ettha ca-saddo hetuatthe nīpāto, etena Bhagavato¹ magguppādanādīgunādhīgamāya hetu vutto hoti *Pana-saddo* katatthe² nīpāto, tena Bhagavatā katamaggakāraṇaṃ vuttaṃ hoti

Pacchā samannāgatā ti pathamaṃ gatassa Bhagavato pacchā silādigunena samannāgatā

Iti Thero *anuppannassa maggassa uppādetā* ti ādīhi yasmā sabbe pi Bhagavato silādayo gunā arahattamaggam eva nissāya āgatā, tasmā arahattamaggam eva nissāya gunaṃ kathesi

Jānaṃ jānāti ti jānitabbaṃ jānāti, sabbaññutāya yaṃ kiñci paññāya jānitabbaṃ pañcaneyyapathesu,³ taṃ⁴ paññāya jānātīti attho

Passaṃ passatī ti passitabbaṃ passatī, sabbadassāvītāya taṃ yeva neyyapathaṃ cakkhunā ditthaṃ viya karonto paññācakkhunā passatī ti attho Yathā vā ekacco viparītaṃ gāhanta jānanto⁵ pi na jānāti, passanto pi na passatī, na evaṃ Bhagavā, Bhagavā pana yathāsabhāvaṃ gāhanta jānanto jānāti eva, passanto passatī eva

Svāyaṃ dassanaparīnāyakatthena *cakkhubhūto* Viditakāri⁶-atthena *ñānabhūto* Aviparītasabhāvatthena vā⁵ pariyattidhamme⁷ pavattanato, hadayena cintetvā vācāya nicchārīta-dhammamayo ti vā *dhammabhūto* Setthatthena *brahmabhūto* Atha vā cakkhu viya bhūto ti *cakkhubhūto*, ñānaṃ viya bhūto ti *ñānabhūto*, dhammo viya bhūto ti *dhammabhūto*, Brahmā viya bhūto ti *brahmabhūto*

Svāyaṃ dhammassa vacanato vattanato vā *vattā* Nānapakārehi vacanato vattanato vā *pavattā* Atthaṃ nīharitvā dassanato *atthassa*⁵ *ninnetā* Amatādhīgamāya patipattidesanato, amatappakāsakāya vā dhammadesanāya amatassa

¹ H, D, S, C, E °vatā

² B katvatthe.

³ S, C sabbañ ca neyyapathabhūtaṃ

⁴ S, C omīti

⁵ H, D, E omīti.

⁶ H, D, E, B °tatādi

⁷ H, D, E, B °ma

adhigamāpanato *amatassa dātā* Lokuttaradhammassa up-
pāditattā veneyyānurūpena yathāsukhaṇ lokuttaradham-
massa dānena ca dhammesu issaro ti *dhammassāmī*

Tathāgatapadaṇ hetthā vuttatthaṇ

Idāni *jānaṇ jānātī* ti ādihi vuttagunaṇ sabbaññutāya
vīsesetvā dassetukāmo sabbaññutaṇ sādiento, *natthī* ti
ādim āha Evaṇ-bhūtassa hi tassa Bhagavato pāramitā¹-
puññaphalappabbhāva - nipphannaena arahattamaggañānena
sabbadhammesu savāsanassa sammohassa² vihatattā, asam-
mohato sabbadhammānaṇ ñātattā *aññātaṇ* nāma *natthī*
Tath' eva ca sabbadhammānaṇ cakkhunā viya ñānacakkhunā
ditthattā *aditthaṇ* nāma natthi Ñānena pattattā *aviditaṇ*
nāma natthi Asammohasacchikiriyaṇa sacchikatattā *asac-
chikataṇ* nāma natthi Asammohapaññāya phutthattā *aphu-
sitaṇ*³ nāma natthi

Paccuppannaṇ ti paccuppannakālaṇ vā dhammaṇ vā
Upādāyā ti ādāya, anto katvā ti attho Upādāya-vacanen'
eva kālavinimuttaṇ nibbānam pi gahitaṇ eva hoti Atitā-
divacanāni ca *natthī* ti ādivacanena vā ghatiyanti, *sabbe
dhammā*⁴ ti ādivacanena vā

Sabbe dhammā ti sabba-sankhatāsankhata-dhammapari-
yādānaṇ *Sabbākārenā* ti sabbadhammesu ekekass' eva
dhammassa aniccākārādisabbākārapariyādānaṇ *Ñāna-
mukhe* ti ñānābhīmukhe *Āpāthaṇ āgacchantī* ti osaraṇaṇ
upenti

Jānatabban ti padaṇ *ñeyyan* ti padassa atthavivaraṇatthaṇ
vuttaṇ

Attattho vā ti ādisu vā-saddo samuccayattho *Attattho* ti
attano attho *Parattho* ti paresaṇ tinnāṇ lokānaṇ attho
Ubhayattho ti attano ca paresaṇ cā ti sakiṇ yeva ubhinnaṇ
attho *Ditthadhammiko* ti ditthadhamme niyutto, dittha-
dhammappayojano vā⁴ attho Samparāye niyutto, samparā-
yappayojano vā⁴ *samparāyiko*

Uttāno ti ādisu vohāravasena vattabbo sukhapatitthattā⁵

¹ H, D, E °tāya

² H anhasitaṇ

³ H, S omī sam

⁴ H, S, D, C, E omī

uttāno Vohāraṇ atikkamivā vattabbo suññatāpatisaṇyutto dukkhapatitthattā¹ *gambhīro* Lokuttaro accanta-tirok-khattā² *gūlho* Aniccatādi³ mohaghanādi⁴ paticchannattā *paticchanno* Apacuravohārena vattabbo yathāruṭaṇ aga-hetvā adhippāyassa netabbato *neyyo* Pacuravohārena vattabbo vacanamatten' eva adhippāyassa nitattā *nīto* Suparissuddha-sīlasamādhī-vipassanatto tadanga-vikkhambhanavasena⁵ vajjavirahitattā *anavaṇṇo* Kilesasamucchedanato ariyamaggattho *nikkilesa* Kilesapatippassaddhattā ariyaphalattho *vodāno* Sankhatāsankhatesu aggadhammattā nibbānaṇ *paramattho*

Parivattatī ti Buddhañānassa viśayabhāvato abahibhūtatā anto Buddhañānaṇ⁶ vyāpetvā, samantā vā alankatvā⁷ vā viśesena vā vattati

Sabbaṇ kāyakammaṇ ti ādīhi Bhagavato ñānaviśayataṇ⁸ dīpeti *Ñānānuparivattatī* ti ñānaṇ anuparivattati, ñānavirahitaṇ na hotī ti attho *Appatthatan* ti nirāvaranataṇ dasseti

Puna sabbaññutaṇ upamāya sādhetukāmo *yāvatakan* ti ādim āha Tattha jānitabban ti *ñeyyaṇ*, ñeyyapariyanto⁹ ñeyyāvasānam¹⁰ assa atthī ti *ñeyyapariyantikaṇ* Asabbaññūnam pana ñeyyāvasānam eva natthi *Ñānapariyantike* pi es' eva nayo Purimayamake vuttattham eva iminā yamakena viśesetvā dassesi, tatiya-yamakena patisedhavasena niyametvā dassesi Ettha¹¹ ca ñeyyaṇ ñānassa pathattā ñeyyapatho

[179] *Aññamaññānapariyantatthāyino* ti ñeyyañ ca ñānañ ca aññamaññaṇ vyāpetvā¹² thānato aññamaññassa pariyanthe thānasilā

Āvaṇṇanapatibaddhā ti manodvārāvajjanāyattā, āvaṇṇitānantaram¹³ eva jānātīti attho *Ākankhanapatibaddhā* ti

¹ H °khuṇṇatthattā

² C, B °diko

³ H °bhanattho, C, E, D °bhana

⁴ S, B, C °ñāne

⁵ C ñānasāṇyuttaṇ

⁶ H ñeyyo°

⁷ E khepetvā

⁸ H, D, E °nimokkhattā

⁹ C, B omī moha

¹⁰ S, C asankarivā

¹¹ H ñeyyaṇ°

¹² D, E tattha

¹³ S, C āvaṇṇanā°

ruciāyattā, āvajjanānantaraṃ javanañānena jānātīti attho Itarāni dve¹ padāni mesan dvinnan padānaṃ yathākkamena atthappakāsanatthaṃ vuttāni

Āsayaṃ jānātī ti ettha āsayanti nissayanti² ettha³ iti āsayo, micchādittthiyā, sammādittthiyā, kāmādihi, nekkhammādihi vā paṇbhāvitassa santānass' etaṃ adhivacanaṃ Sattasantaṇaṃ⁴ anusenti anupavattanti⁵ ti anusayā, thāmagatānaṃ kāmārāgādīnaṃ etaṃ adhivacanaṃ Anusayaṃ jānātī ti anusayakathā hetthā vuttā yeva Caritaṃ ti pubbe kataṃ⁶ kusalākusalakammaṃ⁷ Adhimmuttin ti sampati⁸ kusale vā akusale vā 'ssa cittavossaggo

Apparajakkhe ti paññāmaye akkhimhi appaṇ rāgādirajaṃ etesaṃ ti apparajakkhā, appaṇ rāgādirajaṃ⁹ etesaṃ ti vā apparajakkhā Mahārajakkhe ti ñānamaye akkhimhi mahantaṃ rāgādirajo etesaṃ ti mahārajakkhā, mahantaṃ rāgādirajo etesaṃ ti vā mahārajakkhā

Tikkhindriye mudindriye ti tikkhāni saddhādini indriyāni etesaṃ ti tikkhindriyā, mudūni saddhādini indriyāni etesaṃ ti mudindriyā

Svākāre dvākāre ti sundarā saddhādayo ākāra kotthāsā etesaṃ ti svākārā Kucchitā garahitā assaddhādayo ākāra kotthāsā etesaṃ ti dvākārā

Suviññāpaye duviññāpaye ti ye kathitaṃ kāraṇaṃ sallakkhenti, sukkena sakkā honti viññāpetuṃ, te suviññāpayā Tabbiparītā duviññāpayā

Bhābbābhabbe ti bhabbe ca abhabbe ca Ariyāya jātīyā bhavanti jāyanti ti bhabbā, vattamānasamipe vattamānavacanaṃ Bhavissanti jāyissanti vā ti bhabbā, bhājanabhūtā ti attho Ye ariyamaggapativedhassa anucchavikā upanissayasampannā te bhabbā, vuttapapāpakkhā abhabbā

Satte pajānātī ti rūpādīrammane lagge lagite satte pajānātī

¹ H, D, E niddesa

² B, E, D etaṃ

³ S, C anupari°, H °vattenti

⁴ H °lānaṃ kusa°

⁵ B, C, D, E °rajo

⁶ H, D, B, E omī

⁷ H, E tattha san°.

⁸ H kata

⁹ H omī, C satī, E sampatti

Sadevako loko ti saha devehi *sadevako* Saha mārena *samārako* Saha brahmunā *sabrahmako* Saha samana-brāhmanehi *sassamanabrāhmanī* Pajātattā¹ *paṇā* Saha devamanussehi *sadevamanussā* *Paṇā* ti sattalokassa pari-yāyavacanam etaṇ

Tattha sadevakavacanena pañcakāmāvacaradevagahanāṇ Samārakavacanena chattha-kāmāvacaradevagahanāṇ Sabrahmakavacanena brahmakāyikādi-brahmagahanāṇ Sassamanabrāhmanivacanena sāsanassa paccatthika-paccāmitta-samana-brāhmanagahanāṇ, samitapāpa-bāhitapāpa-samana-brāhmanagahanāṇ ca Pajāvacanena sattalokagahanāṇ Sadevamanussavacanena sammutideva-avasesamanussagahanāṇ Evam ettha tīhi padehi okāsaloko, dvīhi pajāvasena sattaloko gahito ti veditabbo

Aparo nayo sadevagahanena arūpāvacaraloko gahito, samāragahanena ca kāmāvacara-devaloko, sabrahmagahanena rūpāvacarabrahmaloko, sassamanabrāhmanādigahanena catuparisavasena sammutidevehi vā saha manussaloko, avasesa-sattaloko vā

Api c' ettha sadevakavacanena ukkatthaparicchedato sabbassā pi lokassa anto-Buddhañāne parivattanabhāvaṇ sādheti Tato yesaṇ siyā “māro mahānubhāvo chakāmāvacarissaro vasavattī, kiṇ, so pi Buddhañāne parivattatī?” ti, tesāṇ vimatiṇ vidhamento *samārako* ti āha Yesaṇ pana siyā “brahmā mahānubhāvo, ekanguhiyā ekasmiṇ cakkavālasahassee ālokaṇ pharati, dvīhi pe dasahi angulīhi dasasu cakkavālasahassesu ālokaṇ pharati, anuttarañ ca jhānasamāpattisukhaṇ patisaṇvedeti, kiṇ, so pi anto-Buddhañāne parivattatī?” ti, tesāṇ vimatiṇ vidhamento *sabrahmako* ti āha Tato yesaṇ siyā² puthu samanabrāhmanā sāsanapaccatthikā, kiṇ, te pi anto-Buddhañāne³ parivattantī ti? tesāṇ vimatiṇ vidhamento *sassamanabrāhmanī paṇā* ti āha Evaṇ ukkatthānaṇ anto-Buddhañāne parivattanabhāvaṇ pakāsetvā atha sammutideve ca avasesamanusse ca upādāya ukkatthaparicchedavasena sesa-sattalokassa anto-Buddha-

¹ B vacanena saha jātattā

² H siyuṇ.

³ H, E, C omī Buddha

ñāne parivattanabhāvaṃ pakāsentō *sadevamanussā* ti āha
 Ayam ettha anusandhikkamo

Porāṇa paṇ' āhu *Sadevako* ti devatāhi saddhiṃ avasesa-
 loko *Samārako* ti mārena saddhiṃ avasesaloko *Sabrāh-
 mako* ti brāhmehi saddhiṃ avasesaloko Evaṃ sabbe pi
 tibhavūpage satte tiḥ' ākārehi tīsu padesu pakkhupitvā puna
 divi' ākārehi pariyādātuṃ *sassamanabrāhmaṇī pajā sade-
 vamanussā* ti vuttaṃ Evaṃ pañcahi padehi tena tena
 ākārena tedhātukam eva pariyādinnaṃ hoti ti ¹

Antamaso ti uparimantena *Timutimangalan* ti ettha Timi
 nāma ekā macchajāti, Timiṃ gīlтуṃ samatthā tato mahanta-
 sarirā Timingalā nāma ekā macchajāti, Timingalam pi
 gīlтуṃ samatthā pañcayojanasatikasarirā Timutimangalā nā-
 ma ekā macchajāti Idha jātigahanena ekavacanaṃ katan
 ti veditabbaṃ *Garulaṃ venateyyaṃ* ti ettha garulo ti jāti-
 vasena nāmaṃ, venateyyo² ti gottavasena *Padese* ti eka-
 dese.

Sāriputtasamā ti sabba-Buddhānaṃ dhammasenāpati-there
 gahetvā vuttan ti veditabbaṃ Sesasāvakaḥ hi paññāya
 dhammasenāpati-therena samā nāma natthi Yathāha *Eta-
 daggaṃ bhikkhave mama sāvakanāṃ bhikkhūnaṃ mahāpaññānaṃ
 yad idaṃ Sāriputto** ti Atthakathāyañ ca vuttaṃ

Lokanāthaṃ thapetvāna ye c' aññe santi pāṇino

Paññāya Sāriputtassa kalaṃ nāgghanti solasinaṃ† ti

[180] *Pharitvā* ti Buddhañānañ hi sabbadevamanussānaṃ
 paññaṃ pāpunitvā thānato tesaṃ paññaṃ pharitvā vyāpetvā
 titthati *Abhūbhavitvā* ti sabba-devamanussānam pi paññaṃ
 atikkamitvā tesaṃ visayabhūtam pi sabbaneyyaṃ³ abhūbha-
 vitvā titthati attho Patīsambhūdayam pana 'atighaṇ-
 sitvā' ti pātho, ghaṇsitvā tuditvā⁴ ti attho

Ye pi te ti ādīhi evaṃ pharitvā abhūbhavitvā thānassa
 paccakkhakāraṇaṃ dasseti Tattha *panditā* ti pandiccena

* A 1, 23

† Not in Ang Comy, P T S ed

¹ *All MSS omat* ti

² *All MSS °teyyaṃ*

³ *H omits sabba*

⁴ *H, S, D, E turitvā*

samannāgatā *Nipunā* ti sanha-sukhuma-buddhino sukhume atthantare pativijjhanasamatthā *Kataparappavādā* ti ñāta¹-parappavādā c' eva, parehi saddhiṃ kata-vādapari-cayā ca *Vālavedhūpā* ti vālavedhi-dhanuggahasadisā *Vobhindantā maññe caranti paññāgatenā dīttigatānī* ti vāla-sukhumāni pi paresaṃ dīttigamanāni attano paññāgama-nena bhindantā viya caranti ti attho Atha vā gūthagataṃ muttagatan ti ādisu viya paññā eva paññāgataṃ, dīttihyo eva² dīttigatāni

Paññe abhisankharitvā abhisankharitvā ti dvīpadam pi tīpa-dam pi catuppadam pi pucchāṃ racayitvā, tesāṃ paññānaṃ atibahukattā sabbasangahattaṃ dvikkhattuṃ vuttaṃ *Gūl-hāni ca paticchannāni ca*, atthajātāni ti pāthaseso

Tesaṃ tathā vinayaṃ disvā attanā abhisankhataṃ paññaṃ pucchantū ti evaṃ Bhagavatā adhippetattā paññaṃ pucchanti, aññesaṃ pana pucchāya okāsam eva adatvā Bhagavā upasankamantānaṃ dhammaṃ deseti Yathāha *Te paññaṃ abhisankharonti imaṃ mayaṃ paññaṃ samanaṃ Gotamaṃ upasankamitvā pucchissāma, sace no samano Gotamo evaṃ puttḥo evaṃ vyākariṃsati, evam assa mayaṃ vādaṃ āropessāma, evañ ce pi no puttḥo evaṃ vyākariṃsati, evaṃ pi 'ssa mayaṃ vādaṃ āropessāmā* ti pe³ *Te yena samano Gotamo, ten' upasankamanā* *Te samano Gotamo dhammiyā kathāya sandasseti, samādapeti, samuttejēti, sampahaṇseti, te samanena Gotamena dhammiyā kathāya sandassitā samāda-pitā samuttejētā sampahaṇsitā* na c' eva samanaṃ Gotamaṃ paññaṃ pucchanti, *kut' assa vādaṃ āropessanti?* *Aññadattḥu samanass' eva Gotamassa sāvakā sampajjanti** ti Tasmā paññe na pucchanti

Bhagavā kira parisamajjhe dhammaṃ desento parisāya ajjhāsayaṃ oloketi, tato passati ime panditā gūlhaṃ rahassaṃ paññaṃ ovattikasāraṃ katvā āgatā ti So tehi aputtho yeva paññahapucchāya ettakā dosā, vissajjane ettakā, atthe⁴ pade akkhare ettakā ti, imaṃ paññaṃ pucchanto evaṃ puccheyya,

* M 1, 176

¹ H ñāna

² All MSS omitt

³ E, B, C, D add gatāni

⁴ H, D, E attha

vissajjento evaṃ vissajjeyyā ti¹, Iti ovattikasāraṃ katvā ānīte pañhe dhammakathāya antare pakkhupitvā viddhaṃseti² Te paṇḍitā “seyyo vata no, yaṃ mayaṃ ime pañhe na pucchimha, sace pi mayaṃ puccheyyāma, appatitthite³ no katvā samano Gotamo khippeyyā” ti attamanā bhavanti

Api ca Buddhā nāma dhammaṃ desentā paṃsaṃ mettāya pharanti Mettāpharanena Dasabalesu mahājanassa cittaṃ paṇḍitā Buddhā nāma rūpaggaṃpattā honti, dassana-sampannā madhurassārā mudujivhā suphassita-dantāvaranā, amatena hadayaṃ sūcantā viya dhammaṃ kathenti Tatra nesaṃ mettāpharanena pasannaecittānaṃ evaṃ hoti “evarūpaṃ advejjhakathaṃ amoghakathaṃ nyyānikakathaṃ kathentena Bhagāvatā saddhiṃ na sakkhissāma paccanikagāhaṃ gahitun” ti attano pasannabhāven’ eva pañhe na pucchanti

Kathitā vissajjitā vā ti evaṃ tumhe pucchathā ti apucchita-pañhānaṃ uddharanena⁴ te pañhā Bhagavatā kathitā eva honti, yathā ca te vissajjetabbā tathā vissajjitā eva honti *Nidditthakāranā* ti iminā kāranena iminā hetunā evaṃ honti ti⁵ evaṃ sahetukaṃ katvā vissajjanena Bhagavatā nidditthakāranā eva honti tesāṃ pañhā

*Upakkhittakā ca*⁶ *te Bhagavato sampajjanitī* ti khattiyapaṇḍitādayo Bhagavato vissajjanen’ eva Bhagavato samīpe khittakā pakkhittakā sampajjanti, sāvakā vā sampajjanti, upāsakā vā ti attho, sāvakasampattiṃ vā pāpunanti upāsakasampattiṃ vā ti vuttaṃ hoti

Athā ti anantaratthe, tesāṃ upakkhittaka-sampatti-samanantaram⁷ evā⁸ ti attho *Tathā* ti tasmuṃ thāne, tasmuṃ adhikāre vā *Atirocatī* ti ativiya jotatī pakāsati *Yad idaṃ paññāyā* ti yā ayaṃ Bhagavato paññā, tāya paññāya, Bhagavā va⁹ atirocatīti attho Iti-saddo kāranatthe, iminā kāranenā ti attho Sesāṃ sabbattha pakatam evāti.

Pasūrasutianiddesavannanā nittitthā.

Atthamaṇ.

¹ H °jessati.

² S, C pi dasseti

³ B °thāne

⁴ H, S, D, B, C uccārapena

⁵ H, D, E omīti

⁶ H, D, E, B va.

⁷ H, D, E °ratthe.

⁸ H, D cā.

⁹ S, C, D, E ca

MĀGANDIYASUTTANIDDESA VANNANĀ

[181] Navame Māgandiyasuttaniddese pathamagāthāya tāva Ajapālanigrodharukkkhamūle nānārūpāni nimminivā abhikāmaṇ āgataṇ māraddhitarāṇ *disvāna Tanhaṇ, Aratīṇ, Ragaṇ*¹ *ca chandamattam pi methunasmiṇ nāhosi* Kim ev' *idaṇ* imissā dārikāya *muttakarīsapunnaṇ* rūpaṇ *disvā* bhavis-satī² Sabbathā *pādā pi taṇ samphusitūṇ na icche*, kuto tena saṇvasitūṇ ti²

Muttapunnān ti āhāra³-utuvasena vatthiputantaraṇ pūretvā thita-muttana āpūritaṇ *Karīsapunnān* ti pakāsaya-sankhāte hetthā nābhī-pitthukantakamūlānaṇ antare, ubbhe-dhena atthangulamatte antāvasāne thita-vaccena punnaṇ *Semhapunnān* ti udarapatale thita-ekapatthappamānena⁴ semhena pūritaṇ *Ruhrapunnān* ti yakanassa hetthābhā-gaṇ pūretvā hadaya-vakka⁵-papphāsānaṇ upari thokaṇ tho-kaṇ paggharantena vakka-hadaya-yakana-papphāse temaya-mānena thitena ekapatthassa⁴ pūranamattena sannicitalo-hitasankhātena ca, kesa-loma-nakha-dantānaṇ maṇsavanim-muttatthānaṇ c' eva thaddha-sukka-cammaṇ ca thapetvā dhamanijālānusārena sabbaṇ upādinnakasaṇṇaṇ pharivā thita-saṇsaranalohita-sankhātena cā ti duvidhena ruhirena punnaṇ

Atthasanghātān ti sakalasarīre hetthā⁶ hetthā atthīnaṇ upari thitāni sādhi-kāni tīni atthīsatāni, tehi atthīhi ghatitaṇ *Nahārusambandhan* ti sakalasarīre atthīni ābandhivā thitāni nava-nahārusatāni, tehi nahārūhi sambaddhaṇ ābad-dhaṇ *Ruhramaṇsāvālepanan* ti saṇsaranalohitena ca sādhi-kāni tīni atthīsatāni anulimpivā thitena navamaṇsapesi-satena ca anulittaṇ sarīraṇ *Cammavinnaddhan* ti sakalasa-rīraṇ pariyonandhivā pākataklomakassa upari chaviyā het-

¹ S, C, B, D Rāgaṇ

³ H omits

⁵ H, D, E °vatthu.

² H adds āha

⁴ All MSS °patta°

⁶ H, S, D, C, E omitt.

thā thitaṇ cammaṇ, tena cammena vinaddhaṇ pariyaonad-
dhaṇ *Cammāvanaddhan* ti pi pālī *Chavriyā paticchanna*
ti atisukhumachaviyā paticchannaṇ, chādetvā thitaṇ *Chid-
dāvaacchiddan* ti anekachiddaṇ *Uggharin*¹ ti akkhi-mukhā-
dīhi uggharantaṇ *Paggharin*¹ ti adhobhāgena paggharantaṇ
Kimsanghamsevitān ti sūcimukhādīhi nānāpānakulehi² āse-
vitaṇ *Nānākalimalaparipūran* ti anekavidhehi asucikot-
thāsehi pūritaṇ

Tato Māgandiyo “pabbajitā nāma mānusahe kāmē pa-
hāya dibbakāmatthāya pabbajanti, ayañ ca dibbe pi kāmē
na icchatī, idam pi itthiratanāṇ *Kā* nu assa ditthi” ti
pucchituṇ dutiya-gātham āha

Tattha [182] *etādisaṇ ce ratana* ti dibbitthiratanāṇ san-
dhāya bhanatī *Nārin* ti attano dhītaṇ sandhāya *Ditthi-
gataṇ sīlabbatan nu jīvita* ti ditthi ca silāñ ca vatañ ca jīvitañ
ca, *bhavūpapattiñ ca vadesi kīdisan* ti attano bhavūpapattiṇ
vā tuvaṇ kīdisaṇ vadesi ti

Iti parā dve gāthā vissajjana-pucchānayaena pavattattā
pākatasambandhā yeva Tāsaṇ pathamagāthāya sankhe-
pattho *Tassa* mayhaṇ Māgandiya, dvāsatti-ditthigata-
dhamesu nicchintvā ‘idam eva saccaṇ mogham aññaṇ’ ti
evaṇ *idaṇ vadāmi ti samuggahitaṇ na hoti* natthi, na vijjati
Kiṇ kārāṇa² Ahaṇ hi *passanto ditthīsu* ādīnavaṇ kiñci
ditthiṇ agahetvā saccāni pavicinanto ajjhattaṇ rāgādīnaṇ
santabbhāvena *ajjhattasantisankhātāṇ* nibbānam eva *adda-
san* ti

[183] *Ādīnavaṇ* ti upaddavaṇ *Sadukkhan*³ ti kāyika-
dukkhena sadukkhan³ *Savighātan* ti cetasikadukkhena sa-
hitaṇ⁴ *Sa-upāyāsan* ti upāyāsasahitaṇ *Saparilāhan* ti
sadarathaṇ. *Na nibbidāyā* ti na vatte nibbindanatthāya
Na virāgāyā ti na vatte virāgatthāya *Na nirodhāyā* ti na
vattassa nirodhatthāya *Na upasamāyā* ti na vattassa upa-
samanatthāya *Na abhinñāyā* ti na vivattassa abhiññānat-
thāya *Na sambodhāyā* ti na kilesaniddāpagamena⁵ vattato

¹ H °gharan² S °kulasahashehi, B, C °kulasamūhehi³ H, D, E sabbadukkhāṇ⁴ H, S, D, C, E omī⁵ C, S °nirodhādhigamena.

sambuḍḍhanatthāya *Na nibbānāyā* ti na amatanibbānatthāya

Ettha pana *na nibbidāyā* ti vipassanā [184] *Virāgāyā* ti maggo *Nirodhāya*, *upasaṃāyā* ti nibbānaṃ *Abhiññāya*, *sambodhāyā* ti maggo *Nibbānāyā* ti nibbānam eva Evaṃ ekasmiṃ thāne vipassanā, tīsu maggo, tīsu nibbānaṃ vuttan ti evaṃ vavatthānakathā¹ veditabbā Pariyāyena pana sabbaṃ p' etāni maggavevacanāni pi nibbānavevacanāni pi honti yeva

[185] *Ajjhattaṃ rāgassa santin* ti ajjhattaṃ rāgassa santa-bhāvena nibbutabhāvena ajjhattasantisankhātāṃ nibbānaṃ olokesi *Dosassa santin* ti ādisu pi es' eva nayo

*Pacīnanto*² ti middesassa uddesapadaṃ *Vicīnanto* ti saccaṃ vaddhento, vibhāvento *Pavīnanto* ti tān' eva paccekaṃ vibhāvento, keci gavesanto ti vannayanti *Addasaṃ* ti olokesiṃ *Addakkhiṃ* ti vinivijhiṃ *Apassin*³ ti paññāya phusū⁴ *Pativijjhiṃ* ti ñānena paccakkhaṃ akāsiṃ

Dutiyagāthāya sankhepattho *yāmi* 'māmi ditthigatāmi tehi tehi suttehi vimicchinitvā gahitattā *vimacchayā* ti⁵ ca, attano paccayehi abhisankhatabhāvādinā nayena *pakappatāmi* ti ca vuccanti, *te ve muni* ditthigatadhamme agahetvā *ajjhata-santi* ti *yam etam atthaṃ brūsi*, ācikkha *me kathaṃ nu dhīrehi paveditaṃ*, taṃ kathaṃ pakāsitaṃ dhīrehi ti vadā ti

Imissā gāthāya middeso uttānattho thapetvā paramatthapadaṃ Tattha [186] *yaṃ paramatthan* ti yaṃ uttamaṃ nibbānaṃ

Ath' assa Bhagavā yathā yena upāyena vā⁶ taṃ⁷ padaṃ dhīrehi pakāsitaṃ, taṃ upāyaṃ sapatipakkhaṃ dassento [187] *Na ditthiyā* ti gātham āha Tattha *na ditthiyā* ti ādīhi samāpattiñānā bāhira-silabbatāmi patikkhipati⁸ *Suddhim āhā* ti ettha vuttaṃ āha-saddaṃ sabbattha *na-kārena* saddhiṃ yojetvā purimapaḍattayaṃ netvā "ditthiyā suddhiṃ"⁹

¹ B, C, D, E °nagāthā

² H pavici°, S, B, C, D pacinan

³ H, D, E aphassin, B, S aphusin

⁴ H, D, E phassin, C passin, B phussin

⁵ H °yāmi

⁶ S, C, B omi

⁷ H, D, E omi

⁸ H, E °panti.

⁹ H, E add ti

n' āha, na kathesi'' ti evam attho veditabbo Yathā c' ettha, evaṇ uttarapadesu pi

Tattha ca *adittivā n' āhā* ti¹ dasavattthukaṇ sammāditthiṇ vīnā na kathemi, tathā *asutivā* ti na ca savanaṇ vīnā, *aññānā* ti kammassakata-saccānulomikañānaṇ vīnā, *asīlatā* ti pāti-mokkhasaṇvaraṇ vīnā, *abbatā* ti dhutangavataṇ vīnā, *no pi tenā* ti tesu ekekena dīthiādimattakenā² pi na kathemi ti evam attho veditabbo

Ete ca nissajja anuggahāyā ti ete ca purima-dīthiādiḥhede kanhapakkhike dhamme samugghātakaranena nissajja, pacchime dīthiādiḥhede sukkapakkhike pi atammayatāpajjanena³ anuggahāya *Santo anissāya*⁴ bhavaṇ na jappe ti imāya patipattiyā rāgādivūpasamena *santo* cakkhādisu kañci dhammaṇ *anissāya*, ekam pi bhavaṇ na jappe apihetuṇ apatthetuṇ samattho siyā Ayam assa ajjhattasanti ti adhippāyo

[188] *Savanam pi icchitabban* ti suttādivasena savanam pi ākankhitabbaṇ

[189] *Sambhārā ime dhammā* ti sammādīthiādikā ime dhammā upakāratthena sambhārā honti

Kanhapakkhikānaṇ ti akusalapakkhe bhavānaṇ⁵ *Samugghātato pahānaṇ icchitabban* ti sammā hananato samucchedato pahānaṇ ākankhitabbaṇ *Tedhātukesu kusalesu dhammesu* ti kāma-rūpārūpasankhātesu tebhūmaṇ kesu kosalla-sambhūtesu *Atammayatā* ti nittanhabhāvo

Evaṇ vutte vacanattthaṇ asallakkhento Māgandiyo [191] *No ce kirā* ti gātham āha. Dīthiādiṇi vuttanayān' eva Kanhapakkhikānā⁶ yeva⁷ pana sandhāya ubhayatrā pi⁸ āha-saddaṇ⁹ no-ce-kirā¹⁰-saddena yojetvā "no ce kirā¹¹ āha, no ce kira kathesi'' ti evaṇ attho datthabbo *Momūhan*¹² ti atamūlhaṇ, mohanaṇ vā, *pacceti* ti jānanti Imissā pi gāthāya niddeso uttāno

¹ H, D na hoti

² H, S °nimittakena

³ B, S, C asamugghātā°

⁴ H, D, E add santo

⁵ H, S, D, E gatānaṇ, C bhūtānaṇ.

⁶ H °kā ti

⁷ H ye ca

⁸ H, D, E add āha

⁹ H, D, E, S add pana

¹⁰ H, B ti

¹¹ H, S, E kirā ti

¹² H, S, D, E momūhan Text °mūham

Ath' assa Bhagavā taṇ taṇ dīttḥiṇṇ nissāya pucchāṇ patik-
kipanto [193] *Dīttḥiṇṇ ca nissāyā* ti gātham āha Tassā
'ttho Tvaṇ Māgandīya, *dīttḥiṇṇ nissāya* punappunaṇ puccha-
māno yāni te dīttḥigatāni samuggahitāni, tesv' eva *samug-
gahītesu* sammoham āgato, tvaṇ *ito* mayā vutta-ajjhattasan-
tito, patipattito, dhammadesanato vā *anum pi* yuttasaññaṇ
na passasī Tena kāranena tvaṇ imaṇ dhammaṇ *momūhato*
passasī ti

Lagganaṇ nissāya lagganaṇ ti dīttḥilagganaṇ alliyitvā dī-
ttḥilagganaṇ *Bandhanaṇ* ti dīttḥibandhanaṇ *Palibodhaṇ* ti
dīttḥipalibodhaṇ

Andhakāraṇ pakkanto 'sī ti bahalandhakāraṇ pavittho 'sī
Yuttasaññaṇ ti samanadhamme¹ yuttasaññaṇ *Patta-
saññaṇ* ti samanadhamme patiladdhasaññaṇ *Lakkhana-
saññaṇ* ti sañjānita²-saññaṇ *Kāranasaññaṇ* ti hetusaññaṇ
Thānasaññaṇ ti kāranasaññaṇ *Na patilabhasī* ti na vinda-
sī Kuto ñānaṇ ti maggañānam pana kena kāranena labhissasī ?

Aniccaṇ vā ti hutvā aḥbāvatthena pañcakkhandhā aniccaṇ
Aniccaṇ saññānulanomaṇ vā ti pañcakkhandhā aniccā ti uppan-
nasaññā aniccaṇ saññā, tāya saññāya anulomaṇ appatikkūlaṇ
aniccaṇ saññānulanomaṇ Kiṇ³ taṇ³ ? vipassanāññaṇ⁴ *Duk-
khānattasaññānulanomānam* pi es' eva nayo

Evaṇ samuggahītesu ca⁵ pamohena Māgandīyassa vivādā-
pattiṇ dassetvā idāni tesu aññesu ca dhammesu vigatappa-
mohassa attano nibbivādantaṇ⁶ dassento [194] *Samo vīsesī*
ti gātham āha Tassā 'ttho Yo evaṇ tīdhā mānena vā dī-
tḥiyyā vā puggalena vā maññatī, so tena mānena vā, tāya
vā dītḥiyyā, tena vā puggalena vivadeyya, yo pana amhādiso
imāsu *īsu vīdhāsu avīkampaṇāno*, *samo vīsesī ti na tassa*
hoti, na ca hīno ti pāthaseso⁷ Imussā pi gāthāya niddeso
uttāno va Kiñca bhīyo

[195] *Saccan ti* so ti gāthā Tassā 'ttho *So evarūpo pa-
hīna-māna-dīttḥiko mādiso*, bāhītapāpattādīnā nayena brāh-
mano idam eva *saccan ti kiṇ vadeyya*, kiṇ vatthūṇ bhaneyya ?

¹ D, E °mesu² H, S, B sañjānana³ H dvinnāṇ⁴ H °ñānānaṇ⁵ H, D, E omī⁶ C °bīkārataṇ⁷ H, D, E gāthā°.

kena vā kāranena bhaneyya ? “ Mayhaṇ saccaṇ, tuyhaṇ musā ” ti vā lena mānena¹ ditthiyā puggalena vā vivadeyya ? Yasmīṇ mādisa khināsava sadiso 'ham asmī ti pavattiyā samaṇ, itaradvayabhāvena pavattiyā vīsamaṇ vā maññitaṇ natthi, sa mānādisu kena vādaṇ paṭisaṇṇayeyya paṭipphareyyā² ti ? Imissā pi gāthāya middeso uttāno

Nanu ekaṇṣen' eva evarūpo puggalo [196] *okam pahāyā* ti gāthā, tattha *okam pahāyā* ti rūpadhātuvādi-viññānass' okāsaṇ³ tatra chandarāgappahānena chaddetvā *Aniketāsāri* rūpanimitta-niketādīni tanhāvasena acaranto⁴ *Gāme*⁵ *akubbaṇ muni santhavānī* ti gāme⁵ ghisanthavāni akaronto *Kāmehi ritto* ti kāmesu chandarāgābhāvena sabbakāmehi puthubhūto *Apurekkhaṇāno* ti āyatiṇ attabhāvaṇ anabhinibbattento *Kathan na*⁶ *viggayha janena kayvā* ti janena saddhiṇ viggāhikakathaṇ na⁷ katheyya

[197] *Hāddakānī* ti evannāmakko gahapati *Yena āyasmā Mahākaccāno ten' upasankamī* ti *yenā* ti bhummatthe karanavacanaṇ, tasmā yattha Mahākaccāno, tattha upasankamī ti evam ettha attho datthabbo *Yena vā kāranena Mahākaccāno devamanussehi upasankamītabbo tena kāranena upasankamī* ti evaṇ c' ettha attho datthabbo *Kena ca*⁸ *kāranena Mahākaccāno upasankamītabbo* ? Nānappa-kāra-guṇavisesādhigamādhīppāyena, sādupalūpabhogādhīppāyena diṇḍaganehi nīccaphalita-mahārukkho va *Upasankamī* ti upagato⁹ ti vuttaṇ hoti *Upasankamītvā* ti upasankamanapariyosāna-dīpanaṇ *Atha vā evaṇ gato tato*¹⁰ *āsannatarāṇ thānaṇ, Mahākaccānassa samīpasankhātāṇ gantvā* ti pi vuttaṇ hoti

Abhivādetvā ti pañcapatitthitena vanditvā *Idāni yen' atthena Mahākaccāyanassa upatthānaṇ āgato, taṇ pucchitukāmo dasanakha-samodhāna-samuṇḍalaṇ añjaliṇ srasa patitthāpetvā ekamantaṇ nisīdi* *Ekamantaṇ* ti bhāvanapūṇ-

¹ C *addā* kāya

² S, B, C 'ñānaṇ okasāri

³ S, C kāme

⁴ *All MSS omī*

⁵ *All MSS vā*

⁶ H, D, E patippassambheyya

⁷ H, S B, E avadanto

⁸ H nu

⁹ H ca gato

¹⁰ H, B, D, E *omī*

sakaniddeso *visamaṇ candimasuriyā parivattanti** tī ādisu viya Tasmā yathā nisinno ekamantaṇ nisinno hoti, evaṇ nīsīdī ti evam ettha attho datthabbo Bhummatthe vā etaṇ upayogavacanaṇ *Nīsīdī* ti nisaṇṇaṇ kappesi Panditā hī devamanussā garutthāniyaṇ upasankamitvā āsanakusala-tāya ekamantaṇ nīsīdanti, ayañ ca gahapati tesaṇ aññataro, tasmā ekamantaṇ nīsīdī

Kathaṇ nisinno ca pana ekamantaṇ nisinno hoti? Cha nisaṇṇādose vajjetvā Seyyathidaṇ? atidūraṇ, accāsannaṇ, uparivātaṇ, unnatappadesaṇ, atisammukhaṇ, atipacchā ti Atidūre nisinno hī sace kathetukāmo hoti uccāsaddena kathe-tabbaṇ hoti Accāsanne nisinno sanghattanaṇ karoti, Upa-rivāte nisinno sarīragandhena bādheti Unnatappadese ni-sinno agāraṇ pakāseti Atisammukhā nisinno sace dat-thukāmo hoti, cakkhunā cakkhuṇ āhacca datthabbaṇ hoti Atipacchā nisinno sace datthukāmo hoti, gīvaṇ pasāretvā datthabbaṇ hoti Tasmā ayam pi ete cha nisaṇṇādose vaj-jetvā nīsīdī Tena vuttaṇ *ekamantaṇ nīsīdī* ti

Etadavocā ti etaṇ avoca *Vuttam idam bhante Kaccāna, Bhagavatā Atthakavaggaṇe Māgandīyapañhe* ti Atthakavag-gyamhi Māgandīyapañho nāma atthi, tasmīṇ pañhe

Rūpadhātū ti¹ rūpakkhandho adhippeto *Rūpadhātura-gavvibaddhan* ti rūpadhātumhi rāgavinibaddhaṇ *Vīññānaṇ* ti kammaviññānaṇ *Okasārī* ti gehasārī, ālayasārī Kasmā pan' ettha *vīññānadhātu kho gahapati* ti na vuttan ti? Sam-mohaviḡhātattaṇ Oko ti hī atthato paccayo vuccati, purejātañ ca kammaviññānaṇ pacchājātassa kammaviñ-ñānassa pi vipākaviññānassa pi, pacchājātaṇ vipākaviñ-ñānaṇ² vipākaviññānassa pi kammaviññānassa pi paccayo hoti, tasmā kataran nu kho idha viññānaṇ ti sammoho bhaveyya, tassa viḡhātattaṇ taṇ agahetvā asambhinnā va desanā katā ti Api ca vipākārammanavasena catasso abhisankhāravīññānatthitīyo vuttā, tā dassetum pi idha viññānaṇ na gahitaṇ

* A 11, 74

¹ H hī

² *Al MSS add ca*

Upāyupādānā ti tanhupāya-ditthupāyavasena dve upāyā, kāmupādānādini cattāri upādānāni *Cetaso adhitthānābhīnivesānusaṃyā* ti akusalacittassa adhitthānābhūtā c' eva abhīnivesābhūtā ca anusayābhūtā ca *Tathāgatassā* ti sammā-sambuddhassa Sabbesam pi hi khīnāsavānaṃ ete pahīnā va, Satthu pana khīnāsavābhāvo loke atipākato ti uparimakotiṃ etan vuttaṃ

[198] *Vīññānadhātuyā* ti idha vīññānaṃ kasmā gahitaṃ? Kilesappahānadassanattaṃ Kilesā hi na kevaṇaṃ catūsu yeva khandhesu pahiyanti, pañcasu¹ pi pahiyanti yevā ti kilesappahānadassanattaṃ gahitaṃ

Evāṃ kho gaḥapati, anokasārī hoti ti evaṃ kammavīññānena okaṃ asaranto anokasārī nāma hoti ti

Rūpanimitta-niketa-visāra-vimbandhā ti rūpam eva kilesānaṃ paccayatthena nimittaṃ, ārammanakriyasankhātēna nivāsattthena niketan ti rūpanimittaniketaṃ. Visāro ca vimbandho va visāravimbandhā², ubhayena pi kilesānaṃ patthatabhāvo ca vimbandhanābhāvo ca vutto Rūpanimittaniketete visāravimbandho² rūpanimitta-niketa-visāravimbandho², tasmā rūpanimitta-niketa-visāravimbandhā Rūpanimittaniketamhi uppannena kilesavisāreṇa c' eva kilesabandhanena cā ti attho *Niketasārī ti vuccatī* ti ārammanakaranavasena³ nivāsattthānatthena niketasārī⁴ ti vuccatī *Pahīnā* ti te⁵ rūpanimittaniketa-kilesa-visāravimbandhā pahīnā

Kasmā ca pan' ettha pañcakkhandhā oko ti vuttā, cha ārammanāni niketan ti? Chandarāgassa balavadubbala-tāya, samāne⁶ pi hi etesaṃ ālayatthena viśesābhāve, oko ti nippariyāyena suddha⁷-geham eva vuccatī *Niketan* ti "ajja asukattthāne kiḥssāmā" ti katasanketānaṃ⁸ nivāsattthāna⁹-uyyānādi¹⁰ Tattha yathā putta-dāra-dhāññayutte gehe chandarāgo balavā hoti, evaṃ ajjhattakesu khandhesu Yathā pana uyyānatthānādisu tato dubbalatāro hoti, evaṃ

¹ H pañcahi

² H, B omī karana

³ H, E, S omī

⁴ E, D visuddhi

⁵ H, D, E vasaṇat°.

⁶ H, S °bandhaṃ

⁷ D, B, C, E omī niketa

⁸ H samātte ti

⁹ H, D, E, C °tāni

¹⁰ H, D, E, S °nāni.

bāhiresu chasu ārammanesū ti chandarāgassa balavadub-balatāya evaṇṇ desanā katā ti veditabbā

[199] *Sukhitesu sukhito* ti upatthākesu dhanadhañña-lābhādivasena sukhitesu “Idānāhaṇṇ manāpaṇṇ cīvaraṇṇ manāpaṇṇ bhojanaṇṇ labhissāmī ti gehasitasukhena sukhito hoti, tehi pattan¹ sampattan¹ attanā anubhavamāno viya carati *Dukkhtesu dukkhito* ti tesan² kenacid eva kāranena dukkhe uppanne sayan³ digunena dukkhito hoti *Kiccakaranīyesū* ti kiccāsankhātesu karaniyesu *Voyogaṇṇ āpajjati* ti upa-yogaṇṇ, sayan³ tesan² kiccānaṇṇ kattabbatan⁴ āpajjati

Kāmesū ti vatthukāmesu *Evaṇṇ kho gahapati, kāmehi aritto hoti* ti evaṇṇ kilesakāmehi aritto hoti, anto kāmānaṇṇ bhāvena² atuccho *Sukkapakkhe* tesan² abhāvena ritto tuc-cho ti veditabbo

Purekkharāno ti vattan³ purato kurumāno *Evarūpo* syān ti ādisu dīgha-rassa-kālodātādisu rūpesu evarūpo nāma bhavēyyan ti pattheti *Sukhādisu* vedanāsu *evaṇṇvedano* nāma, nīlādisaññāsu *evaṇṇsañño* nāma, puññābhīsankhārā-disu sankhāresu *evaṇṇsankhāro* nāma, cakkhuvīññānādisu vīññānesu *evaṇṇvīññāno* nāma bhavēyyan ti pattheti

[200] *Apurekkharāno* ti vattan³ purato akurumāno

Sahitam me, asahitan te ti tuyhaṇṇ vacanaṇṇ asahitan⁴, asalitthan⁴, mayhaṇṇ sahitan⁴, slitthan⁴, madhuraṇṇ, madhura-pānasadisaṇṇ *Acimmaṇṇ te viparāvattan* ti *yaṇṇ tuyhaṇṇ dīghena kālena paricitaṇṇ suppagunaṇṇ, taṇṇ mama vādaṇṇ āgamma sabbaṇṇ⁵ khanena⁶ viparāvattan⁴ nivattan⁴ *Āropito te vādo* ti tuyhaṇṇ doso mayā āropito *Cara vādappamok-khāyā* ti taṇṇ taṇṇ ācariyaṇṇ upasankamitvā uttaraṇṇ pariye-santo imassa vādassa mokkhāya cara, āhinda *Nibbethehi vā sace pahosī* ti atha sayam eva pahosī, idh’ eva nibbe-thehi ti ⁷

So evarūpo [201] *Yehi vivitto* ti gāthā *Tattha yehi* ti dīttigatādīhi. *Vivitto vicareyyā* ti ritto vicareyya.⁸ *Na*

¹ H, D, E saha

² C vajjaṇ.

³ H, D sabba

⁴ H, B omī *Text* nibbedhehi

⁵ H sabbhā°

⁶ E, D, B, S, C adhi°.

⁷ H, D sañcārena

⁸ C, B careyya

*tām uggayha vadeyya*¹ *nāgo* ti āguṇ na karotī ti ādinā nayena nāgo tāni ditthigatāni uggahetvā na vadeyya ¹ *Elambuṇan*² ti elasaññite ambumhi jātaṇ *Kantakavāryaṇ*³ ti kantakānālakaṇ⁴ vāriyaṇ, padumaṇ ti vuttaṇ hoti *Yathā jalena pankena c' anūpalittan* ti taṇ padumaṇ yathā jalena pankena ca anūpalittaṇ hoti, *evaṇ muni santivādo agiddho* ti evaṇ ajjhattasantivādo muni ⁵[gedhābhāvena agiddho, *kāme ca loke ca anupalitto* ti duvidhe pi kāme apāyādike⁶ ca loke dvīhi pi⁷ lepehi⁷ anupalitto hoti

Āguṇ na karotī ti akusalādidosan]⁵ na karotī ⁸

Na gacchatī ti agativasena na gacchatī *Nāgacchatī* ti pahīnakilese na upeti

Pāpakā ti lāmakā ⁹ *Akusalā* ti akosallasambhūtā

[202] *Te kilese na pun' etī* ti ye kilesā pahīnā, te kilese puna na eti ¹⁰ *Na paccetī* ti pati na upeti *Na paccāgacchatī* ti puna na nivattati

[203] *Kharadando* ti khara-pattadando, pharusadando

Cattagedho ti vissatthagedho *Vantagedho* ti vamtagedho *Muttagedho* ti chinna-bandhanagedho *Pahīnagedho* ti pajahitagedho *Patvissatthagedho* ti yathā na puna cittaṇ āruhati, evaṇ pativissajjitedho Upari *vītarāgādisu* pi es' eva nayo Sabbān' eva tāni gahita-gahanassa vissatthabhāvavevacanāni Kiñca bhīyo

[204] *Na vedagū* ti gāthā *Tattha na vedagū ditthiyā* ti catumaggavedagū mādiso¹¹ ditthiyāyako¹² na hoti, ditthiyā gacchanto vā taṇ sārato paccanto vā na hoti *Tattha vacanattho ditthiṇ yātīti ditthiyāyako*,¹³ upayogattthena, sāmi-vacanena pi ditthiyā yātīti ditthiyāyako¹³ *Na mutiyā sa mānam etī* ti mutarūpādibhedāya mutiyā pi so mānaṇ na eti *Na hr tammayo so* ti tanhādittthivasena tammayo¹⁴ hoti, tapparāyano¹⁵, ayam pana na tādiso *Na kammanā*

¹ B careyya

² B jalam°

³ H, D, E, B omī

⁴ B, S, C °nālaṇ

⁵ H, D, E omī

⁶ S, C upayā°

⁷ S, B, C kilesehi

⁸ H adds gedhaṇ

⁹ H evaṇ nāmakā

¹⁰ H adds na pacceti

¹¹ H, D tādiso.

¹² H ditthiyā yāto

¹³ H, D, E ditthiyā

¹⁴ S, B add na

¹⁵ H na sankapparāgato.

no pi sutena neyyo ti puññābhisankhārādīnā kammunā vā sutasuddhiādīnā sutena vā so netabbo na hoti, *anūpanīto so nvesanesū* ti so dvinnam pi upayānaṃ¹ pahinattā sabbesu tanhādittḥinivesanesu anūpanīto²

[205] *Mutarūpena vā* ti ettha mutarūpaṃ³ nāma gandharasa-phoththabbāni *Mānaṃ* [206] *n' eti* ti asmiṃmānaṃ na eti *Na upeti* ti samīpaṃ na eti *Na upagacchaṭi* ti upagantvā na titthati

Tammayo ti tappakato

Tassa ca evaṇṇidhassa

[207] *Saññāvimuttassā* ti gāthā Tattha *saññāvimuttassā* ti nekkhammasaññāpubbangamāya bhāvanāya pahīna-kāmadisaññāssa Iminā pana padena ubhatobhāgavimutto samathayāniko adhippeto *Paññāvimuttassā* ti vipassanāpubbangamāya bhāvanāya sabbakilesaḥi vimuttassa, iminā sukkhavipassako adhippeto *Saññaṃ ca dṭṭhiṃ ca ye aggahesuṃ, te ghattamānā vivadanti*⁴ *loke* ti ye pana kāmasaññādikāṃ saññaṃ aggahesuṃ, te visesato gahatthā kāmādhikaraṇaṃ, ye ca dṭṭhiṃ aggahesuṃ, te visesato pabbajitā dhammādhikaraṇaṃ, aññaṃaññaṃ ghattentā vivadanti⁴ ti

Yo samathapubbangamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti ti yo puggalo samathaṃ⁵ pubbangamaṃ purecārīkaṃ katvā saha vipassanaṃ ariyamaggaṃ bhāveti, pathamaṃ samādhīṃ uppādetvā pacchā saha vipassanaṃ ariyamaggaṃ uppādetitī⁶ attho *Tassa ādito* ti tassa puggalassa pathamaṃjñānādito *Upādāyā* ti paticca, āgamma *Ganthā vikkhambhutā honti* ti ganthā dūrikatā⁶ bhavanti *Arahattappatte* ti arahattaphalaṃ patte *Arahato* ti arahattaphale tṭhassa, *ganthā ca mohā cā* ti ādayo sabbakilesā *pahīnā honti*

Yo vipassanāpubbangamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti ti yo puggalo vipassanaṃ pubbangamaṃ purecārīkaṃ katvā ariyamaggaṃ bhāveti, pathamaṃ vipassanaṃ uppādetvā pacchā ariyamaggasampayuttaṃ samādhīṃ bhāveti ti attho *Tassa ādito upādāyā* ti tassa puggalassa vipassanāto patthāya,

¹ H upā°

³ H, D, C °rūpāni

⁵ H, D, E, S °tha

² E °paḥitto

⁴ B vicaranti

⁶ H, D, E *add va*

vipassanaṃ paticca *Mohā vikkhambhitā hontī* ti ettha
vikkhambhitā ti dūraṃ pāpitā

Saññāvasena ghattentī ti ye kāmasaññādiṃ ganhanti te
saññāvasena pīlenti *Sanghattentī* ti tato¹ tato¹ pīlenti
Idāni ghattente dassetuṃ “rājāno pi rājūhi vivadanti” ti
ādinā nayena vitthāro vutto

[208] *Aññamaññaṃ pānīhi pi upakkamanti* ti ettha añña-
maññaṃ hatthehi paharanti *Leddūhī* ti kapālakhandehi
Dandehi ti addha-dandakehi *Satthehi* ti ubhato-dhārehi
satthehi

Abhisankhānānaṃ appahīnattā ti puññādi-abhisankhārā-
naṃ appahinabhāvena *Gatīyā ghattentī* ti gantabbāya pa-
titthābhūtāya gatīyā pīlenti, ghattanaṃ āpajjanti Nira-
yādisu pi es’ eva nayo Sesam ettha vuttanayattā uttā-
nam eva

Māgandīyasuttamiddesavannanā nitthitā

Navamaṇḍ

PURĀBHEDASUTTANIDDESAVANNANĀ

Dasame Purābhedasuttaniddese [210] *Kathaṇ dassī* ti imassa suttassa ito paresañ ca pañcannaṇ Kalahavivāda-Cūlavīyūha-Mahāvīyūha-Tuvataka-Attadandasuttānaṇ Samma-paribbājaniya-suttavannanāya vuttanayen' eva sāmaññato uppatti veditabbā Visesato pana yath' eva tasmīṇ Mahāsamaye rāgacaritadevatānaṇ sappāyavasena dhammaṇ desetūṇ nimmita-Buddhena¹ attānaṇ pucchāpetvā Sammā-paribbājaniyasuttantam abhāsi, evaṇ tasmīṇ² yeva Mahāsamaye "kin nu kho purā sarīrabhedā kattabban" ti uppannaccittānaṇ devatānaṇ cittaṇ ñatvā tesaṇ anuggahatthaṇ addhatelasa-bhikkhusataparivāraṇ nimmita³-Buddhaṇ ākā-sena ānetvā tena attānaṇ pucchāpetvā imaṇ suttam abhāsi

Kathaṇ⁴ Buddhā nāma mahantā ete⁴ sattavisesā, yaṇ⁵ sadevakassa lokassa dūtthaṇ suttaṇ mutaṇ viññātaṇ pattaṇ pariyesiṭaṇ anuvicaritaṇ manasā, na⁶ kiñci katthaci nīlādivasena vibhatta-rūpārammanesu rūpārammanāṇ vā bherisaddādivasena vibhatta-saddārammanādisu saddādiārammanāṇ vā atthi,⁷ yaṇ etesaṇ ñānamukhe⁸ āpāthaṇ .n' āgacchatī yathāha yaṇ bhikkhāve sadevakassa lokassa pe sadevamanussāya paṇāya dūtthaṇ suttaṇ mutaṇ viññātaṇ pattaṇ pariyesiṭaṇ anuvicaritaṇ manasā, tam ahaṇ jānāmi, tamahaṇ abhiññāsi⁹ ti Evaṇ sabbattha appatīhatañāno⁹ Bhagavā sabbā pi tā bhabbābhabbavasena dve kotthāse akāsi "Kammāvaranena vā samannāgatā" ti ādinā hi nayena vuttā sattā abhabbā nāma, te ekavīhāre pi vasante Buddhā na oloketi Viparītā pana bhabbā nāma, te dūre vasante pi gantvā sanganhāti Tasmiṇ devatāsannipāte ye abhabbā,

* A 11, 25

¹ S, C °dhaṇ

² H, S etasmīṇ

³ H, D, E °dhaṇ

⁴ H etasmā

⁵ All MSS sayāṇ

⁶ H, D, E omī

⁷ H natthi.

⁸ C abbhāññāmi

⁹ H °nānena

te paliāya bhabbe¹ pariggahetvā ‘ettakā ettha² rāgacaritā, ettakā dosādicaritā’ ti cariyāvasena cha kothhāse akāsi. Atha nesaṇ sappāyadhammadesanaṇ upadhārento “rāgacaritānaṇ devānaṇ Sammāparibbājanīyasuttaṇ kathessāmi, dosacaritānaṇ Kalahavivādasuttaṇ, mohacaritānaṇ Mahāvīyūhasuttaṇ, vitakkacaritānaṇ Cūlavīyūhasuttaṇ, saddhācaritānaṇ Tuvatakapatīpadaṇ, buddhacaritānaṇ Purābhedasuttaṇ kathessāmi” ti desanaṇ vavattthāpetvā puna taṇ paṇasaṇ manasākāsi ‘attaṇṇhāsayaṇa nu kho jāneyya, paraṇṇhāsayaṇa, atthupattikena, pucchāvasenā’ ti, tato ‘pucchāvasena jāneyyā’ ti ñatvā “atthi nu kho koci devatānaṇ aṇṇhāsayaṇ gaḥetvā cariyāvasena pañhaṇ pucchituṇ samattho” ti, tesu pañcasatesu bhukkhusu ‘eko pi na sakkoti’ ti addasa. Tato asīmahāsavake ca dve aggasāvake ca² samannāharitvā te pi na sakkonti ti disvā cintesi “sace pacceka-Buddho bhaveyya, sakkuneyya nu kho?” ti, ‘so pi na sakkuneyyā’ ti ñatvā ‘Sakka-Suyāmādisu koci³ sakkuneyyā’ ti samannāharitvā,—sace hi tesu koci sakkuneyya, taṇ pucchāpetvā attanā vissajjeyya—na pana tesu pi koci sakkoti. Ath’ assa etadahosi “mādiso Buddho yeva sakkuneyya, atthi pana katthaci añño Buddho” ti anantāsu lokadhātusu anantaṇ ñānaṇ pattharhitvā lokaṇ olokento na aññaṇ Buddhaṇ addasa. Anacchariyam etaṇ idāni attanā samaṇ na passeyya, yo jātadivase pi Brahmajālavanānaṇ vuttanayena attanā samaṇ apassanto “*aggo ’ham asmi lokassā*” ti appativattiyam pi sīhanādaṇ naḍi. Evaṇ aññaṇ attanā samaṇ apassitvā cintesi “sace ahaṇ pucchitvā aham eva vissajjeyyaṇ, evaṇ tā devatā na sakkhissanti pativijjhutun, aññasmiṇ paṇa Buddhē yeva pucchante mayi ca vissajjente accherakaṇ bhavissati, sakkhissanti ca devatā pativijjhutun, tasmā nimmita-Buddhaṇ māpessāmi” ti abhiññāpādakaṇ jhānaṇ samāpajjitvā vutthāya “pattaci-varagahanaṇ ālokita-vilokitaṇ sammūḍḍita-pasāritaṇ ca mama sadisam eva⁴ hotū” ti kāmāvacaracittēhi parikammaṇ

* M iii, 123

¹ S, B *add* pariggahesi

³ H ko

² H, D, E *omut*

⁴ H, D ca yeva

katvā “pācīna-yugandharaparikkhepato ullanghayamānaṃ candamaṇḍalaṃ bhinditvā nikkhamanto viya āgacchatu” ti rūpāvacaracittena adhiṭṭhāsi Devasaṅgho taṃ disvā “añño pi nu kho bho, cando uggato” ti āha Atha candaṃ ohāya āsannatare jāte “na cando, suriyo uggato” ti, puna āsannatare jāte “na suriyo devavimānaṃ ekan” ti, puna āsannatare jāte “na devavimānaṃ, devaputto eko¹” ti, puna āsannatare jāte “na devaputto, mahābrahmā eko¹” ti, puna āsannatare jāte “na mahābrahmā, aparo pi bho, Buddhō āgato” ti āha Tattha puthujjanadevatā cintayīsu “eka-Buddhassa tāva ayaṃ devatāsannipāto, dvinnāṃ kīva mahanto bhavissati?” ti Ariyadevatā cintayīsu ekissā lokadhātuyā dve Buddhā nāma natthi, addhā Bhagavā attanā sadisaṃ aññaṃ ekaṃ Buddhaṃ nimminī” ti ² [Ath’ assa devasaṅghassa passantass’ eva nimmita-Buddhō āgantvā Dasabalaṃ avanditvā va sammukhatthāne samasamaṃ katvā māpīte āsane nisīdi Bhagavato dvattiṇṣa-mahāpurīsalakkhaṇāni]³ nimmitassā pi Bhagavato sarīrā chabbannaraṇsiyo nikkhamanti, nimmitassā⁴ pi Bhagavato sarīraraṇsiyo³ nimmitassa³ sarīre patihaññanti, ⁵ nimmitassa rasiyo³ Bhagavato kāye patihaññanti, tā dvinnam pi Buddhānaṃ sarīrato uggamma bhavaggaṃ āhacca tato patinivattitvā devatānaṃ matthaka-matthakapariyantena otaritvā cakkavālamukhavattiyaṃ patitthahīsu, sakalacakkavālagabbhaṃ suvaṇṇamaya-vankagopānaṃ⁶ vinaddham iva cetiyaghaṇaṃ virocittha Dasasahassa-cakkavāladevatā eka-cakkavāle rāsibhūtā dvinnāṃ Buddhānaṃ rasmigabbhantaṃ raṇaṃ pavasitvā atthaṇsu

Nimmito nisīdanto eva [210] *Kathaṇḍassī kathaṇḍīlo upasanto ti vuccati* ti ādinā nayena adhipaññādikaṃ pucchanto gātham āha Tattha pucchāya⁷ tāva so⁸ nimmito⁹ *kathaṇḍassī* ti adhipaññaṃ,¹⁰ *kathaṇḍīlo* ti adhīṣiṇaṃ, *upasanto* ti adhicittaṃ pucchati¹¹ Sesāṃ pākataṃ eva

¹ B eso² H, D °mitan ti³ H, D, E omīti⁴ H yo nimmitāpassā⁵ H, D, E add nimmitāpakassā pi Bhagavato sarīraraṇsiyo⁶ C °thambhagopā°⁷ H, E pucchā⁸ H, E tassa⁹ H, E °mitassa¹⁰ H, E °ñādikā¹¹ H, D, E vuccati

Nimmita-Buddhādīvibhāvanattaṃ Petake*

“Upeti dhammaṃ paripucchamāno kusalaṃ atthūpa-
saṃhitaṃ,¹

Na cavatī na uppajjati, taṃ puggalaṃ katamaṃ vadanti
Buddhā²

Saṃsārakhīno,³ na ca vantarāgo,

Na cāpi sekho, na ca ditthadhammo,

Khīnāsavo⁴ nāntimadehadhārī,⁴

Taṃ puggalaṃ katamaṃ vadanti Buddhā⁵

Na dukkhasaccena samangibhūto,

Na maggasaccena,⁶ kuto nirodhā,⁶

Samudayasaccato suvidūradūre,

Taṃ puggalaṃ katamaṃ vadanti Buddhā⁷

Sahetuko⁷ no pi ca rūpanissito

Sappaccayo no pi ca so asankhato

Asankhatārammano, no ca rūpī,

Taṃ puggalaṃ katamaṃ vadanti Buddhā⁸”

ti vuttaṃ Tattha pathamagāthā nimmita-Buddhaṃ sandhā-
ya, dutiyagāthā pacchimabhavika-bodhisattaṃ sandhāya,
tatiyagāthā arahattaphalatthaṃ sandhāya, catutthagāthā
arūpe nibbānapaccavekkhana-purecārikatthena⁹ cittasaman-
gaṃ sandhāya vuttā ti nītabbā

Kīḍḍisena dassanenā ti kīḍḍisavasena dassanena *Kiṇṣan-*
thitenā ti kiṇṣārikkhena *Kiṇṇakārenā* ti kiṇṇidhinā *Kiṇ-*
patibhāgenā ti kiṇṇākārena

Yaṇ pucchāmī ti yaṇ puggalaṃ pucchāmī, taṃ mayhaṃ
vīyākarohi *Yācāmī* ti āyācāmī *Ajjhesāmī* ti ānāpemi
Pasādemī ti tava santāne somanassaṃ uppādemī

[211] *Brūhī* ti niddesassa uddesapadaṃ *Acikkhā* ti de-
setabbānī⁹ imānī¹⁰ ti¹⁰ nāmapasena kathehi *Desehī* ti das-

* Petakopadesa, a post-canonical work, not yet edited in Europe

¹ H, C, D, E atthasaṃ

² D, B, S akhī°.

³ H, D, S, B °ce

⁴ B, S, C ahe°.

⁵ All MSS °bānaṃ

⁶ H, E saṃsāro°

⁷ C, B, S, D anti°

⁸ H °dhe, S, C °dho

⁹ S °kaṃ tattha pana.

¹⁰ H omits.

sehi *Paññāpehī* ti jānāpehi, ñānamukhavasena hi appanañ dassento¹ paññāpehī ti āha *Patthapehī* ti paññāpehi, pavattāpehī ti attho, ñānamukhe thapehi vā *Vivarā* ti vivatañ karohi, vivaritvā dassēhi ti attho *Vibhaṇā* ti vibhāgakkriyāya vibhāvento dassēhi ti attho *Uttānīkarohī* ti pākatabhāvañ karohi

Atha vā *ācikkhā* ti desanādīnañ channañ padānañ mūlapadañ, desanādīni cha² padāni² tassa³ atthassa vivaranatthañ vuttāni Tattha *desehī* ti ugghatitāññūnañ vasena sankhepato pathamañ uddesavasena desehi Ugghatitāññū hi sankhepena vuttañ pathamañ vuttañ ca⁴ pativijjhanti *Paññāpehī* ti vipacitāññūnañ vasena tesāñ cittatosanena buddhimsānena⁵ ca pathamañ sankhittassa vitthārato niddesavasen' eva paññāpehi *Patthapehī* ti tesāñ yeva nidditthassa niddesassa patiniddesavasena vitthārataratthapanena⁶ patthapehi *Vivarā* ti nidditthassā pi punappuna vacanena vivarāhi *Vibhaṇā* ti punappunañ vuttassā pi vibhāgakaranena vibhaja *Uttānīkarohī* ti vivatassa vitthārataravacanena, vibhattassa⁷ ca nidassanavacanena uttānīkarohi

Ayañ desanā neyyānam pi pativedhāya hoti Vissajjane pana Bhagavā sarūpena adhipaññādīni avissajjettvā va adhipaññādisabhāvena yesañ kilesānañ upasamā upasanto ti vuccati, nānādevatānañ āsayānulomena teṣañ upasamam eva dipento *vitatanho* ti ādikā gāthāyo abhāsi

Tattha ādito atthannañ gāthānañ *tañ brūmi upasanto* ti imāya gāthāya sambandho vedittabbo, tato parāsañ⁸ *sa ve santo ti vuccatī* ti iminā sabbapacchimena padena Anupadavannanānayo⁹ *Vitatanho purā bheda* ti yo sarīrabhedā pubbam eva pahīnatanho *Pubbam antam anissito* ti atītaddhādhībhedañ¹⁰ pubbam antam anissito *Vemagghe n' upasankheyyo* ti paccuppanne pi addhanti ratto¹¹ ti ādinā nayena¹² na

¹ B thapento

² H, D, E omī

³ H, D, E etassa

⁴ H va

⁵ S, C buddhīnañ vasen' eva

⁶ H, D, E, S, C vitthāritavasena thapehi

⁷ C vitthāri°

⁸ H, E parañ

⁹ SA °nayena ca

¹⁰ H, D, E antadvayabhedā

¹¹ C nissito

¹² H, D, E nayo

upasankhātabbo *Tassa natthi purekkhatan* ti tassa arahato dvinnāṇ purekkhārāṇaṇ abhāvā anāgate addhaṇi purekkhatam pi natthi, *taṇ brūmi upasanto* ti evam ettha yojanā veditabbā Esa nayo sabbattha

Purā kāyassa bheda ti karajakāyassa bhedato pubbe yeva *Attabhāvassa* ti sakalattabhāvassa ¹ *Kalebarassa nikkhepā* ti kalebarassa nikkhepato, sarīrassa thapanato *Jīvitindriyassa upacchedā* ti duvidhassa jīvitindriyassa upacchedato pubbam eva

[212] *Pubbanto vuccati atīto addhā* ti pubbantasankhāto anto kotthāso atīto addhā ti, atikkanto kālo ti kathiyati *Atītaṇ addhāṇaṇ ārabbhā* ti atītaṇ kālaṇ paticca tanhā pahinā Aparam pi *Bhaddekarattapariyāyaṇ² dassento *atha vā* ti ādim āha *Tattha evaṇrūpo ahoṣi* ti kālo pi samāno indanīla-manivanno ahoṣi ti evaṇ manuññārūpavasen' eva evaṇrūpo ahoṣi, kusala-sukha-somanassavedanāvasen' eva *evaṇvedano*, taṇ-sampayuttāṇaṇ yeva saññādināṇ vasena *evaṇsañño*, [213] *evaṇsankhāro*, *evaṇvññāno* ahoṣi atītam addhānan ti *tattha nandiy na samannāneti*³ ti tesu rūpādisu tanhaṇ vā tanhāsampayuttaditthiṇ vā nānuppavattayati ⁴

Aparena pariyāyena Mahākaccāna-Bhaddekarattapariyāyaṇ† dassento *atha vā uti me cakkhu ahoṣi* ti ādim āha *Tattha cakkhū* ti cakkhuppasādo *Rūpā* ti catusamutthānikā rūpā Iminā nāyena sesāyatanāni pi veditabbāni

Vññānan ti nissayaviññānaṇ ⁵ *Na tadabhīnandati* ti taṇ cakkhuṇ c' eva rūpaṇ ca tanhādittthivasena na abhinandati

Iti me mano ahoṣi, *uti dhammā* ti ettha pana mano ti bhavan-gacittaṇ, *dhammā* ti tebhūmakadhammārammanaṇ *Hasita-lapita-kīlitaṇ* ti dantavidaṇṣaka-hasitaṇ ca vācālapitaṇ ca kāyakilādi-kīlitaṇ⁶ cā ti hasita-lapita-kīlitaṇ *Na tadassādeti* ti tāni hasitādini nābhīnandati *Na naṇ nikkāmeti* ti kantaṇ na karoti *Na tena ca vuttin āpaṇṇati* ti tena ca tutthiṇ na pāpunāti.

* M iii, 187

† M iii, 192

¹ H kallatta°

² H omits ratta

³ T samanvāgameti

⁴ H °payojayati

⁵ E nikanti°

⁶ B, D, E omī kilādi

Taṇ taṇ paccayaṇ paticca uppanno ti paccuppanno

Ratto ti n' ūpasankheyyā ti rāgena ratto ti gananaṇ na upanetabbo Upaṇ pi es' eva nayo

[214] *Evayrūpo sīyan* ti ādisu pi paṇīta-manuñña-rūpādivasen' eva tanhādittippavattanasankhātā nandisamanāyanā veditabbā *Na paṇḍahatī* ti patthanāvasena na thapeti *Apaṇḍhānapaccayā* ti na patthanāthapanakāra-nena

[215] *Asantāsī* ti tena tena alābhakena asantasanto *Avikathī* ti silādīhi avikatthanasilo *Akukkucco* ti hatthakukkuccādivirahito *Mantabhānī* ti mantāya¹ paṇḍagahetvā vācaṇ bhāsītā *Anuddhato* ti uddhaccavirahito *Sa ve vācāyato* ti so vācāya yato saññāto, catudosavirahitaṇ vācaṇ bhāsītā hoti

Akkodhano ti² *hi kho vuttan* ti kodhavirahito ti yaṇ kathitaṇ Pathamaṇ tāva kodhaṇ kathetukāmo *api ca kodho tāva vattabbo* ti āha, *kodho tāva vattabbo* ti pathamaṇ kodho kathetabbo *Dasah' ākarehi kodho jāyati* ti dasahi kāranehi kodho uppajjati *anattaṇ me acarī* ti avaddhiṇ me akāsi Iminā upāyena sabbapadesu attho veditabbo *Atthāne vā pana kodho jāyati* ti akārane kodho uppajjati ekacco hi ativassati ti kuppati, na vassati ti kuppati, suriyo tapati ti kuppati, na tapati ti kuppati, vāte vāyante pi kuppati, avāyante pi kuppati, sammajjitūṇ asakkonto bodhipannānaṇ kuppati, cīvaraṇ pārupitūṇ asakkonto vātassa kuppati, upakkhalitvā khānukassa kuppati, tad idaṇ sandhāya vuttan "atthāne vā pana āghāto³ jāyati" ti

Tattha hetthā navasu thānesu satte ārabha uppannattā kammaṇṇabhedo hoti, atthānāghāto pana sankhāresu kuppanato⁴ kammaṇṇabhedaṇ na karoti

Cittaṇ āghātento uppanno ti⁵ *cittassa āghāto*, balavataro *patighāto* Patihāññanavasena *patighaṇ* Pativirujjhatiti *pativirodho* Kuppanavasena *kopo* *Pakopo sampakopo* ti upasaggavasena padaṇ vaddhitaṇ Dussanavasena *doso*, *padoso sampadoso* ti upasaggavasena padaṇ vaddhitaṇ

¹ H, S, B mantāni

² H, D add yaṇ

³ T kodho

⁴ H uppanno.

⁵ B omis

Cittassa vyāpattī ti cittassa vipannatā, vipannākāro viparivattanākāro cittassa¹ vyāpattī² Mano padūsayamāno upajjati *manopadoso* Kujjhanavasena *kodho*, kujjhanākāro *kujjhanā*, kujjhitassa bhāvo *kujjhitattaṇ* Dussatīti *doso*, *dussanā* ti dussanākāro, *dussitattaṇ* ti dussitabhāvo Pakatibhāvavijahanatthena vyāpajjanaṇ *vyāpatti*, *vyāpajjanā* ti vyāpajjanākāro Virujjhatīti *virodho*, punappunaṇ virujjhatīti *pativirodho*, viruddhākāra-pativiruddhākāravasena vā idaṇ vuttaṇ Candako³ vuccati cando thaddhapuggalo, tassa bhāvo *candikkaṇ* Na etena suropitaṇ vacanaṇ hoti, duruttaṇ aparipunnam eva hoti ti *asuropo*, kuddhakāle hi paripunnavacanaṇ nāma natthi, sace pi kassaci hoti,⁴ taṇ appamānaṇ Āpare assujananatthena assuromanato “assu-ropo” ti vadanti, taṇ akāraṇaṇ, somanassassā pi assujananato Hetthā vutta-attamanatāpatipakkhato na attamanatā *anattamanatā*, sā pana yasmā cittass’ eva, na sattassa, tasmā *cittassā* ti vuttaṇ

[216] *Adhmmattaparittatā vedhatabbā* ti adhmmattabhāvo ca parittabhāvo ca, balavabhāvo⁵ ca mandabhāvo cā ti attho *Kiñci kālan* ti ekadā, *kañci kālan* ti pi pātho *Cittāvilakaranamatto hoti* ti cittassa āvilakaranappamāno, cittakūlithakaranappamāno ti attho, “cittalapakaranamatto” ti pi pātho, taṇ na sundaraṇ, tassa cittassa⁶ kīlamathakaranamatto ti attho *Na ca tāva mukhakulāna-vikulāno hoti* ti mukhassa sankocana-vīsankocano na ca tāva hoti *Na ca tāva hanusañcopano hoti* ti dvinnaṇ hanūnaṇ aparāparaṇ calano na tāva hoti *Na ca tāva pharusavācaṇ nicchārano hoti* ti paresaṇ mammacchedaka-pharusavācaṇ mukhato niharanena bahi nikkhamano na ca tāva hoti *Na ca tāva dīsāvdisaṇ anuvvīlokan* ti parassa abbhukkranatthaṇ dandādiatthāya disaṇ ca anudisaṇ ca punappunaṇ vīlokanano na tāva hoti *Na ca tāva dandasatthaparāmasano hoti* ti āghātanatthaṇ dandaṇ ca ekato-dhārādisatthaṇ ca ādiyaṇ⁷ na ca tāva hoti *Na ca tāva dandasatthaṇ abbhukkranano hoti* ti vuttappakāraṇ dandasatthaṇ ukkhupitvā paharaṇo na ca tāva hoti *Na ca*

¹ H, D, B, E *omut*.

³ H, D, S, B *candiko*

⁵ H *balabhāvo*

² C, D, E *omut*

⁴ H *hoti*

⁷ S, C *parāmasano*

⁶ H, B *citta*

tāva dandasatthaṃ abhinipātano hotī ti evaṃ duvidhaṃ parassa paharanatthaṃ na ca tāva khipano hoti *Na ca tāva chudda-vichuddakarano hotī* ti dandasatthādikhīpanena parasarīraṃ dvidhākarano ca vīvidhākārena¹ vanakarano ca na tāva hoti, “chinnavichinnakarano” ti pi pātho *Na ca tāva sambhañjana-palibhañjano hotī* ti sarīraṃ bhañjītvā cunnavicunnakarano na ca tāva hoti *Na ca tāva angamangāpakaddhano hotī* ti angapaccangaṃ paggaḥetvā apānetvā kaddhano na ca tāva hoti *Na ca tāva jīvitapanāsano*² *hotī* ti jīvitindriyato³ cavāpano⁴ na ca tāva hoti *Na ca tāva sabbacāga-pariccāgasanthito*⁵ *hotī* ti sabbāṃ parassa jīvitāṃ nāsetvā attāno jīvitāṃ⁶ nāsanatthāya santhito na tāva hoti *Idaṃ vuttaṃ hoti yadā aññaṃ jīvitā voropetvā attānaṃ jīvitā voropanatthāya thito, tadā sabbacāgapariccāgī*⁷ *nāma hoti, vuttañ h’ etaṃ Bhagavatā*

Kodhaṃ jhatvā sukhaṃ seti, kodhaṃ jhatvā na socati ,

Kodhassa visamūlassa madhuraggassa brāhmaṇa,

*Vadhaṃ aryyā paṇḍasaṇḍi , tañ hi jhatvā na socati** ti

Yato ti yadā, *parapuggalaṃ ghātetvā* ti sattupuggalaṃ⁸ nāsetvā, *attānaṃ ghātetī* ti attānaṃ māreti *Paramussadagato* ti atibalavabhāvaṃ gato, *paramavepullappatto* ti ativipulabhāvaṃ patto

[217] *Kodhassa pahīnattā* ti anāgāmimaggena vuttappakārassa kodhassa pahīnabhāvena *Kodhavatthussa parivīnātattā* ti kodhassa patitthābhūtassa kāranabhūtassa piyāpīya-atthānasankhātassa vatthussa nāta-tīraṇapariññāhi vyāpetvā nātābhāvena *Kodhahetussa upacchinattā* ti kodhassa janakahetuno domanassasahagata-cittuppadassaucchinnakabhāvena

Tāsī ti bhāyanasīlo hoti *Uttāsī* ti atibhāyanasīlo *Paritāsī* ti samantato bhāyanasīlo *Bhāyatī* ti bhayaṃ āpajjati *Santāsāṇā āpajjati* ti virūpabhāvaṃ pāpunāti

* S 1, 41, 47, 161, 237 (*with chetvā for jhatvā*)

¹ H, D dvidhākārena

² H, B °tā voropano, D, E °tā cavāpano

³ H, D, E omīti to

⁴ S, C panāsano, D, E cavāpano

⁵ H, D, E, S sabbapariccāgāya san°

⁶ H, D, E add vā.

⁷ S sabbangapa°

⁸ H, D, E parapug°

Katthī hoī ti attano vānabbhananasilo hoti *Vikattī* ti vīvidhā nānappakārato vānabbhananasilo *Jātyā vā* ti khattiyabhāvādi-jāṭisampattiyā vā *Gottena vā* ti Gotamagottādinā ukkatthagottena vā *Kolaputtīyena vā* ti mahākulabhāvena vā *Vannapokkharatāya vā* ti vannasampannasarīratāya vā¹, sarīraṇ hi² pokkharan ti vuccati, tassa vanna-sampattiyā abhirūpabhāvenā ti attho *Dhanena vā* ti ādīni uttānatthān' eva

[218] *Kukkuccan* ti middesassa uddesapadaṇ, tattha kucchitaṇ kataṇ kukataṇ, tassa bhāvo *kukkuccaṇ*, taṇ pacchānutāpanalakkaṇaṇ, katākatānusocanarasaṇ, vipattisārapacupatthānaṇ, katākatapadatthānaṇ, dāsavyaṇ viya datthabbaṇ *Hatthakukkuccam pī* ti hatthehi kucchitaṇ kataṇ kukataṇ³ vā,³ tassa bhāvo hatthakukkuccaṇ *Pādakukkuccādisu* pi es' eva nayo

Akappiye kappiyasaññitā ti acchamaṇsaṇ sūkaramaṇsan ti khādati, akappiyabhojanaṇ kappiyabhojanan ti bhuñjati, vikāle kālāsaññitāya bhuñjati, akappiyapānakaṇ kappiyapānan ti pivati, ayaṇ akappiye kappiyasaññitā *Kappiye akappiyasaññitā* ti sūkaramaṇsaṇ acchamaṇsan ti khādati, migamaṇsaṇ dipimaṇsan ti khādati, kappiyabhojanaṇ akappiyabhojanan ti bhuñjati, kāle vikālāsaññitāya bhuñjati, kappiyapānakaṇ akappiyapānakan ti pivati, ayaṇ kappiye akappiyasaññitā

Avajje vajjasaññitā ti middose dosasaññitā *Vajje avajjasaññitā* ti sadose middosasaññitā *Kukkuccāyanā* ti kukkuccāyanākāro *Kukkuccāyātatan* ti kukkuccāyātabhāvo *Cetaso vipattisāro* ti cittassa virūpo patihatabhāvo⁴ *Manovilekko* ti cittassa vilekho

Katattā ca akatattā cā ti kāyaduccarītādīnaṇ katabhāvena ca kāyasucarītādīnaṇ akatabhāvena ca *Katam me kāyaduccaritan* ti mayā kāyena kilesapūtīkattā⁵ dutthucaritaṇ⁵ kataṇ *Akatam me kāyasucaritan* ti mayā kāyena sutthucaritaṇ na kataṇ *Vacīduccarita-vacīsucaritādisu* pi es' eva nayo.

¹ H, D, E, S omī

² B, C omī

³ H duce, D, E duttha°

⁴ H, D, E pi

⁵ B, C patisarapa°

⁶ Most add kāyena

Nirodhapariyosānesu *cittassā* ti na sattassa na posassa, [220] *uddhaccan* ti uddhatakāro, *avūpasamo* ti na upasamo Ceto vikkhipati ti *cetaso vikkhepo* *Bhantattaṇ* *cittassā* ti cittassa bhantabhāvo, bhantayāna-bhantagonādīnaṇ viya Iminā ekārammanasmiṇ yeva vipphandanaṇ kathitaṇ, uddhaccaṇ hi ekārammane vipphandati, vicikicchā nānārammane ti *Idaṇ vuccati uddhaccan* ti ayaṇ uddhatabhāvo kathiyati

Musāvādaṇ pahāyā ti ettha musā ti viśaṇvādana-purek-khārassa atthabhañjako vacīpayogo, kāyapayogo vā, viśaṇvādanādhīppāyena parassa¹ viśaṇvādaka-kāya²-vacīpayoga-samutthāpikā cetanā musāvādo Aparo ṇayo *musā* ti abhūtaṇ ataccaṇ vatthu, *vādo* ti tassa bhūtato tacchato viññāpanaṇ Lakkhanato pana atathaṇ vatthuṇ tathato paraṇ viññāpetukāmassa tathāviññāttisamutthāpikā cetanā musāvādo, taṇ musāvādaṇ *Pahāyā* ti imaṇ musāvāda-cetanāsankhātāṇ dussīlyaṇ pajahitvā *Pativirato* ti pahīna-kālato patthāya tato dussīlyato ārato virato ca, natthi tassa vitumissā³ cakkhu-sotaviññeyyā dhammā, pageva kāyaviññeyyā⁴ ti iminā nayena aññesu pi evarūpesu padesu attho vedītabbo

Saccaṇ vadatīti *saccavādī* Saccena saccaṇ sandahati ghatetīti *saccasandho*, na antaranārā musā vadatī ti attho Yo hi puriso kadāci musā vadatī, kadāci saccaṇ, tassa musāvādēna antarītattā saccaṇ saccena na ghatiyati, tasmā na so saccasandho Ayam pana na tādiso, jīvītaḥetu pi musā avatvā saccena saccaṇ sandahati yevā ti saccasandho *Theto* ti thiro, thitakatho⁵ ti attho Eko puggalo hahddirāgo⁶ viya, thusarāsīmhi nikhātakhānu viya, assapitthe thapīta-kumbhandam iva ca na thitakatho hotī, eko pāsānalekhā viya indakhilo viya ca thitakatho hotī, asinā sīse⁷ chijjante pi dvejjhakathaṇ⁸ na katheti Ayaṇ vuccati theto *Paccayako* ti pati-ayītabbako,⁹ saddhāyiko¹⁰ ti attho Ekacco

¹ S, C pan' assa

³ S, C cittassā pi, D, E vimissā

⁵ H, D, E thira°

⁷ H, E sīsaṇ

⁹ D, E patiyāyit°

² H °vādanatāya |

⁴ H, D, E, S, C kālakā

⁶ S, B, D, E hahdda°

⁸ S, B, C, D, E dve kathā

¹⁰ S saccatthāyiko

hi puggalo na paccayiko hoti, “Idaṇ kena vuttan? Asukenā” ti vutte “Mā tassa vacanaṇ saddahathā” ti vattabataṇ āpajjati Eko paccayiko hoti “Idaṇ kena vuttaṇ? Asukenā” ti vutte “Yadi tena vuttaṇ, idaṃ eva pamānaṇ, idaṃ upaparikkhitabbaṇ natthi, evaṃ eva idaṃ” ti vattabataṇ āpajjati, ayaṇ vuccati paccayiko *Avisaṇvādako lokassā* ti tāya saccavāditāya lokaṇ na viṣaṇvādeti ti attho

Pisunaṇ vācaṇ pahāyā ti ādisu yāya vācāya, yassa taṇ vācaṇ bhāsati, tassa hadaye attano piyabhāvaṇ, parassa ca suññabhāvaṇ karoti, sā pisunāvācā Yāya pana attānaṃ pi param pi pharusaṇ karoti, yā¹ vācā sayam pi pharusā, n’ eva ca kannasukhā, na hadayasukhā, ayaṇ *pharusāvācā* Yena samphaṇ palapati niraṭṭhakaṇ, so samphappalāpo Yā tesāṇ mūlabhūtā cetanā pi pisunāvācādināmaṃ eva labhati, sā yeva idha adhippetā

Imesaṇ bhedāyā ti yesaṇ ito ti² vuttānaṇ santike sutaṇ, tesāṇ bhedāya *Bhinnānaṇ vā sandhātā* ti dvinnaṇ mitānaṇ vā samānupajjhāyakādīnaṇ vā kenaci-d-eva kāraṇena bhinnānaṇ ekam ekaṇ upasankamitvā “tumahākaṇ idise kule jātānaṇ evaṇ bahussutānaṇ idaṇ na yuttan” ti ādīni vatvā sandhānaṇ kattā *Anuppadātā* ti sandhānānuppadātā Dve jane samagge disvā “tumahākaṇ evarūpe kule jātānaṇ, evarūpehi guṇehi samannāgatānaṇ anucchavikam etan” ti ādīni vatvā dalhakammaṇ³ kattā ti attho Samaggo ārāmo assā ti *samaggārāmo*, yattha samaggā natthi, tattha vasitum pi na icchatī ti attho “Samaggarāmo” ti pi pāhi, ayam ev’ attho *Samaggarato* ti samaggesu rato, te pahāya aññatra gantum pi na icchatīti attho Samagge disvā pi sutvā pi nandatīti *samagganandī* *Samaggakaraṇaṇ vācaṇ bhāsutā* ti yā vācā satte samagge yeva karoti, taṇ sāmaggi-guṇaparidipakam eva vācaṇ bhāsati, na itaran ti

Parassa mammacchedaka-kāyavācīpayoga-samutthāpikā ekantapharusacetanā pharusāvācā *Nelā* ti elāṇ⁴ vuccati doso, nāssā elāṇ⁴ ti nelā, niddosā ti attho *nelango satapaccādo** ti ettha vuttasilaṇ viya *Kannasukhā* ti vyañjana-

* Udāna, s 65

¹ H, C sā.

² H, B, S omi ti

³ S dalhi°

⁴ H elā

madhuratāya kannānaṃ sukhā, sūciyijjhaṇaṃ viya kannadukkhā¹ na janeti Atthamadhuratāya sakalasariṃ kopāṇaṃ ajanetvā pemaṇaṃ janeti ti *pemaṇīyā* Hadayaṇaṃ gacchati, apatīhaññamānā sukhena cittaṇaṃ pavasi ti *hadayaṇaṃ* Gunaparipunnatāya pure bhavā ti *porī*, pure saṇvaddhanārī viya sukumārā ti pi *porī*, purassa esā ti *porī*, nagaravāsīnaṃ kathā ti attho Nagaravāsīno hi yuttakathā honti pīti-mattaṇaṃ ‘pitā’ ti bhātimattaṇaṃ ‘bhātā’ ti vadanti Evarūpi kathā bahujanassa kantā hoti ti *bahujanakantā* Kanta-bhāven’ eva bahuno janassa mānāpā cittavuddhikarā ti *bahujanamanāpā*

Anatthaviññāpaka²-kāyavacīpayogasamutthāpikā akusala-cetanā *samphappalāpo* Kālena vadatīti *kālavādī*, vattab-bayuttakālaṇaṃ sallakkhetvā vadati ti attho Bhūtaṇaṃ tacchaṇaṃ sabhāvam eva vadati ti *bhūtavādī* Ditthadhammika-sam-parāyika-atthasannissitam eva katvā vadati ti *atthavādī* Navalokuttaradhammanissitaṇaṃ katvā vadati ti *dhammavādī* Saṇvaravinaya-pahānavinaya-sannissitaṇaṃ katvā vadati ti *vinayavādī*

Nidhānaṇaṃ vuccati thapanokāso, nidhānam assā atthīti *nidhānavatī*, hadaye nidhetabbayuttakaṇaṃ vacanaṇaṃ *bhāsītā* ti attho *Kālenā* ti evarūpiṇaṃ bhāsamāno pi ca “ahaṇaṃ nidhānavatīṇaṃ vācaṇaṃ bhāsisāmi” ti nākāle bhāsati, yuttakāle pana vattā hoti *Sāpadesan* ti saupamaṇaṃ, sakāraṇaṃ ti attho *Pariyantavatī* ti paricchedaṇaṃ dassetvā yathā ’ssā paricchedo paññāyati, evaṇaṃ bhāsati ti attho *Atthasaṇhita* ti anekehi pi nayehi³ vibhajantena pariyādātum asakku-neyya-atthasampannaṇaṃ, yaṇaṃ vā so atthaṇaṃ vadati, tena atthena sahītattā atthasaṇhitaṇaṃ vācaṇaṃ bhāsati, na aññaṇaṃ nikkhipitvā aññaṇaṃ bhāsati ti vuttaṇaṃ hoti

Catudosāpagataṇaṃ vācaṇaṃ bhāsati ti musāvādādīhi catūhi dosehi apagataṇaṃ vācaṇaṃ bhāsati *Dvattiṇsāya tiracchānaka-thāyā* ti dvattiṇsāya saggamokkhānaṇaṃ tiracchānabhūtāya kathāya

Dasa kathāvattīhīnī ti appicchatādīni dasa vivattanissitāya kathāya vatthubhūtāni kāraṇāni *Appicchakathan* ti ettha

¹ B, C °sūlaṇaṃ² H, D, E, B °pikā³ H, D, E vinayehi

appiccho ti icchāviraḥito, amiccho, nittanho Ettha hi¹ vyañjanāṇ sāvasesaṇ viya, attho pana niravaseso na hi khīnāsavassa anumattā pi icchā nāma atthi Apī c' ettha atricchatā pāpicchatā mahicchatā appicchatā ti ayaṇ bhedo veditabbo tattha sakalābhe atittatāya² paralābhapatthanā a t r i c c h a t ā nāma, tāya samannāgatassa ekabhājane pakkapūvo pi attano patte patito³ na supakko viya khud-dako viya khāyati, sv' eva parassa patte pakkitto supakko viya mahanto viya ca khāyati

Asantagunasambhāvanatā pana patiggahane ca amat-taññūtā p ā p i c c h a t ā nāma, sā *Idh' ekacco assaddho samāno 'saddho ti maṇ jano jānātū'* ti* ādinā nayena atr' eva⁴ āgatā yeva Tāya ca⁵ samannāgato puggalo kohaññe patitthāti

Santagunasambhāvanā patiggahane ca amattaññūtā mahicchatā nāma, sā pi *Idh' ekacco saddho samāno 'saddho ti maṇ jano jānātū'* ti icchatī, sīlavā samāno 'sīlavā ti maṇ jano jānātū' ti† iminā nayena āgatā yeva, tāya samannāgato puggalo dussantappiyo hoti, vijātamātā pi 'ssa cittaṇ gahetuṇ na sakkoti Ten' etaṇ vuccati

Aggikkhandho samuddo ca mahiccho cā pi puggalo Sakatena paccaye dentu,⁶ tayo p' ete atappiyā ti ‡

Santagunanūgūhanatā pana patiggahane ca mattaññūtā a p p i c c h a t ā nāma, tāya samannāgato puggalo attani vijjamānam pi gunāṇ paticchādetukāmatāya saddho samāno "saddho ti maṇ jano jānātū" ti na icchatī, sīlavā, pavivitto, bahussuto, āradḍhaviṇṇo, samādhisampanno, paññavā, khī-nāsavo samāno "khīnāsavo ti maṇ jano jānātū" ti na ic-chatī, seyyathā pi Majjhantikatthero § Evaṇ appiccho ca pana bhikkhu anuppannaṇ lābhaṇ uppādeti, uppannaṇ thāvaraṇ karoti, dāyakānaṇ cittaṇ āradhetī, yathā yathā hi

* Vbh 351 Cf A v, 40

† (?)

‡ Manorathapūranī 1, 75

§ Lived at the time of Emperor Asoka Cf Ibid 1, 76

¹ H, B omī

² H, D, E atittā

³ S, C pakkhitto

⁴ H, D, E, S, C omī

⁵ H omī

⁶ B, D, E detu

so attano appicchatāya appaṇ gānhāti tathā tathā 'ssa vatte¹
pasannā² manussā bahūṇ denti

Aparo pi catubbidho appiccho paccayappiccho, dhuta-
gappiccho, pariattiappiccho, adhugamappiccho ti, tattha
catusu paccayesu appiccho paccayappiccho yo
dāyakassa ca balan³ jānāti, deyyadhammassa vasaṇ⁴ jānāti,
attano thāmaṇ jānāti, yaḍi hi deyyadhammo bahu hoti,
dāyako appaṇ dātukāmo, dāyakassa vasena appaṇ ganhāti,
deyyadhammo appo, dāyako bahuṇ dātukāmo, deyyadham-
massa vasena appaṇ ganhāti, deyyadhammo pi bahu, dāyako
pi bahuṇ dātukāmo attano thāmaṇ ñatvā pamānen' eva
ganhāti

Dhutangasamādānassa attanī atthibhāvaṃ na jānāpetu-
kāmo dhutangappiccho nāma

Yo pana bahussutabhāvaṃ na jānāpetukāmo, ayaṃ pa-
riyattappaṇṇo nāma

Yo pana sotāpannādisu aññataro hutvā sotāpannādibhāvaṃ
jānāpetuṃ na icchatī, ayaṃ adhiḡamaṃ pi cchō
nāma

Khināsavo pana atricchataṇ, pāpicchataṇ, mahicchataṇ⁵
 pahāya sabbaso icchāpatipakkhabhūtāya alobhasankhātāya
 parisuddhāya appicchatāya samannāgatattā appiccho nāma
 “Āvuso, atricchatā pāpicchata mahicchatā ti ime dhammā
 pahātabbā” ti tesu ādinavaṇ dassetvā “evarūpaṇ appic-
 chataṇ samādāya vattitabban” ti vadanto appicchakathaṇ
 katheti nāma

Santutthakathan ti ādisu visesattham eva dipayissāma, yojanā pana vuttanayen' eva veditabbā *Santutthakathan* ti itaritarapaccayasantosaniṣṣitaṇ kathaṇ, so pan' esa santoso dvādasaviḍho hoti, seyyathīdaṇ² Cīvare yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsāruppasantoso ti tividho, evaṇ pīṇapātādisu pi Tassā 'yaṇ pabhedavannanā Idha bhikkhū cīvaraṇ labhati sundaraṇ vā asundaraṇ vā, so ten' eva yāpeti, aññaṇ na pattheti, labhanto pi na gānhāti,

ayam assa cīvare yathālābhasantoso Atha pana yo pakatubbalo vā hoti ābādha-jarābhībhūto vā garucivaraṇ pārupanto kīlāmatī, so sabhāgena bhikkhunā saddhūṇ parivattevā lahukena yāpento pi santuttho va hoti, ayam assa cīvare yathābalasantoso Aparo panītapaccayalābhī hoti so Pattunnacīvarādīnaṇ aññātaraṇ mahagghacīvaraṇ, bahunī vā pana cīvarādīni labhītvā “idaṇ therānaṇ cīrapabbajītānaṇ, idaṇ bahussutānaṇ anurūpaṇ, idaṇ glānānaṇ, idaṇ appalābhānaṇ hotū” ti datvā tesāṇ purānacīvaraṇ vā, sankārakūtādito vā pana nantakāni uccīnitvā tehi sanghātāṇ katvā dhārento pi santuttho va hoti, ayam assa cīvare yathāsāruppasantoso

Idha pana bhikkhu pīnapātāṇ labhati lūkhaṇ vā panītaṇ vā so ten' eva yāpeti, aññaṇ na pattheti, labhanto pi na gāhātī, ayam assa pīnapāte yathālābhasantoso Yo pana attano pakatīvīruddhaṇ vā vyādhīvīruddhaṇ vā pīnapātāṇ labhati, yen' assa paribhuttēna aphāsu hoti, so sabhāgassa bhikkhuno taṇ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaṇ bhuñjītvā samanadhammaṇ karonto pi santuttho va hoti, ayam assa pīnapāte yathābalasantoso Aparo bahuṇ panītaṇ pīnapātāṇ labhati, so taṇ cīvaraṇ vīya cīrapabbajīta¹-bahussuta-appalābha-glānānaṇ datvā tesāṇ vā sesakaṇ, pīnapāya vā carītvā missakāhāraṇ bhuñjanto pi santuttho va hoti, ayam assa pīnapāte yathāsāruppasantoso

Idha pana bhikkhu senāsanaṇ labhati manāpaṇ vā amanāpaṇ vā, sū tena n' eva somanassaṇ na patighaṇ uppādeti, antamaso tīnasanthārakenā pi yathālāddhen' eva tussati, ayam assa senāsane yathālābhasantoso Yo pana attano pakatīvīruddhaṇ vā vyādhīvīruddhaṇ vā senāsanaṇ labhati, yatth' assa vasato aphāsu hoti, so taṇ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake sappāyāsenāsane vasanto pi santuttho va hoti, ayam assa senāsane yathābalasantoso Aparo mahāpuñño lena-mandapa-kūtāgārādīni² bahūni panītasenāsanāni labhati, so tāni cīvarādīni vīya cīrapabbajīta-bahussuta-appalābha-glānānaṇ datvā yattha katthaci vasanto pi santuttho va hoti, ayam assa senāsane yathāsāruppasantoso

¹ H, D, E °jītānaṇ

² B, S, C °dīnaṇ

etaṇ *Kāyapavveko* ca¹ *varakatthakāyānaṇ*² *nekkhammābhiraṭānaṇ*, *cittapavveko* ca *parisuddhacittānaṇ* *paramavodānappattānaṇ*, *upadhīpavveko* ca *nīrupadhīnaṇ* *puggalānaṇ* *visankhāragatānaṇ** tī

Asaṇsaggakathan tī ettha *savanasaṇsaggo* *dassanasaṇsaggo* *samullāpasasaggo* *sambhogasaṇsaggo* *kāyasaṇsaggo* tī hi³ *pañcavidho* *saṇsaggo* *Tesu* *Idha bhikkhu sunāti amukasmāṇ* *gāme* *vā* *niḡame* *vā* *ittḥi* *vā* *kumārī* *vā* *abhirūpā* *dassanīyā* *pāsādikā* *paramāya* *vanna* *pokkharatāya* *samannāgatā* tī, *so* *taṇ* *sutvā* *saṇsīdati* *visīdati*, *na* *sakkoti* *brahmacariyaṇ* *santānetuṇ*⁴, *sikkhādubbalyaṇ* *anāvīkatvā* *hīnāy*⁵ *āvattatī*† tī *evaṇ* *parehi* *vā* *kathiyamānaṇ* *rūpādisampattiṇ*, *attanā* *vā* *hasita-lapita-gītasaddaṇ* *sunantassa* *sotaviññānavīthivasena* *uppanno* *rāgo* *savanasaṇsaggo* *nāma*

Idha bhikkhu *na* *h'* *eva* *kho* *sunāti*, *api* *ca* *kho* *sāmaṇ* *pasati* *ittḥi* *vā* *kumārī* *vā* *abhirūpaṇ* *dassanīyaṇ* *pāsādikaṇ* *paramāya* *vanna* *pokkharatāya* *samannāgataṇ*, *so* *taṇ* *disvā* *saṇsīdati*, *visīdati*, *na* *sakkoti* *brahmacariyaṇ* *santānetuṇ*,⁴ *sikkhādubbalyaṇ* *anāvīkatvā* *hīnāy*⁵ *āvattatī*† tī *Evāṇ* *visa-bhāgarūpaṇ* *olokentassa* *pana* *cakkhuvīññānavīthivasena* *uppannarāgo* *dassanasasaggo* *nāma*

Aññamaññaṇ *allāpasallāpavasena* *uppannarāgo* *pana* *samullāpasasaggo* *nāma*

Bhikkhuno *ṭhikkhuniyā* *santakaṇ*, *bhikkhuniyā* *vā* *bhikkhussa* *santakaṇ* *gahetvā* *paribhogakaranavasena*⁵ *uppannarāgo* *sambhogasaṇsaggo* *nāma*

Hatthagāhādivasena *uppannarāgo* *pana* *kāyasaṇsaggo* *nāma*

Arahā *imehi* *pañcahi* *saṇsaggehi* *catūhi* *pi* *parisāhi* *saddhiṇ* *asaṇsattho* *gāhamuttako* *c'* *eva* *saṇsaggamuttako* *ca* *asaṇsag-gassa* *vannaṇ* *bhananto* *asaṇsaggakathaṇ* *katheti* *nāma*

Vīriyārambhakathan tī ettha *yo* *paggahitavīriyo* *paripunṇa-kāyīkacetasikavīriyo* *hoti*, *gamane* *uppannaṇ* *kilesaṇ*

* Nid 27

† A iii, 90

¹ S *omut*² S *pavivekat°*, B *vīvekat°*.³ H B *omut*⁴ S, B *sandhāretuṇ*⁵ B, C, D, E *omut* *karāṇa*

thānaṃ pāpunituṃ na deti, thāne uppannaṃ kilesaṃ nisaṃjaṇṇaṃ, nisaṃjāya uppannaṃ kilesaṃ sayanaṃ pāpunituṃ na deti, mantena kaṇhasappaṃ uppīletvā gāhanta viya, amittaṃ gīvāya akkamanta viya ca vicarati, tādisassa āradhaviṇṇaṃ yassa vannaṃ bhaṇanto viṇṇārambhakathaṃ katheti nāma

Sīlakathan ti ādisu sīlaṃ ti catupārisuddhisīlaṃ *Samādhī* ti vipassanāpādaḥ atthasamāpattayo *Paññā* ti lokya-lokut-taraññaṃ [221] *Vimuttī* ti ariyaphalavimuttī ¹ *Vimuttiñānadassanaṃ* ti ekūnavisatīvidhaṃ paccavekkhanaññaṃ *Sīlādīnaṃ* gūṇaṃ pakāsento sīlādīkathaṃ katheti nāma *Satipatthānakathan* ti ādīnaṃ *sangajālaṃ aticca so munī* ti pariyośanāni² pubbe vuttānusārena vedītabbāni

Nirāsati ti nittanho *Vvekadassī phassasū* ti paceuppannesu cakkhusamphassādisu attādībhāvavivekaṃ³ passati *Ditthīsu ca na nīyati* ti dvāsattīditthīsu kāyaci ditthiṃ na niyyati⁴

[222] *Viparinataṃ vā vatthūṃ na socati* ti pakatībhāvaṃ jahitvā natthe kismiṇci vatthusmiṃ na sokaṃ āpajjati *Viparinatasmiṃ vā* ti vinassamāne vatthumhi

Cakkhusamphasso ti cakkhuṃ vatthūṃ katvā cakkhuvīññānasahajāto phasso cakkhusamphasso Sesesu pi es' eva nayo. Ettha ca purimā cakkhuppasādādivatthukā vā, *manosamphasso* hadayavatthuko pi avatthuko pi sabbo catubhūmako phasso *Adhivacanāsamphasso* ti pariāyena*etassa nāmaṃ hoti yeva Tayo⁵ hi arūpino khandhā sayāṃ pītthivattakā hutvā attanā sahaajāta-samphassassa adhivacanāsamphasso ti nāmaṃ karonti *Paṭighasamphasso* ti nippariāyena paṇa patighasamphasso nāma pañcadvārikasamphasso, adhivacanāsamphasso nāma manodvārikasamphasso

Sukhavedanīyo phasso ti sukhavedanāya hito uppādako phasso, itaradvaye pi hi es' eva nayo *Kusalo phasso* ti ekavīsatikusalacitta-sahajāto phasso *Akusalo* ti dvāda-saakusalasahajāto⁶ *Avyākato* ti chapaññāsa-avyākatasa-hajāto phasso *Kāmāvacaro* ti catupaññāsa-kāmāvacarasa-hajāto phasso *Rūpāvacaro* ti kusalādi-pañcadasa-rūpāva-

¹ S arahatta°.² H, S °sānādisu³ B phassādi°⁴ B nīyati, H nīyyāti⁵ B catasso⁶ H, D, E omī saha

carasampayutto *Arūpāvacaro* ti kusalāvyākatavasena dvā-
dasa-arūpāvacara-sampayutto *Suññato* ti anattānupassanā-
vasena vipassantassa uppanno maggo suññato, tena sahaajāto
phasso suññato phasso Itaradvaye pi es' eva nayo *Ani-*
mitto ti ettha aniccānupassanāvasena vipassantassa uppanno
maggo animitto *Appanīhito* ti dukkhānupassanāvasena vi-
passantassa uppanno maggo appanīhito *Lokīyo* ti loko
vuccati lujjana-palujjanatthena vatto, tasmīṃ pariyāpanna-
bhāvena loka nīyutto ti lokīyo, tebhūmako dhammo *Lokut-*
taro ti lokato uttaro uttinno ti lokuttaro, loka apariyāpanna-
bhāvena pi lokuttaro

Attena vā ti attabhāvena vā *Attamīyena vā* ti attāyat-
tena vā.

[224] *Patilīno* ti rāgādīnaṃ pahīnattā tato apagato
Akuhako ti avimhāpako tīhi kuhanavattthūhi *Apīhālū* ti
apihanasilo, patthanātāṇhāya rahito ti vuttaṇṇaṃ hoti *Amac-*
charī ti pañcamacchera-rahito *Appagabbho* ti kāyapāgab-
bhīyādirahito *Ajēguccho* ti sampannasīlādītāya ajēguc-
chaniyo, āsevaniyo,¹ manāpo *Pesuneyye ca no yuto* ti dvīhi
ākārehi upasaṇharitabbe pīsunakamme² ayutto

Rāgassa pahīnattā ti arahattamaggena rāgakklesassa pahi-
nabhāvena, *asmimāno pahīno hotī* ti asmī ti unnatimāno
samucchēdavasena pahīno hoti

Tīni kuhanavattthūnī ti tīṇi vimhāpanakāranāni *Paccaya-*
patīsedhanasankhātāṇ kuhanavattthū ti ādisu cīvarādīhi nīman-
titassa tadatthīkass' eva sato pāpicchataṇṇaṃ nissāya patik-
khipanena, te ca gahapatike attani suppatitthitasaddhe
ñatvā puna tesāṇ " aho, ayyo appiccho, na kiñci patigāṇhituṇṇaṃ
icchatī, suladdhaṇṇaṃ vata no assa sace appamattakam pi kiñci
patiggaṇheyyā " ti nānāvīdhehi upāyehi paṇitāni cīvarādīni
upanentānaṇṇaṃ tadanuggahakāmatāṇṇaṃ yeva āvīkatvā patiggaha-
nena ca, tatoppabhutī api sakatabhārehi upanāmanahetu-
bhūtaṇṇaṃ vimhāpanaṇṇaṃ paccayapatīsedhanasankhātāṇṇaṃ kuha-
navattthū ti vedittabbāṇṇaṃ

Pāpicchass' eva sato sambhāvanādhīppāyena katena iri-

¹ H, E, S, C, SA asecanako, D asevanako.

² H pesu°.

yāpathena vimhāpanaṃ iriyāpathasannissitaṃ kuhanavattthū
ti veditabbaṃ

Pāpicchass' eva pana sato uttarīmanussadhammādhigama-
paridīpanavācāya tathā tathā vimhāpanaṃ sāmanta-jappana-
sankhātaṃ kuhanavattthū ti veditabbaṃ

*Katamaṃ paccayapatisedhanasankhātā*¹ ti ettha paccaya-
patisedhanan¹ ti evaṃ sankhātaṃ paccayapatisedhanasankhā-
taṃ¹ ²*Idha gahapatikā*³ *bhikkhuṃ nimantenti* ti ayam eva
vā pātho, "nimantenti ti vā ti vadanti"⁴ ti⁴ keci pathanti,
tādise 'nimantāpentī, nimantenti' ti pāthassa sambhavo
datthabbo

Cīvaraṃ paccakkhātī ti cīvaraṃ patikkhipati. *Etaṃ sārūp-
paṇaṃ yaṃ samano* ti yaṃ cīvaradhāraṇaṃ samano karoti, etaṃ
sārūppaṇaṃ, anucchavikaṇaṃ, *pāpanikā vā nantakānī* ti āpana-
dvāre patitāni antavīrahitāni pīlotikāni, *uccimtvā* ti saṇ-
kaddhitvā

[225] *Uñchācarīyāyā* ti bhikkhācaranena *Pindiyālopenā*
ti pindaṃ katvā laddha-ālopena

Pūtimuttēna vā ti gomuttēna vā *Osadhaṃ kareyyā* ti
bhesajjakiccaṃ kareyya

Tadupādāyā ti tato patthāya

Dhutavādo ti dhutaḡunavādi

Bhūyo bhūyo nimantenti ti uparūpaṃ nimantenti

Sammukkhībhāvā ti sammukhabbhāvena, vijjamaṇatāyā ti
attho *Pasavatī* ti patilabhati. Saddhāya sammukkhībhā-
vena sakkā kātun ti *saddhāya sammukkhībhāvā* ti adīma āha
deyyadhammā sulabhā dakkhineyyā ca, saddhā pana dulla-
bhā, puthujjanassa hi saddhā athāvarā, padavāre padavāre
nānā hoti, ten' ev' assa Mahāmogallānasadisso pi aggasāvako
pātibhogo bhavituṃ asakkonto āha *dvīmaṃ kho te āvuso,*
dhamaṇaṃ pātibhogo bhogānaṃ ca jīvītaṃ ca, *saddhāya pana*
*tvay' pātibhogo** ti

*Evaṃ tumhe puññēna parihīnā*⁵ *bhavissathā* ti ettha

* Udāna (Mucalinda V), 18th sutta

¹ B, C, D, E °patisevana°.

² B adds nimantenti

³ H adds bhikkhaṃ gaṇhathā ti

⁴ H, D add vā ti

⁵ B paribāhira

‘puññenā’ ti nissakkatthe karanavacanaṃ, puññato parihīnā parammukhā bhavissatha

Bhākutikā ti padhānaparimathita¹-bhāvadassanena bhā-kutikaranaṃ,² mukhasankoco³ ti vuttaṃ hoti *Bhākutika-ranaṃ*² silam assā ti bhākutiko, bhākutikassa bhāvo *bhāku-triyaṃ Kuhanā* ti vimhāpanā Kuhassa āyanā *kuhāyanā* Kuhitassa bhāvo *kuhitattaṃ*

Pāpiccho ti asantagunadīpanakāmo *Icehāpakato* ti icehāya apakato, upadduto ti attho *Sambhāvanādhīppāyo* ti bahumānanajjhāsayo *Gamaṇaṃ santhapeti* ti abhikkamādigamaṇaṃ abhisankharoti, pāsādikabhāvaṃ karoti ti vuttaṃ hoti Itaresu pi es’ eva nayo [226] *Pamūdhāya gacchatī* ti patthanaṃ thapetvā gacchati Seseu pi es’ eva nayo *Samāhito viya gacchatī* ti upacārappanappatto viya gacchati Seseu pi es’ eva nayo *Āpāthakaṃjhāyī ca hotī* ti sammukhaṃ āgatānaṃ manussānaṃ jhānaṃ samāpajjanto viya santa-bhāvaṃ dasseti

Iryāpathassā ti catunīyāpathassa *Āthapanā* ti āditha-panā, ādarena vā thapanā *Thapanā* ti thapanākāro *Santhapanā* ti abhisankharanaṃ, pāsādikabhāvakaranaṃ ti vuttaṃ hoti

Ariyadhammasannissītan ti lokuttaradhammapatibaddhaṃ

Kuñcikaṃ ti avāpuraṇaṃ

Muttā ti simehavanto *Sandittā* ti dīttamattā⁴ *Sam-bhattā* ti dalhamittā

Uddanā ti eko patissayaviseso

Koraṇjakoraṇiko ti sankocasankocako, atisankocako ti vuttaṃ hoti, “koraṇjakako” ti vā pātho *Bhākutikabhā-kutiko* ti ativiya mukhasankocanasilo *Kuhakakuḥako* ti ativiya vimhāpako *Lapakalapako* ti ativiya sallāpako *Mukhasambhāvito* ti attano mukhasasena aññehi sambhāvito, appīnacitto⁵ ti eke

Santānaṃ ti kilesasantatāya santānaṃ *Samāpattīnaṃ* ti samāpajjitabbānaṃ *Gambhīraṃ* ti ninnapatitthānaṃ⁶

¹ S mukhānaṃ parimaddita

² H, D, E °sankhobho.

³ H, S, B, C appita°.

² B, S bhaku°

⁴ H, S °mittā

⁵ S, B °tiṭṭhaṃ

*Gūyhan*¹ ti dassetuṇ dukkhaṇ *Nipunan* ti sukhumaṇ
Patocchannan ti padatthena duppativijjhādhupāyaṇ
 [227] *Lokuttaran* ti lokuttaradhammadīpakaṇ *Suññatā-*
patisaṇṇyuttan ti nibbānapatisaṇṇuttaṇ, Atha vā *lokuttara-*
suññatāpatisaṇṇyuttan ti lokuttaradhammabhūta-nibbānapati-
 saṇṇuttaṇ

Kāyikaṇ pāgabbhayaṇ ti kāye bhavaṇ kāyikaṇ, vācasika-
 oetasikesu pi es' eva nayo *Accutīkārakato* ti bahumānakiri-
 yārahito *Anupāhanānaṇ cākamantānaṇ* ti upāhanavira-
 hitānaṇ hutvā² cākamantānaṇ, samīpe anādare vā sāmiva-
 canaṇ *Saupāhano* ti upāhanārūlo hutvā cākamati *Nīce*
cākamame cākamantānaṇ ti akataparicchedāya phūmiyā cā-
 kamante, paricchedaṇ katvā vālikaṇ ākiritvā ālambanaṇ
 yojetvā katacākamame *Nīce pi cākamame cākamante uce*
cākamame cākamati ti itthakacayanasampanne vedikāpa-
 rikkhutte uce cākamame cākamati Sace pākāraparikkhitto
 hoti dvārakotthakayutto, pabbatantara-vanantaragumbanta-
 rassa³ vā, supaticchanne tādise cākamame cākamituṇ vattati,
 apaticchanne pi upacāraṇ muñcitvā vattati *Ghattayanto pi*
tutthati ti atisamīpe tutthati *Punato pi tutthati* ti puratthmato
 pi tutthati *Thitako pi bhanati* ti khānuko viya anonamitvā
 bhanati *Bāhāvikkhepako* ti bāhuṇ khīpitvā khīpitvā bha-
 nati

Anupakhayā ti sabbesaṇ nisinnatthānaṇ pavasitvā

Nave pi bhikkhū āsanena patibhāti ti attano pattāsane
 anisiditvā pure vā pacchā vā pavisanto āsanena patibhāti
 nāma

[229] *Anāpucchā pi katthaṇ pakkhīpatī* ti anāpucchā
 anapaloketvā aggmhi dāruṇ khīpatī *Dvāraṇ pidahati* ti
 jantāghare pidahati

Otarati ti udakatutthaṇ pavasati *Nahāyati* ti sarīraṇ sine-
 hetī *Uttarati* ti udakatutthato tīraṇ⁴ uggacchati

Vokkammā pi ti atikkamitvā pi *Ovarakānī* ti gabbhe⁵
 patitthitasayanagharāmi⁶

¹ H, D, E, S Gūlhan

³ So all MSS

⁵ S gabbha

² H omits

⁴ H, D, B, C omī

⁶ S patimanditasa°

Gūlhānī ti paṭicchannānī *Paticchannānī* ti aññehi paṭicchādītānī

[230] *Anaṅghatto* ti therehi “dhammaṇ bhanāhī” ti anānatto anāyācīto ca

[231] *Pāpadhammo* ti lāmakadhammo *Asucisankasara-samācāro* ti aññehi “ayaṇ dussilo” ti sankāya saritabbo¹ ācāro saṇyogo etassā ti asucisankasarasamācāro, “sankas-sarasamācāro” ti sakāraṇ saṇyogaṇ² katvā pi pathanti *Paticchānakkammanto* ti paṭiccāditā-kāyavacīkammanto *Assamano* ti na samano *Samanapatiṇṇo* ti “ahaṇ samano” ti paṭijānamāno³ *Abrahmacārī* ti setthacariyāvīrahitto, *Brahmacārīpatiṇṇo* ti vuttapātipakkho *Antopūṭi* ti abbhantare kusalaḍḍhammavīrahitattā anto pūtibhāvam āpanno *Avassuto* ti rāgena tinto *Kasambujāto* ti sankārasabhāvo

Ācāragocara [232] *sampanno* ti ettha⁴ bhikkhu sagāravo, sappatisso, hīrottappasampanno, sunivatto, supāruto, pāsādikena abhikkantena paṭikkantena ālokitena vilokitena sammiṃṇitena pasāritena, okkhittacakkhu, iriyāpathasampanno, indriyesu guttadvāro, bhojane mattaññu, jāgariyam anuyutto, satisampajāññena samannāgato, appiccho, santuttho, āraddhavīriyo, abhisamācārikesu sakkaccakārī, garucittikārabahulo viharatī, ayaṇ vuccatī ācāro*, evaṇ tāva ācāro veditabbo

Gocaro paṇa tividho upanissayagocaro, ārakkhagocaro, upanibandhagocaro ti Tattha katamo upanissayagocaro[?] Dasakāthāvattuguna-samannāgato kalyānamitto, yaṇ upanissāya assutaṇ sunāti, suttaṇ pariyodapeti, kankhaṇ vitaratī, ditthiṇ ujuṇ karotī, cittaṇ pasādetī, yassa vā anusikkhamāno saddhāya vaddhatī, sīlena sutena cāgena paññāya vaddhatī, ayaṇ upanissayagocaro

Katamo ārakkhagocaro[?] Idha bhikkhu antaragharāṇ pavittho vīthiṇ paṭipanno okkhittacakkhu yugamattadassāvī susaṇvuto gacchatī, na hatthiṇ olokento, na assaṇ, na rathaṇ, na pattī, na itthiṇ, na purisaṇ olokento, na uddhaṇ olokento,

* Cf Vism 1, 19

¹ C, D, E can°

³ H, E °nanto

² H sayogapathaṇ saṇyogapathaṇ

⁴ Add Idha (?) Vism adds api ca,

na adho olokento, na disāvidisaṃ pekkhamāno gacchati, ayaṃ āraḁkhagocaro *

Katamo upanibandhagocaro ? Cattāro satipatthānā yatha cittaṃ upanibandhati Vuttaṃ h' etaṃ Bhagavatā Ko ca bhikkhave bhikkhuno gocaro, sako pettiko vīsaṃ ? Yad idaṃ cattāro satipatthānā† tī Ayaṃ upanibandhagocaro

Iti iminā ca ācārena, iminā ca gocarena upeto hoti samupeto samannāgato, tena vuccati ācāragocarasaṃpanno tī ‡

Anumattesu vājesu bhayaḁassāvī tī anuppaṃānesu,¹ asaṇcicca āpanna-sekhiya-akusalacittuppadāḁibhedesu vājesu bhayaḁassanaṣilo

Samāḁāya sikkhati sikkhāpadesū tī yaṃ kiṇci sikkhāpadesu sikkhitabbaṃ, taṃ samāḁāya sikkhati Ettha ca pāṃmokkhasaṃvaraṃvuto tī ettāvatā ca puḁgalāḁhitthānāya desaṇāya pāṃmokkaḁasaṃvaraṃsilaṃ dassitaṃ Ācāragocarasaṃpanno tī āḁi pana sabbaṃ yaṁ² patipannassa taṃ sīlaṃ saṃpaḁjati, taṃ patipattaṃ dassetuṃ vuttaṃ tī veditaḁbaṃ

[233] Sāṃyesu anassāvī tī sātavatthusu³ kāmagunesu tanhāsanthavaviraḁito Saṇho tī sanhehi kāyakammāḁiḁi samannāgato Patibhāṇavā tī paṃyatti-paripucchāḁhigama-patibhāṇehi samannāgato Na saddho tī sāṃaṃ aḁhigata-dhammaṃ na kassaci saddaḁati Na viraḁjati tī khayā rāgassa vītarāgattā idāṃi na viraḁjati

Yesaṃ esā tī yesaṃ puḁgalāṇaṃ sātavatthusu, kāmagunesu icchā, tanhā appahīṇā tī santhavasampayuttā tanhā arahattamaḁgena appahīṇā, tesāṃ cakkhuto rūpatanhā śavati tī etesaṃ cakkhudvāro pavatta-javanavīṁhisampayuttā rūpāṃmmaṇatanhā uppajjati Passavati⁴ tī okāsato yāva bhavaggā, dhammato yāva gotrabhū savati Sandati tī nadisotaṃ vīya adhomukhā sandati Pavattati tī puṇappunaṃ uppattivasena pavattati Sesadvāresu pi es' eva nayo

Sukkapakkhe vuttavipaṃyāyena tanhā arahattamaḁgena suppaḁhīṇā, tesāṃ cakkhuto rūpatanhā na savati tī

* Vism 1, 19

† S v, 148 Cf M 1, 221

‡ Cf Vbh 247

¹ H akuppa°

² H, D, E tathā

³ H asāta°

⁴ H, D, E assa°

[234] *Sanhena kāyakammena samannāgato* ti apharusena mudunā kāyakammena samangibhūto, ekibhūto Vacikamādīsu pi es' eva nayo *Sanhehi satipatthānehi* ti ādisu satipatthānādayo lokiyalokuttaramissakā

Pariyāpunana-atthādīparipucchā-lokiyalokuttaradhammā-dhigamavasena sallakkhana - vibhāvana - vavatthānakarana-samatthā tisso patibhānappabhedasankhātā¹ paññā yassa atthi, so *patibhānavā Tassa pariyattin nissāya patibhāyatī* ti tassa puggalassa pariyāpunanaṃ alliyitvā ñānaṃ jāyati,² ñānaṃ abhimukhaṃ hoti

Cattāro satipatthānā ti sattatiṇsa bodhipakkhiyā dhammā lokiya-lokuttaramissakavasena vuttā, maggaphalābhiniḃbatti lokuttaravasena, catasso patisambhīdāyo cha ca abhiññāyo vimokkhanṭikavasena vuttā ti ñātābbā

Tattha *catasso patisambhīdāyo* ti cattāro ñānappabhedā ti attho Iddhividhādī-āsavakkhayapariyosānāni adhikāni cha ñānāni, *tassā* ti puggalassa³, *attho patibhāyatī* ti sambandho ⁴*Attho* ti sankhepato hetuphalaṃ, tañ hi yasmā hetuanusārena ariyati, adhiḡamiyati, pāpuniyati, tasmā attho ti vuccati Pabhedato pana yaṃ kiñci paccayuppannaṃ, nibbānaṃ, bhāsitaṃ, vipāko, kiriyā ti ime pañca dhammā attho ti vedītabbā Taṃ atthaṃ paccavekkhantassa so attho pabhedato ñāto pākato hoti

Dhammo ti sankhepato paccayo, so hi yasmā taṃ taṃ vidahati pavatteti c' eva pāpeti ca, tasmā dhammo ti vuccati, Pabhedato pana yo koci phalanibbattako hetu, ariyamaggo, bhāsitaṃ, kusalaṃ, akusalaṃ ti ime pañca dhammā dhammo ti vedītabbā Taṃ dhammaṃ paccavekkhantassa so dhammo pabhedato ñāto pākato hoti

Tasmā atthe ca dhamme ca yā sabhāvanirutti, avyabhi-cārīvohāro, tassa abhiḷāpe bhāsane udīrane taṃ lapitaṃ bhāsitaṃ udīritaṃ sabhāvaniruttisaddaṃ ārammaṇaṃ katvā paccavekkhantassa sā nirutti ñātā pākātā hoti

Ettha *atthe ñāte attho* [235] *patibhāyatī* ti idāni tassa-saddaṃ āharitvā vuttappabhedo atthe pākātībhūte vuttap-

¹ H adds tā

³ H, D, E, B padassa

² All MSS ñāyati

⁴ H, D, E add so hi yasmā

pabhedo attho tassa puggalassa patibhāyati, ñānābhimukho hoti *Dhamme ñāte dhammo patibhāyati* ti vuttappabhede dhamme pākatibhūte vuttappabhedo dhammo patibhāyati *Niruttiyā ñātāya nirutti patibhāyati* ti vuttappabhedāya niruttiyā pākatāya vuttappabhedā nirutti patibhāyati

Imesu tisu ñānesu ñānan ti attha-dhamma-niruttisū imesu tisu sabbatthakaṇ ñānam ārammanaṇ katvā paccavekkhantassa tesu tisu ñānesu pabhedagataṇ ñānaṇ, yathāvuttesu vā tesu ñānesu gocara-kiccādivasena vitthāragataṇ ñānaṇ *patibhānapatisambhidā Imāya patibhānapatisambhidāyā* ti imāya vuttappakārāya yathāvutta-vitthārapaññāya *upeto hoti, so vuccati patibhānavā* ti nigamento āha

Yassa pariyatti natthi ti pariyatti nāma Buddhavacanaṇ, tañ hi ugghantassa patisambhidā visadā honti, yassa puggalassa evarūpā pariyatti natthi *Paripucchā natthi* ti paripucchā nāma pāli-atthakathādīsu ganthipada-atthapada-vimicchayakathā, ugghāta-pāhādīsu hi atthaṇ kathentassa patisambhidā visadā honti *Adhigamo natthi* ti adhigamo nāma arahattappatti, arahattañ hi pattassa patisambhidā visadā honti *Yassa vuttappakārā tividhā sampatti natthi, kiṇ¹ tassa patibhāti* kena kāranena² tassa puggalassa pabhedagataṇ ñānaṇ upatthahissati ?

Sāman ti sayam eva *Sayam abhiññātan* ti sayam eva tena ñānena avagamitaṇ *Attapaccakkhaṇ dhamman* ti attanā pativekkhitaṇ³ paccavekkhitaṇ dhammaṇ *Na kassaci saddahati* ti attapaccakkhatāya paresaṇ na saddahati, sadbhāya na gacchati

Avijjāpaccayā sankhārā ti ādini⁴ dvādasapadikapaccayākāradassanavasena vuttāni *Avijjānirodhā* ti ādayo saṅsāravattin sandhāya vuttā *Idaṇ dukkhan* ti ādi saccadassanavasena⁵ *Ime āsavā* ti ādayo aparena pariyāyena kilesavasena saccadassanavasena⁵ *Ime dhammā abhiññeyyā* ti ādayo abhiññeyya-pariññeyya-pahātabba-bhāvetabba-sacchikātabba-dhammānaṇ dassanavasena *Channaṇ phassāyatanānaṇ* ti ādayo phassāyatanānaṇ uppattiñ ca atthagamañ ca assādañ

¹ H, D, E omi

² H adda na

³ S, C, D, E pativikkhitaṇ

⁴ S, B, C, D, E °ādikaṇ

⁵ B, C, D, E paccayadas°

ca ādinavañ ca nissaranañ ca dassanavasena *Pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ* pañcaviśatividhena udayañ ca, pañcaviśatividhena vayañ ca, tesu chandarāgavasena *assādañ* ca, tesañ viparināmaṃ *ādinavañ* ca, *nissaranasankhātaṃ* nibbānañ ca, *catunnaṃ mahābhūtānaṃ* avijjādisamudayañ ca, avijjānurodhe atthagamañ ca evamādi-dassanavasena vuttā ete dhammā tattha tattha vuttanayena vedītabbā

[236] *Amatogadhaṇ* ti natthi etassa maranasankhātaṃ matan ti amataṃ, kilesapatipakkhattā agadan ti pi amataṃ, tasmīṃ ninnatāya amatogadhaṃ *Amataparāyanaṇ* ti vuttappakāraṃ amataṃ paraṃ ayaṇaṃ gati patitthā assā ti amataparāyanaṃ *Amatapariyosānaṇ* ti taṃ amataṃ sāsa-nassa¹ nitthābhūtattā² pariyosānam assā ti amatapariyosānaṃ

[237] *Lābhakamyā na sikkhatī* ti na lābhapatthanāya suttantādīn³ sikkhatī *Aviruddho ca tanhāya rase ca nāmaggyhatī* ti virodhābhāvena ca aviruddho hutvā tanhāya mūlarasādisu gedhaṃ nāpajjati

Kena nu kho ti lābhapatthanāya kārana-cintane piḥassa pariyesane⁴ nīpāto *Lābhābhinnabbattiyā* ti catunnaṃ paccayaṇaṃ viśesena uppattiyā *Lābhaṃ paripācento* ti paccayaṇaṃ paripācayanto

[238] *Attadamaṭṭhāyā* ti vipassanāsampayuttāya paññāya attano damanattāyā *Attasamaṭṭhāyā* ti samādhisampayuttāya paññāya attano samādhānattāyā *Attaparimibbāpanattāyā* ti duvidhena pi ñāṇena⁵ attano anupādāparimibbānattāyā, vuttañ h' etaṃ *Anupādāparimibbānattāṇaṃ Bhagavati brahmacariyaṇ vussatī** ti

Appicchaṇ yeva nissāyā ti ettha paccayappiccho adhigamappiccho pariyattappiccho dhutangappiccho ti cattāro appicchā, tesāṃ nānattaṃ hetthā vitthāritaṃ eva, taṃ appicchaṇ allīyitvā *Santutthiṇ yevā* ti catusu paccayesu tividhasantosāṃ allīyitvā, tesāṃ vibhāgo hetthā vitthārito yeva *Sallekhaṇ* ti kilesalekhaṇaṃ. *Idamatthitaṇ* ti imehi kusa-

* M 1, 148, 150

¹ B, S saṃsāraṇa

² C patitthā°

³ S °disu

⁴ B, C, D pariyoṣāne

⁵ H, D, E, C yāṇena

ladhammehi atthi idamatthi, tassa bhāvo idamatthitā, taṃ idamatthitaṃ yeva nissāya alliyivā

[240] *Raso* ti niddesassa uddesapadaṃ *Mūlaraso* ti yaṃ kiñci mūlaṃ paticca nibbattaraso, *khandharasādisu* pi es' eva nayo *Ambilan* ti takkambilādi *Madhuran* ti ekan-tato gosappiādi Madhu pana kasāvayuttaṃ ciraṇikkhittaṃ kasāvaṃ hoti, phāṇitaṃ khārayuttaṃ ciraṇikkhittaṃ khāriyaṃ hoti, sappi pana ciraṇikkhittaṃ vannagandhaṃ jahantam pi rasaṃ na jahati ti tad eva ekantamadhuraṃ *Tittakan* ti nimbapannādi *Katukan* ti singivera-maricādi *Lonikan* ti sāmuddikalonādi *Khārikan* vāṭṭaṅga-kampillakādi ¹ *Lam-bilan*² ti badari³-kapittha-sālavādi *Kasāvan* ti haritakādi Ime sabbe pi rasā vatthuvasena vuttā, taṃ-taṃ-vatthuko pana raso va ambilādīhi nāmehi vutto ti veditabbo *Sādū* ti ittharaso *Asādū* ti anittharaso Imiṇā pi ca padadva-yena sabbo pi raso pariyaḍinno *Sītan* ti sītaraso *Unhan* ti unharaso

Evam ayaṃ mūlarasādīnā bhedenā bhinno pi raso lak-khanādīhi abhinno yeva, sabbo pi esa jivhāpatihanana-lakkhano, jivhāviññānassa viśayabhāvaraso, tass' eva go-carapaccupatthāno

Te jivhaggena rasaggānī ti ete samanabrāhmaṇā pasāda-jivhaggena uttamarasāni⁴, *pariyesantā* ti gavesamānā, *āhin-dantī* ti tattha tattha vicaranti *Te ambilaṃ labhivā anam-bilaṃ pariyesantī* ti takkādiambilaṃ laddhā anambilaṃ gavesanti Evaṃ sabbaṃ parivattetvā parivattetvā yojitaṃ

Paṭisankhā yomso āhāraṃ āhāretī ti paṭisankhānapaññāya⁵ jānitvā upāyena āhāretī Idāni upāyaṃ dassetuṃ n' eva *davāyā* ti ādi vuttaṃ

Tattha n' eva *davāyā* ti davatthāya na āhāretī, tattha nata⁶-langhakādayo davatthāya āhārenti nāma Yaṃ hi bhojanaṃ bhuttassa nacca-gīta-kabba-sīlokaśankhāto davo atrekatarena paṭibhāti, taṃ bhojanaṃ adhammena viśamena pariyesitvā te āhārenti Ayam pana bhikkhu evaṃ na āhāretī

¹ B, E, S °kalirādi

³ H pilava, C, D, E pālavi

⁵ H, D, E sankhātapa°

² H, D, E lapīlan

⁴ H, D, E °rasādīni

⁶ H, D, E, S nacca

Na madāyā ti mānamada-purīsamadānaṃ vaddhanatthāya na āhāreti Tattha rāja-rājamahāmattā madatthāya āhārenti nāma, te hi attano mānamada-purīsamadānaṃ vaddhanatthāya pinda-rasabhojanādīni paṇītabhojanāni bhūñjanti Ayam pana bhikkhu na evaṃ āhāreti

Na mandanāyā ti sarīramandanatthāya¹ na āhāreti Tattha rūpūpajīvinīyo mātugāmā antepurikādayo ca sappi-phānitādīni pivanti, sīniddha-mudu-maddavabhojanaṃ āhārenti “ evaṃ no angalatthī susanthitā bhavissatī, sarīre chavivanno pasanno bhavissatī ” ti Ayam pana bhikkhu na evaṃ āhāreti

Na vibhūsanāyā ti sarīre maṇsavibhūsanatthāya na āhāreti, ²[tattha nibbuddhamalla-mutthikamalla-cetakādayo sūsiniddhehi maccha-maṇsādīhi sarīraṃ pīnenti, ‘ evaṃ no maṇsaṃ ussaḍaṃ bhavissatī pahārasahanatthāyā ’ ti]²

Yāvad evā ti āhārāharanapayojanassa paricchedaniyamadassanaṃ, *imassa kāyassa thitayā* ti imassa catumahābhūtīkassa karajakāyassa thapanatthāya āhāreti Idam assa āhārāharane payojanaṃ ti attho *Yāpanāyā* ti jīvītindriyacarāpanatthāya³ āhāreti *Vihīṇsūparatīyā* ti vihiṇsā nāma abhuttapaccayā uppaṇṇanakakhudā, tassā uparatīyā vūpasamanatthāya āhāreti *Brahmacariyānuggahāyā* ti brahmacariyaṃ nāma tisso sikkhā, sakalaṃ sāsanaṃ, tassa anuggahanatthāya āhāreti

Iti ti upāyanīdassanaṃ, iminā upāyenā ti attho *Purāṇaṃ ca vedanaṃ patihankhāmī* ti purāṇavedanā nāma abhuttapaccayā uppaṇṇanakavedanā, taṃ patihanissāmī ti āhāreti *Navāṃ ca vedanaṃ na uppādessāmī* ti navavedanā nāma atibhuttapaccayena uppaṇṇanakavedanā, taṃ na uppādessāmī ti āhāreti Atha vā navavedanā nāma bhuttapaccayena uppaṇṇanakavedanā, tassā anuppannāya anuppaṇṇanattham eva āhāreti

Yātrā ca me bhavissatī ti yāpanā ca me bhavissatī

Anavajjā ti ettha atthi sāvajjaṃ, atthi anavajjaṃ tattha adhammikapariyesanā, adhammikapatiggahanaṃ, adhammena paṇibhogo ti idaṃ sāvajjaṃ nāma Dhammena pariye-

¹ H, D, E, S, C parimaṇ°.

² H, D omī

³ S, B yāpa°.

sitvā dhammena patiggahetvā paccavekkhitvā pambhuñjanaṇ anavaṇṇaṇ nāma Ekacco anavaṇṇaṇ yeva sāvaṇṇaṇ karoti, 'laddham me' ti katvā pamānātikkantaṇ bhuñjati, taṇ jīrāpetuṇ asakkonto uddhavirecana-adhovirecanādīhi kīlamati, sakalavihāre bhikkhū tassa sarīrapatijaggana-bhesajjapariyesanādisu ussukkaṇ āpaṇṇanti, "kiṇ idan?" ti vutte "asukassa nāma udaraṇ uddhumātakan" ti vadanti, "esa miccākālam pi evaṇpakatiko yeva, attano kucchippamānaṇ nāma na jānāti" ti nindanti, garahanti Ayaṇ anavaṇṇaṇ yeva sāvaṇṇaṇ karoti nāma, evaṇ akatvā anavaṇṇajātā ca bhavissatīti āhāreti

Phāsuvihāro cā ti ettha pi atthi na phāsuvihāro, atthi phāsuvihāro Tattha Āharahatthako, Alaṇṣātako, Tatravattako, Kākamāsako, Bhuttavamitako ti imesaṇ pañcannaṇ brāhmanānaṇ bhojanaṇ na phāsuvihāro nāma, etesu hi Āharahatthako nāma bahuṇ bhuñjitvā attano dhammatāya utthātuṇ asakkonto "āhara hatthan" ti vadati, Alaṇṣātako nāma accuddhumātakucchitāya utthito pi sātakaṇ nivāsetuṇ na sakkoti, Tatravattako nāma utthātuṇ asakkonto tatth' eva parivattati, Kākamāsako nāma yathā¹ kākehi āmasituṇ sakkā hoti evaṇ yāva mukhadvāraṇ āhāreti, Bhuttavamitako nāma mukhena sandhāretuṇ asakkonto tatth' eva vamaṇi Evaṇ akatvā phāsuvihāro ca me bhavissati ti āhāreti Phāsuvihāro nāma catūhi pañcahi ālopehi ūnūdaratā, ettakaṇ hi bhuñjitvā paṇīyaṇ pivato cattāro iriyāpathā sukhena pavattanti, tasmā Dhammasenāpati evam āha

Cattāro pañca ālope abhuttvā udakaṇ pve

*Alaṇ phāsuvihārāya pahatattassa bhikkhuno** ti.

Imasmaṇ pana thāne angāmi samodhānetabbāmi n' eva davāyā ti ekaṇ angaṇ, na madāyā ti ekaṇ,² [na mandanāyā ti ekaṇ, na vibhūsanāyā ti ekaṇ, yāvad eva imassa kāyassa thitvā yāpanāyā ti ekaṇ, vibhūsuparatvā brahmacariyānugahāyā ti ekaṇ.]² *iti purāṇaṇ ca vedanaṇ patihankhāmi, navaṇ*

* *Theragāthā*, ver 983

ca vedanaṃ na uppādessāmī ti ekaṃ, yātrā ca me bhavissatī ti ekaṃ, anavaṃṇatā ca phāsuvihāro cā ti ayam ettha bhojanāni-saṃso Mahāsivatto pan' āha¹ “hetthā cattāri angāni pa-tikkhepo nāma, upari pana attha angāni samodhānetabbāni tattha yāvad eva massa kāyassa thitvā ti ekaṃ angaṃ,² yāpa-nāyā ti ekaṃ, vihrūṣūparatvā ti ekaṃ, brahmacariyānuggahāyā ti ekaṃ, itī purāṇaṃ ca vedanaṃ patihankhāmī ti ekaṃ, navaṃ ca vedanaṃ na uppādessāmī ti ekaṃ, yātrā ca me bhavissatī ti ekaṃ, anavaṃṇatā cā ti ekaṃ, phāsuvihāro pana bhojanāni-saṃso, evaṃ atthangasamannāgatam āhāraṃ āhāreti” ti

[241] Upekkhako ti chalangupekkhāya samannāgato Sato ti kāyānupassanādisatīyutto “Upekkhako ti chalan-gupekkhāya samannāgato” ti ettha chalangupekkhā-dhammo nāma ko ti? Nānādayo, ‘ñānan’ ti vutte kiriyato cattāri ñāpasampayuttāni labbhanti, ‘santavihāro’ ti vutte attha mahācittāni labbhanti, “rajjanadussanaṃ natthī” ti vutte dasa cittāni labbhanti, somanassaṃ āsevanavasena³ labbhati

Cakkhunā rūpaṃ disvā ti kāranavasena cakkhū ti laddha-vohārena rūpadassanasamattena cakkhuvīññānena rūpaṃ disvā Porāṇa pan' āhu “cakkhu rūpaṃ na passatī, acitta-kattā, cittaṃ pi⁴ na passatī, acakkhukattā, dvārārammana-sanghātānena pana pasādavatthukena cittaṃ na passatī, idī-sesu pana thāñhesu “dhanunā vijjhatī” ti ādisu viya sambhā-rakathā nāma hotī, tasmā cakkhuvīññānena rūpaṃ disvā ti ayam ev' ettha attho” ti N' eva sumano hotī⁵ ti lobhuppat-tivasena chandarāgupattivasena⁶ somanasso⁷ na hotī, dum-mano ti patighupattivasena dutthacitto na⁶ hotī⁶, upek-khako hotī ti upapattito ikkhako hotī, apakkhapatito hutvā iriyāpathaṃ pavatteti, sato sampajāno ti satimā ñānasam-panno

Manāpaṃ nābhigijjhatī ti manavaddhanakaṃ itthāram-maṇaṃ nābhigijjhatī, na pattheti, nābhikkhayaṃ⁸ ti na tussatī, na rāgaṃ janeti ti tattha tattha rañjanaṃ na uppādeti

¹ H, D, E omī āha

² H, D, E, S, C omī

³ S āvajjana°

⁴ H rūpaṃ, C, D, E omī

⁵ H, D, E, C omī

⁶ H omī.

⁷ H sumano.

⁸ H, D, E, T °hasatī

Tassa thito va hoti kāyo ti tassa khināsavassa cakkhādi-kāyo kampārahitattā¹ thito niccalo hoti

Amanāpan ti anitthārammanaṃ *Na manhu hoti* ti domanassito² na hoti, *appatitthīnacitto*³ ti kodhavasena thitamano na hoti, *adīnamanaso*⁴ ti alīnacitto, *avyāpannacetaso* ti vyāpādarahitacitto

Rañjanīye na rajjati ti rājanīyasmaṃ vatthusmaṃ na rāgaṃ uppādeti, *dosanīye na dussati* ti dosuppāde vatthusmaṃ na dosaṃ uppādeti, *mohanīye na mūyhati* ti mohanīyasmaṃ vatthusmaṃ na moham uppādeti, *kopanīye na kuppati* ti kodhanīyasmaṃ vatthusmaṃ na calati, *madanīye na majjati*⁵ ti madanīyasmaṃ vatthusmaṃ na saṃsīdati, *kilesanīye na khlssati* ti upatapanīyasmaṃ vatthusmaṃ na upatappati

Ditthe ditthamatto ti rūpārammane cakkhuvīññānena ditthe⁶ ditthamatto *Sute sutamatto* ti saddāyatane sotavīññānena sute⁶ sutamatto *Mute mutamatto* ti ghāna-jivhā-kāyavīññānena pāpunitvā gahite gahitamatto *Vīññāte vīññātamatto* ti manovīññānena ñāte ñātamatto

Ditthe na lmpati ti cakkhuvīññānena ditthe rūpārammane tanhādittihilepena na lmpati

Ditthe anupayo ti rūpārammane nittanho va hoti, anupayo⁷ ti appadutthacitto

Saṃvujjati ti upalabbhati

Passati ti oloketi

[243] *Chandarāgo* ti sineho

Rūpārāman ti rūpaṃ ārāmaṃ assā ti rūpārāmaṃ, rūpe ratan ti rūparatan, ⁸[rūpena santutthān ti rūpasammuditaṃ]⁸

Dantaṃ nayanti samatā ti uyyāna-kilāmandalādīsu hi mahājanamaṃjhaṃ gacchantā dantam eva gonajātiṃ vā assajātiṃ vā yāne yojetvā nayanti *Rājā* ti tathārūpān' eva thānāni gacchanto rājā pi dantam eva abhirūhati *Manussesu* ti manussesu pi catūhi ariyamaggehi danto nibbisevano

¹ H kamma°

² H °ko

³ H °tittthita°

⁴ H, D, E alina°, T ādī°

⁵ H, E, S maddati.

⁶ H, D, E, S, C omīti

⁷ H anapāyo, B, S, C, D anupāyo.

⁸ S rūpasammuditaṃ ti rūpe sammuditaṃ

va *settho* hoti,¹ *yo 'tvākyan* ti *yo* evarūpaṇ atikkamma-
vacanaṇ punappunaṇ vuccamānam pi *titikkhati* na patip-
pharati, na vihaññati, evarūpo danto *settho* ti attho

Assatarā ti valavāya gadrabhena jātā, ājāniyā ti yaṇ
assadammasārathī kāraṇaṇ kāreti, tassa khippaṇ jānana-
matthā, *Sindhavā* ti Sindhavaratthe jātā assā *Mahānāgā*
ti kuñjarasankhātā mahāhatthino *Attadanto* ti ete assa-
tarā vā ājāniyā² vā² *sindhavā* vā kuñjarā vā dantā varā,
na³ *adantā*³, *yo* pana catumaggasankhātena attanā danta-
tāya attadanto nibbisevano, ayaṇ *tato* pi³ *varaṇ*⁴ sabbehi pi
etehi uttaritaro ti attho

Na hi etehi yānehī ti yāni etāni hatthiyānādini, na hi etehi
yānehī koci puggalo supinantena pi agatapubbattā *agatan*
ti sankhaṇ gataṇ nibbānadisaṇ tathā na *gaccheyya* yathā
pubbabbhāge indriyadamenā dantena aparabbhāge ariyamag-
gabhāvanāya *sudantena attanā*, *danto* nibbisevano sappañño
puggalo taṇ agatapubbaṇ disaṇ *gacchati*, dantabhūmiṇ
pāpunāti, tasmā attadamanam eva *varan* ti attho

Vidhāsu na vikampantī ti 'seyyassa seyyo 'ham asmī' ti
ādisu mānavidhāsu na calanti, na pavedhanti *Vip-
pamuttā punabbhavā* ti punabbhave⁵ patisandhiyā, punappunaṇ
uppatto sutthu *muttā*, muñcitvā thitā *Dantabhūmim
anuppattā* ti ekantadamaṇaṇ arahattaphalabhūmiṇ pāpu-
nitvā thitā *Te loke vjūtāvno* ti te arahanto sattaloke,
vijitavijayā vijitavanto nāma honti

Yasmā ca bhāvitindriyo nibbhayo nibbikāro danto hoti,
tasmā tam atthaṇ dassento [244] *Yass' indriyāni* ti gātham
āha Tassā 'ttho *yassa* cakkhādini cha *indriyāni* gocara-
bhāvanāya anuccādi-tilakkhanaṇ āropetvā vāsanābhāvanāya
satisampajaññagabbhaṇ⁶ gāhāpetvā vā *bhāvitāni*,⁷ tāni ca
kho *ajjhataṇ*⁸ gocarabhāvanāya, *bahuddhā ca sabbaloke* ti
yattha yattha indriyānaṇ vekallatā vekallato vā sambhavo⁹
tattha nābhijjhādivasena bhāvitāni ti evaṇ *nbbijjha* ñatvā
pativijjhātvā *imaṇ paraṇ ca lokaṇ sakasantatikhandhalokaṇ*¹⁰

¹ H, D, E, B, C *omit*² H, D, S, E, C *omit*³ H *omits*⁴ H *varo*⁵ S, B °bhava⁶ H, D, E, S, C °gandhaṇ⁷ H *vibhā*°⁸ *All MSS* °tta⁹ H, D, E, C *add* vā¹⁰ H, S, C *sakaparasantatiṇ khan*°.

parasantatikhandhalokaṇ¹ ca sudanto² maritukāmo³ lālaṇ
lankhatī jīvitaḥkhaṇakālaṇ⁴ āgamaṇi, patimāṇeti, na bhāyaṇi
maranassa, yathāha

Marane me bhayaṇ natthi, mīhanti natthi jīvite,
Nābhikankhāmi maraṇaṇ, nābhikankhāmi jīvitaṇ,
Kālaṇ ca patimāṇemi nibbisaṇ bhatako yathā ti †*

Bhāvito sa danto ti evaṇ bhāvītindriyo so danto

Nissayaṇā⁵ ti tanhādittinissayaṇ Nātvā dhammaṇ ti
aniccādihi ākārehi dhammaṇ jānitvā, anissito ti evaṇ tehi
nissayehi anissito, tena ‘aññatra dhammañāṇā natthi nissa-
yāṇaṇ abhāvo’ ti dīpeti *Bhavāya vibhavāya vā ti sassa-
tāya vā ucchedāya vā* Imissā gāthāya niddeso uttāno

[246] *Taṇ brūmi vupasanto ti taṇ evarūpaṇ ekekagāthāya*
vuttaṇ vupasanto ti kathemi *Atarī so visattikaṇ ti so imaṇ*
visatādibhāvena visattikāsankhātāṇ mahātantaṇ atarī

[247] *Attano dīttihyaṇ rāgo abhijjhākāyagantho ti sayāṇ*
gahitāya dīttihyaṇ rañjanasankhāto rāgo abhijjhākāyagantho
Paravādesu āghāto appaccayo ti paresaṇ vādapativādesu kopo
ca atutthākāro ca *vyāpādo kāyagantho Attano sīlaṇ vā*
vataṇ vā ti sayāṇ-gahita-methunaviratisankhātāṇ sīlaṇ vā
govatādivataṇ vā, *sīlabbataṇ vā ti tadubhayaṇ vā, parāma-
saṇ ti ‘imnā suddhi’ ti ādivasena parato āmasaṇ Attano*
dīttiṇ idaṇsaccābhinniveso kāyagantho ti sayāṇ gahitadīttihyaṇ
“idam eva saccaṇ mogham aññāṇ” ti ayoniso abhinniveso
idaṇsaccābhinniveso kāyagantho

*Ganthā tassa na vijjanti ti tassa khināsavassa dve dītti-
ganthā sotāpattimaggena na santi, vyāpādo kāyagantho*
anāgāmmimaggena, abhijjhākāyagantho arahattamaggena

Idāni tam eva upasantaṇ pasaṇsanto āha *na tassa puttā*
ti⁶ evam ādiṇ *Tattha puttā ti atrajādayo cattāro, ettha ca*
puttassa paṇḍitādayo puttādināmena vuttā ti veditabbā, te
hi ssa na vijjanti, tesaṇ vā abhāvena puttādayo na vijjanti ti

* Theg 20th

† Theg 606th

¹ H S C sakaparasantatiṇ khan°

² H saraṇ, D, E caranta, S, B danta

³ H, D, E, C maraṇaṇ saritu°

⁴ H, S jīvītindriyak°

⁵ T, T °yatā

⁶ H puttādi

KALAHAVIVĀDASUTTANIDDESAVANNANĀ

[255] Ekādasame Kalahavivādasuttaniddese *Kuto pahūtā kalahā vivādā* ti kalaho ca tassa pubbabhāgo vivādo cāti ime kuto jātā² *Paridevasokā saha maccharā cā* ti parideva-sokā ca saha maccharā ca kuto pahūtā² *Mānūtmānā saha pesunā cā* ti mānā ca atimānā ca pesunā ca kuto pahūtā² *Te* ti te sabbe pi attha kilesadhammā *Tad aṅha brūhī* ti taṇ mayā pucchitam atthaṇ brūhī, yācāmi taṇ ahan ti, yācanattho hi 'ingha' iti nīpāto

Eken' ākārenā ti ekena kāranena *Aparena ākārenā* ti aparena kāranena

*Agārikā dandapasutā*¹ ti gahapatino² pi² gahapatino vihesamānā *Pabbajitā āpattiṇ āpajjantā* ti anagārikā sattasu āpattikkhandhesu aññatarāṇ āpajjamānā

[256] *Kuto pahūtā* ti kuto bhūtā² *Kuto jātā* ti kuto patiladdhattabhāvā³ *Kuto sañjātā* ti upasaggena padaṇ vaddhitaṇ *Kuto nibbattā* ti kuto nibbattilakkhanaṇ patitā² *Upasaggena padaṇ vaddhetvā kuto abhinibbattā* ti vuttaṇ *Kuto pātubhūtā* ti kuto pākatibhūtā²

Kinnidānā ti ādisu attano phalaṇ nideti ti, nidānaṇ, etasmā phalaṇ samudeti ti *samudayo*, etasmā phalaṇ jāyati ti jāti, etasmā phalaṇ pabhavati ti *pabhavo* *Mūlaṇ pucchati* ti kalahassa kāranaṇ pucchati, kāranañ hi patitthatthena *mūlaṇ*, attano phalanupphādanatthaṇ hinoti pavatati ti *hetu*, "handā naṇ ganhathā" ti dassentaṇ viya attano phalaṇ nidetiti *nidānaṇ*, etasmā phalaṇ sambhavatiti *sambhavo*, pabhavati phalaṇ etasmā ti *pabhavo*, samutthāti ettha phalaṇ, etena vā samutthāti ti *samutthānaṇ*, attano phalaṇ āharatiti *āhāro*, apatikkhipitabbatthena attano phalaṇ ārametiti⁴ *ārammaṇaṇ*, etaṇ paticca apatikkhipitvā

¹ T Randha°

² S, B, D omi

³ H omits atta

⁴ B āramīyati, E ārabhīyati, C āramīyati

phalaṇ etasmā eti pavattatīti *paccayo*, etasmā phalaṇ samudeti *ti samudayo* ti evam etesaṇ padānaṇ vacanatto veditabbo Taṇ sandhāya “kalahassa ca vivādassa ca mūlaṇ pucchati” ti ādinā nayena desanā vuttā

[258] *Piyappahūtā* ti piyavattthuto jātā *Macchariya-yuttā kalahā vivādā* ti iminā kalaha-vivādādinaṇ na kevalaṇ piyavattthum eva, macchariyam pi paccayo ti dasseti Kalaha-vivādasīsenā c’ ettha sabbe pi te dhammā vuttā ti veditabbā Yathā ca etesaṇ macchariyaṇ tathā pesunānañ¹ ca vivādā, ten’ āha *vivādajātesu ca pesunānī* ti Imissā gāthāya niddeso uttānattho yeva

[261] *Piyā su lokasmiṇ kuto-nidānā, ye vā pi lobhā vicaranti*² *loke* ti “piyā pahūtā kalahā” ti ye ettha vuttā, te piyā su lokasmiṇ kutonidānā? Na kevalaṇ ca piyā, ye vā pi khattiyādayo lobhā vicaranti,³ lobhahetu lobhenābhūbhūtā vicaranti,³ tesāṇ so lobho ca kutonidāno ti dve atthe ekāya pucchāya pucchati *Kutonidānā* ti c’ ettha kiṇnidānā kiṇhetukā ti paccattavacanassa to-ādeso⁴ veditabbo, samāse c’ assa lopābhāvo Atha vā ‘nidānā’ ti jātā uppannā ti attho, tasmā kuto nidānā, kuto jātā, kuto uppannā ti vuttaṇ hoti *Āsā ca nūtiḥā cā* ti āsā ca tassāsāya samiddhi ca *Ye samparāyāya narassa honti* ti ye narassa samparāyanāya⁵ honti, samparāyāya⁶ parāyanā hontīti vuttaṇ hoti Ekā evāyam pi pucchā

Dīpā honti ti patitthā bhavanti *Saranā honti* ti dukkhanāsanā honti *Nutthāparāyano hoti* ti samiddhiparāyano hoti

[262] *Chandanidānānī* ti kāmacchandādi-chandanidānānī⁷ *Ye vā pi lobhā vicaranti*³ ti ye vā pi khattiyādayo lobhā vicaranti,³ tesāṇ lobho pi chandanidāno ti dve pi atthe ekato vissaṇjeti *Itonidānā* ti chandanidānā evā ti vuttaṇ hoti, ‘itonidānā’ ti hī pariyesanachandādi-chandaṇ sandhāy’ āha chandanidānā hī lobhādayo ‘Itonidānā’ ti sadda-

¹ H pesunāñ

² B vivadanti

³ B vivadanti

⁴ H kuto°

⁵ H, D, B parāyanā, S samparāyanā

⁶ S, C, D, E, SA omi

⁷ H, D, E, S, C omi chandādi

siddhi c' ettha 'kutonidānā' tī ettha vuttanayen' eva vedītabbā

[263] *Āsāya samiddhi vuccati nitthā* tī ajjhāsayanipphatti¹ patilābho² tī² loke³ kathiyati

[264] *Vimicchayā* tī tanhādītthivimicchayā *Ye cāpi dhammā Samanena vuttā* tī ye ca aññe pi kodhādīhi sampayuttā tathārūpā vā akusalā dhammā Buddhasamanena vuttā, te kuto pahūtā tī ?

[265] *Aññajātikā* tī aññasabhāvā *Aññavahūtā* tī aññena ākārena⁴ thitā

Samatapāpenā tī nibbutapāpena, *bāhutaṭṭapāpadhammenā* tī pahīna-lāmakadhammena, *bhinnakilesamūlenā* tī kilesamūlāni bhinditvā thitena, *sabbākusalamūlabandhānā*⁵ pamuttēnā tī dvādasā-akusalabandhanaṃ mocetvā thitena, *vuttā* tī kathitā, *pavuttā* tī pakārena kathitā

Tam upanissāya pahoti chando tī taṃ sukhadukkhavedanaṃ, tadubhayasankhātāṃ sātāsātāṃ upanissāya saṃyogaviyogapatthanāvasena chando pahoti Ettāvatā ca "piyā su lokasmiṃ kutonidānā ?" tī ayaṃ pañho vissajjito hoti *Rūpesu disvā vibhavaṃ bhavaṃ cā* tī rūpesu vayaṃ ca uppādaṃ ca disvā, *vimicchayaṃ kurute jantu loke* tī apāyādike loke ayaṃ jantu bhogādhiḡamatthaṃ tanhāvimicchayaṃ, "attā me uppanno" tī ādinā nayena dītthivimicchayaṃ ca kurute. Ettāvatā "vinicchayā vā pi kuto pahūtā ?" tī ayaṃ pañho vissajjito hoti

[266] *Sātāsātāṃ nissāyā* tī madhuraṃ ca amādhuraṃ ca upanissayaṃ katvā *Itthānitthaṃ cā* tī itthārammaṇaṃ ca anitthārammaṇaṃ ca

Surāmerayamajjapamādatthānānuyogā tī ettha surā tī pūvasurā pitthasurā odanasurā kinnapakkhittā sambhārasaṃyuttā tī pañca surā *Merayaṃ* tī pupphāsavo phalāsavo madhvāsavo gulāsavo sambhārasaṃyutto tī pañca āsavā Taṃ sabbam pi madakāranavasena *majjaṃ Pamādatthānaṃ* tī pamādakāraṇaṃ, yāya cetanāya taṃ majjaṃ pivati, tass' etaṃ adhvacaṇaṃ *Anuyogā* tī taṃ surāmeraya-majjapa-

¹ H, C add tī

² H, D, E, C omit

³ S, B omit

⁴ H, D, E, C vuttakāraṇena

⁵ H omits mūla

mādatthānānuyogaṇ, punappuna-kararaṇ “ Yasmā ca pana taṇ anuyuttassa me uppannā c’ eva bhogā parihāyanti, anuppannā ca n’ uppajjanti, tasmā me bhogo parikkhayaṇ khinabhāvaṇ gacchati ” ti jānāti Evaṇ sabbattha

Vikālavasiṅkhācariyānuyogaṇ ti avelāya viṣikhāsu cariyānuyuttataṇ *Samajjābhīcaranaṇ* ti naccādidassanavasena samajjābhīgamaṇaṇ [267] *Ālassānuyogaṇ* ti kāyālasīyayuttataṇ¹ *Apāyamukhāni vā na sevati* ti bhogaṇaṇ vināsadvārāni vā na sevati

Kasiyā vā ti kasikammaṇa vā, *vanijjāya vā* ti dhammika-vanijjakammaṇa vā, *gorakkhena vā* ti gopālakakammaṇa vā, *issattihena vā* ti dhanusippaṇa vā, *rājaporisena vā* ti rājasevakammaṇa vā, *sippaṇṇatarena vā* ti kumbhakārādisippāṇaṇ aññatarena vā, *patipajjati* ti payogaṇ karoti

Cakkhusmṇ uppanne jānāti ti sasambhāracakkhusmṇ uppanne jānāti *attā me uppanno* ti ditthiṇ gahāti *Cakkhusmṇ antarahite* ti tasmṇ vinatthe, *attā me antarahito* ti mama attā vinattho ti ditthiṇ gahāti, *vigato me attā* ti vitikkanto atikkanto mama attā ti *Sotasmṇ* ti ādisu pi es’ eva nayo

Ete pi dhammā dvayam eva sante ti ete kodhādayo dhammā sātāsātadvaye sante eva pahonti, uppajjanti *Ettāvata* tatipapañho pi vissajjito hoti

Idāni yo evaṇ vissajjites’ v’ etesu pañhesu kathankathī bhaveyya, tassa kathankathāpahānupāyaṇ dassento āha *kathankathī ñānapathāya sikkhe* ti, ñānadassanañānādhigamatthaṇ tisso sikkhā sikkheyyā ti vuttaṇ hoti *Kiṇkāraṇa ?* *Ātvā pavuttā Samanena dhammā* ti Buddhasamanena ñātvā dhammā vuttā, natthi tassa dhammesu aññānaṇ, attano pana ñānābhāven’ eva te ajānanto na jāneyyūṇ, na desanādosena, tasmā *kathankathī ñānapathāya sikkhe*, *ñātvā pavuttā Samanena dhammā* ti

*Pakkhepabandhanena*² vā *baddho* ti bandhanāgārikabandhanena baddho *Parikkhepabandhanena*³ vā ti vatiparikkhepabandhanena vā *Gāmbandhanenā* ti ādisu tasmā

¹ B, S °yuttappayuttaṇ

² T, H, D, E, S parikkhe°

³ T omits, H parikkhaban°

tasmā thānato nikkhamituṇ alabhanto gāma-bandhanādihi baddho nāma hoti *Tassa bandhanassa mokkhatthāyā*¹ ti tassa vuttappakārassa bandhanassa mocanatthaṇ

[269] *Ñānam pi nānapatho* ti pure uppannañānaṇ aparā-paruppannassa ñānassa sañcaranamaggo ti ñānam pi nānapatho, *ñānassa ārammanam pi nānapatho* ti ñānassa paccayo pi taṇ ālambitvā uppajjanato ñānapatho, *ñānasahabhuno pi dhammā nānapatho* ti ñānena sah' uppannā avasesā cittacetasikā dhammā pi² ñānapatho Idāni upamāya sādhento *yathā aryamaggo aryapatho* ti ādīm āha

[270] *Kathankathī puggalo* ti vicikicchāvanto puggalo, *sakankho sadvelhako*, *savilekho* ti cittarājavanto, *sadvelhako* ti kankhāvanto, *savickiccho* ti sandehavanto *Ñānādharma-māyā* ti nānapatilābhatthāya, *ñānadassanāyā* ti nānapativijjhanatthāya, atha vā ñānavindanatthāya³, *ñānasacchikariyāyā* ti ñānassa paccakkhakaranatthāya

[271] *Samidānan* ti ahaṇ sanidānaṇ sappaccayaṇ katvā dhammadesanaṇ karomi, *sappātihāriyan* ti niyānikaṇ⁴ katvā, [272] *no appātihāriyan* ti aniyānikaṇ akatvā⁵ dhammadesanaṇ⁶ karomi⁷

Sātaṇ asātañ ca kutoṇidānā ti ettha 'sātāsātan' ti sukha-dukkhavedanā eva adhippetā *Na bhavanti h' ete* ti na bhavanti hi ete *Vibhavaṇ bhavañ cā pi yam etam atthaṇ*, *etam me pabrūhi yatoṇidānan* ti sātāsātānaṇ vibhavaṇ bhavañ ca etaṇ pi yaṇ atthaṇ,⁸—lṅgavyttayo ettha kato,—idam pana vuttaṇ hoti sātāsātānaṇ⁹ vibhavo bhavo cā ti yo esa attho, etam me pabrūhi yatoṇidānan ti Ettha ca sātāsātānaṇ vibhavabhavavattthukā vibhavabhavaditthiyo eva vibhavabhavā ti atthato veditabbā tathā hi imassa pañhassa vissajjanapakkhe "bhavaditthi pi phassanidānā, vibhavaditthi pi phassanidānā" ti upari middese vakkhati Imāya gāthāya middese vattabbaṇ natthi

[273] *Ito nīdānan* ti phassanidānaṇ Imāya pi vattabbaṇ natthi

¹ H, D, E, C muttato

² H omits

³ H °nippādanat°

⁴ H doubles

⁵ H, D, E, C add niyānikaṇ katvā

⁶ H, S dhammaṇ

⁷ H, S desemi

⁸ B, C attha

⁹ H, D, E, S, C °sātaṇ

[275] *Kismiṇ vibhūte na phusanā phassā* ti kismiṇ vītivatte cakkhusamphassādayo pañca phassā na phusanā? Imāya pi vattabbaṇ natthi

Nāmaṇ ca rūpaṇ ca paticcā ti sampayuttakanāmaṇ ca vatthārammanarūpaṇ ca paticca *Rūpe vibhūte na phusanā phassā* ti rūpe vītivatte pañca phassā na phusanā

[276] *Tinnaṇ sangati phasso* ti cakkhu-rūpa-viññānānaṇ tinnannaṇ sangatīyā phasso jāyati *Cakkhuṇ ca rūpā ca rūpasmin* ti¹ pasādacakkhu-rūpārammanāni rūpabhāge rūpakotthāse katvā *Cakkhusamphassaṇ thapetvā* ti tinnaṇ sangatīyā uppannaṇ phassaṇ muñcitvā, *sampayuttakā dhammā nāmasmin* ti avasesā vedanādayo phassena saha-jātā dhammā nāmaabhāge *Ṣoṭaṇ ca paticcā* ti ādisu pi es' eva nayo

[277] *Catūh' ākārehi rūpaṇ vibhūtaṇ hoti* ti catūhi kāraṇehi rūpaṇ vītivattaṇ hoti *ñātavibhūtenā*² ti pakataṇ katvā vītivattena, *tīraṇavibhūtenā* ti aniccādito tīrayitvā³ vītivattena, *pahāṇavibhūtenā* ti chandarāgappahānato vītivattena, *samatikkamavibhūtenā* ti catunnaṇ arūpasamāpattīnaṇ patilābhavasena vītivattena

[278] *Kathaṇ sametassā* ti kathaṇ patipannassa, *vibhoti rūpaṇ* ti rūpaṇ vibhavati⁴? *Sukhaṇ dukkhaṇ vā* ti itthānuttarūpam eva pucchati

[279] *Jāneyyāmā* ti jānissāma, *ājāneyyāmā* ti visesena jānissāma, *vijāneyyāmā*⁵ ti anekavidhena⁶ jānissāma, *pativijāneyyāmā* ti sammā jānissāma, *pativijāneyyāmā* ti cittena bujjhissāma

Na saññāsaññi ti yathā sametassa vibhoti rūpaṇ, so pakatisaññāya saññi pi na hoti, *na visaññāsaññi* ti visaññāya virūpāya saññāya visaññi na hoti ummattako vā khittacitto vā, *no pi asaññi* ti saññāya virahito pi na hoti nirodhasamāpanno vā asaññasatto vā, *na vibhūtasaññi* ti “sabbaso rūpasaññānaṇ” ti ādinā nayena samatikkantasāññi pi na hoti, arūpajjhānalābhī *Evaṇ sametassa vibhoti rūpaṇ* ti etasmiṇ saññāsaññitādibhāve athatvā yad etaṇ vuttaṇ so

¹ H, E pi

² H, D, E ñātavītivattena

³ B passitvā.

⁴ H, E, C add na vibhaveyya vā

⁵ H pajā°

⁶ H, E, S pakatthena

evaṃ samāhite cūte pe ākāśānañcāyatanasamāpattipatilābhathāya cittaṃ abhinīharatī* ti evaṃ sametassa arūpacittasamangino¹ vibhoti rūpaṃ Saññānīdānā hi pa-pañcasankhā ti evaṃ patipannassā pi ca² yā saññā, tanmīdānā tanhādīpapañcā appahīnā va hontīti dasseti

[280] Asaññino vuccanti nirodhasamāpannā ti saññā vedanā nirodhetvā nirodhasamāpannā saññābhāvena asaññino ti kathiyanti Asaññasattā ti sabbenā sabbaṃ saññābhāvena asaññābhāve mubbattā

So evaṃ samāhite cūte ti tattha so ti so bhikkhu Evan ti catutthajjhānakkamanidassanam etaṃ, iminā kameṇa catutthajjhānaṃ patilābhītvā ti vuttaṃ hoti Samāhite ti iminā catutthajjhānasamādhinā samāhite, parisuddhe³ ti ādisu pana upekkhāsati parisuddhibhāvena parisuddhe, parisuddhattā yeva pariyodāte, pabhassare ti vuttaṃ hoti, sukhādīnaṃ pac-cayānaṃ ghātena vihata-rāgādianganattā anangane, ananganattā yeva vīgatūpakkīlese, anganena hi cittaṃ upakkīhissati, subhāvitattā mudubhūte, vasībhāvappatte ti vuttaṃ hoti, vase vattamānañ hi cittaṃ mudū ti vuccati, muduttā yeva ca kammaṇye, kammakkhame kammayogge ti vuttaṃ hoti, muduṃ hi cittaṃ kammaṇyaṃ hoti sudhantam iva suvaṇṇaṃ, tadubhayam pi subhāvitattā yeva, yathāha nāhaṃ bhikkhave aññaṃ ekadhammam pi samanupassāmi yaṃ evaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ muduñ ca hoti kammaṇyañ ca yatā-yidaṃ bhikkhave cittaṃ† ti, etesu hi parisuddhabhāvādisu thitattā ithe, thitattā yeva āneñjappatte, acale niriñjane ti vuttaṃ³ hoti

Mudu-kammaññābhāvena vā attano vase thitattā ithe, saddhādīhi pariggahitattā āneñjappatte saddhāpariggahitāñ hi cittaṃ assaddhiyena³ na iñjati, viriyapariggahitaṃ kosa-jhena³ na iñjati, satipariggahitaṃ pamādena³ na iñjati, samādhīpariggahitaṃ uddhaccena³ na iñjati, paññāpariggahitaṃ avijjāya na iñjati, obhāsagataṃ kilesandhakārena³ na iñjati, itī imehi chahi dhammehi pariggahitaṃ āneñjappattaṃ hoti

* T 280.

† A 1, 5 (omits muduṃ and last bhikkhave)

¹ S, B arūpamagga°

² H omits

³ H, D, E, S, C omit the last na

Evañ atthangasamannāgataṃ cittaṃ abhinīhārakkhamaṃ hoti ākāśānañcāyatanasamāpattipatīlābhatthāya

Aparo nayo catutthajjhānasamādhinā *samāhite*, nīvara-nadūrībhāvena *parisuddhe*, vitakkādisamatikkamena *pari-yodāte*, jhānapatīlābhapaccanīkānaṃ pāpakānaṃ icchāvaca-rānaṃ abhāvena *anangane*,—‘icchāvacarānaṃ’ ti icchāya avacarānaṃ, icchāvasena otinnānaṃ, pavattānaṃ nānappa-kārānaṃ kopa-appaccayānaṃ ti attho,—abhijjhādīnañ ca upakkilesānaṃ vīgamena *vīgatūpakkīlese*, ubhayam pi c’ etaṃ Ananganasutta¹-Vatthasuttānusārena* veditabbaṃ, vaṣippat-tiyā *mudubhūte*, iddhīpādabhāvūpagamena *kammānye*, bhā-vanāpāripūriyā panītabhāvūpagamena *thūte āneñjappatte*, yathā amñjaḥbhāvaṃ ānejaṃ pattaṃ hoti, evaṃ thūte ti attho Evam pi atthangasamannāgataṃ cittaṃ abhinīhārakkhamaṃ hoti ākāśānañcāyatanasamāpattipatīlābhatthāya pādakaṃ pa-datthānabhūtaṃ

*Arūpamaggasamangī*² ti arūpasamāpattiyā gamanamaggena aparīhīno

Papañcā yeva papañcasankhā ti tanhādi-papañcā yeva papañcasankhā

[281] *Ettāvataggaṃ nu vadanti h’ eke, yakkhassa*³ *suddhiṃ idha paṇḍitā* ‘se, udāhu aññam pi vadanti etto ti ettāvatā nu idha paṇḍitā samanabrāhmanā aggaṃ suddhiṃ sattassa vadanti, udāhu aññam pi etto arūpasamāpattito adhikaṃ vadantīti pucchati

[282] *Etto arūpato*⁴ ti etasmā arūpasamāpattito

Ettāvataggaṃ pi vadanti h’ eke ti eke sassatavādā samana-brāhmanā paṇḍitamānīno ettāvatā pi aggaṃ suddhiṃ vadanti *Tesaṃ pun’ eke*⁵ *samayaṃ vadanti* ti tesañ-ñ-eva eke ucche-davādā samayaṃ ucchedaṃ vadanti, *anupādisese kusalā-vadānā* ti anupādisese kusalavādā samānā

Bhavataggitā ti bhavato bhītā⁶ *Vibhavaṃ abhinandanti* ti

* Vattha S M 1, 36, Anangana S M 1, 24

¹ H, S, C *omut* sutta

³ H, D, S, C *sattassa*

⁵ H °eka

² H āruppa°, C, D, E *anurūpa°*

⁴ H, B, E *arūpasamāpattito*

⁶ H *tajjitā*

ucchedaṇ paticca tussanti *Te sattassa saman* ti te ucchedavādino puggalassa samaṇ appavattiṇ¹ vadanti, *upasauvan* it ativa² samaṇ², *vūpasaman* ti santiṇ, *nirodhan* ti anupādaṇ, *patippassaddhīn* ti apunaruppattiṇ³

Ete ca ñatvā upanissitā ti ete ca ditthigatike sassatucchedaditthiyo nissitā ti ñatvā, *ñatvā⁴ munī nissaye so vīmaṇsī* ti nissaye ca ñatvā so vīmaṇsī⁵ pandito Buddhamuni *ñatvā vimutto* ti dukkhāniccādito dhamme ñatvā vimutto, *bhavābhavāya na sametī* ti punappunaṇ uppattiyā na samāgacchati

[284] *Aparāmasan* ti aparāmasanto, parāmāsaṇ n' āpaṇjanto ti attho

Kalahavvādasuttaniddesavannanā nitthitā

Ekādasamaṇ

¹ C, S, E, D anuppa°

² H ativūsamaṇ

³ S, C anuppattiṇ

⁴ All MSS omit

⁵ H, D add sa

Na h' evā ti vissajjanagāthāya aññatra saññāya niccānī ti thapetvā saññāmatteṇa 'niccān' ti gahitagahanāni Takkañ ca dīthīsu pakappayitvā ti attano nīccasankappamattaṇ dīthīsu¹ janetvā, yasmā pana dīthīsu² vitakkaṇ janentā dīthīyo pi janenti, tasmā vuttaṇ "dīthīgatāni janenti sañjanenti" ti ādi

[295] Janentī ti uparūpari dīthiṇ uppādentā janenti Sañjanentī ti ādīni upasaggavasena padaṇ vaddhetvā vuttāni Mayhaṇ saccaṇ ti mama vacanaṇ tacchaṇ

Idāni evaṇ nānāsaccesu asantesu takkamattaṇ anussarantānaṇ dīthīgatikānaṇ vippatipattiṇ dassetuṇ dīthe sute ti ādikā gāthāyo abhāsī Tattha dīthe ti dīthaṇ, dīthasuddhī³ ti adhippāyo Esa nayo sutādisu Ete ca nissāya vimānadassī ti ete dīthidhamme nissayitvā suddhiabhāvākhyā⁴ vimānaṇ asammānaṇ passanto, vimicchaye thatvā pahassamāno bālo paro akusalo ti c' āhā ti evaṇ vimānadassī pi tasmiṇ dīthivimicchaye thatvā tutthijāto hāsajāto hutvā "paro hīno ca avidvā cā" ti evaṇ vadati yeva

Na sammānetī ti pi vimānadassī ti na bahumānaṇ karotīti evaṇ pi vimānadassī, na bahumānadassī Domanassaṇ janetī ti pi pathamaṇ dīthinnissayaṇ alliyitvā domanassaṇ patvā pacchā dīthivimicchaye thitakāle somanassaṇ uppādetī ti attho

[296] Vimicchitā⁵-dīthiyā thatvā ti sannitthānaṇ katvā gahitadīthiyā thatvā

Evaṇ⁶ sante⁶ yen' evā ti gāthā Tattha sayam attanā ti sayam eva attānaṇ, vimānetī ti garahatī Tath' eva⁷ pāvā ti tad eva vacanaṇ, taṇ vā dīthiṇ vadati, taṇ vā puggalaṇ

[297] Atisāradīthiyā ti gāthāy' attho so evaṇ tāya lakhanātisāriyā dīthiyā⁸ atisāriya⁹ uddhumāya,¹⁰ samatto paripuppo uddhumāto, tena ca¹¹ dīthimānena matto¹² "pari-

¹ H, D, E dīthiṇ

² H dīthiṇ su

³ H sudīthaṇ suddhī ti

⁴ H, D, E suddīthīsabhāvākhyā

⁵ H vimicchaya

⁶ H, S omīti

⁷ Most Tad eva

⁸ S, SA atisāradit'

⁹ S, SA omīti, D, E, C, B atisārena.

¹⁰ SA omīti

¹¹ H ten' eva

¹² H, D, E, S, B samatto

punno ahaṇ kevali” ti evaṇ *paripunnamānī*, *sayam eva attānaṇ manasā* “ahaṇ pandito” ti abhisiṇcati, kiṇ kārana² *ditthi hi sā tassa tathā samattā* ti

Sabbā tā ditthiyo lakkhanātikkantā ti tā sabbā dvāsatthiditthiyo lakkhanaṇ atitā *Atisaraṇī*¹ ti atikkamanti [298] *Anomo*² ti anūno³

Parassa ce ti gāthāya sambandho attho ca kiñca bhīyo² “So vimicchaye thatvā pahassamāno “bālo paro akusalo” ti c’ āha, tassa *parassa ce hi vacasā* so tena vuccamāno *nihīno* hoti, *tumo sahā hoti nihīnapañño* ti so pi ten’ eva saha *nihi-napañño* hoti, so pi hi taṇ “bālo” ti vadati, *attha* tassa vacanaṇ appamānaṇ, so pana *sayam eva vedagū* ca *dhīro*⁵ ca⁵ hoti, evaṇ sante *na koci bālo samanesu ditthi*, sabbe pi hi te attano icchāya panditā

[299] *Vācāyā* ti kathanena *Vacanenā* ti bhāsitena *Ninditakāranā* ti garahahetunā *Garahitakāranū* ti avaññāhetunā⁶ *Upavāditakāranā* ti upavādahetunā

Aññaṇ uto ti gāthāya sambandho attho ca “*Atha ce*” *sayan vedagū* hoti *dhīro*, *na koci bālo samanesu atthi*” ti evañ hi vutte⁸ siyā kassaci ‘*kasmā*’² ti, tattha vuccate *yasmā aññaṇ uto yābhivadanti dhammaṇ, aparaddhā suddhim akevali te*,⁹ *evaṇ hi titthiyā puthuso vadanti*, *ye*¹⁰ *ito aññaṇ ditthiṇ abhivadanti*, *te aparaddhā viraddhā*¹¹ *suddhimaggaṇ, akevalino ca te*¹² *ti*¹² *evaṇ puthu titthiyā yasmā vadanti ti vuttaṇ hoti* *Kasmā pan’ evaṇ vadanti ti ce*² *sanditthirāgena hi te ’bhiraṭṭā yasmā sakena ditthirāgena abhirattā ti vuttaṇ hoti*

[300] *Te suddhimaggaṇ* ti te aññatitthiyā akūlittamaggaṇ, *visuddhamaggaṇ*¹³ ti middosamaggaṇ, *parisuddhamaggaṇ* ti sukkamaggaṇ, *vodātamaggaṇ* ti pandaramaggaṇ, *pariyodātamaggaṇ* ti pabhāvantamaggaṇ *Viraddhā* vuttavidhinā maggena virajjhivā thitā, *aparaddhā* ti aparajjhivā thitā,

¹ T omits, H atiyanti

³ H, D, E aññā

⁵ H, D, E, S, C omitt

⁷ H, D, E, C vā

⁹ H °lino

¹⁰ H adds va

¹² H, D omitt

² H anomā

⁴ SA adds yo

⁶ H avamāna°, B °ñāta°

⁸ H adds pi

¹¹ H, D, E, B, C omitt

¹³ H visuddhi°

khalitā ti parhīnā, *galitā* ti tato bhatthā *Aññāyā* ti aññānena, *aparaddhā* ti parājayam āpannā, atha vā *ñāyāparaddhā* ti pātho, ñāyena maggena viraddhā ti attho

Evaṇ abhirattā pi ca *Idh' eva suddhī* ti gāthā, tattha *sakāyane* ti sakamagge, *dalhaṇ vadānā* ti dalhavādā

[301] *Thiravādā* ti sannitthānavādā, *balakavādā* ti bala-vantavādā, *avattitavādā* ti patitthahitvā kathitavādā

Ye evañ ca dalhavādā tesu yo koci titthiyo *sakāyane vā pi dalhaṇ vadāno kam ettha bālo ti paraṇ daheyyā* ti sankhepato sassatucchedasankhāte vitthārato natthika-issara-kāraka¹-niyatīādibhede sake ayaṇe “idam eva saccaṇ” ti dalhaṇ vadāno kaṇ paraṇ ettha ditthigate ‘bālo’ ti saha dhammena pāsseyya² nanu sabbo pi tassa matena pandito eva supatipanno eva ca³ Evaṇ sante *sayam eva so medhagaṇ āvaheyya paraṇ vadaṇ bālam asuddhadhamman*² so hi paraṇ “bālo ca asuddhadhammo ca ayaṇ” ti vadanto attanā va kalahaṇ āvaheyya, kasmā⁴ yasmā sabbo pi tassa matena pandito yeva supatipanno yeva ca

Evaṇ sabbathā pi [302] *vimicchaye thatvā sayañ pamāya uddhaṇ so lokasmīṇ vivādam etī* ti ditthiyā thatvā sayañ ca sathārādīṇ³ nimmunitvā⁴ so bhīyo vivādam etīti Evam pana vimicchayesu ādīnavaṇ ñatvā ariyamaggena *hitvāna*⁵ *sabbān vimicchayān, na medhagaṇ kurute jantu loke* ti arahattanikūṭeṇa desanaṇ nitthāpesi

Sayaṇ pamāyā ti attanā munitvā, *pamunitvā* ti pamānaṇ katvā, *pācimitvā*⁶ ti pi pātho, taṇ na sundaraṇ

[303] *Uddhaṇvādena saddhīm* ti attano uparī kathentena saha.

Desanāpariyosāṇe Purābhedasutte vuttasadiṣo evābhīsamayo ahoṣī ti

*Cūlavijyūhasuttaniddesavannanā nitthitā
Dvādasamaṇ*

¹ SA kāraṇa

² S asuddhi°

³ S omats, H, D, E °dīni

⁴ S pamī°, H, E, C munitvā

⁵ H bhetvā

⁶ H samunitvā

MAHĀVIYŪHASUTTANIDDESAVANNANĀ

[305] Terasame Mahāviyūhasuttaniddese *ye kec' ime ditthiparibbasānā* ti idam pi “*kn nu kho ime ditthiparibbasānā viññūnaṇ santikā nindam eva labhanti, udāhu pasaṇsam pi*” ti uppanna-cittānaṇ ekaccānaṇ devatānaṇ tam atthaṇ āvikātuṇ purīmanayen' eva nimmita-Buddhena attānaṇ pucchāpetvā vuttaṇ

Tattha *anvānayaṇti* ti anu ānayaṇti, punāppunaṇ āharanti

[306] *Nindam eva anventi* ti garaham eva upagacchanti

Idāni yasmā “*idam eva saccan*” ti vadantā pi ditthigatikā¹ vādino kadāci katthaci pasaṇsam pi labhanti, yaṇ etaṇ pasaṇsāsankhātaṇ vādaphalaṇ, taṇ appaṇ, rāgādīnaṇ samāya samatthaṇ na hoti, ko pana vādo dutiye nindāphale² tasmā etam atthaṇ dassento idaṇ tāva vissajjana-gāthaṇ āha *appaṇ hi etaṇ nālaṇ samāya, duve vivādassa phalāni brūmi* ti ādiṇ Tattha *duve vivādassa phalāni* ti nindā pasaṇsā ca jaya-parājayādini vā taṇsabhaḡāni *Etam pi disvā* ti nindā anutthā eva, pasaṇsā³ *nālaṇ samāyā* ti³ etam pi vivādaphale ādīnavaṇ disvā, *khemābhivpassaṇ avvā-dabhūmiṇ* ti avivādabhūmiṇ nibbānaṇ khemaṇ ti paṇsamāno

Appakan ti mandaṇ, *parittakan* ti thokaṇ, *omakan* ti hetthimakaṇ, *lāmakāna* ti pāpakaṇ

[307] *Samāyā* ti rāgādīnaṇ samanattāya, *upasaṇyā* ti uparūpaṇ samanattāya, *vūpasaṇyā* ti sannisidāpanattāya, *nibbāpanāyā* ti amatamahānibbānatthāya⁴, *patimsaggāyā* ti maggena kilesānaṇ nissajjanattāya, *patippassaddhāyā* ti phalena patippassaddhānaṇ anuppaṇjanattāya nālaṇ

Evaṇ hi avivadamāno [308] *yā kāc' imā* ti gāthā, tattha sammutiyo ti ditthiyo, *puthujjā* ti puthujjanasambhavā

¹ H °gatikādi

³ S *adds* appaṇ

² S appaṇ

⁴ H °bāpanat°

So upayaṇ kim eyyā ti so upagantabbatthena upayaṇ rūpādisu ekam pi dhammaṇ kiṇ upeyya, kena vā kāraṇena upeyya? *Ditthe sute khantim akubbamāno* ti dittha-suta-suddhīsu pemaṇ¹ akaronto

Puthujjanehi janitā vā ti puthujjanehi uppāditā vā, *tā sammutayo* ti tā² ditthiyo *Puthu³ nānājanehi⁴ janitā vā* ti anekavidhehi ditthigatikehi uppāditā vā *N' etī* ti na etī, *na upetī* ti samīpaṇ na etī, *na upagacchatī* ti nivattatī, *nābhinivisatī* ti pavasitvā nappatitthātī

Ito bāhirā pana, *sīluttamā* ti gāthā, tassātho sīlaṇ yeva uttamaṇ maññamānā *sīluttamā* eke bhonto *saññamamattena suddhiṇ* vadanti, hatthivatādivataṇ *samādāya upatthitāse⁵ idh'* eva ditthiyaṇ *assa⁶ satthuno⁷ suddhiṇ* ti *bhavūpanitā* bhavaṇṇhositā samānā vadanti Apī ca te *kusalāvadānā* "kusalā mayan" ti evaṇ vādā

Evaṇ sīluttamesu ca⁸ tesu⁹ tathā patipanno yo koci, [311] *sace cuto* ti gāthā, tassātho *sace tato¹⁰ sīlabbatato* paravicchandanena¹¹ vā asambhuno vā *cuto* hotī, so taṇ sīlabbata¹²-kammaṇ puññābhīsankhārādikannaṇ vā *vrādhayitvā vedhatī*, na kevalaṇ ca vedhatī, apī ca kho taṇ sīlabbata-suddhiṇ *jappatī* ca vippalapatī *patthetī* ca, kim iva? *satthā-vahīno pavasaṇ gharamhā¹³ gharamhā¹³* pavasanto satthato hīno yathā taṇ gharāṇ vā satthaṇ vā patthayatī¹⁴ Paravicchandanāya¹¹ vā parena vāriyamāno¹⁵ vā, anabhīsambhuno vā ti taṇ patipattiṇ asampādentō vā

[312] *Ñāyāparaddho¹⁶* ti nibbānena parihīno, maggato vā

Taṇ vā satthaṇ anubandhatī ti taṇ vā satthaṇ sabbattha pacchato gacchati

Evam pana sīluttamānaṇ pavedhanakāraṇaṇ ariyasāvako, [313] *sīlabbataṇ cā pi pakāya sabbān* ti gāthā, tattha *sāvaṇṇānaṇ* ti sabbākusalaṇ lokiyakusalaṇ ca, *etaṇ suddhiṇ*

¹ S khantiṇ

² S, B, E etā

³ H puthujjā

⁴ H puthujjanehi

⁵ SA *omts* se

⁶ H D ath' assa

⁷ H, D tato

⁸ B *omts*

⁹ B vatesu

¹⁰ S, B, D, E cuto

¹¹ S, D, E °chinda°

¹² SA °batādi

¹³ H, D, B, C, E *omts*

¹⁴ SA °yeyya

¹⁵ H, D, E, C, S vā nīyamāno,

¹⁶ T aññāya apa°.

isuddhin ti apatthayāno ti pañcakāmagunādibhedan¹ suddhiṃ akusalādibhedan asuddhiṃ ca apatthayamāno², virato aṇe ti suddhāsuddhiyā virato careyya, santim anuggahāyā a ditthiṃ agahetvā

Kanhan kanhavipākan ti akusalakamman akusalavipakalāyakan, sukhan sukkavipākan ti lokiyakusalan attanā adisa-sukka vipakadāyakan³

Niyāmāvakkantim⁴ ti maggapavisanan Sekkhā ti satta ekkhā Aggadhhamman ti uttamadhamman arahattaphalaṃ

Evaṃ ito bāhirake siluttame saṇyameṇa visuddhivāde esaṃ⁵ viḥātan, silabbatappahāyino arahato ca patipattin lassetvā idāni aññathā pi suddhivāde bāhirake dassento 314] Tapūpanissāyā⁶ ti⁷ gātham āha, tassātho sant' aññe ti samanabrāhmanā, te jgucchitan amaratapan⁸ vā ditthasuddhiādisu vā aññataran upanissāya akiriya ditthiyā vā uddhānsarā hutvā bhavābhavesu avītanhā suddhiṃ anutthuvanti vadanti kathenti ti

[315] Tapojgucchavādā ti kāyapīlanāditapena pāpahiriyaavādā, tapojgucchāsārā⁹ ti ten' eva tapena hiriyanasāsavanto¹⁰

Uddhānsarāvādā saṇsārena suddhiṃ kathayantā

Evaṃ tesan avigatatānhanan suddhiṃ anutthunantānaṃ pi suddhippattam eva attānaṃ maññeyya, tassa pi avīatanhattā bhavābhavesu taṇ taṇ vatthun patthayamānassa u jappitāni punappunan honti yevā ti adhippāyo Tanhā u āsevītā tanhan vaddhayat' eva, na kevalā ca jappitāni, añvedhitaṇ¹¹ cā pi pakappitesu, tanhādittihī c' assa kappiesu vatthusu saṇvedhitam¹¹ pi hoti ti vuttaṇ hoti Bhavābhavesu pana vītanhattā āyatan cutūpapāto idha yassa atthi, sa kena vedheyya? kuhiṇ paḍappe¹² ti ayam etissā jāthāya sambandho

Agamanan ti puna āgacchanan¹³ Gamanan ti ito aññattha

¹ H adda etan

³ H °yuttavipā°

⁵ S, B, C, D, E add ca

⁷ S adda iman

⁹ H, D, E pāpā jgucchamānā

¹¹ H pavedhi° ¹² H ca jappe

² H, S °yāno

⁴ H °māvattanan

⁶ H tampūpa°

⁸ S apara°

¹⁰ H hiriya na haranto

¹³ H, S, B, C āgamanan

gamanāṇ *Gamanāgamanā* ti ito gantvā puna nivattanaṇ
Kālan ti maranaṇ *Gatī* ti gamanavasena gati, gatiyā
gantabbaṇ

[317] *Yam āhu dhamman* ti pucchāgāthā

Idāni yasmā eko pi ettha vādo sacco natthi, kevalaṇ
ditthimattakena hi te vadanti, tasmā tam atthaṇ dassento
[318] *sakañ hī* ti imaṇ tāva vissaṇṇanagātham āha Tattha
sammutun ti ditthiṇ

Anomaṇ ti anūnaṇ

Evam etesu sakaṇ dhammaṇ ‘paripunnā’ ti vadantesu,¹
aññassa dhammaṇ pana ‘hīna’ ti vadantesu yassa kassaci
[319] *parassa ce vambhayaṇena hīno* ti gāthā, tassātho yadi
parassa ninditakāranā² *hīno* bhaveyya, *na koci dhammesu*
viseṣi aggo bhaveyya, kiṇ kāranā³ *puṭhū hi aññassa vadanti*
dhammaṇ nihinato samhi dalhaṇ vadānā sakadhamme dalha-
vādā eva³

*Vambhayaṇtakāranā*⁴ ti dhaṇṣitakāranā⁵ *Garahitakāranā* ti
lāmakakāranā *Upavadiṭakāranā* ti akkositakāranā *Sakā-*
yanaṇ ti sakamaggaṇ

Kiñca bhīyo⁶ [320] *Sadhammapūjā*⁶ ti gāthā, tassātho
te ca titthiyā *yathā paṇṇasanti sakāyanāni sadhammapūjā*
pi tesāṇ *tath’ eva* vattati, te hi ataviya satthārādini sakka-
ronti Tattha yadi te pamānā siyuṇ, evaṇ sante *sabbe va*⁷
*vādā tathivā*⁸ *bhaveyyuṇ*, kiṇ kāranaṇ⁹ *suddhi hi tesāṇ pac-*
cattam eva, na sā aññattha sijjhati, na pi paramatthato atthi,⁹
ditthigāhamattam eva hi taṇ tesāṇ parappaccayaneya-
buddhiṇaṇ¹⁰

Paccattam evā ti pātekkam eva

Yo pana viparītato¹¹ bāhupāpattā brāhmano, tassa
[321] *na brāhmanassa paraneyam atthi* ti gāthā, tassātho
brāhmanassa hi “sabbe sankhārā aniccā” ti ādinā nayena
suditthattā parena netabbaṇ¹² ānaṇ *natthi*, ditthidhammesu

¹ S, B, C, SA bravantesu

² H evaṇ

³ H viddhaṇ°

⁴ H, S omi

⁵ H, SA attani

⁶ H paramatthato

⁷ H adds hi

⁸ H hīnakā°, E, D omi

⁹ H, D, E dhammesu pūjā

¹⁰ H tathā vā, B akathitā

¹¹ S, B, C, D, E omi paccaya

¹² H, D, E, S add ca

“idam eva saccan” ti nicchintvā *saṃuggahītam* pi natthi, taṅkāraṇā so dīttikalahāṃ atikkanto, na hi so *setthato passati dhammam aññaṇ*, aññatra satipatthānādīhi

Na *paraneyyo* ti parena netabbo jānāpetabbo na hoti, na *parapattvayo*, na *parapaccayo* ti¹ paresaṇ paccetabbo na hoti, na *parapatibaddhagū* ti paresaṇ patibaddhagamano na hoti

[323] *Jānāmī* ti gāthāya sambandho attho ca evaṇ² tāva² paramatthabrāhmaṇa³ na hi setthato passati dhammam aññaṇ, aññe pana tūtthiyā paracittañānādīhi jānantā passantā pi “*jānāmi passāmi tath’ eva etan*” ti evaṇ vadantā pi ca dūtthiyā *suddhiṇ paccen*ti, kasmā² yasmā² tesu eko pi *addakkhi ce* addasa ce pi⁴ tena⁴ paracittañānādinā yathābhūtam atthaṇ, *kṇ hi tumassa tena* tassa tena dassanena kṇ katan² kṇ dukkhaparīññā sādhitā,⁵ udāhu samudayapahānādinā⁶ aññatarāṇ, yato sabbathā pi atikkamtvā ariyamaggaṇ te tūtthiyā *aññen’ eva vadanti* *suddhiṇ*² Atikkamtvā vā te tūtthiye Buddhādayo aññen’ eva vadanti¹ *suddhi* ti

[324] *Passaṇ naro* ti gāthāya sambandho attho ca kiñca bhīyo² y’ vāyaṇ paracittañānādīhi addakkhi so *passaṇ naro dakkhati nāmarūpaṇ*, na⁷ tato paraṇ *disvāna vā* *ñassati tāni-m-eva* nāmarūpāni niccato vā sukhato vā passati,⁸ na aññathā, so evaṇ passanto *kāmaṇ bahū passatu appakaṇ vā* nāmarūpaṇ niccato sukhato ca, ath’ assa evarūpena dassanena na hi *tena suddhiṇ kusalā vadanti* ti

[326] *Nivissavādī* ti gāthāya sambandho attho ca tena ca dassanena *suddhiyā* asatīyā pi yo⁹ “*jānāmi passāmi tath’ eva etan*” ti evaṇ *nivissavādī*, etaṇ vā dassanaṇ paticca dūtthiyā *suddhiṇ paccen*to “idam eva saccan” ti evaṇ *nivissavādī*, so *subbinayo*¹⁰ na hoti, yaṇ tathā tathā *pakappitaṇ* abhisankhataṇ *dūtthiṇ*¹¹ *purekkharāno* so hi yaṇ satthārādīṇ *nissito, tatti*’ eva *subhaṇ vadāno, suddhiṇvādo* ‘pari-

¹ H, D, E hoti

² SA ettāvatā

³ H, B °thato°

⁴ B, C, D, E etena

⁵ H sādhiṇaṇ

⁶ C, D, E double samudaya

⁷ SA omits

⁸ B, S, C, E omī

⁹ B, C, D, E add so

¹⁰ T °nāyo.

¹¹ T, S, B, C, D dūtthi.

suddhivādo, parisuddha¹-dassano vā ahan' ti attānaṃ mañ-
ñamāno, *tattha tatti' addasā so* tattha sakāya dīthiyā avi-
paritam eva so addasa, yathā sā dīthi pavattati, tath' eva
taṃ addasa, na aññathā passituṃ icchatī ti adhippāyo

Nvissavādī ti patitthahitvā kathento *Dubbīnayo* ti vi-
netuṃ dukkho *Duppaññāpayo*² ti ñāpetuṃ, cittaṇa labbhā-
petuṃ dukkho *Dunnayhāpayo*² ti cittaṇa vīmaṇsitvā ga-
hanatthaṃ punappunaṃ nījhāpayituṃ dukkho *Duppekkhūyo*
ti ikkhāpayituṃ dukkho *Duppasādayo*³ ti citte pasādaṃ
uppādetuṃ dukkho

[327] *Apassī* ti ñānena pativedhaṃ pāpuni *Patvīyjhī* ti
cittaṇa avabodhaṃ pāpuni

Evaṃ pakappitadīthīpurekkharānesu tīthīyesu, *na brāh-
mano kappam upeti sankhan* ti gāthā, tattha *sankhan* ti
sankhāya jānitvā ti attho, *na pi ñānabandhū* ti samāpatti-
ñānādīnā akatatanhādīthībandhu, tattha viggaho *na pi*
assa ñānena kato bandhu atthī ti *na pi ñānabandhu* *Sam-
mutiyo* ti dīthīsammutiyo, *puthujjā* ti puthujjanasambhavā
Uggaṇhanti-m-aññe ti uggaṇhanti aññe, aññe tā sammutiyo
uggaṇhanti ti vuttaṃ hoti

Upekkhātī ti upapattito apakkhapātito hutvā passati

Kiñca bhīyo² *Vissajja ganthānī* ti gāthā, tattha *anug-
gaho* ti uggaṇhanaviraḥito, so hi nāssa uggaḥo ti anuggaho,
na vā uggaṇhātī ti anuggaho

Ganthe vossajjivā vā ti abhiyjhādike ganthe caṇṭvā vā,
visajjā ti pūna anādiyanavasena jaḥitvā *Gathite* ti ghatite,
ganthite ti sutteṇa sangahite viya ganthite, *baddhe* ti sutthu
baddhe, *vbaddhe* ti vivīdhā baddhe, *palibaddhe* ti samantato
bandhanena⁴ baddhe *Bandhane* ti kilesabandhane *Phota-
yivā* ti papphotetvā ⁵*Sajjaṃ visajjaṃ karontī*⁵ ti visankha-
ritvā⁶ aparibhogāṃ karonti, *vikopentī*⁵ ti cunnavicunnaṃ⁷
karonti

Kiñca bhīyo² So evarūpo, [330] *pubbāsava* ti gāthā,
tattha *pubbāsava* ti atītarūpādīni ārabha uppaṇṇanadham-

¹ S, B, C, D, E °dhi

² H °piyo

³ H, S °diyo

⁴ B omits

⁵ Not in the text

⁶ H, C viṣaṇsari°.

⁷ H, B cunṇaṇ

ma-kīlese *Nave* ti paccuppannarūpādīni ārabbhā uppajjanadhamme *Na chandagū* ti chandādivasena na gacchatī *Anattagarahī* ti katākatavasena attānaṃ agarahanto eva anattagarahī

[333] *Sa sabbadhammesū* ti gāthā, tattha sabbadhammesū ti dvāsatthiditthidhammesu, *yaṇ kiñci ditthaṇ vā* ti evaṇ pabbhadesu *Pannabhāro* ti patitabhāro, na kappeti¹ ti *na kappiyo*, duvidham pi kappāṇ na karotī ti attho, *nūparato* ti puthujjanakalyāṇaka-sekkhā viya uparatisamangī pi na hoti, *na patthiyo* ti nittanho, tanhā hi patthiyati² ti patthiyā, nāssa patthiyā ti na patthiyo

Ito parañ ca hetthā ca tattha tattha vuttanayattā uttānattham eva Evaṇ arahattanikūtena desanaṃ nitthāpesi Desanāpariyosāne Purābhedasutte vuttasadiso evābhīsamayo ahoṣī ti

Mahāvīryūhasuttanīddesavannanā nītitā
Terasamaṇ

¹ H kappatī

² *All MSS* pattha°

TUVATAKASUTTANIDDESAVANNANĀ

[339] Cuddasame Tuvatakasuttaniddese *Pucchāmi tan* ti idam pi tasmiṇ yeva Mahāsamaye “Kā nu kho arahattapattiyā patipattī?” ti uppannacittānaṇ ekaccānaṇ devatānaṇ tam atthaṇ pakāsetuṇ purimanayen’ eva nimmita-Buddhena attānaṇ pucchāpetvā pucchāpetvā¹ vuttaṇ Tattha ādi-pucchāgāthāya tāva *pucchāmi* ti ettha aditthajotanādivasena pucchā vibhajitā *Ādiccabandhuṇ* ti Ādiccassa gottabandhuṇ *Vivekaṇ santipadaṇ cā* ti vivekaṇ ca santipadaṇ ca *Kathaṇ divsā* ti kena kāranena divsā, kathaṇ-pavatta-dassano hutvā ti vuttaṇ hoti

Tisso pucchā ti gananaparicchedo *Aditthajotana* ti yaṇ na ditthaṇ,² na³ patividdhaṇ, tassa pakatakaranatthāya pucchā *Ditthasaṇsandana* ti yaṇ ñānacakkhunā ditthaṇ, tassa ghatanatthāya *Vimaticchedana* ti yā kankhā, tassā chedanatthaṇ *Pakatiyā lakkhanaṇ aññātan* ti dhammānaṇ tathalakkhanaṇ pakatiyā na ñātaṇ *Aditthan* ti na ditthaṇ, *na ditthan* ti pi pātho *Atulitaṇ* ti tulāya tulitaṇ viya na tulitaṇ *Atīrtaṇ* ti tīraṇāya na tīritaṇ *Avibhūtaṇ* ti na pakataṇ *Avibhāvitaṇ* ti paññāya na vaddhitaṇ *Tassa ñānāyā* ti tassa dhammassa lakkhanajānanatthāya *Dassanāyā* ti dassanatthāya *Tulanāyā* ti tulanatthāya *Tīranāyā* ti tīranatthāya *Vibhāvanāyā* ti vibhāgakaranatthāya

Aññehi panditehi ti aññehi buddhisampannehi⁴

Sanjayapakkhanto ti sandehaṇ pavittho

Manussapucchā ti manussānaṇ pucchā *Amanussapucchā* ti nāga-supannādīnaṇ pucchā

[340.] *Gahatthā* ti avasesagahatthā *Pabbajitā* ti līngavasena vuttā *Nāgā* ti Suphassādayo⁵ nāgā *Supannā* ti Supanasaṇyuttavasena, *Yakkhā* ti Yakkhasaṇyuttavasena vedī-

¹ B, D omī

² H, D, E, C dittha

³ H, D, E, C omī

⁴ H buddhapaññehi, D, C, E Buddhapasannehi

⁵ E, S, C, D supas^o

tabbā *Asurā* ti Pahārādādayo *Gandhabbā* ti Pañcasikha-
gandhabbaputtādayo *Mahārājāno* ti cattāro Mahārājāno

Ahīnndriyan ti santhānavasena avikalindriyan

So mmmito ti so Bhagavatā mmmito Buddhō

*Vodānathapucchā*¹ ti visesadhammapucchā *Atītapucchā*
ti atīte dhamme ārabba pucchanā, anāgatādisu pi es' eva
nayo *Kusalapucchā* ti anavajjadhammapucchā *Akusa-*
lapucchā ti sāvajjadhammapucchā *Avyākatapucchā* ti ta-
dubhayaviparīḍadhammapucchā

[341] *Ajjhesāmi tan* ti taṇ āyācāmi² *Kathayassu me* ti
mayhaṇ kathehi

Gottañātako ti gottena ñātako *Gottabandhū*, ti gottajjhat-
tiko³

[342] *Eken' ākārenā* ti ekena kotthāsena *Santipadan* ti
santisankhātāṇ ṇibbānapadaṇ *Ye dhammā* [343] *santiādhi-*
gamāyā ti ye satipatthānādayo dhammā ṇibbānapatīlābhat-
thāya *Santiphusanāyā* ti ṇānaphassena ṇibbānaphusanat-
thāya *Sacchakiriyāyā* ti paccakkhakaranatthāya

Mahantaṇ sīlakkhandhan ti mahantaṇ sīlārasiṇ, samā-
dhikkhandhādisu pi es' eva nayo *Sīlakkhandhādayo* loki-
ya-lokuttarā, *vimuttivānāḍḍasanaṇ* lokiyaṃ eva

Tamokāyassa padālanan ti avijjārāsissa viddhaṇsanaṇ.
*Vipallāsassa pabhedanan*⁴ ti catubbidhaviḍḍāsassa bhinda-
naṇ *Tanhāsallassa abbūhanan*⁵ ti tanhākandassa luṇcanaṇ
Abhisankhārassa vūpasaman ti puññādi-abhisankhārassa ṇi-
bāpanaṇ *Bhārassa nikkhepanan* ti pañcakkhandhabhārassa
thapanaṇ *Sanjāravattassa upacchedan*⁶ ti sanjārapavattassa⁷
chedanaṇ *Santāpassa ṇibbāpanan* ti kilesasantāpassa ṇi-
buti *Paritāhassa patippassaddhīn* ti kilesadarathassa san-
nisidanaṇ

Devadevo ti devānaṇ atidevo

Atha Bhagavā yasmā yathā passanto kilese uparundhati,⁸
tathā disvā tathā pavattadassano hutvā parinibbāti, tasmā
tam atthaṇ āvkaronto nānappakārena taṇ devapariṇaṇ kile-

¹ H °nakapuc°

² H, D, E, B ānāpemi

³ H gottajātiko

⁴ H bheda°

⁵ H °būlhan

⁶ H °danan

⁷ H, S °vattiyā

⁸ S upanudati

sappahāne niyojento [344] *Mūlaṇ papañcasankhāyā* ti āra-
bhutvā pañca gāthā abhāsi Tattha ādigāthāya tāva sankhe-
pattho *papañcasankhā* ti papañcā ti sankhātā¹ tanhā,² pa-
pañcā eva papañcasankhā, tassā avijjādayo kilesā mūlaṇ,
taṇ *papañcasankhāya mūlaṇ, asmī* ti pavatta-mānañ ca sab-
baṇ³ *maññāya paññāya*⁴ *uparundhe*, yā kāci ajjhattatanhā⁵
uppaḍḍeyyūṇ,⁶ *tāsaṇ vinayāya pahānāya sadā sato sikkhe*
upatthitasatī hutvā sikkheyyā ti

[346] *Ajjhattasamutthānā vā* ti citte uppannā vā

[347] *Purebhattan* ti divābhaddato purekālaṇ, accanta-
saṇyogatthe upayogavacanaṇ, atthato⁷ pana bhumma eva
purebhatte t. Es' eva nayo pacchābhaddatādisu *Pacchā-
bhattan* ti divābhaddato pacchākālaṇ *Purimayāman* ti rat-
tiyā pathamakotthāsaṇ *Majjhmayāman* ti rattiyā duti-
yakotthāsaṇ *Pacchmayāman* ti rattiyā tatiyakotthāsaṇ
Kāle ti kālāpakke *Junhe* ti sukkāpakke *Vasse* ti cat-
tāro vassānamāse *Hemante* ti cattāro hemantamāse *Gim-
he* ti cattāro gūmānamāse *Purime vayoḥhandhe* ti pa-
thame vayoḥkottāse, pathamavaye ti attho Tisu ca vāyesu
vassasatāyukassa purisassa ekekasmīṇ vaye catumāsādhī-
kāni tetthiṇsavassāni honti

Evaṇ pathamagāthāya tīhi sikkhāhi yuttaṇ desanaṇ ara-
hattanikūtena desetvā puna mānappahānavasena desetūṇ
[349] *yaṇ kiñcī* ti gātham āha, tattha *yaṇ kiñcī dhammam
abhiyaññā aḍḍhattan* ti yaṇ kiñcī uccākulinatādikaṇ attano
gunaṇ jāneyya *Atha vā pi bahiddhā* ti atha vā bahiddhā
ācariyupajjhāyādīnaṇ⁸ gunaṇ jāneyya *Na tena thāmaṇ kub-
bethā* ti tena gunena mānaṇ na kareyya

[350] *Satānaṇ*⁹ ti santa¹⁰-gunavantānaṇ *Santānaṇ* ti nib-
butasantānānaṇ¹¹ *Na vuttā* ti na kathitā *Nappavuttā* ti
na vissajjitā

Idāni 'ssa akaraṇavidhūṇ dassento *Seyyo na tenā* ti gātham
āha; tassattho *ten'* eva mānena '*seyyo*' han' ti vā '*nīco*'

¹ B, D, E, SA sankhātattā

² H adds mānaṇ

³ H adds ca

⁴ B, C, D, E, S °yānaṇ

⁵ H mahanta

⁶ B, D, E, SA omī

⁷ S, C, B, D, E, SA omī

⁸ H tatthattathato

⁹ H mahantānaṇ

¹⁰ S, SA °tamānānaṇ

han' ti vā 'sarikkho¹ 'han' ti vā pi na maññeyya, tehi ca uccākulinatādīhi gunehi phuttho anekarūpehi "ahaṇ uccā kulā pabbajito" ti ādinā nayena attānaṇ vikkappento na titttheyya

Evaṇ mānappahānavasena pi desetvā idāni sabbakile-sūpasamavasena desetun [351] *Ajjhattam evā* ti gātham āha, tattha *ajjhataṃ eva upasame* ti attani yeva rāgādisabbakilese upasameyya, *nāññato bhikkhu santim eseyyā* ti thapetvā satipatthānadīni aññena upāyena santin na pariyeseyya *Kuto nīrattaṇ vā* ti nīrattaṇ kuto yeva

[352] *Na eseyyā* ti sīlabbatādīhi na maggeyya *Na gave-seyyā* ti na olokeyya *Na pariyeseyyā* ti punappunaṇ na ikkheyya

Idāni ajjhattaṇ upasantassa khināsavassa tādibhāvaṇ dasento [353] *Majjhe yathā* ti gātham āha, tassāttho *yathā mahāsamuddassa* uparima-hetthimabhāgānaṇ vemaḍḍhasan khāte catuyojanasahassappamāne *majjhe*, pabbatantare thitassa vā *majjhe, samuddassa ūmi na jāyati, thito va so hoti* avikampamāno, *evaṇ aneḷo* khināsavo lābhādisu *thito assa* avikampamāno, so tādiso rāgādi-ussadaṇ *bhikkhu na kareyya kukhāci*

Ubbedhenā ti hetthābhāgena³, *gambhīro* ti udakapitthito patthāya caturāsītiyojanasahassāni gambhīro *Ubbedho* ti pi pātho, taṇ na sundaraṇ *Hetthā* ti anto udakaṇ, *uparī* ti uddhaṇ udakaṇ, *majjhe* ti vemaḍḍhe *Na kampatī* ti thitattānato na calatī, *na vikampatī* ti ito c' ito ca' na calatī, *na calatī* ti micalaṇ hoti, *na vedhatī* ti na phandati, *nappavedhatī* ti na parivattati, *na sampavedhatī* ti na paribbhamati *Anerito* ti na erito, *aghattito* ti akkhobhito⁴, *acalito* ti na kampito, *alukho*⁵ ti na kalalībhūto *Tatra ūmi no jāyati* ti tasmuṇ thāne vici na uppajjati *Sattannaṇ pabbatānaṇ antarikāsū*⁶ ti Yugandharādīnaṇ sattannaṇ pabbatānaṇ antarantarā *Sīdantarā* ti antamaso simbalitūlam pi tesu patitaṇ sīdatī ti sīdā, pabbatantare jātattā sīdantarā⁷ *Sīdantarā*⁸ ti pi pātho

¹ H sadiso² S, B ovedhena³ H °pādena⁴ E, S, B, C, D °khobbho⁵ H anālū°⁶ H °rikāsū.⁷ S, B antarā⁸ H sīdantarā

Idāni evaṇ arahattanikūtena desitaṇ dhammadesanaṇ abhhanumodanto tassa ca arahattassa ādipatipadaṇ pucchanto nimmita-Buddho [354] *Akittayī* ti gātham āha, tattha *akittayī* ti ācikkhi *Vvatacakkhū* ti vivatehi anāvaranehi pañcahi cakkhūhi samannāgato *Sakkhadhamman* ti sakāyattaṇ¹ sayāṇ abhiññātaṇ attapaccakkhadhammaṇ, *parissayavinayan* ti parissayavinayanāya, *patipadaṇ vadehi* ti idāni patipattiṇ vadehi, *bhaddan te* ti 'bhaddaṇ tava atthū' ti Bhagavantaṇ ālapanto āha Atha vā bhaddaṇ sundaraṇ tava patipadaṇ vadehi ti pi vuttaṇ hoti *Pātimokkhaṇ atha vā pi samādhin* ti tam eva patipadaṇ bhinditvā pucchati, patipadan ti etena vā² maggaṇ pucchati, itarehi sīlaṇ samādhin ca pucchati

Maṇsacakkhunā pi ti sasambhārikamaṇsacakkhunā pi, *dibbacakkhunā pi* ti devasadisattā dibbaṇ, devānañ hi sucaritakammanibbattaṇ pitta-semha-ruhrādīhi apalibuddhaṇ upakkilesavimuttatāya dūre pi ārammanasampaticchanasamattaṇ dibbaṇ³ pasādacakkhu hoti, idaṇ cāpi viriyabhāvanābalaṇibbattaṇ ñānacakkhu tādīsam evā ti dibbasadisattā dibbaṇ, dibbavīhāravasena patiladdhattā, attanā ca dibbavīhārasanmissitattā pi dibbaṇ, āloka-pariggahena mahājutikattā pi dibbaṇ, tirokuddādigata-rūpadassanena mahāgatikattā pi dibbaṇ, taṇ sabbaṇ saddasatthānusārena vedītabbaṇ Dassanatthena cakkhu, cakkhukiccakaraṇena cakkhum ivā ti pi cakkhu, dibbañ ca taṇ cakkhu cā ti dibbacakkhu Tena *dibbacakkhunā pi vvatacakkhu*

Idāni pañcaviḍhaṇ cakkhuṇ vitthārena kathetuṇ *kathaṇ Bhagavā maṇsacakkhunā vvatacakkhū* ti ādīm āha *Maṇsacakkhumhi Bhagavato pañca vannaṇ⁴ sayyjanā* ti ettha sasambhārikacakkhusmuṇ Buddhassa Bhagavato pañca kotthāsā paccekaṇ upalabbhanti *nīlo ca vanna* ti ummāpupphavaṇṇo, *pītako ca vanna* ti kanikārapupphavaṇṇo, *lohitaṇ ca vanna* ti indagopakavanna, *kanho ca vanna* ti añjanavaṇṇo, [355] *odāto ca vanna* ti osadhītārakāvaṇṇo *Yattha ca akkhi-lomāni patitthitāni* ti yasmuṇ thāne akkhi-lomāni patittha-

¹ SA omits, S pakāsattaṇ, D sakāya kataṇ

² H S omitt

³ H, D dibba

⁴ H °ṇāmi

hivā utthitāni, *taṇ nīlaṇ hoti sunīlan* ti ettha *nīlan* ti sabbasangāhakavasena vuttaṇ, *sunīlan* ti antaraviraḥitaṇ sutthu¹ nīlaṇ, *pāsāḍikaṇ* ti pasāḍajanakaṇ, *dassaneyyaṇ* ti dassaniyaṇ, *ummāpupphasamānan* ti dakasītalapupphasadiṣaṇ *Tassa parato* ti tassa samantā² bāhirapasse, *pītakan* ti sabbasangāhakaṇ, *supītakan* ti antaraviraḥitaṇ sutthu³ pītakaṇ *Ubhayato ca akkhikūtānī* ti dve ca akkhikotiyo, *lohitaḥkānī* ti sabbasangāhakavasena vuttaṇ, *sulohitaḥkānī* ti apaññāyamāna-vivarānī sutthu lohitaḥkānī *Majjhe kanhaṇ* ti akkhinaṇ majjhimatthānaṇ añjanasāḍisakanhaṇ, *sukamhaṇ* ti antaraviraḥitaṇ sutthu kanhaṇ, *bhaddakan*⁴ ti sassirikaṇ, *śuddhaṇ* ti paṇitaṇ, *addāritthaka*⁵-*samānan* ti apanītatā-addāritthakaphala⁵-sadiṣaṇ, *addāritthasāmānan*⁶ ti pi pāli, tassā tintakākasadiṣaṇ ti attho *Odātan* ti sabbasangāhakavasena vuttaṇ, *suvodātan* ti antaraviraḥitaṇ rajatamandalasadiṣaṇ sutthu odātaṇ, *setaṇ pandaran* ti dvīhi pi atīodātataṇ dasseti

Pākatikena maṇṣacakkhunā ti pakatimaṇṣacakkhunā, *attabhāva-pariyāpannenā* ti attabhāvasannissitena, *purīma-sucaritakammābhīmabbattenā* ti purīmesu tattha tatti⁷ uppannesu attabhāvesu kāyasucaritādikammunā uppāditena, *samantā yojanaṇ passatī* ti samantato catugāvutappamāne yojane tirokuddādigataṇ rūpaṇ āvaranaviraḥitaṇ pakatimaṇṣacakkhunā dakkhati, *divā c' eva rattiṇ cā* ti divasabhāge ca ratti-bhāge ca

Caturangasamannāgato ti catūhi angehi samannāgato paripunnandhakāro ālokaviraḥito, *suriyo ca atthamato* ti sūrabhāvaṇ janayanto utthito suriyo vigato, *kālapakkho ca uposatho* ti kālapakkhe cātuddasī-uposathadivaso ca, *tibbo ca vanasando* ti gahano ca rukkarāsī, *mahā ca kālamegho*⁷ *abbhutthito* ti mahanto kālabbhapatālo ca utthito hoti *Kuddo vā* ti itthakācayo vā, *kavātaṇ vā* ti dvāra-vātapānādikavātaṇ vā, *pākāro vā* ti mattikāḍipākāro vā, *pabbato vā* ti paṇsupabbatādi pabbato vā, *gacchaṇ vā* ti tarunagacchaṇ

¹ H, D, E suddha² H santara³ C, D, E suddha⁴ T, S, B, C, D, E alūkaṇ⁵ T, S, C, E alārit°, H bhaddārit°, D alā°⁶ All MSS °thaka°⁷ T, S akāla°

vā, latā vā ti kālavallādi¹ latā vā, āvaranaṇ rūpānaṇ dassa-nāyā ti rūpārammanānaṇ dassanattāhāya patisedhanan ti

Ekañ ce² tilaphalaṇ nimittaṇ katvā ti sace ekatilabijaṇ saññānaṇ katvā, tilavāhe pakkhipeyyā ti dvesakate³ tilarā-simhi khippeyya, keci pana 'vāho nāma kumbhātireka-dve-sakatan' ti vadanti, tañ-ñ-eva tilaphalaṇ uddhareyyā ti taṇ nimittakataṇ tilabijaṇ yeva uddharitvā gaṇheyya

Dibbena cakkhunā ti idaṇ vuttattham eva, visuddhenā ti cutūpapātadassanena ditthivisuddhihetuttā visuddhena, yo hi cutimattam eva passati, na upapātaṇ, so ucchedaditthiṇ gaṇhāti, yo upapātam eva passati, na cutiṇ, so navasattapātubhāvā⁴ sassataditthiṇ gaṇhāti, yo pana tadubhayaṇ passati, so yaśmā duvidham pi taṇ ditthigatam ativattati, tasmā 'ssa taṇ dassanaṇ ditthivisuddhihetu hoti Ubhayañ c' etaṇ Buddhaputtā passanti, tena vuttaṇ "cutūpapātadas-sanena ditthivisuddhihetuttā visuddhan" ti Manussūpa-cāraṇ atikkamitvā rūpadassanena atikkantamānusakaṇ, mānusakaṇ vā maṇsacakkhuṇ atikkantattā atikkantamānu-sakan ti vedutabbaṇ, tena dibbena cakkhunā⁵ atikkantamānu-sakena, satte passatī ti manussā maṇsacakkhunā viya satte oloketi, cavamāne uppajjamāne ti ettha cutikkhane uppat-tikkhane vā dibbacakkhunā datthuṇ na sakkā, ye pana āsannacutikā idāni cavissanti, te cavamānā, ye ca gaḥita-patisandhikā, sampatī mubbattā, te uppajjamānā ti adhip-petā Te evarūpe cavamāne uppajjamāne ca passatī ti dasseti Hīne ti mohanissandayuttattā hīne, tabbiparīte panīte, suvanne ti adosanissandayuttattā ittha-kanta-manā-pavannayutte, tabbiparīte dubbanne, abhirūpa-virūpe ti attho, sugate ti sugatigate, alobhanissandayuttattā vā addhe mahaddhane, duggate ti duggatigate, lobhanissandayuttattā vā dalidde appannapāne, yathākammūpage ti yaṇ yaṇ kammaṇ upacitaṇ ⁶[balavataṇ patisandhiṇ dātuṇ samat-thaṇ hoti,]⁶ tena tena⁷ upagate

Tattha purimehi cavamāne ti ādīhi dibbacakkhukiccaṇ

¹ H karavijjādi, B karavindādi, E kālavannādi

² H omits

³ H, D, E, S omits dve

⁴ B °bhāva

⁵ S adds visuddhena

⁶ S, B omits

⁷ H, D, E, C, S omits.

vuttaṇ, iminā pana padena yathākammpagaññānakiccaṇ
Tassa ca ñānassa ayam uppattikkamo idha bhikkhū
hetthā nīrayābhīmukhaṇ ālokaṇ vaddhetvā nerayike satte
passatī mahādukkham anubhavamāne, taṇ dassanaṇ dībba-
cakkhukiccam eva So evaṇ manasikarotī “kin nu kho
kammaṇ katvā ime sattā etaṇ dukkham anubhavanti?” ti,
ath’ assa ‘idaṇ nāma katvā’ ti taṇ-kammārammanaṇ
ñānam uppajjati, ¹[tathā upari deva lokābhīmukhaṇ ālokaṇ
vaddhetvā Nandanavana - Missakavana - Phārusakavanādisu
satte passatī mahāsampattim anubhavamāne,—tam pi das-
sanaṇ dībbacakkhukiccam eva,—so evaṇ manasikarotī
“kin nu kho kammaṇ katvā ime sattā evaṇ sampattiṇ
anubhavanti?” ti, ath’ assa ‘idaṇ nāma katvā’ ti taṇ-
kammārammanaṇ ñānam uppajjati ¹ Idaṇ yathākammpa-
gaññānaṇ nāma Imassa visuṇ parikkammaṇ nāma natthi,
yathā ca imassa, ² evaṇ anāgataṇsaññānassāpi, dībbacakkhu-
pādaḥkāṇ’ eva hi imāni, dībbacakkhunā sah’ eva ijjhanti

Ime vata bhonto ti ādisu ime ti dībbacakkhunā dīthhānaṇ
nidassanavacanaṇ Vatā ti anusocanatthe nīpāto Bhonto
ti bhavanto Dutthu caritaṇ, dutthaṇ vā caritaṇ kilesapū-
tikattā ti duccaritaṇ, kāyena duccaritaṇ, kāyato vā uppan-
naṇ duccaritaṇ ti kāyaduccaritaṇ, itaresu pi es’ eva nayo
Samannāgatā ti samangibhūtā Ariyānaṇ upavādaḥkā ti
Buddha-pacceka buddha-sāvakaṇaṇ ariyānaṇ, antamaso gi-
hīsoṭāpannānam pi anattakāmā hutvā antimavattthunā vā
gunaparidhaṇsanena vā upavādaḥkā, akkosakā garahakā
ti vuttaṇ hoti Tattha “natthi imesaṇ samanadhammo,
assamanā ete” ti vadanto antimavattthunā upavadatī,
“natthi imesaṇ jhānaṇ vā vimokkhaṇ vā maggo vā phalaṇ
vā” ti ādīni vadanto gunaparidhaṇsanena upavadatī ti
veditabbo So ca jānaṇ vā upavadeyya, ajānaṇ vā, ubha-
yathā pi ariyūpavādo va hoti, bhāriyaṇ kammaṇ ānantari-
yakammasadisaṇ, maggāvaranaṇ ca saggāvaranaṇ ca, sate-
kiccam pana hoti Tasmā yo ariyaṇ upavadatī, tena
gantvā sace attanā vuddhataro hoti ³[vanditvā ukkutaṇ
nisīditvā añjaliṇ paggaḥetvā “aham bhante tumhe idaṇ c’

¹ H, D, E, C omitt

² H idam assa

³ H omitts

idañ ca avacaṇ, tam me khamathā” ti khamāpetabbo Sace pana navakatāro hoti¹ ukkutikaṇ nīṣiditvā “ahaṇ āyasmantaṇ idaṇ c’ idaṇ ca avacaṇ, tam me khamāhi” ti khamāpetabbo² Sace pi disā pakkanto hoti, sayaṇ vā gantvā saddhivihārikādike vā pesetvā khamāpetabbo Sace n’ eva gantuṇ na pesetuṇ sakkā hoti, ye tasmiṇ vihāre bhikkhū vasaṇti, tesāṇ santikaṇ gantvā, sace navakatārā honti, ukkutikaṇ nīṣiditvā, sace vuddhatarā, vuddhe vuttanayen’ eva patipajjitvā “aham bhante asukan nāma āyasmantaṇ idaṇ c’ idaṇ ca avacaṇ, taṇ³ khamatu me so āyasmā” ti vatvā khamāpetabbo⁴ Sammukhā akhamante pi etad eva katabbaṇ Sace ekacārīka-bhikkhu hoti, n’ eva tassa vasanattthānaṇ na gatattthānaṇ paññāyati, ekassa panditassa bhikkhuno santikaṇ gantvā “aham bhante asukan nāma āyasmantaṇ idaṇ c’ idaṇ ca avacaṇ, tam me anussarato anussarato vippatīsāro hoti, kiṇ karomī” ti vattabbaṇ, so vakkhati “tumhe mā cintayittha, therō tumhākaṇ khamati, cittaṇ vūpasamethā” ti Tenā pi ariyassa gatadīsābhīmukhena añjaliṇ paggaheṭvā “khamatū” ti vattabbaṇ Yadi so parinibbuto hoti, parinibbutattthānaṇ gantvā, yāva sīvathikaṇ gantvā pi khamāpetabbo⁴ Evaṇ kate n’ eva saggāvaranaṇ na maggāvaranaṇ hoti, pākātikam eva hoti ti

Micchādittthikā ti viparītadassanā [356] *Micchādittthikkammasamādānā* ti micchādittthivasena samādinna-nānāvidhakammā, ye ca micchādittthimūlakesu kāyakammādisu aññe pi samādapenti Ettha ca vacīduccaritagahanen’ eva ariyūpavāde, manoduccaritagahanena ca micchādittthiyā sangahitāya pi imesaṇ dvinnāṇaṇ puna vacanaṇ mahāsāvajja-bhāvadassanattthan ti veditabbaṇ Mahāsāvajjo hi ariyūpavādo, ānantariyasadiso, vuttam pi c’ etaṇ *Seyyathā pi Sāriputta, bhikkhu sīlasampanno samādhisampanno paññāsampanno diti*’ eva dhamme aññaṇ ārādheyya, evaṇ sampadam idaṇ Sāriputta, vadāmi taṇ vācaṇ appahāya, taṇ cittaṇ appahāya, taṇ dittiṇ appatimissaṇṇitvā yathābhataṇ nikkhitto

¹ H omits

² H here wrongly inserts some clauses ‘sace nā pi gantuṇ,’ etc

³ S omits

⁴ All MSS. °bbaṇ

evaṇ nraye* ti Micchāditthto ca mahāsāvajjatarāṇaṃ nāma aññaṇaṃ natthi, yath' āha Nāhaṇaṃ bhikkhave, aññaṇaṃ ekadhammam pi samanupassāmi yaṇ evaṇ mahāsāvajjatarāṇaṃ¹ yath' idaṇaṃ bhikkhave micchādittthi, micchādittthiparamāṇaṃ bhikkhave vaṇṇānī† ti

Kāyassa bhedaṃ ti upādinna-khandhapariccāgā, parama-ranā ti tadanantarābhimbatta-kandhagahanena² Atha vā kāyassa bhedaṃ ti jīvitindriyass' upacchedā, parama-ranā ti cuticittato uddhaṇaṃ Apāyaṇaṃ ti evaṃ ādi sabbhaṇaṃ nīrayavevacanam eva, nīrayo hi sagga-mokkha-hetubhūtaṃ puññasammataṃ ayā apētattā sukhānaṃ vā āyassa³ abhāvā apāyo, dukkhassa gatiṃ patisaranānaṃ ti duggatiṃ, dosabahulātāya vā dutthena kammanā nibbattā gatiṃ ti duggatiṃ, vivasā nipatanti tattha dukkatakārīno ti vinipāto, vinassantā vā ettha patanti sambhujjamaṇānapaccangā ti pi vinipāto, natthi ettha assādasāññito ayo ti nīrayo Atha vā apāyagahanena tiracchānaṇaṃ dipeti tiracchānaṇaṃ hi apāyo sukhato⁴ apētattā, na duggatiṃ mahesakkhānaṃ nāgarājādīnaṃ sambhavato Duggati-gahanena pettivisaṇaṃ so hi apāyo c' eva duggatiṃ ca sukhato⁴ apētattā dukkhassa ca gatibhūtattā, na tu vinipāto asurakāyasādisaṇaṃ⁵ avinipatitattā Vinipātagahanena asurakāyaṇaṃ, so hi yathāvuttena atthēna apāyo c' eva duggatiṃ ca, sabbasamussayehi ca vinipatitattā 'vinipāto' ti vuccati Nīraya-gahanena Avicīādīmaṃ anekappakāraṇaṃ nīrayam evā ti Upapannā ti upagatā, tattha abhimbattā ti adhippāyo

Vuttavipariyāyena sukkapakkho vedītabbo. Ayam pana viśeso tattha sugatigahanena manussagatiṃ pi sangayhati, sagga-gahanena devagatiṃ yeva Tattha suṇḍarā gatiṃ ti sugatiṃ, rūpādīhi viśayehi sutthu aggo ti saggo, so sabbo pi lujjanatthēna loko ti ayaṇaṃ vacanatto

Iti dībbēna cakkhunā ti ādi sabbhaṇaṃ nīgamaṇavacanaṇaṃ, evaṇ dībbēna cakkhunā passatī ti ayam ettha saṇkhepattho ti

* M 1, 71

† A 1, 33

¹ H, S °vajjaṇaṃ

² S, B °gahane

³ S, C, D, E ayassa

⁴ S, B, C sugatito

⁵ H, D, E, S, C omī kāya

Dibbacakkhuñānaṃ paritta-paccuppanna-ajjhata-bahiddhārammanavasena catusu ārammanesu pavattati Yathā-kammūpagaññānaṃ paritta-mahaggata-atīta-ajjhata-bahiddhārammanavasena pañcasu ārammanesu pavattati Anāgataṇṣaṇānaṃ paritta-mahaggata-appamāna-magga-anāgata-ajjhata-bahiddhā¹-navattabbārammanavasena atthasu ārammanesu pavattati ti

*Ākaṅkhamāno*² ca *Bhagavā* ti Bhagavā icchamāno, *ekam pi lokadhātun passeyyā* ti ekaṃ cakkavālaṃ olokeyya, *sahasam pi cūlanikaṃ* ti ettha

*Yāvata candima-suryā pariharanti*³ *disā bhanti vrocanaṃ*, .

Tāva sahasadhā loko ⁴[*ettha te vattati vaso** ti

āgatattthāne]⁴ esā sahasī cūlanikā nāma Cūlanikaṃ ti khuddakaṃ *Dvīsaḥassim pi majjhimikaṃ lokadhātun* ti ettha sahasacakkavālānaṃ sahasabhāgena gunitvā⁵ dasasatasahasacakkavālaparimānā dvīsaḥassī majjhimikā lokadhātu nāma Ettakena Buddhānaṃ jātikkhettaṃ nāma dassitaṃ, Bodhisattānañ hi pacchimabhavā⁶ devalokato cavitvā mātukucchiyaṃ patisandhigahanadivase ca, mātukucchi⁷ nikkhamanadivase⁷ ca,⁷ mahābhinnikkhamanadivase ca, sambodhi-dhammacakkappavattana-āyusankhārosajana-parinibbānadivasesu ca ettakaṃ thānaṃ kampati *Tīsaḥassīmahāsahassim pi lokadhātun* ti sahasito patthāya tatīyasahassī⁸, pathamasahassīṃ sahasadhā⁹ katvā gunitaṃ¹⁰ majjhimikaṃ¹¹ sahasadhā katvā gunitattā¹⁰ mahantehi sahassehi gunitā¹² ti mahāsahassī, ettāvata kotīsata-cakkavālaparimāno loko dassito Ganakaputta-Tissatthero pana evam āha “tīsaḥassī-mahāsahassī-lokadhātuyā etaṃ pari-

* M 1, 328

¹ C, D, E *add* rammana

² B °yāyanti

³ H, D, E, B, C ganetvā

⁴ H, D, C *omit*

⁵ H, D °salokadhātun, E, C sahasī°

⁶ H D, E B, C ganī°

⁷ H *add*s ti

⁸ H, D, E, B, C *omit*

⁹ H, S, D *omit* bhavē

¹⁰ H duti°

¹¹ B pacchi°

¹² H, B ganitattā

mānaṃ —idañ hi ācariyānaṃ sajjhāyamūlhakānaṃ¹ vācāya parihīnatthānaṃ, — dasakotīsatasahasā² — cakkavālaparimānatthānaṃ tīśahassī-mahāsahassī-lokadhātu nāma ” ti Et-tāvata hi Bhagavato ānakkhettaṃ nāma dassitaṃ, etasmiṃ hi antare Ātānātiyaparitta-Isigihparitta-Dhajaggaparitta-Bojjhangaparitta-Khandhaparitta-Moraparitta - Mettaparitta-Ratanaparittānaṃ ānā pharati

Yāvata vā pana ākankheyyā ti yattakaṃ vā iccheyya Imiṇā visayakkhettaṃ dassitaṃ Buddhānaṃ hi visayakkhettaṃ pamānaparicchedo natthi, natthibhāve c’ assa imaṃ upamaṃ āharanti kotīsatasahasācakkavāle hi yāva brahmalokā sāsapehi pūretvā sace koci puratthimāya disāya ekacakkavāle ekaṃ sāsapaṃ pakkhipantō gaccheyya, sabbe pi te sāsapā parikkhayaṃ gaccheyyūṃ, na tv’ eva puratthimāya disāya cakkavālā, dakkhinādisu pi es’ eva nayo, tattha Buddhānaṃ avisayo nāma natthi *Tāvatakaṃ passeyyā* ti tattakaṃ olokeyya Evaṃ parisuddhaṃ Bhagavato dibbacakkhū ti dibbacakkhukathaṃ nitthāpesi

Kathaṃ Bhagavā paññācakkhunā vivatacakkhū ti kena pakārena paññācakkhunā apihītacakkhu? *Mahāpañño puṭhupañño* ti ādikaṃ *tattha atirocati yad idaṃ paññāyā* ti pari-yosānaṃ hetthā vuttattham eva

[359] *Buddhacakkhū* ti indriyaparopariyattinānena ca āsayānusayañānena ca, imesaṃ dvīnaṃ ñāṇānaṃ ‘Buddhacakkhū’ ti nāmaṃ, sabbaññūtañānassa ‘samantacakkhū’ ti, tīnaṃ maggañānānaṃ ‘dhammacakkhū’ ti *Lokaṃ olovento addasa satte* ti satte addakkhi, *apparajakkhe* ti ādisu yesaṃ vuttanayen’ eva paññācakkhumhi rāgādirajaṃ appaṃ, te *apparajakkhā*, yesaṃ taṃ mahantaṃ, te *mahārajakkhā* Yesaṃ saddhādīni indriyāni tikkhāni, te *tikkhindriyā*, yesaṃ tāni mudūni, te *mudindriyā* Yesaṃ te yeva saddhādayo ākāraṃ suṇḍarā, te *svākārā* Ye kathitakāraṇaṃ sallakkhenti, sukhena sakkā honti viññāpetuṃ, te *suviññāpayā* Ye paralokaṃ c’ eva vajjañ³ ca bhayato pasanti, te *paraloka-vajja³-bhayadassāvino* nāma

¹ H, C °mūlhakaṃ taṃ, D, E °mūlhakataṃ, S mūlha

² H, B, E omī dasa

³ S vatta°

Uppalinnayan ti uppalavane, itaresu pi es' eva nayo *Anto-nimuggaposinī* ti yāni anto nimuggān' eva posiyanti *Udakā* *accuggamma tittthantī* ti udakaṇ atikkamitvā tittthanti Tattha yāni accuggamma thitāni, tāni suriyarasmisam-phassaṇ āgamayamānāni thitāni, ajja pupphanakāni, yāni samodakaṇ thitāni, tāni sve pupphanakāni, yāni udakā anuggatāni, anto nimuggaposinī, tāni tatiyadivase pupphanakāni *Udakā* pana anuggatāni aññāni pi sarogauppalān nāma atthi, yāni n' eva pupphissanti, maccha-kacchapa-bhakkhān' eva bhavissanti, tāni pāliṇ n' ārūlhāni, āharitvā pana dīpetabbāni ti dīpitāni Yath' eva hi tāni catubbidhapupphāni, evam eva ugghatitāññū vipacitāññū neyyo padaparamo ti cattāro puggalā yassa puggalassa udāhata-velāya dhammābhisamayo hoti, ayaṇ vuccati puggalo ugghatitāññū, yassa puggalassa sankhittena bhāsītassa vitthārena atthe vibhajiyyamāne dhammābhisamayo hoti, ayaṇ vuccati puggalo vipacitāññū, yassa puggalassa uddisato, paripucchato, yoniso manasīkaroto, kalyānamitte sevato bhajato payirupāsato dhammābhisamayo hoti, ayaṇ vuccati puggalo neyyo, yassa puggalassa bahum pi sunato, bahum pi bhana-to, bahum pi dhārayato, bahum pi vācayato na tassaṇ¹ jātiyaṇ dhammābhisamayo hoti, ayaṇ vuccati puggalo padaparamo Tattha Bhagavā uppalavanādisadisaṇ dasasa-hassilokadhātūṇ olokento ajja pupphanakāni ugghatitāññū, sve pupphanakāni vipacitāññū ti evaṇ sabbākārato va addasa Tattha tinnāṇ puggalānaṇ imasmīṇ yeva attabhāve Bhagavato dhammadesanā atthaṇ sādheti, padaparamānaṇ anāgatattāya vāsana hoti

Rāgacarito ti ādisu² rañjanavasena ārammane caranaṇ etassa atthi ti *rāgacarito* Dussanavasena ārammane caranaṇ etassa atthi ti *dosacarito* Muyhanavasena ārammane caranaṇ etassa atthi ti *mohacarito* Vitakkanavasena ūhanavasena ārammane caranaṇ etassa atthi ti *vitakkacarito* Okappanasaddhāvasena ārammane caranaṇ etassa atthi ti *saddhacarito* Ñānam eva caranaṇ, ñānena vā caranaṇ, ñānato vā caranaṇ, ñānassa vā caranaṇ etassa atthi ti *ñā-nacarito*

¹ H tīya² H, D, E, S, C add ettha.

Rāgacaritassā tī rāgussadassa rāgabahulassa,—parato pi es' eva nayo,—*asubhakathaṃ kathetī* tī uddhumātakādi-dasa-vidhaṃ asubhapatisaṇyuttaṃ kathaṃ ācikkhati Vuttañ h' etaṃ *asubhā bhāvetabbā rāgassa pahānāyā** tī *Mettābhāvanaṃ ācikkhati* tī mettābhāvanaṃ cittaśinehanaṃ¹ katheti Vuttañ h' etaṃ *mettā bhāvetabbā vyāpādassa pahānāyā** tī

Uddese tī sajjhāyane *Paripucchāyā* tī atthakathāya. *Kālena dhammasavane* tī yutta-pattakāle uttariṃ pariyat-tidhammasavane *Dhammasākacchāyā* tī aññehi saddhiṃ sākacchāya *Garusaṇvāse* tī garūnaṃ payirupāsane *Nivesetī* tī ācariyānaṃ santike patitthāpeti *Ānāpānasatiṃ kathetī* tī ānāpānasatisampayuttaṃ kammatthānaṃ katheti, vuttañ h' etaṃ *ānāpānasati bhāvetabbā vitakkupacchedāyā** tī *Pasādanīyaṃ nimittaṃ ācikkhati* tī Cullavedalla-Mahāvedallādiṃ[†] pasādaṇaṇaṃ suttaṃ katheti

[360] *Buddhasubodhin* Buddhassa Bhagavato Buddhatta-pativedhaṃ *Dhammasudhammatan* tī navavidha-lokuttara-dhammassa svākkhātataṃ *Sanghasuppatipattin* tī atthavi-dha-ariyasanghassa suppatipannatādi-sutthupatipattiṃ *Sīlāni ca attano* tī attano santakasīlāni ca ācikkhati

Vipassanānimittan tī udayabbayādi-patisaṇyuttaṃ katheti, *amuccākāraṇ* tī hutvā abhāvākāraṃ, *dukkhākāraṇ* tī udayab-bayapatipīlanākāraṃ, *anattākāraṇ* tī avasavattanākāraṃ

Sele yathā pabbatamuddham-t-thito tī selamaye ekaghane pabbatamuddham titho va, na hi tattha thitassa dassanat-thaṃ givukkhepa²-pasāranādi³ kiccaṃ atthi, *tathūpaman* tī tappatibhāgaṃ, selapabbatūpamaṃ Ayam pan' ettha san-khepattho *yathā selapabbatamuddham titho*⁴ cakkhumā puriso *samantato janataṃ passeyya*, *tathā tvam*⁵ pi⁵ *sumedha*⁶ *sundarapañña*,⁷ *sabbaññutañānena samantacakkhu* Bhagavā, *dhammamaṇaṃ paññāmaṇaṃ pāsādam āruya* sayāṃ *apeta-*

* A III, 446

† M I, 299, M I, 292

¹ H °sinehaṃ² S rukke ca³ S abhirūhanādi, D karanādi⁴ H, D, E, B, C yathāthito va⁵ C, E omit.⁶ B, C, D, E °dho⁷ B, C, D, E °ñño

soko sokāvatinnan¹ jāṭṭarābhūhūtañ ca janataṃ avekkhassu²
upadhāraya,³ upaparikkha²

Ayam pan' ettha adhippāyo yathā hi pabbatapādasāmantā mahantaṃ khettaṃ katvā tattha kedārapālisu kutikāyo katvā rattiṃ aggaṃ jāleyyuṃ, caturangasamannāgatañ ca andhakāraṃ assa, atha tassa pabbatassa matthake thatvā cakkhumato purisassa bhūmiṃ olokayato n' eva khettaṃ, na kedārapāliyo, na kutiyo, na tattha sayitamanussā paññāyeyyuṃ, kutikāsu pana aggaṃalamattaṃ eva paññāyeyya, evaṃ dhammapāsādaṃ āruya sattakāyaṃ olokayato Tathāgatassa ye te akatakalyānā sattā te ekavihāre dakkhinajanupasse nisinnā pi Buddhacakkhussa āpāthaṃ n' āgacchanti, rattikhittasaraṃ viya honti, ye pana katakalyānā veneyyapuggalā, te ev' assa⁴ dūre pi thitā āpāthaṃ āgacchanti, te aggaṃ viya Himavantapabbato viya ca Vuttam pi c' etaṃ

Dūre santo pakāsentī⁵ Himavanto va pabbato,

Asanti' ettha na dissanti rattikhittā⁶ yathā sarā ti*

Sabbaññūtañānan ti ettha 'pañcaneyyapathappabhedā sabbaṃ abhiññāsī⁸ ti sabbaññū Sankhatāsankhatādibhedā sabbadhammā hi sankhāro, vikāro, lakkhanaṃ, nibbānaṃ, paññatti ti pañc' eva ñeeyapathā honti Sabbaññūssa bhāvo sabbaññūtā, sabbaññūtā eva ñānaṃ 'sabbaññūtāñānaṃ' ti vattabbe *sabbaññūtañānan* ti vuttaṃ Sabbaññū ti ca kamasabbaññū, saṃsārasabbaññū, satatasabbaññū, sattisabbaññū; ñātasabbaññū ti pañcaviḍhā sabbaññūno siyuṃ Tesu kamena sabbajānanakālāsambhavato ca kamasabbaññūtā na hoti Saṃsārasabbārammanagahanābhāvato saṃsārasabbaññūtā na hoti Cakkhuvīññānādinaṃ⁹ yathārammanacittasambhavato,¹⁰ bhavangacittavirodhato, yuttibhāvato ca satatasabbaññūtā na hoti Aparisesato¹¹ sabbajāna-

* Dhp 304

¹ H, S, B, E °kinnarā

³ B, C, D, E °yati

⁵ pakāsentī (?)

⁷ H, E add pana

⁹ B, C, D, E, S °nādi

¹¹ B, C, D, E, S pari°

² B, C, D, E °khati

⁴ H omits eva

⁶ S rattiṃ°

⁸ H, D, E, S, C aññāsī

¹⁰ B, C, D, E, S nīyatāram°

nasamatthatāya sattisabbaññutā vā siyā, viditasabbadham-mattā ñātasabbaññutā vā Sattisabbaññutte¹ sabbajāna-naṇ natthi ti tam pi na yujjati *Na tassa adduttham idh' atthi kiñci . pe samantacakkhū** ti vuttattā ñātasabbaññutā eva yujjati, evañ hi satī kiccato asammohato kāranasiddhito āvajjanapatibaddhato sabbaññuttam eva hoti ti

Tena ñānenā ti tena sabbajānanāñānena

Puna aparena pariyāyena sabbaññubhāvasādhanaṭṭhaṇ *na tassā* ti gātham āha, tattha *na tassa adduttham idh' atthi kiñci* ti tassa Tathāgataassa idha imasmiṇ tedhātuke loke, imasmiṇ paccuppannakāle vā paññācakkhunā aditthaṇ nāma kiñci appamattakam pi na atthi, na saṇvījjati — *Atthi* ti idaṇ vattamānakālikaṇ ākhyātapadaṇ iminā paccuppannakālikassa sabbadhammassa ñātabhāvaṇ dasseti, gāthābandhasukhattham pan' ettha dhakāro saṇyutto — *Attho aviññātan* ti ettha *attho* iti vacanopādāne nīpāto, *aviññātan* ti atitakālikaṇ aviññātaṇ² nāma kiñci dhammajātaṇ nāhosī ti pāthaseso, avyayabhūtaassa atthi saddassa gahanena³ pāthasesaṇ vinā pi yujjati yeva, iminā atitakālikassa sabbadhammassa ñātabhāvaṇ dasseti *Ajānītabban* ti anāgatakālikaṇ ajānītabbaṇ nāma kiñci⁴ dhammajātaṇ na bhavissati, natthi vā, iminā anāgatakālikassa sabbadhammassa ñātabhāvaṇ dasseti, jānanakīriyāvisesanamattam eva vā ettha a-kāro⁵ *Sabbaṇ abhīññāsi yad atthi neyyan* ti ettha *yaṇ* tekālikaṇ vā kālavinimuttan vā *neyyan* jānītabbaṇ kiñci dhammajātaṇ *atthi*, taṇ *sabbaṇ* Tathāgato *abhīññāsi*, adhikena sabbaññutañānena jāni, pativijjhi Ettha atthi saddena tekālikassa kālavinimuttassa ca gahane atthi saddo avyayabhūto yeva datthabbo *Tathāgato tena samantacakkhū* ti kālavasena okāsavasena ca⁶ nippadesattā samantā sabbato pavattaṇ ñānacakkhu assā ti *samantacakkhu*, *tena* yathāvuttena kāranena *Tathāgato* samantacakkhu, sabbaññū ti vuttaṇ

* T 360 (the verse is edited as a prose)

¹ H °ñuno

³ H, S, B gahane

⁵ B, C, D, E ākāro

² C, D, E ajānītabbaṇ

⁴ H, S, B omī

⁶ H, S, C, D, E omī

hoti Imissā gāthāya puggalādhutthānāya desanāya sabbaññutañānaṃ sādhitāṃ

Na iti h' itihan ti “ evaṃ kira āsi, evaṃ kira āsi¹ ” ti na hoti *Na iti-kirāyā* ti “ evaṃ kira etan ” ti na hoti *Na paramparāyā* ti paramparākathāyā pi na hoti *Na pitakasampadāyā* ti “ amhākaṃ pitakatantiyā saddhiṃ sameti² ” ti na hoti *Na takkahetū* ti takkagāhena pi na hoti *Na ākāraparivattakenā* ti “ sundaram idaṃ kāranaṃ ” ti evaṃ kārana-parivattakenā pi na hoti *Na dīttimijjhānakkhantiyā* ti “ amhākaṃ nijjhāyitvā khamitvā gahitaditthiyā saddhiṃ sameti ” ti pi na hoti

[365] *Attha vā pi samādhin* ti ettha *samādhin* ti kusalacittakaggatā *samādhī* Ken' atthena *samādhī* ti? *Samādhānatthena* Kim idaṃ *samādhānaṃ* nāma? *ekārammane* cittacetasi-kānaṃ samaṃ sammā ca ādhānaṃ thapanan ti vuttaṃ hoti, tasmā yassa dhammassa ānubhāvena ekārammane cittacetasi-kā samaṃ sammā ca³ avikkhipamānā avipakinnā ca hutvā titthanti, idaṃ *samādhānaṃ* ti vedītabbaṃ Tassa kho pana *samādhissa*

⁴Lakkhanan tu⁵ avikkhepo, vikkhepadharṣanaṃ⁶ raso,
Akampanam upatthānaṃ⁷, padatthānaṃ sukham⁸ pana⁹
Taṃ¹⁰ *samādhin*¹¹

Anāvila-ācalabhāvena ārammane titthati ti *itthi* Parato padadvāyaṃ upasaggavasena vaddhitaṃ, api ca sampayuttadhamme ārammanamhi sampindetvā titthati ti *santi*, ārammanaṃ ogāhetvā anupavisitvā titthati ti *avattitthi* Kusalapakkhasmiṃ hi cattāro va dhammā ārammane ogāhanti saddhā, satī, samādhī, paññā, ten' eva saddhā okappaṇā ti vuttā, satī apilāpanatā ti, samādhī avatthitī ti, paññā pariyogāhanā ti Akusalapakkhe pana tayo dhammā ārammane ogāhanti tanhā, dīthi, avijjā ti, ten' eva te 'oghā' ti vuttā Cīttekaggatā pan' ettha na balavatī hoti,

¹ H etan

² H, S, C, D, E sametan

³ H va

⁴ H *adda* kiṃ

⁵ H ti

⁶ H °viddhaṃ°

⁷ H, S paccupat°, B samut°

⁸ H *puta* *itthi* before padatthānaṃ, B mukhaṃ

⁹ S ayaṃ, B padaṃ

¹⁰ H *omts*

¹¹ H, S, C, D samādhī

kriyamanodhātu āvajjanakiccaṇ sādhayamānā uppajjitvā nurujjhati, tato cakkhuviññānaṇ dassanakiccaṇ, tato vipākamanodhātu sampaticchanakiccaṇ, tato vipākāhetuka-manoviññānadhātu santīranakiccaṇ, tato kriyāhetuka-manoviññānadhātu votthapanakiccaṇ sādhayamānā uppajjitvā nurujjhati, tadanantaraṇ javanaṇ javati, tatra pi n'e va bhavangasamaye, na āvajjanādīnaṇ aññatarasamaye asaṇvaro vā saṇvaro vā atthi, javanakkhane pana, sace dussilyaṇ vā mutthasaccaṇ vā aññānaṇ vā akkhanti vā kosajjaṇ vā uppajjati, asaṇvaro hoti Evaṇ honto¹ pana so "cakkhundriye asaṇvaro" ti vuccati, kasmā² yasmā tasmiṇ satī dvāram pi aguttaṇ hoti, bhavangam pi āvajjanādīni pi vīthiuttāni, yathā kiṇ³ yathā nagare catusu dvāresu asaṇvutesu kiñcā pi antoghara-dvārotthaka-gabbhādayo saṇvutā, tathā pi anto-nagare sabbaṇ bhaṇḍaṇ arakkhitaṇ agopitam eva hoti, nagaradvārena hi pavasitvā corā yadicchakaṇ kareyyuṇ², evam eva javane dussilyādisu uppannesu tasmiṇ asaṇvare satī dvāram pi aguttaṇ hoti bhavangam pi āvajjanādīni pi vīthiuttāni

Saddhādeyyānī ti kammaṇ ca phalaṇ ca idhalokaṇ ca paralokaṇ ca saddahitvā dinnāni, "ayam me ñāti vā, mitto vā, idaṇ vā patikarissati, idaṇ vā 'nena katapubban" ti evaṇ dinnāni ti attho, evaṇ dinnāni hi na saddhādeyyāni nāma honti, *bhojanānī* ti ca desanāsīsamattam etaṇ, atthato pana saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā, cīvarāni pārūpitvā, senāsanāni sevamānā glānapaccayabhesajjaparikkhāraṇ³ paribhuñjamānā ti sabbam etaṇ vuttam eva hoti

Seyyathīdan ti upāto, tass' attho katamo so ti *Naccaṇ* nāma yaṇ kiñci naccaṇ, gāmaṇ gacchantenā pi givaṇ pasāretvā datthuṇ na vattati *Gītaṇ* ti yaṇ kiñci gītaṇ *Vāditaṇ* ti yaṇ kiñci vāditaṇ *Pekkhaṇ* ti natasamajjaṇ *Alkkhānaṇ* ti Bhārata-Rāmāyanādikaṇ yasmiṇ thāne kathiyati, tattha gantuṇ na vattati *Pānissaraṇ* ti kaṇsatālaṇ, pānitālaṇ ti pi vadanti *Vetālaṇ* ti ghanatālaṇ, mantena matasariruthāpanaṇ ti eke *Kumbhathūnaṇ* ti caturassa-ammanaka-

¹ H, D, E, C honte

² H, D hareyyuṇ

³ H, B omi parikkhāra

tālaṇ, kumbhasaddan ti pi eke *Sobhanagarakan*¹ ti natā-
naṇ² abbhokiranaṇ, Sobhanagarakataṇ³ patibhānacittan ti
vuttaṇ hoti *Candālan* ti ayogulakilā, candālānaṇ sāna-
dhovanakilā ti pi vadanti *Vanṣan* ti venuṇ ussāpetvā
kilanaṇ *Dhovanan* ti atthidhovananaṇ, ekaccesu kira jana-
padesu kālakate⁴ ñātaka na jhāpenti, nikhanitvā thapenti,
atha nesaṇ pūtibhūtakālaṇ ñatvā niharitvā atthiṇi dhovitvā
gandhehi makketvā thapenti, te nakkhattakāle ekasmiṇ
thāne atthiṇi thapetvā ekasmiṇ thāne surādīni thapetvā⁵
rodantā rodantā suraṇ pivanti Vuttam pi c' etaṇ *atthi*
bhikkhave dakkhimesu janapadesu dhovananaṇ nāma, tatha
bahuṇ annam pi pānam pi khajjam pi bhajjam pi leham pi ,
*atth' etaṇ bhikkhave dhovananaṇ, n' etaṇ natthi ti vadāmi** ti
Ekacce pana indajālena atthidhovananaṇ 'dhovananaṇ' ti
vadanti.

Hatthiyuddhādisu bhikkhuno n' eva hatthiādīhi saddhuṇ
yujjhituṇ, na te yujjhāpetuṇ, na yujjhante datthuṇ vattati
Nibbuddhan ti mallayuddhaṇ [367] *Uyyodhikan* ti yattha
sampahāro dīyati⁶ *Balaggaṇ* ti balagananattānaṇ *Senā-*
byūhan ti senāsannivesanaṇ,⁷ sakatabyūhādivasena senāya
nivesanaṇ *Anīkadassanaṇ* ti "tayo hatthi pacchimaṇ hat-
thānikan" ti ādinā nayena vuttaṇ anikassa dassanaṇ

Na nimittaggāhī hoti ti chandarāgavasena vuttappakāraṇ
nimittaṇ na gaphāti Evaṇ sesapadāṇ pi vuttapatipakkha-
nayena veditabbāni Yathā ca hetthā javane dussilyādisu
uppannesu⁸ tasmīṇ asaṇvare satī dvāram pi aguttaṇ hoti,
bhavangam pi, āvajjanādīni pi vīthiccittāni ti vuttaṇ, evam
idha tasmīṇ silādisu uppannesu dvāram pi guttaṇ hoti,
bhavangam pi, āvajjanādīni pi vīthiccittāni, yathā kiṇ²
yathā nagaradvāresu saṇvutesu kiñcā pi antogharādayo
asaṇvutā honti, tathā pi antonagare sabbaṇ bhaṇḍaṇ surak-
khaṇaṇ sugopitaṇ eva hoti, nagaradvāresu piḥitesu corānaṇ

* A v 216

¹ H, B °garan

³ S °raṇ kata, H, D, E °garakaṇ vā

⁵ H thapāpetvā

⁷ H, D, S, C omī san

² D, E natthānaṇ

⁴ H, B, E °kata

⁶ B dīssati

paveso natthi, evam eva javane silādisu uppannesu dvāram pi guttaṇ hoti, bhavangam pi, āvajjanādīni pi vithicittāni, tasmā javanakkhane uppajjamāno¹ cakkhundriye saṇvaro ti vutto Ito paraṇ hetthā ca upari ca vuttavipariyāyena attho vedītabbo

Vīsūkadassanā ti patānidassanato

Gāmakathā ti gāmaṇvāsīnaṇ kathā *Battīṇsā* ti dvattiṇsa Aniyyanīkattā saggaṃmokkhamaggānaṇ tīracchānabhūtā kathā ti *tīracchānakathā* Tattha rājānaṇ ārabha “Mahāsammatto Mandhātā² Dhammāsoko evaṇ mahānubhāvo” ti ādinā nāyena pavattā kathā *rājakathā* Esa nayo *corakathā* disu, tāsu³ “asuko rājā abhirūpo dassanīyo” ti ādinā nāyena gehasītakathā va tīracchānakathā hoti, “so pi nāma evaṇ mahānubhāvo khayaṇ gato” ti evaṇ pavattā pana kammattānabhāve tūthati Coresu pi “Mūladevo evaṇ mahānubhāvo, Meghamālo evaṇ mahānubhāvo” ti tesāṇ kammaṇ paticca “aho sūrā” ti gehasītakathā va tīracchānakathā Yuddhe pi Bhāratayuddhādisu “asukena asuko evaṇ mānto, evaṇ viddho” ti kāmāssādasena eva kathā tīracchānakathā, “te pi nāma khayaṇ gatā” ti evaṇ pavattā sabbattha kammattānam eva hoti Api ca annādisu “evaṇ⁴ vannaṇantaṇ gandhavaṇtaṇ rasavaṇtaṇ phassaṇantaṇ khādimha, bhuñjīma, pivīma, paribhuñjīma” ti kāmāssādasena kathetuṇ na yattati, sātthakam pana katvā “pubbe evaṇ vannaṇdisampannaṇ annaṇ, pānaṇ, vatthaṇ, sayanaṇ, mālaṇ, gandhaṇ sīlavantānaṇ adamhā, cetiyapūjaṇ akarimhā” ti kathetuṇ vattati

*Ñāṭṭakathā*disu pi “amhākaṇ ñāṭakā sūrā samatthā” ti vā “pubbe mayaṇ evaṇ vicitrehi yānehi vicarimhā” ti vā assādasena vattuṇ na vattati, sātthakam pana katvā “te pi no ñāṭakā khayaṇ gatā” ti vā “pubbe mayaṇ evarūpā upāhanā sanghassa adamhā” ti vā kathetabbaṇ

Gāmakathā pi sunivitta-dunnivitta-subhikkha-dubbhikkhādivasena “asukagāmaṇvāsīno sūrā samatthā” ti vā evaṇ assādasena vattuṇ na vattati, sātthakam pana

¹ S, B, C *add* pi

³ H *tesu*

² H *Mandhātu*

⁴ H, D *omit*

katvā “saddhā pasannā” ti vā “khayaṇ gatā vayaṇ¹ gatā¹” ti vā vattuṇ vattati *Nigamanagra-janapadakathāsu* pi es’ eva nayo

[368] *Itthikathā* pi vanna-santhānādīni paticca assāda-vasena na vattati, “saddhā, pasannā, khayaṇ gātā” ti evaṇ eva vattati

Sūrakathā pi “Nandimutto nāma yodho sūro ahosi” ti assādavavasena na vattati, “saddho ahosi, khayaṇ gato” ti evam eva vattati

Visikkhākathā pi “asukā visikkhā sumvitthā, dunnvitthā, sūrā, samatthā” ti assādavavasena na vattati, “saddhā, pasannā, khayaṇ gatā” 1cc’ eva vattati

Kumbhatthānākathā ti kutatthānakathā, udakatitthakathā ti² pi² vuccati, kumbhadāsikathā vā Sā pi “pāsādikā, naccituṇ gāyituṇ chekā” ti assādavavasena na vattati, “saddhā, pasannā” ti ādinā nayena vattati

Pubbapetakathā ti atītaññātikathā, tattha vattamāna-ññāti-kathāsadisso va vinicchayo

Nānattakathā ti purima-pacchimakathāhi³ vimuttā avasesā nānāsabhāvā nīratthakakathā

Lokakkhāyikā ti “ayaṇ loko kena nimmuto² Asukena nāma nimmuto Kāko seto atthīnaṇ setattā, balākā rattā lohitaṇ rattattā” ti evamādikā Lokāyata-Vitandasallāpakathā

Samuddakkhāyikā nāma “kasmā samuddo sāgaro² Sāgaradevena khatattā sāgaro, ‘khato me’ ti hatthamuddāya sayāṇ niveditattā samuddo” ti evamādikā nīratthakā *samuddakkhāyakathā*

Bhavo ti vuddhi, abhavo ti hāni, itī bhavo, itī abhavo ti yaṇ vā taṇ vā nīratthakakāraṇaṇ vatvā pavattitā kathā *utibhavābhavakathā*

Āvareyyā ti āvaranaṇ kareyya *Nivāreyyā* ti ārammanato vāreyya *Sannivāreyyā*⁴ ti sammā nissesaṇ katvā vāreyya *Rakkheyyā* ti rakkaṇ kareyya *Gopeyyā* ti sangopeyya *Pidaheyyā* ti pidahanaṇ kareyya *Pacchindeyyā* ti sotaṇ chindeyya

¹ S, B omī

² H, D, B, E, C omī

³ H, D, E, B, C omī hi

⁴ H saṇvareyyā

Tena tena na tussantī ti tena tena ambulādīnā rasena na santosaṇ āpajjanti *Apavāparaṇ pariyesantī* ti uparūpari gavesanti

[369] *Phassenā* ti rogaphassena *Bhavañ ca nābhyaṇpeyyā* ti tassa phassassa vinodanattāya kāmabhavādibhavañ ca na pattheyya *Bheravesu ca na sampavedheyyā* ti tassa phassassa paccayabhūtesu sīhavyagghādisu bheravesu ca¹ na sampavedheyya, avasesesu vā ghānindriya-manindriyavisayesu nappavedheyya, evaṇ paripūro indriyaṇvaravutto hoti, purimehi vā indriyaṇvaraṇ dassetvā iminā 'araññe vasatā bheravaṇ dīsvā vā sutvā vā nappavedhitabban' ti dasseti

[370] *Eken' ākārenā* ti ekena kāranena *'Bhayaṃ pi bheravam pi tañ-ñ evā* ti 'bhayaṃ' ti² ca 'bheravaṃ' ti ca khuddakam pi mahantam pi uttāsanimittam eva, tam evatthaṇ dassetuṇ *Vuttañ h' etaṃ* ti ādim āha

[371] *Bhayaṃ* ti tappaccayā uppannabhayaṇ, *bhayaṇakan* ti ākāraniddeso *Chambhātattan* ti bhayaवासena gattacalanāṇ, *lomahaṇso* ti lomānaṇ haṇsanaṇ uddhaggabhāvo Iminā padadvayena kiccato bhayaṇ dassetvā puna *cetaso ubbego utrāso* ti sabhāvato dasseti *ubbego* ti bhīruko³, *utrāso* ti⁴ cittakkhepo⁴

Jātibhayaṇ ti jātiṇ paticca uppannabhayaṇ Sesesu pi es' eva nayo Rājato uppannaṇ bhayaṇ *rājabhayaṇ* Sesesu pi es' eva nayo *Attānūvādabhayaṇ* ti pāpakammīno attānaṇ anuvadantassa uppajjanakabhayaṇ *Parānūvādabhayaṇ* ti parassa anuvādato uppajjanakabhayaṇ *Dandabhayaṇ* ti agārikassa raññā pavattitadandaṇ, anagārikassa vinayadandaṇ paticca uppajjanakabhayaṇ *Duggatibhayaṇ* ti cattāro apāye paticca uppajjanakabhayaṇ *Ūtibhayaṇ* ti mahāsamudde udakaṇ orohantassa pavattabhayaṇ⁵ Mahāsamudde kira Mahāndavīci nāma satthiyojanāni uggacchati, Gangāvīci nāma pannāsajojanāni, Rohanavīci⁶ nāma cattālīsajojanāni uggacchati, evarūpā ūmiyo paticca pavattabhayaṇ⁷ ūmi-

¹ H, D, S, E pana

³ H, D, E, C turito, B tadito

⁵ H, D, E, C patta°

⁷ E, C, D patta°, B omits bhaya

² H, D, S omitt

⁴ H, D, E, B, C omitt

⁶ S Rohinī°

*bhayaṇ*¹ *Minakulato*² *bhayaṇ kumbhīlabhayaṇ* *Udakāvata*
tato *bhayaṇ āvattabhayaṇ* *Susukā vuccati candamaccho*,
tato *bhayaṇ susukābhayaṇ* *Ājīvīkabhayaṇ* ti *jīvitavuttito*³
*bhayaṇ*⁴ *Asīlokabhayaṇ* ti *garahato bhayaṇ*

Laddhā na sannidhiṇ kayrā ti etesaṇ *annādinaṇ yaṇ kiñci*
dhammena labhītvā “*araññe vanasenāsane*⁵ *vasatā dulla-*
bhan” ti *cintetvā sannidhiṇ na kareyya*

[372] *Odano* ti *sāli, vihi, yavo, godhumo, kangu, varako*,
kudrūsako ti *sattannaṇ dhaññānaṇ dhaññānulomānaṇ ca*
tandulehi nibbatto Kummāso ti *yavehi nibbatto Sattū* ti
sālādīhi katasattu Maccho dakasambhavo Maṇsaṇ pā-
katam eva

Ambapānan ti *āmehi vā pakkehi vā ambehi katapānaṇ*
⁶[*Tattha āmehi karontena ambatarunāni bhindītvā udake*
pakkhipītvā ātape ādiccapākena pacītvā parissāvetvā tadahu
patiggahītehi madhu-sakkharā-kappūrādīhi yojetvā katab-
baṇ]⁶ *Jambupānan* ti *jambuphalehi katapānaṇ Cocapā-*
nan ti *atthikadalīphalehi katapānaṇ Mocapānan* ti *anat-*
*thikehi kadālīphalehi katapānaṇ Madhupānan*⁷ ti *muddi-*
*kānaṇ*⁷ *jātrasena katapānaṇ, tam pana udakasambhinnaṇ*
vattati, suddhaṇ na vattati Muddikapānan ti *muddikā*⁸
*udake*⁹ *maddītvā ambapānaṇ viya katapānaṇ Sālukapā-*
nan ti *rattuppala-nīluppalādinaṇ sālūke maddītvā katapā-*
naṇ Phārusakapānan ti *phārusakehi ambapānaṇ viya*
katapānaṇ Kosambapānan ti *kosambabhalehi katapānaṇ*
Kolapānan ti *kolaphalehi katapānaṇ Badarapānan* ti *ma-*
hākolaphalehi ambapānaṇ viya katapānaṇ Imāni ekādasa
*pānāni sītāni pi ādiccapakkāni*¹⁰ *pi vattanti Ghatapānan*
ti *sappipānaṇ Telapānan* ti *tilatelādīpānaṇ Payopānan*
ti *khīrapānaṇ Yāgupānan* ti *ambīlādī*¹¹ *yāgupānaṇ Rasa-*
pānan ti *sākādirasapānaṇ*

Pitthakaggakan ti *sattannaṇ tāva dhaññānaṇ dhaññānu-*
lomānaṇ aparannānaṇ ca pitthaṇ, panasapitthaṇ, labujapit-

¹ E, D, C *omī*² B *kumbhīlato*³ B *jīvikā*^o⁴ H, D, S, C, E *add ājīvīkabhayaṇ*⁵ H *va senā*^o⁶ H *omī*⁷ S *madhuka*^o⁸ C, D, E *omī*, H *kaṇ*⁹ E *omī*¹⁰ H, D, E, C, B *o* *pākāni*.¹¹ H, D, E, C, B *sītālādī*^o.

thaṇ, ambātakapitthaṇ, sālapitthaṇ¹ khīravallipitthaṇ cā ti evamādināṇ pitthehi kataṇ pitthakhajjakaṇ *Pūvalkhajja-lam* pi etehi yeva kataṇ *Mūlakhajjakaṇ* ti mūlakamūlaṇ, khārakamūlaṇ, cuccumūlaṇ ti evamādi *Tacakhajjakaṇ* ti ucchutacādayo *Pattakhajjakaṇ* ti nimbapanna²-kutajapanna-patolapanna-sulasapannādayo³ *Pupphakhajjakaṇ* ti mūla-kapuppha-khārakapuppha-setavarana-siggu-uppala-paduma-kādayo *Phalakhajjakaṇ* ti panasa-labuja-tāla-nālikera-ambā-taka-tintinika-mātulunga-kapitthaphala-alābu-kumbhanda-phussaphala-tipusa-vātingana⁴-coca-moca-madhukādināṇ phalānaṇ khajjakaṇ

Na kuhanāyā ti na vimhāpanāya *Na lapanāyā* ti paccayattthaṇ na lapanāya vihāraṇ āgate manusse disvā “kim atthāya bhonto āgatā² kiṇ bhikkhū nimantetuṇ² yaḍi evaṇ, gacchatha, ahaṇ pacchato⁵ gahetvā āgacchāmī” ti evaṇ na lapanāya Atha vā attānaṇ upanetvā “ahaṇ Tisso, mayi rājā pasanno, mayi asuko ca asuko ca rājamahā-matto pasanno” ti evaṇ na lapanāya *Na nemittikatāyā* ti yena kenaci paresaṇ paccayadāna-saññājanakena kāyavacikammena na nemittakatāya *Na nippesikatāyā* ti yā sā paresaṇ akkosanādikriyā, yasmā velupesikā viya abbhangaṇ⁶ parassa gunaṇ nippeseti, nipuñchatī, yasmā vā gandhajātaṇ piṇṇasitvā gandhamagganā viya paragune piṇṇasitvā vicunnetvā esā lābhamagganā hotī, tasmā nippesikatā ti vuccatī, na evarūpāya nippesikatāya *Na lābhena lābhaṇ nīguṇṇsanatāyā* ti ettha nīguṇṇsanatā ti magganā, aññato laddhaṇ hi aññattha haranavasena lābhena lābhamagganā nāma hotī, na evarūpāya lābhena lābhamagganāya

Na dārudānenā ti na paccayahetukena dārudānena, vihāre utthitaṇ vā⁷ aññato vā āharitvā rakkhita-gopitaṇ dāruṇ ‘evam me paccayaṇ dassanti’ ti upatthākānaṇ dātuṇ na vattatī Evaṇ hi jīvikaṇ kappento anesanāya micchājīvena jīvati, so ditthe c’ eva dhamme garaṇaṇ pāpunāti, samparāye ca apāyapariṇipāka hotī Attano puggahaṇaṇ dāruṇ kula-

¹ S sāsaṇa°.² H nibba°³ B mūlaka°⁴ H tila-phātm°⁵ B adds pattaṇ⁶ C, D, E abbhantaraṇ⁷ H, D, E, S hi

sangahatthāya dadanto kuladūsakadukkataṇ āpajjati, parapuggalikaṇ theyyacittena dadamāno bhandagghena kāretabbo Sanghike pi es' eva nayo, sace pana taṇ issaravatāya¹ deti, garubhandavissajjanaṇ āpajjati Kataram pana dāru garubhandaṇ hoti, katarāṇ na hoti ti? Yaṇ tāva aroṇitaṇ² sayañjātaṇ,³ taṇ⁴ sanghena paricchinnaṇ natthāne yeva⁵ garubhandaṇ, tato paraṇ na garubhandaṇ, ropitaṇ natthāne⁶ sabbena sabbaṇ garubhandaṇ, pamānato sūcidandakappamānaṇ garubhandaṇ

Na veludānenā ti ādisu pi na veludānenā ti na paccayahe-tukena veludānenā ti adi sabbaṇ “na dārudānenā” ti ettha vuttanayen' eva veditaṇ sabbaṇ Velu pana pamānato telanālippamāno garubhandaṇ, na tato hetthā Manussā vihāraṇ gantvā veluṇ yācanti, bhikkhū ‘sanghiko’⁷ ti⁸ dātuṇ na viśahanti, manussā punappunaṇ yācanti vā taṇ jenti vā, tadā bhikkhūhi “dandakammaṇ katvā gāhathā” ti vattuṇ vattati, veludānaṇ nāma na hoti Sace te dandakammattāya vāsi-pharasuādīni vā khādāniyaṇ vā bhojāniyaṇ vā denti, gahetuṇ na vattati Vinayatthakathāyaṇ pana “dadhagehā manussā gāhitaṇ vā gacchantā na vāretabbā” ti vuttaṇ Sace sanghassa velugumbe veludūsikā uppajjati,—taṇ akottāpentam pana veluṇ⁹ nāseti,¹⁰—kiṇ kātābbaṇ ti? Bhikkhācāre manussānaṇ ācikkhitaṇ sabbaṇ, sace kottetuṇ na icchanti, “samabhāgaṇ labhissathā” ti vattabbā, na icchanti yeva, “dve kottāse labhissathā” ti vattabbā Evam pi anicchantesu “natthena attho natthi, tumhākaṇ khane satī dandakammaṇ karissatha, kottetvā gāhathā” ti vattabbā Veludānaṇ nāma na hoti Velugumbe aggamhi utthite pi, udakena vuyhamānavelūsu pi es' eva nayo

Pattadāne garubhandatāya ayaṇ vinicchayo pattam pi hi yattha vikkāyati, gandhikādayo gandhapahvethanādīnaṇ atthāya gāhanti, tādise dullabhatthāne yeva garubhandaṇ hoti Esa tāva kiṇsukapatta-kannapilāndhana¹¹-tāla-

¹ H, S issaratāya

² B °jātaṇ

³ H, S add taṇ

⁷ H °kaṇ

¹⁰ S, C, D, B, E nassati

H, B °pimaṇ

⁴ H, D, C, E, S omit

⁶ H, E, C, B ropimat°

⁸ S, C velu

¹¹ H, D, E, C omit kanna.

pattādisu vinicchayo, tālapannam pi imasmiṃ yeva thāne kathetabbaṃ tālapannam pi sayañjāte tālavane sanghena paricchinnatthāne yeva garubhandaṃ, na tato paraṃ, ropimā-tālesu sabbam pi garubhandaṃ, tassa pamānaṃ hetthimako-tiyā atthangukappamāno pi rittapotthako Tinam pi etth eva pakkhipitvā kathetabbaṃ, yattha pana tinaṃ natthi, tattha palāla¹-tāla²-nālīkerapannādīhi pi chādentī, tasmā tāni pi tinen' eva sangahitāni, itī muñja-palālādisu yaṃ kiñci mutthippamānaṃ tinaṃ, nālīkerapannādisu ca ekapan-nam pi sanghassa dīnaṃ vā tattha jātaṃ vā bahi ārāme sanghassa tinavatthumhi jātaṃ tinaṃ vā rakkhita-gopitaṃ vā garubhandaṃ hoti, tam pana sanghakamme ca cetiya-kamme ca kate atirekaṃ puggalikakamme dātuṃ vattatī Hetthā vutta-dāru-velūsu pi es' eva nayo

Pupphadāne “ ettakesu rukkhesu pupphāni vissajjitvā yāgubhattatthāya upanentu, ettakesu senāsanapatiṣankha-ranesu upanentū ” ti evaṃ niyamitattthāne yeva pupphāni garubhandāni honti Yadi sāmanerā pupphāni ocitvā rāsikaronti, pañcangasamannāgato pupphabhājako bhikkhu sanghaṃ ganetvā kotthāse karoti, so sampattaparissāya sanghaṃ anāpucchitvā va dātuṃ labhati, asammatena pana āpucchitvā va dātabbaṃ Bhikkhunā³ pana kassa pupphāni dātuṃ labbhati, kassa na labbhati ti? Mātāpitunnaṃ gehaṃ haritvā⁴ pi gehato pakkosāpetvā pi “ vatthupūjaṃ karothā ” ti dātuṃ labbhati, pīlandhanatthāya⁵ na labbhati, sesañā-tinam pana haritvā na dātabbaṃ, pakkosāpetvā pūjanat-thāya dātabbaṃ, sesajanassa pūjatthānaṃ sampattassa apac-cāsiṃsantena dātabbaṃ, pupphadānaṃ nāma na hoti Vihāre bahūni pupphāni pupphanti, bhikkhunā pīndāya carantena manusse disvā “ vihāre bahūni pupphāni, pūjethā ” ti vat-tabbaṃ, vacanamatte doso natthi, “ manussā khādaniyaṃ bhojaniyaṃ ādāya āgamissanti ” ti cittaṃ pana na vattab-baṃ, sace vadati, khādaniyaṃ bhojaniyaṃ na paribhuñji-tabbaṃ Manussā attano dhammatāya “ vihāre pupphāni atthi? ” ti pucchitvā “ asukadivase vihāraṃ āgamissāma, sām-

¹ H, D, E pana

² C, D, E omī

³ H °no

⁴ S gantvā.

⁵ S sivalīngakhandhatthāya.

anerānaṃ pupphāni ocinituṃ mā dethā” ti vadanti, bhikkhu sāmanerānaṃ kathetuṃ pamuttho¹, sāmanerehi pupphāni ocimtvā² thapitāni³, manussā bhikkhuṃ⁴ upasankamtvā “mayaṃ tumhākaṃ asukadivase evaṃ ārocayimha ‘sāmanerānaṃ pupphāni ocinituṃ mā dethā’ ti, kasmā⁵ na vārayitthā?” ti “Sati me pamutthā, pupphāni ocitamattān’ eva, na tāva pūjā katā” ti vattabbā⁶, “ganhatha pūjethā” ti na vattabbā⁶, sace vadati, āmisaṃ na paribhuñjitabbaṃ Aparo bhikkhu sāmanerānaṃ ācikkhati “asukagāmaṃvāsino ‘pupphāni mā ocimtvā’ ti āhaṃsū” ti, manussā pi āmisaṃ āharitvā dānaṃ datvā vadanti “amhākaṃ manussā na bahukā, sāmanere amhehi saha pupphāni ocinituṃ ānāpethā” ti “Sāmanerehi bhikkhā laddhā, ye bhikkhācāraṃ na gacchanti te sayam eva jānissanti upāsakā” ti vattabbaṃ Ettakaṃ nayaṃ labhitvā sāmanere putte vā bhātike vā katvā pupphāni ocināpetuṃ doso natthi, pupphadānaṃ nāma na hoti

Phaladāne phalam pi pupphaṃ viya niyamitam eva garubhandaṃ hoti Vihāre bahukamhi⁷ phalāphale sati aphāsukamanussā āgantvā yācanti, bhikkhū sanghikaṃ ti dātuṃ na ussahanti, manussā vippatissārino akkosanti paribhāsanti, tattha kiṃ kātabbān ti? Phalehi vā rukkhehi vā paricchinditvā katikā kātabbā “asuke ca asuke ca rukkhe ettakāni phalāni gahantā, ettakesu vā rukkhesu phalāni gahantā na vāretabbā” ti Corā vā issarā vā balakkārena gahantā na vāretabbā, kuddhā hi te sakalavihāram pi nāseyyuṃ, ādīnava pana kathetabbo ti

Sinānadāne sinānacunnāni kottitāni na garubhandāni, akottito rukkhe thito va⁸ rukkhatāco garubhandaṃ Cunnam pana aglānassa rajananipakkaṃ vattati, glānassa yaṃ kiñci cunnaṃ⁹ vattati yeva *Na cunnadānenā* ti vuttanayena sirisacunnādīnaṃ dānena

Mattikādāne mattikā hi yattha dullabhā hoti, tatth’ eva garubhandaṃ Sā pi hetthimakotiyaṃ tiṇṣapala-gulapīṇḍapamānā va, tato hetthā na garubhandan ti.

¹ H, C °thā² B, S ocitāni³ B, S omi⁴ All MSS °khū⁵ S, B kiṃ⁶ H, S, D, C, E °baṃ⁷ H, S, D, C, E °kasmim pi⁸ S omi.⁹ B adda dātuṃ

Dantakatthadāne dantakatthaṇ acchinnakam eva garubhaṇḍaṇ Yesaṇ sāmaneraṇaṇ sanghato dantakatthavāro pāpunāti, te attano ācariyupajjhāyānaṇ pātiyekkaṇ dātuṇ na labhanti Yehi¹ pana 'ettakāni dantakatthāni āharitabbāni' ti paricchinditvā vārā gahitā te² atirekāni ācariyupajjhāyānaṇ³ dātuṇ⁴ labhanti⁴ Ekena bhikkhunā dantakatthamālakato bahūni dantakatthāni na gahetabbāni, devasikaṇ ekekam eva gahetabbaṇ Pātiyekkaṇ vasantenā pi bhikkhusaṅgaṇ ganayitvā⁵ yattakāni attano pāpunanti tattakān' eva gahetvā gantabbaṇ⁶, antarā āgantukesu vā āgatesu, disaṇ⁷ vā pakkamantena āharitvā gahitatthāne yeva thapetabbāni

Na mukhodakadānenā ti na mukhadhovanaudakadānenā

Na cātukamyatāyā ti ādisu cātukamyatā vuccati attānaṇ dāsaṇ viya nicatthāne thapetvā parassa khalitavacanam pi santhāpetvā piyakāmatāya paggayha vacanaṇ

Muggasūpyatāyā ti muggasūpasamānatāya, muggasūpyatā⁸ ti saccālikena jīvitakappanatāya etaṇ adhvavanaṇ, yathā hi muggasūpe paccante bahū muggā pākaṇ gacchanti, thokā na gacchanti, evam evaṇ saccālikena jīvitakappake puggale bahuṇ alikaṇ hoti, appakaṇ saccaṇ Yathā vā muggasūpassa apavisaṇatthānaṇ nāma natthi, evam eva saccālikavuttino puggalassa appatitthānaṇ nāma natthi, singhātakaṇ viya icchiticchitadhārāya patitthāti, ten' assa sā musāvādītā muggasūpyatā ti vuttā

Na pāribhattatāyā ti na pāribhatakammabhāvena, pāribhatassa hi kammaṇ pāribhattaṇ, tassa bhāvo pāribhattiyatā, alankāraṇanādīhi dāraṇakāṇāpanass' etaṇ adhvavanaṇ

*Na pīthamaddhikatāyā*⁹ ti na sahasā ghaṇaṇ pavasitvā pīthke māsīdanakatāya

Na vatthuvijjāyā ti ādisu vatthuvijjā nāma gāma-nigama-nagarādīnaṇ sunivitha-dunnivithajānanasatthaṇ

¹ B, C, D, E ye

² H tesāṇ.

³ H, E, C add ti, D adds pātiyekkaṇ

⁴ H, E, C omīti

⁵ H gāha°

⁶ H netabbaṇ

⁷ H, C, B disā

⁸ H, D, E, B °tāyā.

⁹ H, S pīthamaṇṣikatāyā, B, E pīthamaddhika°

Tiracchānavijjā nāma anīyyānikattā saggamokkhamaggā-
naṃ tiracchānabhūtā angasattha-nimittādikā avasesā vijjā

Angavijjā nāma itthipurisānaṃ subhaga-dubbhagalakkha-
najānanaṃ

Nakkhattavijjā nāma nakkhattānaṃ yogajānanaśatthaṃ

Na dūtagamanenā ti na dūteyyaṃ katvā gamanena

Pahīnagamanenā ti gihīnaṃ¹ sāsanaṃ gahetvā gharā gharāṃ
pahitassa gamanena

Na jaṅghapesanīyenā ti gāmantara-desantarādisu tesāṃ
tesāṃ gihīnaṃ sāsana-patisāsana-haranena Idañ hi jaṅ-
ghapesanikaṃ nāma attano mātāpitunnaṃ, ye c' assa mātā-
pitaro upatthahanti, tesāṃ sāsanaṃ gahetvā katthacū gama-
navasena vāttati Cetiyassa vā sanghassa vā attano vā
kammaṃ karontānaṃ vaddhakīnaṃ pi sāsanaṃ harituṃ
vattati Manussā “dānaṃ dassāma, pūjaṃ karissāma, bhik-
khusanghassa ācikkhathā” ti vadanti, “asuka-therassa
nāma dethā” ti pindapātaṃ vā bhesajjaṃ vā cīvaraṃ vā
denti, “vihāre pūjaṃ karoṭhā” ti mālāgandha-vilepanadīni
vā dhaja-patākādīni vā niyyādenti, sabbaṃ² harituṃ vattati,
jaṅghapesanīyaṃ nāma na hoti Sesasāsanaṃ gahetvā gac-
chantassa padavāre padavāre doso

Na vejjakammenā ti na vejjena hutvā kāyatikicchanādi-
bhesajjakaranena Bhesajjam pana pañcannaṃ sahadham-
mīkānaṃ kātābbaṃ bhikkhussa, bhikkhunīyā, sikkhamānīyā,
sāmanerasa, sāmanerīyā, sama-sīla-saddhā-paññānañ hi
etesāṃ tiṣṭu sikkhāsu yuttānaṃ bhesajjaṃ akātuṃ na labbhati
Mātāpitunnaṃ, tadupatthākānaṃ, attano veyyāvaccakarassa,
pandupalāsassa ti etesaṃ pañcannam pi kātuṃ vattati Jet-
thabhātu, kanitthabhātu, jetthabhagīnīyā, kanitthabhagi-
nīyā, cūlamātuyā, mahāmātuyā, cūlapituno, mahāpituno,
pitucchāyā, mātucchāyā ti etesaṃ pana dasannam pi karon-
tena tesāṃ yeva santakaṃ bhesajjaṃ gahetvā kevalaṃ yojetvā
dātabbaṃ, sace nappahoti, attano santakaṃ tāvakālikaṃ
dātabbaṃ Etesaṃ puttaparamparā yāva sattamā kulapa-
rivattā tāva cattāro paccaye āharāpentassa akataviññatti³
vā, bhesajjaṃ karontassa vejjakammaṃ vā, kuladūsakāpatti
vā na hoti

¹ S, D, C, B, E gihīno.

² H, D, E, C omīti.

³ H °ttuṃ

Na pindapatipindakenā ti ettha pindapāto kassa dātabbo² kassa na dātabbo² Matāpitunnaṇ, tadupatthākānaṇ, veyyāvaccakarassa, pandupalāsassa, sampatta-dāmarikacorrassa, issarassā pi dātabbo, etesaṇ datvā pacchā laddham pi pindapatipindaṇ nāma na hoti

Na dānānuppadānenā ti attano dinnakānaṇ na puna dānena

Dhammenā ti dhammena uppannaṇ *Samenā* ti kāyasucaritādinaṇ *Laddhā* ti kāyena laddhā *Labhivā* ti cittaena pāpunitvā *Adhigantvā* ti sampāpunitvā *Vinditvā* ti ñānena vinditvā *Patilabhitvā* ti punappunaṇ labhitvā

Annasannidhī ti ettha duvidhā annakathā¹ vinayavasena sallekhasena ca Vinayavasena tāva yaṇ kiñci annaṇ ajja patiggahitaṇ aparajju sannidhikaranaṇ hoti, tassa paribhoge pācittiyaṇ Attanā laddham pana sāmānerānaṇ datvā tehi² thapāpetvā dutiyadivase bhuñjituṇ vattati, salleko pana na hoti

Pānasannidhī pi es' eva nayo Ettha pānaṇ nāma ambapānādini atthapānāni, yāni c' etesaṇ anulomāni

Vatthasannidhī ti ādīmi anadhitthitāvikappitaṇ sannidhi ca hoti, sallekhañ ca kopeti Ayaṇ nippariyāyakathā va, pariyāyato pana ticīvarasantutthena bhavitabbaṇ, catutthaṇ labhitvā aññassa dātabbaṇ, sace yassa kassaci dātuṇ na sakkoti, yassa pana dātukāmo hoti so uddesatthāya vā paripucchatthāya vā³ gato,⁴ āgata matte⁵ dātabbaṇ, adātuṇ na vattati Ticīvare⁶ pana appahonte satiyā paccāsāyā anuññātakālaṇ thapetuṇ vattati, sūci-sutta-cīvarakārakānaṇ alābhena tato param pi vinayakammaṇ katvā thapetuṇ vattati "Imasmiṇ jenne puna idisaṇ⁷ kuto labhissāmi" ti pana thapetuṇ na vattati, sannidhi ca hoti, sallekhañ ca vikopeti

Yānasannidhī pi yānaṇ nāma vayhaṇ, ratho, sakataṇ, sandamānikā, sivikā, pātāni⁸, na pan 'etaṇ pabbajitassa yānaṇ, upāhanā pana yānaṇ Ekabhikkhussa hi eko araññatthāya, eko dhotapādakatthāyā ti ukkaṇsato dve upāhana-

¹ B, D, E, S, C omī anna

² S, B add laddhaṇ, E, D add saddhiṇ

³ H, E omī

⁴ H, E āgato

⁵ S °magge

⁶ S, B cīvare

⁷ H, D, E, C, B omī

⁸ H pātāngīti

sanghātā vattanti, tatīyaṃ labhivā aññassa dātabbaṃ “Imasmiṃ junne aññaṃ kuto labhissāmi” ti thapetuṃ na vattati, sannidhi ca hoti, sallekhañ ca vikopeti

Sayanasanndhmhi sayanan ti mañco, ekassa bhikkhuno eko gabbhe, eko divātthāne ti ukkaṇsato dve mañcā vattanti, tato uttariṃ labhivā aññassa bhikkhuno vā ganassa vā dātabbo, adātuṃ na vattati, sannidhi c’ eva hoti, sallekho ca kuppati

Gandhasannidhmhi bhikkhuno kandu-kacchu-chavidosā-diābādhe satī gandho vattati, tena gandhena tasmīṃ roge vupasante aññesaṃ vā ābādhikānaṃ dātabbo, dvāre pañcanguli-gharadhūpanādīsu vā upanetabbo, “puna roge satī bhavissati” ti thapetuṃ na vattati, gandhasannidhi ca hoti, sallekhañ ca kopeti

Āmisam ti ādī vuttāvesesaṃ datthabbaṃ seyyathidaṃ? Idh’ ekacco bhikkhu ‘tathārūpe kāle upakārāya bhavissanti’ ti tila-tandula-mugga-māsa-nāhikera-lonamaccha-vallūra-sappi-tela-kulālabhājanādīni āharāpetvā thapeti, so vassakāle kālass’ eva sāmanerehi yāguṃ pacāpetvā paribhuñjitvā “sāmanera, udaka-kaddame dukkhaṃ gāmaṃ pavasituṃ, gaccha, asukakulaṃ gantvā mayhaṃ vihāre nisinnabhāvaṃ ārocehi, asukakulato dadhiādīni āharā” ti peseti Bhikkhūhi “kim bhante, gāmaṃ na pavasathā?” ti¹ vutte pi “duppaveso āvuso idāni gāmo” ti vadati Te “hotu bhante, acchatha tumhe, mayaṃ bhikkhaṃ pariyesitvā āharissāmā” ti gacchanti Atha sāmanero dadhiādīni² āharitvā bhattañ ca vyañjanañ ca sampādetvā upaneti, taṃ bhuñjantass’ eva upatthākā bhattaṃ pahinanti, tato pi manāpaṃ manāpaṃ bhuñjati, atha bhikkhū pīṇapātaṃ gahetvā āgacchanti, tato pi manāpaṃ manāpaṃ gīvāyāmaṃ bhuñjati yeva Evaṃ catumāsam pi vītināmeti Ayaṃ vuccati bhikkhu munda-kutum-bikajīvikaṃ jīvati, na samana-jīvikaṃ ti Evarūpo āmisasannidhi nāma hoti Bhikkhuno pana vasanattthāne ekā tandulanāhi, eko gulapīṇdo, catubhāgamattaṃ sappi ti ettakaṃ nidhetuṃ vattati, akāle sampattacorānaṃ atthāya Te hi ettakaṃ āmisapatisanthāraṃ alabhantā jīvitaṃ pi voropeyyuṃ,

¹ H, D, S, C^o sathā ti

² H, D, E, B dadhu.

tasmā sace pi ettakaṇ natthi, āharāpetvā pi thapetuṇ vattati Aphāsukakāle ca yad ettha kappiyaṇ taṇ attanā pi paribhuñjituṇ vattati Kappiyakutiyam pana bahuṇ thapentassā pi sannidhi nāma natthi

[373] *Jhāyī na pādaloḷ' assā* ti jhāyī jhānābhirato va na ca pādaloḷo assa *Virame kukkucā*,¹ *nappamaḷḷeyyā* ti hatthakukkucādi-kukkucāṇ vinodeyya, sakkaccakāritāditāya c' ettha nappamaḷḷeyya

*Ekaggam*² *anuyutto* ti ekibhāvaṇ anuyutto *Sadattiagaruko* ti uttamattagaruko, 'sakattagaruko' ti vā pātho

[375] *Patisallānārāmo* ti āramanaṇ ārāmo, tato tato ārammanato patisaṇharitvā ekibhāve patisaḷḷāne ārāmo yassa, so patisaḷḷānārāmo *Assā* ti bhavēyya *Tasmāṇ rato* ti patisaḷḷāne³ rato Etehi silesu paṇipūrakāritaṇ dasseti, taṇ kissa hetu? Silavipannassa ekaggatā pi na sampajjati *Ajjhattaṇ cetosamatham anuyutto* ti attano cittasamathe yutto, ettha hi 'ajjhattaṇ' ti vā 'attano' ti vā etaṇ ekatthaṇ, vyañjanam eva nānaṇ, bhummatthe paṇ' etaṇ upayogavacanaṇ 'anū' ti iminā upasaggena yoge⁴ siddhaṇ *Anurākatayjhāno* ti bahi anihatajjhāno, avināsitañjhāno vā, niharana⁵-vināsattañ hi idaṇ nīrākaraṇaṇ nāma *Thambhaṇ*⁶ *nrankatvā*? *nivātavutṭi** ti ādisu c' assa⁸ payogo datthabbo *Vipassanāya samannāgato* ti sattaviḍhāya anupassanāya yutto Sattaviḍhā anupassanā nāma⁹ aniccānupassanā, dukkhānupassanā, anattānupassanā, nibbidānupassanā, virāgānupassanā, nirodhānupassanā, patinissaggānupassanā ti, tā Visuddhimagge† vitthāritā

Brūhetā suññāgārānaṇ ti vaddhetā suññāgārānaṇ Ettha ca samatha-vipassanāvasena kammattānaṇ gahetvā rattindivaṇ suññāgārāṇ pavasitvā nisidamāno bhikkhu 'brūhetā

* Sn ver 326

† Vism 650

¹ H, B, S, C, D, E °caṇ

³ S, B, D °lāna

⁵ So all MSS

⁷ H, B, S nīrā°

⁹ H, D, E, C omat

² H ekatta°

⁴ H, D, E, S, C yoga

⁶ B adhammaṇ

⁸ H p' assa

suññāgārānaṃ' ti vedītabbo Ekabhūmakādibhede pāsāde kurumāno pi¹ 'suññāgārānaṃ brūhetā' ti datthabbo

[376] *Sakkaccakārī* ti ādisu dānādīnaṃ kusalaadhammānaṃ, bhāvanāya, puggalassa vā deyyadhammassa vā sakkacca²-kāritāvasena sakkaccakārī *Assā* ti bhavēyya Satatabhāvo sātaccāṇaṃ, sātaccakāritāvasena *sātaccakārī* Nirantarakāntāya *atthitakārī*, yathā nāma kakantako thokaṇaṃ gantvā thokaṇaṃ titthati, na nīrantaraṇaṃ gacchatī, evaṃ eva yo puggalo ekadivasaṇaṃ dānaṃ vā datvā, pūjaṇaṃ vā katvā, dhammaṇaṃ vā sutvā, samanadhammaṇaṃ vā pana katvā puna³ cirassaṇa⁴ karotī, na nīrantaraṇaṃ pavatteti, so thitakārī ti vuccatī, yo pana evaṇaṃ na hotī, so atthitakārī *Anolīnavuttiko* ti nīrantarakarana⁵-sāṅkhātassa vipphārasa atthitāya na olīnavuttiko *Anikkhittachando* ti kusalakīriyāya vīriyachandassa anikkhittabhāvena anikkhittachando *Anikkhittadhuro* ti vīriyadhurassa anoropako, anosakkītamānaso ti attho *Appativānī* ti anivattī⁶

Adhuttānaṃ ti kusalakārane patitthābhāvo *Anuyogo* ti anuyūjanaṇaṃ *Appamādo* ti satiyā avippavāso

[377] *Tandhū māyaṇaṃ hassaṇaṃ khuddaṃ* ti ālasiyaṇi ca māyaṇi ca hassaṇi ca kāyikaṇaṃ vācasikaṇaṃ khuddaṇi ca, *sambhūsaṇaṃ* ti saddhūṇaṃ vibhūsaṇaṃ

Rattindivāṇaṃ cha kottihāsaṇaṃ karitvā ti purimayāma-majjhīmayāma-pacchīmayāma-vasena rattīṇaṃ tayo, tathā divā ti chabbidhaṇaṃ kottihāsaṇaṃ katvā, *pañcakottihāsaṇaṃ jaggeyyā*⁷ ti rattimajjhīmayāmaṇaṃ vissajjitvā avasesa-pañcakottihāsesu na niddaṇaṃ okkameyya, *ekaṇaṃ kottihāsaṇaṃ nīpajjeyyā* ti ekaṇaṃ majjhīmayāmakottihāsaṇaṃ sato sampajāno nīpajjitvā niddaṇaṃ okkameyya

Idha bhikkhu divasaṇaṃ ti pubbanhe majjhanhe sāyanhe ti tayo pi divasakottihāsaṃ gahitā, *caṅkamaṇaṃ nīpajjāyā* ti sakalaṇaṃ divasaṇaṃ iminā iriyāpathadvayena viharanto, cīttassa āvaranato āvaranīyehi dhammehi pañcahi⁸ nīvaranehi, sabhākusalaadhammehi vā, *cīttāṇaṃ parīsodheyyā* ti tehi dhammehi

¹ H adds n' eva

² H, D, B, C add na

³ H, D, E, C °pharana°

⁴ H jaheyyā

⁵ H, D, C sakkata

⁶ B vīriyaṇaṃ

⁷ H, D, E, B, C °vattanaṇaṃ

⁸ H, D, S pañca

cittaṃ viśodheyya pariviśodheyya Thānam paṇ' ettha kiñcāpi na gahitaṃ, caṅkama-nisajjāsannissitam pana katvā gahetabbam eva

Pathamaṃ yāmaṃ ti sakalasmim pi pathamayāme

[378] *Seyyan* ti ettha kāmabhogiseyyā, petaseyyā, sihaseyyā, tathāgataseyyā ti catasso seyyā Tattha *yebhuyyena bhikkhave kāmabhogī vāmena passena senti** ti ayaṃ kāmabhogiseyyā, tesaṃ hi¹ yebhuyyena dakkhiṇapassena sayāno² nāma natthi *Yebhuyyena bhikkhave petā uttānā senti** ti ayaṃ petaseyyā, appamaṇsalohitattā hi atthi sanghātāghattitā ekena passena sayiṭṭuṃ na sakkonti, uttānā va senti *Sīho bhikkhave mugarājā dakkhiṇapassena seyyaṃ kappeti pe attamano hoti†* ti ayaṃ sihaseyyā Tejussadattā hi siho mugarājā dve purimāpāde ekasmiṃ, pacchimāpāde ekasmiṃ ca thāne thapetvā nangutthaṃ antarasatthumhi pakkhipitvā purimāpāda-pacchimāpāda-nangutthānaṃ thitokāsaṃ sallakkhetvā dvinnāṃ purimāpādānaṃ matthake sīsaṃ thapetvā sayati, divasam pi sayitvā pabujjhamāno na utraṣṭo pabujjhati, sīsam pana ukkhipitvā purimāpādādīnaṃ thitokāsaṃ sallakkheti, sace kiñci thānaṃ vijahitvā thitaṃ hoti, “na idaṃ tuyhaṃ jātiyā sūrabhāvassa anurūpan” ti anattamano hutvā tatth' eva sayati, na gocarāya pakkamati Avijahitvā thite pana “tuyhaṃ jātiyā ca sūrabhāvassa ca anurūpam idaṃ” ti hatthatuttho utthāya sīhaviyambhitaṃ vijambhitvā kesarabhāraṃ vidhūnitvā tikkhattuṃ sīhanādaṃ naditvā gocarāya pakkamati

Catutthajjhānaseyyā pana tathāgataseyyā ti vuccati Tāsu idha sihaseyyā āgatā, ayaṃ hi tejussada-riyāpathattā uttamaseyyā nāma *Pāde pādan* ti dakkhiṇapāde vāmapādaṃ, *accādhāyā* ti atī-ādhāya, īsakaṃ atikkamma thapetvā, goppakkena hi goppake jānūnā vā jānumhi sanghatīyamāne abhiṇhaṃ vedanā uppajjati, cittaṃ ekaggaṃ na hoti, seyyā aphāsukā hoti, yathā pana na sanghatteti, evaṃ atikkamma thapite vedanā n' uppajjati, cittaṃ ekaggaṃ hoti,

* A. ii, 244.

† A. ii, 245

¹ H, E, C omitt.

² D, E, C seyyā, B sayanaṃ

seyyā phāsu hoti Tena vuttaṇ paḍe paḍaṇ accādhāyā ti *Sato sampajāno* ti satiyā c' eva sampajānapaññāya ca samannāgato hutvā, iminā supariggahitasampajāññaṇ kathitaṇ *Utthānasaññaṇ manasikarivā* ti “asukavelāya nāma utthahissāmi” ti evaṇ utthānavelāparicchedakaṇ utthānasaññaṇ citte thapetvā, evaṇ katvā nipanno hi yathāparicchinnakāle yeva utthāti

Vīryindriyamiddese *cetasiko* ti idaṇ vīriyassa miyamato cetasikabhāvadīpanatthaṇ vuttaṇ, idaṇ hi vīriyaṇ *yad api bhikkhave kāyikaṇ vīriyaṇ, tad api vīriyasambojjhango, yad api cetasikaṇ vīriyaṇ, tad api vīriyasambojjhango ti itī h' idaṇ¹ uddesaṇ gacchatī** ti evamādisu suttesu cankamādini karon-tassa uppajjanatāya kāyikaṇ ti vuccamānam pi kāyaviññānaṇ viya kāyikaṇ nāma natthi, cetasikam eva paṇ' etan ti dīpetuṇ ‘cetasiko’ ti vuttaṇ *Vīriyārambho* ti vīriya-sankhāto ārambho, ayaṇ hi ārambhasaddo kamme āpattiyaṇ kīriyāya vīriye hiṇsāyaṇ vikopane ti anekesu atthesu āgato

Yaṇ kvīci dukkhaṇ sambhoti, sabbaṇ ārambhapaccayā, Ārambhānaṇ virodhena natthi dukkhassa sambhavo† ti

ettha hi kammaṇ ārambho ti āgataṇ *Ārambhato ca vip-patisārī ca hotī‡* ti ettha āpatti *Mahāyaññā mahārambhā, na te honi mahapphalā§* ti ettha hi yūpassāpanādikīriyā² *Ārabhatha, nikkhamatha, yuñjatha Buddhasāsane||* ti ettha vīriyaṇ *Samanaṇ Gotamaṇ uddissa pānaṇ ārabhanti¶* ti ettha hiṇsā *Bīḍagāma-bhūtagāmasamārambhā pativirato hotī*** ti ettha chedana-bhañjanādikaṇ vikopanaṇ Idha pana vīriyam eva adhippettaṇ, ten' āha “vīriyārambho ti vīriyasankhāto ārambho” ti Vīriyaṇ hi ārambhanavasena ārambho ti vuccati, idam assa bhāvaḍaḍaṇ

Kosajjato nikkhamanavasena *nikkamo*³ Paraṇ paraṇ thānaṇ akkamanavasena *parakkamo* Uggantvā⁴ yānava-

* S v, 111 Cf Vbh 228

† Sn 744

‡ A iii, 165

§ A ii, 43

|| A i, 157

¶ M i, 368

** M i, 180, etc

¹ H, D, E, B, C omit

² S yaññūpakaranādikīriyā

³ H nikkhamo

⁴ B upagantvā.

senā¹ uyyāmo Vāyamanavasena vāyāmo Ussahanavasena
ussāho Adhimattasahanavasena ussolhī Thirabhāvatthena
thāmo Cittacetasikānaṃ dhāranavasena, avicchedato vā pa-
vattanavasena kusalasantānaṃ dadhātī² ti *dhūti* Aparo nayo
nikkamo³ p' eso⁴ kāmānaṃ panūdanāya, parakkamo p' eso
bandhanacchedāya, uyyāmo p' eso oghassa nittharanatthāya,
vāyāmo p' eso pāraṇ gamanatthena, ussāho p' eso pub-
bangamatthena, ussolhī p' esā adhimattatthena, thāmo p' eso
palghugghātanatāya, *dhūti* p' esā atthitakāritāyā ti

*Kāmaṇ taco nahāri ca atthi ca avasissatū** ti evaṇ pavat-
tikāle asithilaparakkamavasena *asithilaparakkamatā*, thira-
parakkamo dāhparakkamo ti attho Yasmā pan' etaṇ
virīyaṇ kusalakammakaranatthāne chandaṇ na nikkhipatī,
dhuraṇ na nikkhipatī, na otāreti, na⁵ vissajjeti, anosakkita-
mānasataṇ āvahaṭi tasmā *anikkhattachandatā anikkhattadhu-
ratā* ti vuttaṇ Yathā⁶ pana nappādike⁷ udakasambhinnat-
thāne “dhuravāhagonaṇ ganhathā” ti vadanti, so jānuna
bhūmiṇ uppietvā pi dhuraṇ vahaṭi, bhūmiyaṇ patituṇ na
deti, evam eva virīyaṇ kusalakammakaranatthāne dhuraṇ
na nikkhipatī, pagganhātī, tasmā *dhurasampaggāho* ti vut-
taṇ Paggahalakkhane indatthaṇ kāreti ti *viriyindriyaṇ*
Kosajjena⁸ na kampatī ti *viriyabalaṇ* Yāthāva-niyānika-
kusalavāyāmatāya *sammāvāyāmo*

Tandī ti ālasīyaṇ *Tandīyanā* ti tandīyanākāro *Tandī-
manakatā* ti tandīyā abhūbhūtacittatā Ālasassa bhāvo
ālasīyaṇ Ālasāyanākāro *ālasāyanā* Ālassāyitassa bhāvo
ālassāyitattaṇ Iti sabbehi pi imehi padehi kilesavasena
kāyālasīyaṇ kathitaṇ

Vañcanikā⁹ cariyā ti vañcanakā kriyā *Mā maṇ jaññā*
ti vācaṇ bhāsati ti “jānaṇ yeva pannattaṇ vitikkamanto
bhikkhu bhāriyaṇ karoti, amhākam pana vitikkamatthānaṇ
nāma natthī” ti upasanto viya bhāsati *Kāyena parakkā-*

* S II, 276

¹ H, S yamana°

² S dhāreti

³ S nikkhamo

⁴ S, B, c' eso *always*

⁵ H omits

⁶ H adds hi

⁷ S gangāṭṭi, E, B, C, D taṇṇāṭṭi

⁸ Most °je

⁹ H, D, E °canaka

matī ti “ mayā kataṇ idañ pāpakammaṇ mā keci jāniṇsū ” ti kāyena vattaṇ¹ karoti Vijjamānadosapaticchādanato cakkhumohanamāyā viyā ti *māyā* Māyāvino bhāvo *māyā-viā* Katvā pāpaṇ puna paticchādanato aticca āsarati² etāya satto ti *accasarā* Vācā³-kiriyaḥi aññathā dassanato vañceti⁴ ti *vañcanā* Etāya sattā nīkaronti ti *nīkatī*, micchā karonti ti attho “ Nāhaṇ evaṇ karomī ” ti pāpānaṇ⁵ nikkhipanato⁶ *nīkiranā* “ Nāhaṇ evaṇ karomī ” ti parivajjanato *pariharānā* Kāyādīhi saṇvaranato *gūhanā* Sabbato⁷-bhāgena gūhanā *parigūhanā* Tina-pannehi viya gūthaṇ kāyavacīkammehi pāpaṇ chādiyatitī *chādanā* Sabbatobhāgena chādanā *paricchādanā*⁸ Na uttānaṇ katvā dasseti ti *anuttānikammāṇ* Na pākataṇ katvā dasseti ti *anāvīkammaṇ* Sutthu chādanā *vocchādanā* Katapāpapatichchādanavasena puna pi pāpassa karanato *pāpakiriyā* Ayaṇ *vuccatī* ti ayaṇ katapaticchādanalakḥhanā māyā nāma vuccatī, yāya sammānāgato puggalo bhasmapaticchanno⁹ viya angāro, udakapaticchanno viya khānu, pilotikāpalivethitaṇ viya ca satthaṇ hoti

Atvelaṇ dantavindaṇsakaṇ hasatī ti pamānātikkantaṇ dantaṇ vivaritvā paresaṇ dassetvā hāsaṇ somanassaṇ uppādetvā hasatī

[379] *Kāyikā ca khiddā* ti kāyena pavattā kilā Es’ eva nayo vācasikāya pi *Hatthīhi pi kilantī* ti hatthīhi kīlittatthāya¹⁰ purato dhāvana-ādhāvana-pitthenisidanādīkilāya kilantī Eṣa nayo assa-rathesu pi *Atthapade pi kilantī* ti ekekāya pantiyā¹¹ attha attha padāni assā ti atthapadaṇ, tasmā atthapade *Dasapade* pi es’ eva nayo *Ākāse* ti atthapada¹²-dasapadesu¹² viya ākāse yeva kilantī *Parihārapathe pi* ti bhūmyaṇ nānāpathaṇ mandalaṇ katvā tattha pariharitabbaṇ pariharantā kilantī

*Santikāya*¹³ *pi kilantī* ti santīkakīlāya¹⁴ kilantī, ekajjhaṇ

¹ H, S, B, E guttaṇ

² H, B saratī

³ B tatha

⁴ H, D, E, C vañcatī

⁵ B pāpā

⁶ B, S nikkhama°

⁷ H, D, E sabba

⁸ T patīc°

⁹ H yasmā paric°

¹⁰ H, D, S, E, C °tabbāya

¹¹ S san°.

¹² H, D, E, C °pade

¹³ H sattaka°

thapitā sāriyo vā¹ sakkharāyo vā acālentā nakhen' eva apānenti ca upanenti ca, sace tattha kāci calati, parājayo hotīti¹ *Khalākāyā* ti jūtaṭṭhalake pāsakakīlāya kilanti *Ghatikāyā* ti ghatikā vuccati dīghadandakena rassadandakaṇ paharana-kilā, tāya kilanti *Salākahatthenā* ti lākhāya vā mañjittāya vā pitthodakena² vā salākahatthaṇ temetvā “kiṇ hotū” ti bhūmyaṇ vā bhittiyaṇ vā taṇ paharivā hatthi-assādirūpāni dassentā kilanti *Akkhenā* ti gulena *Pangacīrenā* ti pangacīraṇ vuccati pannaṇālikā, taṇ dhamantā kilanti *Vanka-kenā* ti gāmadārakānaṇ kilanakena khuddakanangalena *Mokkhacīkākāyā* ti samparivattakakīlāya, ākāse vā³ dandakaṇ gahetvā, bhūmyaṇ vā sisaṇ thapetvā hetthūpariyabhāvena⁴ parivattantā kilanti ti vuttaṇ hoti *Cingulakenā* ti cingulaṇ vuccati tālapannādīhi kataṇ vātappahārena paribhamanacakkaṇ, tena kilanti *Pattālhakenā* ti pattālhakaṇ vuccati pannaṇāhi, tāya vāhikādīni minantā kilanti *Ratha-kenā* ti khuddakarathena *Dhanukenā* ti khuddakadhanunā *Akkharikākāyā* ti akkharikā vuccati ākāse vā pitthiyaṇ vā akkharajānanakīlā,⁵ tāya kilanti *Manesikākāyā* ti manesikā vuccati manasā cintita-jānanakīlā, tāya kilanti *Yathā-vajjenā* ti yathāvajjaṇ vuccati kāna-kunī-khañjādīnaṇ yaṇ yaṇ vajjaṇ, tan taṇ payojetvā dassanakīlā, tāya kilanti

Mukhabheriyaṇ ti mukhasaddena bheri viya vādanaṇ *Mukhālambaraṇ* ti mukhānūlitta-bherisaddakaranaṇ *Mukhadendimakan* ti mukhena pahata - bherisaddakaranaṇ *Mukhavalimakan*⁶ otthamaṇse jivhaṇ katvā saddakaranaṇ, *mukhacālīkan*⁷ ti pi pātho, mukhaṇ parivattetvā dhamanaṇ *Mukhabherulakan*⁸ ti ¹[mukhena kata⁹-bherivādanaṇ *Nātakan* ti]¹ abhinayaṇ¹⁰ dassetvā uggaṇhāpanaṇ, ‘nattakan’ ti pi pātho *Lāsan* ti ukkutthikaranaṇ *Gītan* ti gāyanaṇ

¹ H omits² H, D, E, C °dake³ H, D, E, B omits⁴ H, D, E, C omits ya⁵ H, D, E, S, C °janana°⁶ H, B °calimakan, C, D, E °malimalima°⁷ B °talikan, S °vālikan⁸ H °bherulan, B, C, D, E °bherulan⁹ S, B omits¹⁰ H, D, E, C anabhi°.

Davakamman ti hassakilākaranan̄ *Ayaṇ vācasikā khuddā* ti ayaṇ kilā vācāya jātā, vacīdvāre uppannā

[380] *Kesā ca massu cā* ti ādisu kesānaṇ kattarikāpha-nātirittāni¹ akatvā kattarikāya chedanaṇ ca, massūnaṇ dāthikaṇ thapetvā kappanaṇ ca *Ekatovantakādi-mālā ca*, mūlagandhādi-gandhā ca, chavirāgakarana-vilepanā ca, gīvādisu pīlandhana-ābharanāni ca, sise patimuñcana-pasādhana-pīlandhanā ca, sarīranivāsana-vicitra-vatthā ca, saṇvelliya-bandhana-pasādhanaṇ² ca, “rasanan”³ ti pī pātho, sīsa-vethanapattasankhāta-vethanaṇ ca

Ucchādanādisu mātukucchito nikkhantadārakānaṇ sarīragandho dvādasamattavassakāle nassati, tesan̄ sarīragandhaharanatthāya gandha⁴-cunnādīhi ucchādentī, evarūpaṇ uccādanan̄ na vattati Puññavante pana dārake ūrūsu nīpajjāpetvā telena makkhetvā hattha-pāda-ūru-nābhiādīnaṇ santhānasampādanatthaṇ parimaddanti, evarūpaṇ parimaddanan̄ na vattati *Nahāpanan* ti tesan̄ yeva dārakānaṇ gandhādīhi nahāpanan̄ *Sambāhanan* ti mahāmallānaṇ viya hatthapāde muggarādīhi pahantvā bāhuvaddhanan̄⁵

Ādāsan ti yaṇ kiñci ādāsaṇ parihariṇan̄ na vattati *Añjanan̄* alankārañjanam⁶ eva *Mālā* ti baddhamālā⁷ vā abadhamālā⁸ vā *Vilepanan* ti yaṇ kiñci chavirāgakaranaṇ *Mukhacunnakan̄ mukhālepan* ti mukhe kālapīlakādīnaṇ haranatthāya mattikākakkaṇ denti, tena lohite calite sāsapa-kakkaṇ denti, tena dose khādite tilakakkaṇ denti, tena lohite sannisinne haliddikakkaṇ denti, tena chavivanne ārūlhe mukhacunnakena mukhaṇ cunnenti

Hatthabandhādisu hatthe citra-sankhakapālādīni bandhītvā vicaranti, taṇ vā aññaṇ vā, hatthābharanaṇ na vattati Apare sīkhaṇ bandhītvā vicaranti, suvannacīraka-muttāvalīādīhi ca naṇ parikkhipanti, taṇ sabbaṇ na vattati Apare catuhatthadandaṇ aññaṇ vā pana alankāradandaṇ gahetvā

¹ S, B °kāya thānā°, E °ya vā nāti°

² H sārasātanaṇ, E, D, C sārasānaṇ

³ S, B rāsanan

⁴ S halidda

⁵ H, D, S bāhu°, C, E bāhubandhanan̄

⁶ H, D °rajananam

⁷ H gantha°

⁸ H agantha°

caranti, tathā itthi-purisarūpādhi¹ vicittañ bhesajjanāḷiṇ
parikkhittañ vāmapasse² olaggenti, apare anekacitrako-
kaṇ³ atitikkhinaṇ asuṇ, pañcavannasuttasibbitaṇ makara-
ntakādivicittañ *chattaṇ*, suvanna-rajatādivicittā morapiñ-
diparikkhatā⁴ *upāhanā*, keci ratanamattāyāmaṇ catu-
ngulavittthataṇ kesantaparicchedaṇ dassetvā meghamukhe
jjullataṇ viya nalāte *unkhisa*pattaṇ bandhivā cūlāmaṇṇ
iārenti, cāmaravālavijāṇṇ dhārenti, taṇ sabbaṇ na vattati
Imassa vā pūtikāyassā ti imassa catumahābhūtamayassa
mapasarirassa, *lelanā*⁵ ti kilāpanā, *parikelanā*⁶ ti sabba-
iāgena kilāpanā *Gedhikata*⁷ ti abhikankhitatā *Gedhi-*
*tan*⁷ ti giddhabhāvo, abhikankhitabhāvo *Capalatā* ti
ankārakaranaṇ *Cāpalyan* ti capalabhāvaṇ

Savibhūsan ti ādisu vibhūsāya saha savibhūsaṇ Chavi-
gakaranasankhātena⁸ parivārena saha *saparvāṇ* Pari-
andena saha *saparibhandaṇ* Parikkhārena saha *saparik-*
āraṇ

[381] *Āthabbanan*⁹ ti āthabbanikamantapayogaṇ¹⁰ *Supi-*
n ti supinasatthaṇ *Lakkhanan* ti manilakkhanādi *No*
lahe ti nappayojeyya *Virutañ cā* ti migādīnaṇ vattetvā¹¹
ssitaṇ

Āthabbanikā ti parūpaghātamantaṇānanakā *Āthabbanan*
yojenti ti āthabbanikā kira sattāhaṇ alonikaṇ bhuñjivā
bbe attharivā pathaviyaṇ sayamānā tapaṇ carivā sat-
ne divase susānabhūmiṇ sajjetvā sattame pade thatvā
tthaṇ vattetvā vattetvā mukhena vijjaṇ pariṇipanti,
ia tesā taṇ samijjhati, evarūpaṇ sandhāya 'āthabbanan
yojenti' ti āha Tattha *payojenti* ti yuttapayuttā honti
igare vā rundhe ti nagare samantato rundhivā avattha-
vā gahite *Sangāme vā paccupatthite* ti rane vā upa-
ntvā thite *Paccatthikesu paccāmittesū* ti patāmbhūtesu¹²
risu *Īṭṭi uppādenī* ti sarīracalanaṇ¹³ kampanaṇ tassa
pādanaṇ karonti *Upaddavan* ti kāyapīlanaṇ karonti

B, C, D, E omi ti

² S °aṇṣe yeva³ H, D, E, C, B °kosaṇ

H, D, S, B °khittā

⁵ H °lāyanā⁶ H gadhitatā

H gadhi°

⁸ H omits rāga

S, C, D, E athab°

¹⁰ C, D, E athab°

B vaddhetvā, SA omits

¹² S paccanika°¹³ H °rabalacala°

Rogan ti vyādhin *Pajjarakan* ti jaraṇ *Sūlan* ti uddhumātaṇ *Visūcikan* ti vijjhaṇaṇ *Pakkhandikan* ti lohita-pakkhandikaṇ *Karontī* ti uppādentī

Supinapāthakā ti supinavyākaranakā *Ādisanti* ti vyākaronṭi *Yo pubbanhasamayaṇ supinaṇ passatī* ti ādisu accantasanyoge upayogavacanaṇ, pubbanhasamaye ti attho. *Evaṇvipāko hotī* ti itthāntthavasena evarūpo vipāko hoti. *Avakujja nīpanno* ti adhomukho hutvā nīpanno passatī *Evaṇ supinapāthakā supinaṇ¹ ādisanti*

Taṇ ca pana supinaṇ passanto catūhi kāranehi passatī dhātukkabhato vā anubhūtapubbato vā devatopasaṇhārato vā pubbanimittato vā ti Tattha pittādiṇaṇ khobhanapaccayayogena saṇkhubhītadhātuko dhātukkabhato supinaṇ passatī, passanto ca nānāvidhaṇ supinaṇ passatī Anubhūtapubbato passanto pubbe anubhūtapubbaṇ ārammaṇaṇ passatī Devatopasaṇhārato passanto devatānaṇ ānubhāvena ārammaṇāni passatī Pubbanimittato passanto puññāpuññavasena uppajjitukāmassa atthassa vā anattassa vā pubbanimittabhūtaṇ supinaṇ passatī

Tattha yaṇ dhātukkabhato anubhūtapubbato vā supinaṇ passatī, na taṇ saccaṇ hoti, yaṇ devatopasaṇhārato passatī, taṇ saccaṇ vā hoti, alikaṇ vā kuddhā hi devatā upāyena vināsetukāmā viparītā pī katvā dassenti Yam pana² pubbanimittato passatī, taṇ ekantasaccam eva hoti Etesaṇ catunnaṇ mūlakāraṇānaṇ saṇsaggabhato pī supinabhedo hoti yeva

Taṇ ca pan' etaṇ catubbidhaṇ supinaṇ sekkha-puthujjānaṇ passanti, appahīnavipallāsattā, asekkhā na passanti pahīnavipallāsattā Kim pan' etaṇ passanto sutto passatī, udāhu patibuddho ? udāhu n' eva sutto, na patibuddho ti ? Kiṇ c' ettha yaḍi tāva sutto passatī, abhidhammavirodho āpajjati bhavangacittena hi supatī, taṇ rūpanimittādiārammaṇaṇ, rāgādisampayuttaṇ vā na hoti, supinaṇ passantassa ca īdisāni cittaṇi uppajjanti Atha patibuddho passatī, vinayavirodho āpajjati yaṇ hi patibuddho passatī, taṇ sabbohārikacittena passatī, sabbohārikacittena ca kate vi-

¹ H pī naṇ passanti passanto ca

² H puna

tikkame anāpatti nāma natthi, supinaṇ passantena pana kate vitikkame ekantam anāpatti eva Atha n' eva sutto na patibuddho passati, na koci nāma passati Evaṇ ca satī supinassa abhāvo va āpajjati Na abhāvo, kasmā ? yasmā kapimiddhapareto passati, vuttañ h' etaṇ *kapimiddhapareto kho Mahārāja, supinaṇ passati*''* ti Kapimiddhapareto ti makkataniddāyutto, yathā hi makkatassa niddā lahuparivattā hoti, evaṇ yā niddā punappunaṇ kusalādicittavokkinnattā lahuparivattā, yassā pavattiyaṇ punappunaṇ bhavangato uttaranaṇ hoti, tāya yutto supinaṇ passati, tenāyaṇ supino kusalo pi hoti, akusalo pi, avyākato pi Tattha supinena cetiyavandana-dhammasavana-dhammadesanādīni karontassa kusalo, pānātipātādīni karontassa ākusalo, dvīhi antehi¹ mutto āvajjana-tadārammanakkhane abyākato ti vedītabbo Svāyaṇ dubbalattā patisandhiṇ ākaddhītuṇ asam-attho, pavatte pana aññehi kusalākusalehi upatthambhito vipākaṇ deti

Manīlakkhanādisu " evarūpo maṇi pasattho, evarūpo appasattho, sāmīno ārogya-issariyādīnaṇ hetu hoti, na² hoti² " ti evaṇ vanna-santhānādivasena maṇiādīnaṇ lakkhanaṇ ādisanti ti attho Tattha *āvudhalakkhanan* ti thapetvā asiādīni avasesaṇ āvudhaṇ³ *Itthilakkhanādisu* pi yamhi kule itthipurisādayo vasantī, tassa vuddhi-hānivasena vedītabbāni *Ajalakkhanādisu* pana " evarūpānaṇ ajādīnaṇ maṇsaṇ khādītabbaṇ, evarūpānaṇ na khādītabbaṇ " ti ayam pi viseso vedītabbo Api c' ettha [382] *godhālakkhane* citta-kamme⁴ pi pīlandhanādisu⁵ pi evarūpāya godhāya satī idaṇ nāma hoti ti ayam pi viseso vedītabbo *Kannikālakkhanan* pīlandhanakannikāya pi gehakannikāya pi vasena vedītabban *Kacchapalakkhanam* pi godhālakkhanasādisam eva *Megalakkhanan* sabbasangāhikaṇ sabbacatuppādānaṇ lakkhanavasena vuttaṇ *Evaṇ lakkhanapāthakā lakkhanan ādisanti* ti evaṇ lakkhanasatthavācaka lakkhanaṇ ādisanti kathenti

* Mil 300 Trenckner Ed

¹ H, D, E, C angehi

² C, D, E omī

³ H, D, E, B, C omī

⁴ *All MSS* °mam.

⁵ H °nāsu

Nakkhattānī ti kattikādīni atthavīsati nakkhattāni *Iminā* nakkhattena gharappaveso kātabbo ti gahappavesamangalaṇ kātappaṇ *Makutaṇ bandhūtabban* ti pasādhanamangalaṇ kātappaṇ *Vāreyyan* ti “imassa dārakassa asukakulato asukanakkhattena dārikaṇ ānethā” ti āvāhakaranañ ca, “imaṇ dārikaṇ asukassa nāma dārakassa asukanakkhattena detha, evaṇ etesaṇ vuddhi bhavissati” ti vivāhakaranañ ca vatvā vāreyyasankhātaṇ āvāhavivāhamangalaṇ kātappaṇ ti ādisanti *Bijānāhāro* ti bijānaṇ vappatthāya bahi nīharanaṇ *Nihāro* ti pi pāli

*Megapakkhaṇ*¹ ti idaṇ sabbasangāhikaṇ nāmaṇ sabba-sakuna-catuppadānaṇ rutañānavasen’ eva vuttaṇ *Megapakkhapāthakā*¹ ti sakuna-catuppadānaṇ saddavyākaranakā, *megapakkhaṇ*¹ ādisanti ti tesaṇ saddaṇ sutvā byākaraṇti *Rutaṇ* ti saddaṇ, “rudan” ti vā pāli *Vassitaṇ* ti vācaṇ

Gabbhakaraṇyā ti vinassamānassa gabbhassa puna avi-nāsāya osadhadānena gabbhasanthānakaraṇā² Gabbho hi vātena,³ pānakehi, kammenā ti tīhi kāranehi vinassati Tattha vātena nassante vātavināsaṇaṇ sītaṇ bhesajjaṇ deti, pānakehi nassante pānakānaṇ patikammaṇ karoti, kammanā nassantam pana Buddhā pi patibāhitaṇ na sakkonti, tasmā na taṇ idha gahitaṇ

Sālākyaṇ ti salākavejjakammaṇ *Sallakattiyaṇ* ti sallakattavejjakammaṇ *Kāyatikicchā* ti mūlabhesajjādīni yojetvā kāyatikicchāvejjakammaṇ *Bhūtiyaṇ* ti bhūtavejjakammaṇ *Komāravejjaṇ*⁴ ti komārakavejjakammaṇ

[383] *Kuhā* ti vimhāpakā *Thaddhā* ti dārukhandāṇ viya thaddhasarīrā *Lapā* ti paccayapatibaddhavacanakā *Singī* ti mandanapakatīkā *Unnālā* ti uggata-mānanalā *Asamāhitā* ti upacāraṇṇāsamādhivirahitā

Na ganheyyā ti ādisu uddesagahanavasena na ganheyya, sajjhāyavasena na ugganheyya, citte thapanavasena na dhāreyya, samīpaṇ katvā thapanavasena na upadhāreyya, upapankkhāvasena na upalakkheyya, aññesaṇ vācanavasena⁵ nappayojeyya

¹ T, S, C, D, E °cakkā°

² B °kārakā, C, D, E °kāritā

³ H adds vā

⁴ H °rabhaccaṇ

⁵ H, S, C, E vaca°

[384] *Pesuneyyan* ti pesuññaṇ *Sesamiddeso* vuttattho yeva

[385] *Kayavikkaye* ti pañcahi sahadhammikehi saddhiṇ vañcanavasena¹ vā udayapatthanāvasena vā na *tuttheyya Upavādaṇ bhikkhu na kareyyā* ti upavādakare kilese anibbattento attani parehi samanabrāhmanehi upavādaṇ na janeyya *Gāme ca*² *nābhisaṇṇeyyā* ti gāme ca gihisaṇṇagādhihi nābhisaṇṇeyya *Lābhakamyā janaṇ na lapeyyā* ti lābhakāmatāya janaṇ na lapeyya

[386] *Ye kayavikkayā vmaṇe patikkhattā* ti ye dāna-patigahanavasena kayavikkayasikkhāpade na vattanti ti patikkhattā *Idh' āhippetāṇ kayavikkayaṇ dassetuṇ pañcannaṇ saddhiṇ pattaṇ vā civaṇaṇ vā* ti ādum āha, tattha *pañcannaṇ saddhiṇ* ti pañcahi sahadhammikehi saha, pañca sahadhammika nāma bhikkhu-bhikkhuni-sikkhamānā-sāmanera-sāmaneriyo *Vañcanaṇ vā* ti patirūpaṇ dassetvā vañcanaṇ, *udayaṇ vā patthayanto* ti vaddhiṇ patthento vā, *parivatteti* ti parivattanaṇ karoti

Iddhmanto ti ijjhanappabhāvavanto, *dibbacakkhukā* ti dibbasadisaññānacakkhukā, atha vā dibbavihārasannissayena laddha-ññānacakkhukā, *paracittavīduno* ti attano cittaena paresaṇ citta-jānanakā *Te dūnato pi passantī* ti ekayojanato pi yojanasatato pi yojanasahassato pi³ yojanasatasahasassato⁴ pi⁴ cakkavālato pi dvī⁵-ti⁶-catu⁷-panca-dasa-vīsati-cattālīsa-paññāsato⁸ pi tato atirekato pi cakkavālato passantī, *dakkhanti Āsannā pi na dīssanti* ti samīpe thitā pi nisinnā pi na paññāyanti *Cetasā pi cittaṇ pajānanti* ti attano cittaena pi paresaṇ cittaṇ pajānanti⁹ *Devatā pi kho santi iddhamantiṇyo* ti devatā pi evaṇ saṇvījanti ijjhanappabhāvavantiyo, *paracittavīduniyo* ti paresaṇ cittaṇ jānantiyo

Olārikehi vā kilesehi ti kāyaduccarītādikehi vā¹⁰ upatāpehi, *maṇḍimakehi vā* ti kāmavitakkādikehi vā, *sukhumakehi vā* ti nātivittakkādikehi vā *Kāyaduccarītādayo kamma-patha-*

¹ C, D, E vaca°

² H vā

³ B add's yojanadasahasassato pi

⁴ H, D, E, C omitt

⁵ H dve

⁶ H tīni

⁷ H cattāri

⁸ H, D, E, C, S sahasassato

⁹ H jānanti

¹⁰ H ca

vasena, kāmavitakkādayo vattamūlakakilesavasena vedittabbā

Ñātivitakkādisu “mayhaṇ ñātayo sukhajīvino sampattiyuttā” ti evaṇ pañcakāmagunasannissita-pemena¹ ñātaka ārabha uppannavitakko *ñātivitakko*, “khayaṇ gatā, vayaṇ gatā, saddhā, pasannā” ti evaṇ pavatto pana ñātivitakko nāma na hoti “Amhākaṇ janapado subhikkho sampannasasso” ti tussamānassa² gehasitavasen’ eva uppannavitakko *janapadavitakko* nāma, “amhākaṇ janapade manussā saddhā pasannā, khayaṇ gatā, vayaṇ gatā” ti evaṇ pavatto pana janapadavitakko nāma na hoti

Amarattāya vitakko, amaro vā vitakko ti *amaravitakko* Tattha ukkūtakkappadhānādīhi dukkhe nijjonne samparāye attā sukhi hoti amaro³ ti dukkarakārīkaṇ karontassa tāya dukkarakārīkāya patisaṇyutto vitakko amarattāya vitakko nāma Dittthagatiko pana “sassataṇ vadesi” ti ādini puttho “evam pi me no, aññathā pi me no, no ti pi me no, no no ti pi me no” ti vikkhepaṇ āpajjati, tassa so dittthagatapatisaṇyutto vitakko yathā amaro nāma maccho udaye gahe-tvā māretuṇ na sakkā, ito c’ ito ca dhāvati, gāhaṇ na gacchati, evam eva ekasmiṃ pi pakkhe asanthānato na marati ti amaro nāma, taṇ duvidham pi ekato katvā amaravitakko ti vuttaṇ

Parānuddayatāpatisaṇyutto ti anuddayatāpatirūpakena gehasitapemena patisaṇyutto upatthākesu nandantesu⁴ socantesu ca tēhi saddhiṇ digunaṇ nandati,⁵ digunaṇ⁵ socati, tesu sukhitesu digunaṇ⁵ sukhito hoti, dukkhitesu digunaṇ dukkhito hoti, uppannesu kiccakaraṇīyesu attanā⁶ voyogaṇ āpajjati, tāni tāni kiccāni sādheṇto pannatūṇ vītikkamati, sallekhaṇ kopeti, yo tasmīṇ saṇsatthavihāre, tasmīṇ vā voyogāpajjane gehasito vitakko, ayaṇ parānuddayatāpatisaṇyutto vitakko nāma *Lābha-sakkāra-silokapatisaṇyutto* ti cīvarādīlābhena c’ eva sakkārena ca kūtisaddena ca saddhiṇ ārammanakaranavasena patisaṇyutto *Anavaññatipatisaṇ-*

¹ H, D, E, B °takkamena

² H tutthamānasassa, C, D, E tutthamānassa

³ B aparo

⁴ H kan°.

⁵ H omits

⁶ S, D, E attano

yutto ti “aho vata maṇ pare na avajāneyyūṇ, na hethetvā¹ vihetetvā² katheyyūṇ” ti evaṇ anavaññātabhāva-patthanāya saddhiṇ uppajjana-vitakko, yo³ tasmiṇ “mā maṇ pare avajāniṇsū” ti uppannacitte⁴ pañcakāmagunasankhātaṇ gehaṇ nissito hutvā uppannavitakko, so⁵ anavaññattipatisaṇyutto vitakko

[387] *Tattha tattha sajjatī* ti tesu tesu ārammanesu laggaṭi *Tattha tattha gahātī* ti vuttappakāraṇ ārammaṇaṇ pavisatī *Bayjhatī* ti tehi tehi ārammaṇehi saddhiṇ bayjhatī, ekibhavatī *Anayavyasanā* ti tattha⁶ tattha⁶ avaddhivinaṣaṇ, *āpajjati* ti pāpunāti

[388] *Āmisacakkhukassā* ti cīvarādi-āmisalolassa, *lohadhammagarukassā* ti lokuttaradhammaṇ muñcitvā rūpādilokadhammam eva garuṇ katvā carantassa *Ālapanā* ti vihāraṇ āgate manusse disvā “kim atthāya bhonto āgatā ? kiṇ bhikkhū nimantetuṇ ? yadi evaṇ, gacchatha, ahaṇ pacchato gahetvā āgacchāmi” ti evaṇ ādito va lapanā Atha vā attānaṇ upanetvā “ahaṇ Tisso, mayī rājā pasanno, mayī asuko ca asuko ca rājamahāmatto pasanno” ti evaṇ attūpanāyikā lapanā ti *ālapanā* *Lapanā* ti putthassa sato vuttappakāram eva lapanā *Sallapanā* ti gahapatikānaṇ ukkanthane bhītassa okāsaṇ datvā datvā sutthu lapanā *Ullapanā* ti “mahākutumbiko, mahānāviko, mahādānapatī” ti evaṇ uddhaṇ katvā lapanā *Samullapanā* ti sabbato bhāgena uddhaṇ katvā lapanā *Unnahanā* ti “upāsakā, pubbe idise kāle navadānaṇ⁷ detha, idāni kiṇ na dethā ?” ti evaṇ yāva “dassāma bhante, okāsaṇ na labhāmā” ti ādīni vadanti, tāva uddhaṇ uddhaṇ⁸ nahanā vethanā ti vuttaṇ hoti Atha vā ucchuhatthaṇ disvā “kuto ābhataṇ upāsakā ?” ti pucchati “Ucchukhattato bhante” ti “Kiṇ tattha ucchu madhuraṇ” ti ? “Khādītvā bhante jāmitabban” ti “Na upāsakā, ‘bhikkhussa ucchuṇ dethā’ ti vattuṇ vattatī ?” ti yā evarūpā nibbethentassā pi vethanakathā, sā *unnahanā* Sabbatho bhāgena punappunaṇ nahanā *samunnahanā* *Uk-*

¹ B sodhetvā, S codetvā

² B visodhetvā

³ B so

⁴ H °vitakke

⁵ All MSS omit.

⁶ H omits.

⁷ B ca dānaṇ

⁸ S, D, C, E omit

kācanā ti “ etaṇ kulaṇ maṇ yeva jānāti, sace ettha deyya-dhammo uppajjati, mayhaṇ yeva deti ” ti evaṇ ukkhipitvā *kācanā* ukkācanā, uddīpanā ti vuttaṇ hoti Sabbato bhāgena punappunaṇ ukkācanā *samukkācanā Anuppiyabhāmitā* ti paccayavasena punappunaṇ piyavacanabhananā *Sanhavācatā* ti muduvacanatā *Sakhilavācatā* ti manda¹—pamānayuttavacanatā, sithilavacanatā vā *Ittāvācatā*² ti allīyanavacanatā *Apharusavācatā*³ ti madhuravacanatā

*Porānaṇ*⁴ *mātāpettikaṇ*⁵ ti pure uppannaṇ, mātāpitūnaṇ santakaṇ *Antarahītan*⁶ ti paticchannaṇ, tirobhūtaṇ *Ñāyāmi* ti pākato homi *Asukassa kulūpako* ti asukassa amaccassa kulapayirupāsako *Asukāyā* ti asukāya upāsikāya

*Maṇ ussajjivā*⁷ ti maṇ vissajjivā

[389] *Payuttaṇ*⁸ ti cīvarādīhi sampayuttaṇ, tad atthaṇ vā yojitaṇ Imissā gāthāya niddeso sabbo hetthā vuttanayo va

[394] *Mosavajje na nīyethā* ti musāvāde na nīyetha *Jīvitenā* ti jīvīkāya

[395] *Satho* ti asantagunadīpanato na sammā bhāsītā Sabbato bhāgena satho *parisatho* *Yaṇ tathā* ti yaṇ tasmiṇ puggale *Sathan* ti asantagunadīpanaṇ kerātiyaṇ *Sathatā* ti sathākāro *Sātheyyan* ti sathabhāvo *Kakkaratā*⁹ ti padumanālassa viya aparāmasanakkhamo pharusabhāvo *Kakkariyan*¹⁰ ti tass’ eva vevacanaṇ *Parikkhatatā parikkhattiyan*¹¹ ti pādadvayena nikkhanitvā thapitaṇ viya dalha-kerātiyaṇ vuttaṇ Keci pana *kakkaratā* ti sambhāvayitvā vacanaṇ, *kakkariyan* ti sambhāvayitvā vacanabhāvo, *parikkhatatā* ti alankaranākāro, *parikkhattiyan* ti alankaranabhāvo ti atthaṇ vannayanti *Idaṇ vuccatī* ti idaṇ attano avijjamāna-gunappakāsanalakkhanaṇ *sātheyyan* nāma¹² vuccati, yena samannāgatassa puggalassa kucchi vā pitthi vā jānituṇ na sakkā

¹ B sanha

³ H vacanatā

⁵ T °pitikaṇ

⁷ H, D, E, B ujjhivā

⁹ H kakkharatā, S, B °ratā

¹¹ H, D, E pā°

² T metta°, H °vacanatā

⁴ T purānaṇ

⁶ S, C, D, E āhītan

⁸ Most sajjuttaṇ

¹⁰ H kakkharī°

¹² H ti

*Vāmena sūhako hoti , dakkhīnena ajāmggo ,
Sarena elako hoti , visānena jaraggavo* ti*

evaṇ vutta-yakkhasūkarasadiso hoti

*Atmaññatī ti atikkamtvā maññatī Kim pan' āyaṇ
bahulājīvo ti ayaṇ puggalo ko nāma bahulājīvako ? Sabbhaṇ
sambhakkhatī¹ ti laddhaṇ laddhaṇ sabbaṇ khādati Appa-
puñño ti mandapuñño Appesakko ti parivāravirahito*

[396] *Paññāsampanno ti sampannapañño, paripunnapañ-
ño, pañhaṇ vissajjētī ti pañhaṇ katheti vyākaroti*

*Sutvā dūsito² bahuṇ vācaṇ samanānaṇ vā puthuvacanānaṇ³
ti dūsito² ghattito parehi tesāṇ samanānaṇ vā khattiyādi-
bhedānaṇ vā aññesaṇ puthuvacanānaṇ³ bahum pi anittha-
vācaṇ sutvā, na pativajjā⁴ ti na pativadeyya, *kiṇ kāranaṇ ?
na hi santo patiseniṇ karonti*

[397] *Kakkhalenā ti dārunena Santo ti nibbutakilesā
Patiseniṇ ti patisattuṇ Patimallan ti patiyodhaṇ⁵ Pati-
kantaṇ⁶ ti pativeraṇ Patipakkhan ti kilesapatipakkhaṇ,
kilesavasena sangaṇ na karonti ti attho*

[398] *Etāṇ ca dhammam aññāyā ti sabbam etaṇ yathā-
vuttaṇ dhammaṇ ñatvā Vicinan ti vicinanto Santī ti
nibbutiṇ ñatvā ti nibbuti rāgādīnaṇ santi ti ñatvā*

*Samañ cā ti kāyasucaritādi Visamañ cā ti kāyaduccari-
tādi Pathañ cā ti dasakusalakammamapathaṇ Vipathañ cā
ti dasa-akusalakammamapathaṇ Sāvajjañ cā ti akusalañ ca
Anavajjañ cā ti kusalañ ca Hīna-panāta-kanha-sukka-viñ-
ñūgarahita-pasatthan ti idaṇ hi kusalākusalam eva* Tattha
kāyasucaritādi samakaranato samaṇ Kāyaduccaritādi visa-
makaranato visamaṇ Kusalakammamapathā sugatigamana-
pathattā supathaṇ Akusalakammamapathā sugatigamanapa-
tipakkhattā, apāyagamanapathattā vipathaṇ Akusalaṇ sa-
dosattā sāvajjaṇ Kusalaṇ middosattā anavajjaṇ Tathā
mohena vā dosa-mohena vā lobha-mohena vā sampayuttattā*

* Sum V 11, 656

¹ H, D, E, S, B °khetī

² B, S puthujjanānaṇ

³ B, C, D °yogaṇ

⁴ SA rusito

⁵ H, E pati°

⁶ D, C, E °kiccaṇ

hīnaṃ Alobha-adosa-amohayuttattā *panītaṃ* Kaṇhavipākattā *kanhaṃ* Sukkavipākattā *sukkaṃ* Buddhādīhi viññūhi garahitattā *viññūgarahitaṃ* Tehi eva thomitattā *viññuppasatthan* ti ñātabbaṃ

Kiṃ kārānā nappamajjeyya itī ce ? [400] *Abhibhū hi so* ti gāthā, tattha *abhibhū* ti rūpādīnaṃ abhibhavitā *Ana-bhibhūto* ti tehi anabhibhūto *Sakkhidhammaṃ anītiham adassī* ti paccakkham eva anītihaṃ dhammaṃ adakkhi *Sadā namassam anussikkhe* ti sadā namassanto tisso sikkhāyo sikkheyya

Kehici kilesehi ti kehici rāgādi-upatāpakarehi kilesehi *Adhibhosi ne* ti te kilese abhibhavi *Sesaṃ sabbattha pākātam* eva

Kevalam pan' ettha *cakkhūhi n' eva lolo* ti ādīhi indriya-saṅvaro, *annānam atho pānānaṃ* ti ādīhi sannidhipatikkhepamukhena paccayapatisevanasīlaṃ, *methuna-mosavajja-pesumyādīhi*¹ pātimokkhasaṅvarasīlaṃ, *āthabbanaṃ supinaṃ*² *lakkhanaṃ* ti ādīhi ājīvapārisuddhisīlaṃ, *jhāyī na pādalol' assā* ti iminā samādhi, *vicinaṃ bhikkhū* ti iminā paññā, *sadā sato sikkhe* ti iminā puna³ sankhepato tisso pi sikkhā, *ath' āsanesu sayanesu, appasaddesu bhikkhu vihareyya, niddaṃ na bahulikareyyā* ti ādīhi sīla-samādhi-paññānaṃ upakāra⁴-sanganha-na-vinodanāni vuttāni ti Evaṃ Bhagavā nummitassa paripunna-patipadaṃ vatvā arahattanikūtena desanaṃ nitthāpesi *Desanāpariyosāne Purābheda sutte vuttasadi so v' ābhīsamayo aho sī* ti

Tuvatakasuttaniddesavannanā nitthitā
Catuddasamaṃ

¹ S omits methuna, and gives mosavajjena nīyetha

² H pisunaṃ

³ H, D, E, B, S, C pana

⁴ SA °rāpakāra

ATTADANDASUTTANIDDESAVANNANĀ

[402] Pannarasame Attadandasuttamiddese *Attālandā bhayaṇ jātan* ti pathamagāthāy' attho yaṇ lokassa dūtthadhammikaṇ vā samparāyikaṇ vā *bhayaṇ jātaṇ*, sabbaṇ taṇ bhayaṇ¹ *attadandā*² jātaṇ, attano duccaritakāranā jātaṇ, evaṇ sante *janaṇ passatha medhagaṇ* imaṇ Sākiyādijanaṇ passatha aññamaññamedhagaṇ hiṇsakaṇ³ bādhakaṇ³ ti evaṇ taṇ pativiruddhaṇ vipattipannajanaṇ paribhāsivā⁴ attano sammāpatipattidassanena tassa saṇvegaṇ janetuṇ āha *saṇvegaṇ kittaṇṇissāmi yathā saṇvijitaṇ mayā* ti, pubbe Bodhisat-tena satā ti adhippāyo

Tayo ti ganaparirocchedo *Dandā* ti duccaritā *Kāya-*
dando ti kāyaduccaritaṇ, vacīdandādīsu pi es' eva *nayo*
Tividhaṇ kāyaduccaritaṇ ti pānātipātādi kāyato pavattaṇ
duttaṇ caritaṇ, kilesapūtīkattā vā dutthu caritaṇ ti lad-
dhanāmaṇ tividhaṇ duccaritaṇ⁵ *Catubbidhaṇ* ti musāvā-
dādi catubbidhaṇ *Tividhaṇ* ti abhiyjhādi tividhaṇ *Dit-*
thadhammikaṇ ti dūtth' eva dhamme imasmiṇ yeva attabhāve
patisaṇvedaniyaṇ *Samparāyikaṇ* ti anāgate attabhāve pa-
tisaṇvedaniyaṇ

Āgucārīṇ ti pāpakārīṇ,⁶ aparādhakārīṇ, *taṃ*⁷ *enaṇ*⁷ *rājā*⁸
paribhāsati ti pāpakārīṇ rājā paribhāsati, bhayaṇ uppādeti
Dukkhadomanassaṇ patisaṇvedetī ti kāyikaṇ dukkhaṇ cetasi-
kaṇ domanassaṇ vindaṇti *Etaṇ bhayaṇ dukkhaṇ domanassan*
ti evarūpaṇ bhayaṇ ca dukkhaṇ ca⁷ domanassaṇ ca, *kuto*
tassā ti tassa corassa kuto uppannaṇ² *Attadandato jātan* ti
attanā kataduccaritato uppannaṇ

[403] *Antamaso* ti hetthimato, *savacanīyam pi*⁷ *karoti*

¹ H, D, SA omī

² H adds bhayaṇ

³ H, D, E, S, C omī

⁴ H, D, E, S, C paribhāvetvā, B pariggahetvā

⁵ H, D, E add kāyaduccaritaṇ

⁶ E pāpikaṇ

⁷ H omī

⁸ H adds tvaṇ

“*na te labbhā uto pakkamitun*” ti ito imamhā gāmādinā¹ gantuṃ na labbhā, na sakkā bahi nikkhamitun ti palibodhaṃ² sangaṃ karoti

Dhanaṇāṃpaccayā pī ti dhanaparimāṇikāraṇā pi

*Rājā tassa vividhā kammakāraṇā kārāpeti kasāhi pi tāletī*³ ti kasādaṇḍakehi potheti³ *Vettehi pi tāletī* ti sakantaka-vettalatāhi potheti³ *Addhaḍaṇḍakehi* ti ādayo hetthā vuttanayā eva *Sunakhehi pi khādāpetī*³ ti katipayāni divasāni āhāre adatvā chāta-sunakhehi khādāpeti,³ te muhuttena atthisankhalikam eva karonti *Sūle uttāsetī*³ ti sūlaṃ āropeti³ *Rājā imesaṃ catunnaṃ dandānaṃ issaro* ti imesaṃ catunnaṃ ānānaṃ kātuṃ rājā samattho

Sakena kammenā ti sayaṃ katena kammena

[404] *Tam enaṃ nīrayapālā* ti ettha ekacce therā “nīrayapālā nāma natthi, yantarūpaṃ viya kammam eva kāraṇaṃ kārēti”⁴ vadanti, taṃ *Atthi nīraye nīrayapālā ti?* *Āmantā Atthi ca kammakāraṇikā*^{2*} ti ādinā nayena Abhidhamme patisedhitam eva Yathā hi manussaloke kammakāraṇikā atthi, evam eva nīraye nīrayapālā atthi ti *Tattaṃ ayokhīlaṃ* ti tigāvutaṃ attabhāvaṃ sampajjalitāya lohapathaviyā uttānakaṃ nīpajjāpetvā dakkhiṇahatthe tālappamānaṃ aya-sūlaṃ pavesenti, tathā vāmahatthādisu, yathā ca uttānakaṃ nīpajjāpetvā, evaṃ ureṇā⁵ pi vāmapassenā pi dakkhiṇapassenā pi nīpajjāpetvā taṃ kammakāraṇaṃ karonti yeva *Saṃvesetvā* ti jalitāya lohapathaviyā tigāvutaṃ attabhāvaṃ nīpajjāpetvā, *kuthārīhi* ti mahatihi gehacchadanassa ekapak-khamattāhi kuthārīhi *tacchanti*, lohitaṃ nadī hutvā sandati, lohapathavito jālā utthahitvā tacchitatthānaṃ ganhāti, mahādukkhaṃ uppajjati Tacchantā pana suttāhatakaṃ karitvā dāruṇ⁶ viya atthaṃsam pi chalaṃsam pi karonti *Vāsīhi* ti mahāsuppappamānāhi vāsīhi *Ratthe yojetvā* ti saddhiṃ yuga-yotta-pañjara⁷-cākka-kubbara-pājanahehi sab-

* Kvu 596

¹ S °dimhā

² H, D, E, B °dha

³ *All MSS except T have the plural form*

⁴ H °enti

⁵ B udarena

⁶ *All MSS dāru*

⁷ S -pakkharakkha B, D -pakkha

bato pajjalite rathe yojetvā *Mahantan* ti mahākūtāgārapamānaṇ *Āropentī* ti sampajjalitehi ayamuggarehi pothentā āropenti

Sakm pi uddhan ti supakkatthitāya ukkhalīyā pakkhittatandulā viya uddhaṇ adho tiriyañ ca gacchati

Mahāniraye ti Avīcimahānirayamhi

[405] *Catukhanno* ti caturassa-mañjūsāsadiso *Vibhatto* ti catudvārasena vibhatto *Bhāgasō mto* ti dvāra-vīthīnaṇ vasena bhāge thapetvā vibhatto *Pariyanto* ti parikkhitto *Ayasā* ti upari navayojanikena¹ ayapattena chādito *Samantā yojanasataṇ pharivā tittatī* ti evaṇ pharivā tittatī yathā samantā yojanasate thatvā olokontassa akkhini yamakagolakā viya nikkhamanti

Kadariyā tapanā ti sabbe pi te ussadehi saddhiṇ attha mahānirayā *kadariyā*, niccaṇ tapanti ti kadariyā *tapanā*, bala-vadukkhataya *ghorā*, kappatthitānaṇ² accīnaṇ atthitāya *accimanto*, āsādetuṇ ghattetuṇ dukkaratāya *durāsadā*, ditthamattā vā sutamattā pi vā lomāni haṇsenti ti *lomahaṇsana-rūpā*, bhiṇsanatāya *bhesmā*, bhayaajananaatāya *patibhayā*, sukhābhāvena *dukkhā*

Puratthimāya ca bhittiyā ti ādigāthānaṇ evaṇ *Avīcimrayo* ti pariyaṇtaṇ katvā ayaṇ sankhepattho³ aggijālānaṇ⁴ vā pana sattānaṇ vā tesāṇ dukkhassa vā vīci antaraṇ natth' etthā ti avīci, tatra hi puratthimāhi bhittihī jālārasi utthahitvā pāpakammīno puggale jhāpento pacchimādisu bhittisu *patihaññati*, paharati, tā ca bhittiyō vinivijjhivā parato yojanasataṇ ganhāti Hetthā utthitā upari patihaññati, upari utthitā hetthā patihaññati Evaṇ tāv' ettha jālānaṇ vīci nāma natthi Tassa pana anto yojanasataṇ thānaṇ khīravallipitthassa pūritanāhi viya sattehi nīrantaraṇ pūritāṇ⁵, catūhi iriyāpathehi paccantānaṇ sattānaṇ pamānaṇ natthi, na ca aññamaññaṇ vyābādhenti, sakasakattāne yeva paccanti, evam ettha sattānaṇ vīci nāma natthi Yathā pana jivhagge cha madhubindūni sattamassa tambalo-habinduno anudahanabalavatāya abbohārikāni honti, tathā

¹ H °janena, B °myena

² H, D, E °thikānaṇ

³ H, D, E, C sankhepo kato

⁴ S, C jālānaṇ

⁵ H, D, E, C omat

tattha anudahanabalavatāya sesā cha akusalavipākupekkhā abbohārikā honti, dukkham eva nīrantaraṃ paññāyati, evam ettha dukkhassa vīci nāma natthi Nirassādatthena nīrayo.

Tattha sattā mahāluddā ti tasmīṃ nībbattā sattā mahanta-luddā, *mahākībbisakārīno* ti mahanta-dārunakammakārīno, *accantapāpakammantā* ti ekaṃsena pāpakammīno, *paccanti na ca mīyare* ti channaṃ¹ jālānam antare paccanti, na ca mīyanti

Jātavedasamo kāyo ti tesāṃ sarīraṃ aggisadisaṃ, *tesāṃ nīrayavāsīnaṃ* ti tesāṃ pāpakammānaṃ nīrayavāsīnaṃ *Passa kammānaṃ dalhattan* ti pāpakammānaṃ thirabhāvaṃ olokehi, *na bhasmā hoti na masī* ti chārikā pi na hoti angāro pi na² hoti²

Purattāmenā ti yadā taṃ dvāraṃ avāpuritaṃ³ hoti, atha tadabhimukhā *dhāvanti*, tesāṃ tattha chaviādīni jhāyanti, dvārasamīpaṃ pattānaṃ ca tesāṃ taṃ pithiyati, pacchumaṃ avāpuritaṃ³ viya khāyati Esa nayo sabbattha *Nikkhamitāsā* te ti nīrayā nikkhamitūṃ āsā etesan ti nikkhamitāsā, *mokkhagavesīno* ti muñcanūpāyaṃ esantā gavesanti pi na te tato nikkhamitūṃ labhanti *kammapaccayā* ti te sattā nīrayato nikkhamanadvāraṃ pāpakammapaccayā nādhigacchanti *Tesaṃ ce pāpakammaṃ taṃ avipakkaṃ*⁴ *kataṃ bahun* ti tesaṃ ca sattānaṃ lāmaṃ dārunaṃ kammaṃ avipakkavipākaṃ bahuvīdhaṃ nānappakāraṃ adinnavipākaṃ kataṃ upacitaṃ atthi

[406] *Sanvegaṃ* ti hīriyanaṃ⁵ *Ubbegaṃ* ti thitattāhānato gamanaṃ *Uttāsaṃ* ti ubbejanaṃ, asannitthānaṃ *Bhayaṃ* ti cittuttrāsanaṃ *Pīlanaṃ*⁶ ti⁶ ghattanaṃ⁶ *Ghattanaṃ* ti pīlākaraṇaṃ⁷ *Upaddavaṃ* ti itūṃ *Upasaggaṃ* ti rundhanaṃ⁸

Idāni yathā 'nena saṃvijitaṃ, taṃ pakāraṃ dassento *phandamānaṃ* ti ādīm āha Tattha *phandamānaṃ* ti tanhādīhi⁹ kampamānaṃ, *appodake* ti appe udaye, *aññamaññe* byāru-

¹ S aggi² B, C, D, S, E omī³ H, S apārutaṃ⁴ H °kkavipākaṃ⁵ B vinīlanaṃ, S vinīlanaṃ⁶ H, D, E, C omī⁷ H, E pīlanaṃ⁸ H, D, E, C nīruno⁹ H omī.

dhe disvā ti nānāsatte ca aññe¹ aññehi saddhiṃ viruddhe disvā, *maṇ bhayaṃ āvusi* ti maṇ bhayaṃ pavitthaṇ

[407] *Kilesaphandanāya phandamānaṃ* ti rāgādikilesacalanāya calamānaṇ

Payogo ti kāya-vacī-manopayogo

[408] *Viruddhā* ti virodham āpannā *Pativiruddhā* ti patimukhā hutvā virodham āpannā, *sutthu*² *viruddhā* vā *Āhatā* ti kodhena āhatā pahatā *Paccāhatā* ti patimallā hutvā āhatā *Āghātītā*³ ti ghattitā⁴ *Paccāghātītā*³ ti vise-sena ghattitā⁴ *Pānīḥ pi upakkamanī* ti hatthehi pi paharanti

[409] *Samantam asāro loko* ti nirayaṇ ādiṇ katvā samanta-to loko asāro, *niccasārādirahito* *Disā sabbā sameritā* ti sabbā disā aniccatāya kampitā *Icehaṇ bhavanam attano* ti attano tānaṇ icchanto, *nāddasāsiṇṇ anositan* ti kiñci thānaṇ jarādhiṃ anajjhāvutthaṇ nāddakkhin ti

Asāro ti na sāro sāravirahito vā *Nissāro* ti sabbena sabbhaṇ sāravirahito *Sārāpagato* ti sārato apagato [410] *Niccāsārasāreṇa* vā ti satatasārasaṅkhātena sāreṇa vā Upari padadvaye pi es' eva nayo

Ye puratthimāya disāya saṅkhārā ti ye purimadisāya pac-cayehi sangamma samāgama katā saṅkhārā, *te pi evitā* ti te pi saṅkhārā kampitā, *sameritā* ti sammā kampitā, *calitā* ti calanaṇ gatā, *ghattitā* ti udayabbayena piḷitā, *aniccatāyā* ti hutvā abhāvātāya, *jāṭiyā anugatā* ti nibbattiyā anupa-vitthā, *jarāya anusatā* ti paripakkatāya anupatthatā⁵, *vyādhinā abbhūhūtā* ti dhātuvisamena uppannavyādhinā aj-jhotthatā, *maranena abbhāhatā* ti maccunā abhiāhatā pahatā, *atānā* ti rakkhāviraḥitā, *alenā* lenaviraḥitā, *asaraṇā* ti nat-thi etesaṇ saranaṇ ti asaraṇā, *asaraṇibhūtā* ti sayaṇ sarana-kiccaṇ na karontī ti asaraṇibhūtā

[411] *Attano bhavanan* ti niddesassa uddesapadaṇ *Tānan* ti pālanāṇ *Lenan* ti lenatthānaṇ *Saranan* ti dukkhanāsa-naṇ *Gatv* ti patitthā *Parāyanan* ti paraṇ ayaṇaṇ parā-yaṇaṇ

¹ H, S, D, SA aññam

³ H āghatitā

⁵ H anupannā

² H kuddhā

⁴ H, D, E ghattitā

Ajjhositaṇ yeva addasaṇ ti jarādīhi madditaṇ addakkhiṇ
Sabbaṇ yobbaññaṇ ti yobbanabhāvo yobbaññaṇ, saceta-
 nānaṇ¹ sabbaṇ yobbaññaṇ, *jarāya ositaṇ* ti paripākāya ja-
 rāya avasitaṇ, madditaṇ Evaṇ sabbattha

[412] *Osāne tv' eva² vyāruddhe, disvā me aratī ahū* ti yob-
 banādīnaṇ osāne yeva, atthagamake³ yeva,⁴ vināsake
 eva,⁵ jarādīhi vyāruddhe, āhatacitte satte disvā aratī me
 ahosi *Ath' ettha sallan* ti atha vā etesu sattesu rāgādi-
 sallan, *hadayaṇissitaṇ* ti cittaṇissitaṇ

Yobbaññaṇ jarā vosāpeti ti ⁶[jarā yobbaññaṇ atthanga-
 meti]⁵ vināseti Evaṇ sabbattha

Kath' ānubhāvaṇ sattaṇ ti ? [413] *Yena sallena otimno*
 ti gāthā *disā subbā vidhāvati* ti sabbā duccharitadisā pi purat-
 thimādīdisā pi vidīsā⁶ pi vidhāvati *Tam eva sallan abbuyha*
na dhāvati na sīdati ti tam eva tu⁷ sallan uddharitvā tā ca
 disā na dhāvati, caturoghe ca na sīdati

Aññānaṇ ti ādisu ñānadassanapatipakkhato *aññānaṇ*,
adassanaṇ, abhīmukho hutvā dhammena na sameti na
 samāgacchati ti *anabhisamayo*, anurūpato dhamme buj-
 jhati ti anubodho, tappatipakkhatāya *ananubodho*, anicca-
 tādihi saddhiṇ yojetvā na bujjhati ti *asambodho*, asantaṇ
 asamañ ca bujjhati ti pi *asambodho*, catusaccadhammaṇ na
 pativijjhati ti *appativedho*, rūpādīsu ekadhammam pi anic-
 cādisāmaññatq na ganhāti⁸ ti *asangāhanā*, tam eva dham-
 maṇ na pariyogāhati ti *apariyogāhanā*, na samena pekkhati
 ti *asamapekkhanā*, dhammānaṇ sabhāvaṇ pati na apekkhati
 ti *apaccavekkhanā*, kusalākusalakammesu viparītavuttiyā,
 sabhāvagahanābhāvena vā ekam pi kammaṇ etassa paccak-
 khaṇ natthi, sayan vā kassaci dhammassa paccakkhakaranaṇ
 nāma na hoti ti *apaccakkhakammaṇ*, yaṇ etasmīṇ anuppaj-
 jamāne cittasantānaṇ mejjhaṇ⁹ bhavēyya, suci, vodātaṇ,¹⁰
 taṇ dutthaṇ mejjhaṇ⁹ iminā ti *dummejjhaṇ*, bālānaṇ bhāvo
bālyan, muihati ti *moho*, balavatāro moho *pamoho*, saman-

¹ B °tanāceta°

² D, E ohanat °

³ H °game

⁴ C, D *omit*, H *adds* parināmake ca evaṇ

⁵ H, D, E, C *omit*

⁶ H, D, E, S, C gatīdisā

⁷ B, S *omit*

⁸ H, E ganheyyā

⁹ D, E majjhaṇ, B macchaṇ

¹⁰ H, S, D vodānaṇ

Viddho ti sallena laddhappahāro *Phuttho* ti ghattito
Pareto ti pīlito *Dhāvati* ti purato gacchatī *Vidhāvati* ti

14 S bad°

anekavidhena gacchati *Sandhāvati* ti vegena javati ¹ *San-*
saratī ti ito c' ito ca carati

[416] *Acelako* ti miccelo, naggo *Muttācāro* ti vissatthā-
cāro, uccārakammādisu lokiyakulaputtācārena virahito thī-
tako va uccāraṇ karoti, passāvaṇ karoti, khādati, bhuñjati
Hatthāpalekhano ti hatthe pindamhi nitthite jivhāya hatthaṇ
apalikkhati², uccāraṇ vā katvā hatthasmiṇ yeva dandaka-
saññī hutvā hatthena apalikkhati², te kira dandakaṇ 'satto'
ti paññāpentī Bhikkhāgahanatthaṇ "ehi bhadante" ti
vutto na eti ti *na ehi-bhadantiko* "Tena hi tittha, bha-
dante³" ti vutto pi na titthati ti *na titthabhadantiko* Tad
ubhayam pi kira so 'etassa vacanaṇ kataṇ bhavissati' ti na
karoti

Abbhātan ti puretaraṇ gahetvā āhatabhikkhaṇ *Ud-*
dissa katan ti "idaṇ tumhe uddissa katan" ti evaṇ ārocita-
bhikkhaṇ *Na nimantanaṇ* ti "asukaṇ nāma kulaṇ vā
vithiṇ vā gāmaṇ vā paviseyyāthā" ti evaṇ nimantitaṇ bhik-
kham pi na sādīyati *Na kumbhimukkhā* ti kumbhito ud-
dharitvā diyamānaṇ bhikkhaṇ na ganhāti *Na kalopimu-*
*khā*⁴ ti kalopi⁴ ti ukkhalī vā pacchi vā, tato pi na ganhāti,
kasmā² kumbhi-kalopiyo⁴ maṇ nissāya katacchunā pahāraṇ
labhanti ti *Na elakamantaraṇ* ti ummāraṇ antaraṇ katvā
diyamānaṇ na ganhāti, kasmā² "ayaṇ maṇ nissāya antara-
karaṇaṇ labhati" ti Danda-musalesu pi es' eva nayo

Dvinnan ti dvīsu bhuñjamānesu ekasmiṇ utthāya dente
na ganhāti, kasmā² kabalantarāyo hoti ti *Na gabbhinnyā*
ti ādisu pana 'gabbhinnyā kucchīyaṇ dāraako kilamati' ti,
pāyanyā 'dārakassa khīrantarāyo hoti' ti, *purisantara-*
gatāya 'ratīantarāyo hoti' ti na ganhāti

Na sankittīsū ti sankittetvā katabhātesu, dubbhikkha-
samaye kira acelakasāvakaṇ acelakānaṇ atthāya tato tato
tandulādīni samādapetvā bhattaṇ pacanti, ukkatthācelo
tato na patiganhāti

Na yattha sā ti yattha sunakho 'pindaṇ labhissāmī' ti
upatthito hoti, tattha tassa adatvā āhataṇ na ganhāti,
kasmā² etassa pindantarāyo hoti ti *Sandasandacārīnī* ti

¹ B dhāvati

³ H bhante,

² S ava°

⁴ H khalo°

*Vekaviko*⁴ ti ettha ‘vikatan’ ti gūṭhaṇ vuccatī *Apānako* ti patikkhitta-sītūdakapāno Sāyaṇ tatīyam⁵ assā ti *sāya-tatīyakaṇ*, pāto majjhantike sāyaṇ ti divasassa tikkhattuṇ

⁵ B, C, E °yakam

pāpaṇ pavāhessāmi ti *udakorohanānuyogaṇ anuyutto viharati*

[419] *Te salle abhisaṅkharoti* ti te rāgādi-sattasalle abhinibbatteti *Abhisaṅkharonto* ti abhinibbattento, *sallābhisaṅkhāravasenā* ti sallābhinibbattāpanakāranā, *puratthimaṇ disaṇ dhāvati* ti puratthimaṇ disaṇ gacchati *Te sallābhisaṅkhārā appahinā* ti ete rāgādisallapayogā nappahinā *Sallābhisaṅkhārānaṇ appahinattā* ti sallapayogānaṇ appahinābhāvena, *gatiyā dhāvati* ti gatiyaṇ¹ dhāvati *Gatiyā gatin* ti gatito gatiṇ

[420] *Na sīdati* ti na nimujjati *Na saṅsīdati* ti na samantato nimujjati *Na osīdati* ti na osakkati *Na avasīdati* ti na paccosakkati *Na avagacchati*² ti na hetthā gacchati

Evaṇ mahānubhāvena sallena otinnesu ca sattesu

Tatra sikkhānugīyanti yāni loke gadhitāni ti gāthā,

tassattho ye *loke* pañcakāmagunā³ patilābhāya⁴ gijjhanti⁵ ti katvā gadhitāni⁶ ti vuccanti, cira-kāla-sevitattā⁷ vā *gadhitāni*⁸ ti, *tattha* tannimittaṇ hatthisaṅkhādikā anekā *sikkhā* kathiyanti⁹ ugghayanti vā, passatha yāva pamatto cāyaṇ loko, yato pandito kulaputto *tesu* vā gadhitesu⁶ tāsu vā sikkhāsu adhimutto *na sūyā*, aññadatthu amiccādidassanena *nibbija* *sabbaso kāme attano nibbānam* eva *sikkhe* ti

Patvijjhutvā ti ñānena nikkhamitvā nibbijjhutvā vā

Idāmi yathā³ nibbānāya sikkhitabbaṇ, taṇ dassento [421] *sacco sūyā* ti ādini āha *Tattha sacco* ti vācāsaccena ñānasaccena maggasaccena samannāgato, *rittapesuno* ti pahīnapesuno *Vevicchan* ti macchariyaṇ

[423] *Niddaṇ tandri sahe thīna* ti pacalāyikā ca kāyālasīyā³ ca cittālasīyā³ cā ti ime tayo dhamme abhihhaveyya *Nibbānamanaso* ti nibbānaninnacitto

Kāyassa akallatā ti khandhattayasankhātassa nāmakāyassa glānabhāvo⁹, glāno hi akallako ti vuccati, vīnaye pi vuttaṇ *nāham bhante akallako** ti *Akammaññatā* ti kāya-

* V III, 62 Oldenberg Ed

¹ E, D, C gatiyo.

² H, D, C adho°

³ Most °guna

⁴ S gadhitāya

⁵ SA gathiyanti

⁶ SA gathit°

⁷ S °kāle gadhit°

⁸ D, E gadhi°, C gadit°

⁹ H onāho pariyonāho

gelaññasankhāto va akammaññākāro Megho viya ākāsaṇ
kāyaṇ onayhatī ti *onāho* Sabbato-bhāgena onāho *paṇyo-*
nāho Abbhantare samorundhatī ti *antosamorodho* Me-
dhatī ti *middhaṇ*, akammaññabhāvena vihiṇṣatī ti attho
Supanti tenā ti *soppaṇ* Akkhūdalādīnaṇ pacalabbhāvaṇ
karotī ti pacalāyikā *Supanā*, *supitattan* ti ākāra-bhāva-
niddesā¹ *Oḷīyanā* ti oḷīyanākāro, dutiyaṇ upasaggavasena
vaddhitaṇ *Līnan* ti avipphāṇkatāya patikūtitaṇ², itare
dve ākāra-bhāvaniddesā *Thīnan* ti sappipundo viya avip-
phāṇkatāya ghanabhāvena thitī *Thīyanā* ti ākāranid-
deso Thīyitassa bhāvo *thīyitattaṇ*, avipphāravasena bad-
dhatā³ ti attho

[424] *Sabbasankhārādhātuyā* ti so⁴ nibbānāninnamānasā⁴
sabba-tebhūmakasankhāta⁵-sankhārādhātuyā⁶, *cittaṇ paṭi-*
vāpetvā ti cittaṇ nivattāpetvā *Etaṇ santan* ti etaṇ nibbānaṇ
kilesasantatāya santaṇ, atappakatthena⁷ *panītaṇ*

Na⁸ paṇḍitā⁹ upadhisukhassa hetū ti dabbajātikā¹⁰ kāma-
sukhassa kāranā *dānāni na¹¹ dadanti*, *kāmañ ca te upadhi-*
parikkhayāyā ti ekaṇsena te paṇḍitā kāmakkhayāyā¹² kāma-
khepanatthaṇ¹² dānāni denti, *apunabbhavāyā* ti nibbānat-
thāya *Jhānāni bhāventī* ti pathamajjhānādini vaddhenti,
apunabbhavāyā¹³ ti na¹⁴ punabbhavakāranā, te paṇḍitā nib-
bānābhīmukhā hutvā dānaṇ¹⁴ dadanti

[425] *Sāhasā* ti rattassa rāgacariyādibhedā sāhasakāranā¹⁵
Niddeso uttānattho yeva

[427] *Purānaṇ nābhīmandeyyā* ti atītaṇ rūpādīṇ nābhī-
mandeyya *Nave* ti paccuppanne *Hīyamāne* ti vinas-
samāne *Ākassaṇ¹⁶ na sito sīyā* ti tanhāniṣṣito na bhaveyya,
tanhā hi rūpādīnaṇ ākassanato¹⁶ ākasso¹⁶ ti vuccati

¹ S, B °so

³ H, D, E, S, C bandhanā

⁵ B, S *omit* sankhāta

⁷ H, D, E, C °kattena, S °natthena

⁸ *All but the text omit*

¹⁰ C, D, E °kānaṇ, S °kassa

¹² B kamma° ¹³ H *omits a*

¹⁵ H, D, E, S, C, B sāhasā kāranā

¹⁶ H, D, E, B ākāsa°

² H °tā, S °kujitaṇ

⁴ H, S, E, B *omit*

⁶ E, D *omit* sankhāra

⁹ S, B, C, D, E *omit*

¹¹ H, D, E *omit*

¹⁴ H, D, E, C, S *omit*

Vemāne ti abhavamāne¹ *Vigacchamāne* ti apagacchamāne *Ākāsaṭi*, *ākassatī* ti duvidho pātho

Kiṇ kārānā ākassaṇ² na sito siyā ti ce³ Ahañ hi imaṇ [429] *gedhaṇ brūmī* ti gāthā, tassattho ahañ hi imaṇ ākassanasankhātāṇ² tanhaṇ rūpādīsu gijjhanato *gedhaṇ brūmī* ‘gedho’ ti ca vadāmi Kiñca bhīyo² āvahanatthena³ *ogho* ti ca, ājavanatthena⁴ *ājavan*⁴ ti ca, “idaṇ mayhan” ti jappakāranato⁵ *jappanan* ti ca dummocanatthena *ārammanan* ti ca kampakaranatthena *pakappanan*⁶ ti ca brūmi, esā ca lokassa palibodhatthena duratikkamanīyatthena ca *kāmapanko duraccayo* ti

*Ājavan*⁷ ti āpatīsandhito javatī⁸ dhāvātī⁹ ti ājavan⁷, vat-tamūlakāya punabbhave patīsandhidāna-tanhāy’ etaṇ adhi-vacanaṇ *Jappanan* ti patthanatanhāy’ etaṇ adhivacanaṇ *Ārammanaṇ*¹⁰ *pavuccatī tanhā* ti rūpādīsu ārammanesu up-pannatanhā muñcituṇ asakkuneyyatthena ārammanan ti kathiyatī *Kāmapanko* ti osīdanatthena kalalaṇ *Kaddamo* ti sangatthena kaddamo Tāpanatthena *kilesa* Nīy-yāsaṇ viya laggāpanatthena *palipo* Rundhutvā thānatthena¹¹ *palibodho*¹²

Evam etaṇ gedhādīpariyāyaṇ ākassaṇ¹³ anissito

[430] *Saccā avokkaman*¹⁴ ti gāthā, tassattho pubbe vuttā tivīdhā pi *saccā avokkamaṇ*¹⁴ moneyyappattiyā *munī* ti sankhaṇ gato nibbānathale *tutthatī brāhmano*, *sa ve* evarūpo sabbāni āyatanāni nissajitvā *santo ti vuccatī* Niddese vat-tabbaṇ natthi

Kiñca bhīyo² *Sa ve vidvā* ti gāthā, tattha *ñatvā dhamman* ti aniccādinayena sankhatadhammam aññāya, *sammā so loke vīyāno* ti asammā irīyanakarānaṇ kilesānaṇ pahānā sammā so loke irīyamāno

¹ C agaccha°, D, E āgaccha°

² H, B ākāsa°

³ H, S, C, E avahanana°

⁴ S, B, D, C, E, T ācama°

⁵ C, S °kara°

⁶ H pakampa°, E, B, C, D kampanan

⁷ S, B, D, E, C, T ācaman

⁸ S, B, C, D, E camatī

⁹ B, C, D, E mocatī, S āgacchatī

¹⁰ T °nā, C, S, D nam pi

¹¹ H, S dhāranat°

¹² H baliso, C, S, D, E paligedho, B palirodho

¹³ H ākāsaṇ

¹⁴ H, S, C, B, T °kamma

Evaṇ aphiṇto¹ ca [432] *Yo 'dha² kāme* ti gāthā, tattha *sangan* ti sattavidhaṇ sangaṇ *yo accataṇ*, *nājjhetī* ti na abhiṇṇhatī³, tasmā tumhesu pi yo evarūpo hotum icchatī, taṇ vadāmi

[433] *Yaṇ pubbe* ti gāthā, tattha *pubbe* ti atīte sankhāre ārabba uppaṇṇadhammaṇ kilesajātaṇ atītakammañ ca *Pacchā te mā 'hu kñcanan* ti anāgate pi sankhāre ārabba uppaṇṇadhammaṇ rāgādīkñcanaṇ mā ahu *Mayyhe ce no gahessasī* ti paccuppanne⁴ rūpādīdhammaṇ na gahessasī ce, evaṇ *upasanto carissasī*

[434] *Abīyaṇ karohī* ti maggañānena na bīyaṇ karohī *Rāgākñcanan* ti rāgabandhanaṇ⁵ *Dosakñcanādisu* pi es' eva nayo

Evaṇ arahattappattiṇ dassetvā idāmi arahato thutivasena ito parā gāthāyo abhāsī, tattha [435] *sabbaso* ti gāthāya *mamāyutan* ti mamattakaranaṇ, “mama idan” ti gahitaṇ vā vatthu *Asatā ca na socatī* ti aviṇṇamānakāranā asanta-kāranā⁶ na socatī *Na jīyatī* ti jāniṇ nādhigacchati

[436] *Ahu vata me* ti mayhaṇ ahosī vata, *taṇ vata me natthī* ti ‘yaṇ atīte ahosī, taṇ mayhaṇ idāmi natthī’ ti *Suyā vata me* ti yaṇ mayhaṇ bhavissatī, *taṇ vatā 'haṇ na labhāmī* ti⁷ idāmi ahaṇ ekaṇsena na pāpunāmi

Kñca bhiyo² [437] *Yassa natthī* ti gāthā, tattha *kñcanan* ti kñci rūpādīdhammajātaṇ

Abhisankhatan ti kammena sankharitaṇ⁸, *abhisañcetaytan* ti cittena rāsikataṇ

Avijjāya tv' evā ti aviṇṇāya tu eva, *asesavvūḍḍānīrodhā* ti virāgasankhātēna maggena niravasesanīrodhā

[438] *Suññato lokaṇ avekkhassū* ti avasiyapavattīlak-khanavasena⁹ vā tucchāsankhārasamanupassanavasena vā ti dvīh' ākārehi suññato lokaṇ passa *Attānuddīthiṇ uḥaccā* ti sakkāyadīthiṇ uddharitvā, *evaṇ maccutano suyā* ti evaṇ

¹ E, C, S pi honto

² T ca

³ H, B, S °jhāyati

⁴ H, D, E, C °na

⁵ H, D, E, S, C °madanaṇ

⁶ H *omts*, S, SA asāta°

⁷ H, B, S *omit*

⁸ H °khāritaṇ, S, B sangopitaṇ

⁹ S āmisapavatta°, H, S, B °sallak°

maranassa tarano bhavissasi¹ *Evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ* ti evaṃ khandhalokaṃ passantaṃ, *maccurāgā na passatī* ti maranarājā na oloketi na dakkhati

Na aññaṃ patthayate kiñcī ti aññaṃ appamattakam pi na patthayati, na pihayati, *aññatr' appatisandhiyā*² ti nibbānaṃ thapetvā, *nāññatra*³ patisandhiyā⁴ ti⁵ ekapadaṃ katvā pi pathanti

Kiñca bhīyo⁶ [440] *Anitthurī* ti gāthā, tattha *anitthurī* ti anissukī, anutthari⁶ ti pi keci pathanti, *sabbadhī samo* ti sabbattha samo, upekkhako ti adhippāyo Kiṃ vuttaṃ hoti⁷ yo so “natthi me” ti na ca socati, tam ahaṃ *avikampinaṃ* puggalaṃ puttho samāno *anitthurī ananugaddho anejo sabbadhī samo* ti imaṃ tasmīṃ puggale catubbidham *ānisaṃsaṃ brūmī* ti

Nitthurīyo ti issukī, nitthurabhāvo *nitthurīyaṃ*, “taṃ nissāya ettakam pi natthi” ti khelapātanan ti attho *Nitthurīyakammaṃ* ti nitthuriyakaranaṃ, gahattho vā hi gahatthanṃ, bhikkhu vā bhikkhuṃ nissāya vasanto appamattaken' eva kujjhivā “taṃ nissāya ettakam pi natthi” ti khelaṃ pātetvā pādena maddanto viya nitthuriyaṃ nāma karoti, tassa taṃ kammaṃ nitthuriyakammaṃ ti vuccati *Issā* ti sabbhāvaniddeso, tato parā dve ākāra-bhāvaniddesā, itaratayaṃ pariyāyavacanaṃ *Lakkhanādito pan' esā* parasampattinaṃ usūyanalakkhanā issā, tatth' eva anabhiratirasā, tato vimukha⁸ bhāvapaccupatthānā, parasampattipadatthānā

[441] *Ālābhe pi na vījati* ti paccaya⁹ lābhe na calati, *alābhe pi* ti paccayānaṃ alābhe pi

Kiñca bhīyo² [442] *Anej' assā* ti gāthā, tattha *nisankhiti*⁷ ti puññābhisanakhārādisu yo koci sankhāro, so hi yasmā nisan-khariyati⁸ nisan-kharoti⁹ vā, tasmā nisan-khiti⁷ ti vuccati *Vijārambhā* ti vividhā puññābhisanakhārādikā ārambhā *Khemaṃ passati sabbadhī* ti sabbattha abhayam eva passati *Ārambhā* ti kammānaṃ pathamārambhā, *vijārambhā* ti

¹ S bhaveyya

³ S, B añ°

⁶ H, E, C, SA anuddhari, D anutthuri

⁷ H vīsan°, C, D, E °khati

⁸ H vīsan-khati, D, C, E nisan-khayati

² H, D, E na aññatra pati°

⁴ S apa°

⁵ H, D, B, C omi

⁹ H san°

uparūpari vividha-ārambhanavasena viyārambhā, tīsu bhavesu patisandhiyanakakammānaṃ etaṃ adhi vacanaṃ, tasmā viyārambhā ārato

Evaṃ passanto [443] *Na samesū* ti gāthā, tattha *na vadate*¹ ti ‘sadiso ‘ham asmī’ ti ādinā² mānavasena *samesu* pi³ attānaṃ na vadati, *omesu* pi *ussesu*⁴ pi na vadati, *n’ ādeti na nīrassati* ti rūpādīsu kiñci dhammaṃ na gahhāti, na nissajjati⁵ Sesaṃ sabbattha tattha tattha vuttanayattā pākatam eva

Evaṃ arahattanikūtena desanaṃ nīttahapē ti

Attadandasuttamiddesavannanā nīttitā
Pannarasamaṃ

¹ H vadatī, S samesū

² C, B, D, S ādī

³ H omats

⁴ H uccesu

⁵ B, C, D, E, SA °jati

SĀRIPUTTASUTTANIDDESA

[445] Solasame *na me dittho* ti Sāriputtasuttaniddeso, tattha *ito pubbe* ti ito Sankassanagare otaranato pubbe, *vagguvado* ti sundaravado, *Tusitā ganīm āgato* ti Tusitā kāyā cavitvā mātukucchiṇ āgatattā Tusitā āgato, ganācariyattā *ganī*, santutthatthena vā tusitasankhātā devalokā ganī āgato, tusitānaṇ vā arahantānaṇ ganī āgato

Iminā cakkhunā ti iminā attabhāvapariyāpannena pakatumaṇsacakkhunā *Iminā attabhāvenā* ti iminā pacchimena attabhāvena *Tāvatiṇsabhavane* ti Tāvatiṇsadevaloke *Pārīchattakamūle* ti kovīlārarukkassa hetthā *Pandukambalasīlāyan* ti rattakambalasadisa-pāsānapitthe *Vassaṇ vuttho* ti vutthavasso *Devaganaparivuto* ti devasanghena parivānto *Otinno* ti avatinno *Imaṇ dassanaṇ pubbe* ti aññatra imamhā dassanā pubbe, *na dittho* ti aññadā na ditthapubbo

Khattiyassa vā ti khattiyassa vadantassa na suto, brāhma-nādisu pi es' eva nayo

[446] *Madhuravado* ti ādisu vyañjanasampannaṇ madhuraṇ vadatī ti madhuravado Pemaṇaṇaṇ pemāraṇaṇ vadatī ti *pemaṇīyavado* Hadayangamaṇ citte thapanayogaṇ vadaṭī ti *hadayangamavado* Karavikasakunasaddo viya madhuraghoso assā ti *karavīkarudamañjussaro* ¹ *Vis-sattho cā* ti vissattho ² apalibuddho, tattha tattha apakkhalano ³ *Vīññeyyo cā* ti suvijāneyyo ca ⁴ *Mañyu cā* ti madhuro ca *Savanīyo cā* ti kannasukho ca ⁵ [*Bmdu cā* ti ghano ca] ⁵ *Avīsārī cā* ti na patthato ca *Gambhīro cā* ti na uttāno ca *Ninnādī cā* ti ghosavanto ca

Assā ⁶ ti assa satthuno, *bahiddhā parisāyā* ti parisato bahi, *na niccharatī* ti na nikkhamatī, kiṇ kārānā ² evarūpo madhurasaddo nikkārānā mā vinassatū ti

¹ H, B ² rutamañjughoso

³ S alaggamāno

⁵ C, B, D, E *omī*.

² S *omī*s

⁴ H *omī*s

⁶ H tassā

Brahmassaro ti aññe chinnessarā pi bhinnassarā pi kākassarā pi honti, ayam pana Mahābrahmuno sarasadisena sarena samannāgato, Mahābrahmuno hi pitta-semhehi apalibuddhattā saro visuddho hoti, Bhagavato pi katakamman tassa vatthun sodheti, vatthuno suddhattā nābhito patthāya samutthahanto saro visuddho atthangasamannāgato va samutthāti

Karaviko viya bhanatī ti *karavīkabhānī*, matta-karavīkaruta-mañjughoso ti attho

Tāretī ti akhemantaṇ thānaṇ atikkāmeti, *uttāretī* ti khemantabhūmṇ pāpento¹ tāreti, *mittāretī* ti akhemantatthānato nikkhāmento tāreti, *patāretī* ti pariggahetvā tāreti, hatthena pariggahetvā viya tāreti ti attho Sabbam p' etaṇ tārānuttāranādi khemantthāne thapanam evā ti āha *khemantabhūmṇ sampāpetī* ti *Satte* ti veneyyasatte Mahāgahanatāya mahānatthātāya dunnitthānyatāya ca jāti yeva kantāro jātikantāro, taṇ *jātikantāraṇ*

[447] *Gaṇ'* assa *sussūsati* ti gano assa vacanaṇ sussūsati, sunāti, upalakkheti, *sotaṇ odahati* ti sotukamyatāya sotaṇ avadahati, *patitthāpeti*, *aññā cittaṇ upatthāpeti* ti ñātukāmaṇ cittaṇ pandahati *Ganaṇ akusalā vutthāpetvā* ti jaṇasamūhaṇ akosallasambhūtā akusalā vutthāpetvā, *kusale patitthāpeti* ti kosallasambhūte kusale thapeti *Sanghī* ti rāsivasena sangho assa atthi ti sanghī, parisavasena gano assa atthi ti *ganī*, ganassa ācariyo ti *ganācariyo*

Dutiyagāthāya *Sadevakassa lokassa yathā dissati* ti sadevakassa lokassa viya manussānam pi dissati, yāthāvā² dissati ti tacchato aviparitato dissati, *cakkhumā* ti uttamacakkhumā, *eko* ti pabbajjāsankhātādīhi eko, *ratin* ti nekkhammaratiādīṇ³

[448] *Patirūpako* suvaṇṇapatirūpako kundalo⁴, *mattikā-kundalo* 'vā ti mattikāya katakundalo⁵ viya *Lohaddhamāso* 'va *suvaṇṇachanno* ti suvaṇṇena paticchanno lohamāsako viya, *parivārachannā* ti parivārena chādītā, *anto asuddhā*

¹ H, D, E, B upanento

² *Al MSS* yathā vā

³ H, D, E, B, C nik^o ratuṇ

⁴ D, C, E aku^o.

⁵ H kato kun^o.

tī abbhantarato rāgādīhi aparissuddhā, bahi sobhamānā tī cīvarādīhi bāhīrato sundarā

*Akappatariyāpathā*¹ cā tī asajjitariyāpathā² *Pamādhī-sampannā* tī paripunnapatthanā

Visuddhasaddo tī paripunnakittisaddo, yathābhūta-thutighoso tī attho *Bhatakittisaddasiloko*³ tī kittisaddaṇ ca silokaṇ ca gahetvā caranasilo Kattha⁴ *visuddhasaddo*⁵ tī ce⁶ *nāgabhavane*, *supannabhavane* cā tī ādinā nayena vitthāretvā vuttatthāne⁷, *tato ca bhīyo* tī tato vuttappakārato ca⁸ veneyyavasena⁹ atirekataro pi dissati

[454] *Sabbāṇ rāgataman* tī sakalaṇ rāgandhakāraṇ Do-satamādisu pi es' eva nayo *Andhakaranan* tī paññāloka-nivāranakaraṇaṇ, *acakkhukaranan* tī paññācakkhuno akaraṇaṇ, *aññānakaranan* tī ñānena ajānanakaraṇaṇ, *paññā-nirodhikan* tī paññānayananaśakaṇ, *vighātapakkhikan* tī *pīlākotthāsikaṇ*, *anubbānasaṇvattanikan* tī appaccaya-amata-nubbānatthāya na saṇvattanikaṇ

[457] *Sabbāṇ taṇ tena bodhiñānenā*¹⁰ tī taṇ sakalaṇ tena catumaggañānavasena, *buḍḍhi* pathamamaggavasena jāni, *anubūḍḍhi* dutiyamaggavasena puna aññāsi, *patibūḍḍhi*¹¹ tatiyamaggavasena pativedhaṇ pāpuni, *sambūḍḍhi* catutthamaggavasena nissesapativedhavasena *sammā buḍḍhi*, *adhigaṇchi*, *phassesi*, *sacchākāsi* tī etaṇ tayaṇ¹² phalavasena yojetabbaṇ *Pathama-dutiyavasena patilabhi*, tatiyavasena ñānaphassena *phusi*, catutthavasena paccakkhaṇ akāsi Atha vā ekekaphalassa tayo pi labbhanti eva

Nekkhammaratī tī pabbajjādini nissāya uppannaratiṇ *Pavvekaratī* tī kāyapavivekādimhi uppannaratiṇ *Upasamaratī* tī kilesavūpasame ratīṇ *Sambodhiratī* tī maggaṇ paccavekkhantassa uppannaratiṇ

Tatīyagāthāya *bahunnam idha baddhānan* tī idha bahunnaṇ khattiyādinaṇ, *siṣṣā* hi ācariyapatibaddhavuttattā baddhā tī vaccanti, *atthi pañhena āgaman* tī atthiko pañhena

¹ T akam°

² S anissajjita°, B āsaj°

³ H gata°

⁴ H addāsi

⁵ H, D sud°

⁶ H ca

⁷ H vuttaṇ°

⁸ H, D, E omat

⁹ H, E bhāvaney°.

¹⁰ H S add buḍḍhi

¹¹ H pativijjhi

¹² B tassa

āgato 'mhi, atthikānaṃ vā pañhena āgamaṃ, pañhena atthi āgamaṃ vā ti

'Buddho' ti padassa abhāve pi taṃ *Buddhan* ti pade yo so Buddho, taṃ niddisītukāmena 'Buddho' ti vuttaṃ *Sayambhū* ti upadesaṃ vinā sayam eva bhūto *Anācariyako* ti sayambhūpadassa atthavivaraṇaṃ, yo hi ācariyaṃ vinā saccāni pativijjhati so sayambhū nāma hoti *Pubbe ananussutesū* ti ādi¹ anācariyakabhāvassa atthappakāsaṇaṃ *ananussutesū* ti ācariyato² ananussutesu, *sāmaṇ* ti sayam eva, *abhisambujjhī* ti bhusaṃ³ sammā pativijjhi, *tattha ca sabbaññūtaṃ pāpūni* ti tesu ca saccesu sabbaññubhāvaṃ pāpūni, yathā saccāni pativijjhantā sabbaññūno honti, tathā saccānaṃ patividdhattā evaṃ vuttaṃ, *sabbaññūtaṃ patto* ti pi pātho *Balesu ca vasābhāvan* ti dasasu ca Tathāgatabalesu issarabhāvaṃ pāpūni *Yo so evambhūto so Buddho* ti vuttaṃ hoti Tattha sabbadhammesu appatīhata-ñāna-nimittānuttaravimokkhādhigama - paribhāvitakhandhasantānaṃ upādāya pannattiko,⁴ sabbaññūtapadatthānaṃ vā saccābhisambodhim upādāya pannattiko⁴ sattaviseso Buddho Ettāvata atthato Buddhavibhāvanā katā hoti

Idāni vyañjanato vibhāvento *Buddho ti ken' atthena Buddho*² ti ādim āha Tattha yathā loke avagantā 'avagato' ti vuccati, evaṃ *bugghatā saccāni ti Buddho*, yathā pannasosā vātā pannasusā ti vuccanti, evaṃ *bodhetā pajāyā ti Buddho* *Sabbaññūtiyā Buddho* ti sabbadhammabujjhanasamattāya buddhiyā Buddho ti vuttaṃ hoti *Sabbadassāvitāyā Buddho* ti sabbadhammānaṃ ñānacakkhunā ditthattā Buddho ti vuttaṃ hoti *Anaññāneyyatāyā*⁵ *Buddho* ti aññena abodhaniyato sayam eva buddhattā Buddho ti vuttaṃ hoti *Vikasitāyā*⁶ *Buddho* ti nānāgunavikasanato⁷ padumam iva vikasanatthena Buddho ti vuttaṃ hoti *Khināsavasankhātēna Buddho* ti ādīhi chahi pariyāyehi cittasankocakara-dhammappahānena maddākkhayavibuddho puriso viya sabbakilesamiddāya⁸ vibuddhattā⁹ Buddho ti vuttaṃ hoti

¹ H, D ādinā

² H, D, E, B, C °yaṃ

³ H, B, D omīti

⁴ B °tito

⁵ T anaññēyya°

⁶ H, D, E, C visavi°

⁷ H, D, S, E, C °visavanato

⁸ H °maddākkhaya

⁹ E, B, D omīti

Sankhā sankhātan ti atthato ekatthā, *sankhātenā* ti vacanassa kotthāsenā ti attho Tanhālepa-ditthulepābhāvena nirupalepasankhātena savāsanānaṃ sabbakilesānaṃ pahīnattā ekantavacanena viśeṣetvā vuttaṃ *ekantanikkilesa* ti rāga-dosa-mohavasena¹ pahātābbakilesehi² nikkilesa

Ekāyanamaggaṃ gato ti Buddho ti gamanattthānaṃ dhātūnaṃ bujjanattattā³ bujjanattthā pi dhātuyo gamanattthā honti, tasmā ekāyanamaggaṃ gatattā Buddho ti vuttaṃ hoti Ekāyanamaggo c' ettha

Maggo pantho patho pajjo añjasaṃ vatuma āyanaṃ
Nāvā uttarasetu ca kullo ca bhisi sankamo ti

maggassa bahusu nāmesu ayananāmena vutta-magga-nāmena vutto, tasmā ekamaggabhūto maggo, na dvedhāpathabhūto ti attho Atha vā ekena ayitabbo maggo ti ekāyanamaggo, ekenā ti gāṇasāṅganikaṃ pahāya pavivittena, ayitabbo ti⁴ patipajjitabbo Ayanti vā etenā ti ayano, saṃsārato nibbānaṃ gacchanti ti attho, ekesaṃ ayano ti ekāyano, ekesaṃ ti setthānaṃ, sabbasattasetthā⁵ ca⁶ sammāsambuddhā,⁷ tasmā etesaṃ maggabhūto, sammāsambuddhānaṃ ayanabhūto maggo ti vuttaṃ hoti Ayanti ti vā ayano, gacchati, pavattati ti attho, ekasmiṃ ayano maggo ti ekāyanamaggo, ekasmiṃ yeva Buddhasāsane pavattamāno maggo, na aññatthā ti vuttaṃ hoti Api ca ekaṃ ayanti ti ekāyano, ⁸pubbabbhāge nānāmukha-bhāvanāyappavatto pi aparabbhāge ekaṃ nibbānaṃ yeva gacchati ti vuttaṃ hoti, tasmā ekāyanamaggo ti ekanibbānagamana-maggo ti attho

Eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho ti Buddho ti na parehi buddhattā Buddho, kiṃ tu sayam eva anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhattā Buddho ti vuttaṃ hoti

[458] *Abuddhviṇṇatattā⁸ buddhvipatīlābhattā⁹ Buddho* ti buddhi, buddhaṃ, bodho ti paṇiyāyavacanam etaṃ, tattha

¹ B °hāvasesehi

³ H, D, C °thatā

⁵ H °ttesu settho, E, D, C °tho

⁷ H, D, E °dho

² B sabba°

⁴ H omits

⁶ H va

⁸ H vihattā

⁹ H, D, E, B, S, C °lābhā ti

yathā nila-ratta-gunavogā 'nilo pato,' 'ratto pato' ti vuccati
evaṃ buddhagunayogā Buddhō ti ñīpetuṃ vuttaṃ hoti

Tato paraṃ *Buddho ti n' etaṃ nāmaṃ* ti ādi attham anugatā
ayaṃ paññattī ti ñāpanatthaṃ vuttaṃ Tattha *muttā saḥāyā*,
amaccā bhaccā, ñātī pitupakkhikā, *sālohitā* mātupakkhikā,
samanā pabbajjūpagatā, *brāhmaṇā* bhovādino, samitapāpā
bāhitapāpā ca, *devatā* Sakkādayo Brahmāno ca *Vimok-*
khantīkaṃ ti vimokkho arahattamaggo, vimokkhassa anto
arahattaphalaṃ, tasmīṃ vimokkhante bhavaṃ vimokkhanti-
kaṃ nāma Sabbaññubhāvo hi arahattamaggena sījhati,
arahattaphalodaye siddhaṃ hoti, tasmā sabbaññubhāvo
vimokkhante bhavo hoti, taṃ-nemittikaṃ pi nāmaṃ vimok-
khante bhavaṃ nāmaṃ hoti, tena vuttaṃ *vimokkhantīkaṃ*
etaṃ Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ ti

Bodhiyā mūle saha sabbaññutañānassa patilābhā ti mahā-
bodhirukkhamūle yathāvuttakkhane sabbaññutañānassa pa-
tilābhena saha, *sacchikā paññattī* ti arahattaphalasacchi-
kriyāya, sabbadhammasacchikriyāya vā jātā paññattī
yad idaṃ Buddhō ti Ayaṃ vyañjanato Buddhavibhāvanā¹

Ito paraṃ [464] *vahass' etaṃ² bhāraṇ* ti pariyoṣaṇaṃ tattha
tattha vuttanayattā yathāpālim eva niyyāti³

[465] Catutthagāthāya *viṃgucchato* ti jātīādīhi attiyato
Rittam āsanaṃ ti vivittaṃ mañcapīthaṃ *Pabbatānaṃ guhāsu*
vā ti pabbataguhāsu vā, rittam āsanaṃ *bhagato* ti samban-
dhutabbaṃ

Jāṇiyā viṃgucchato ti jātīṃ viṃgucchato, *jarāyā vyādhimā*
ti ādisu pi es' eva nayo

[466] *Sevato* ti evamādisu *sevato* ti sevantassa, *ni-sevato*
ti sammā sevantassa, *saṃsevato* ti punappunaṃ sevantassa,
patisevato ti upagantvā sevantassa, *bhagato* ti bhajantassa

Pabbatapabbhārā⁴ ti pabbatakucchiyo

Pañcamagāthāya *uccāvacesū* ti hīnapanītesu, *sayanesū⁵*
ti vihārādisu senāsanesu, *kuṇvanto⁶* ti kūjanto, *kīvanto* ti pi
pātho, kittakā tattha bhayakāraṇā ti attho

¹ H buddhi°

² T vattuss°

³ H, D niyyati

⁴ T °gabbharā

⁵ S āsanesu

⁶ B, C, D, E khivanto, T, S givanto.

*Kuvanto*¹ ti saddāyanto, [467] *kūjanto* ti abyattasaddaṇ² karonto, *nadanto* ti ukkutthiṇ karonto, *saddaṇ karonto* ti vācaṇ bhāsanto *Katī* ti pucchā³, *kittakā* ti pamānapucchā, *kīvataḷā*⁴ ti paricchedaṇpucchā, *kīvabahuḷā* ti pamānaparicchedaṇpucchā, *te bheravā* ti ete bhayaṇanupaddavā, bhayaṇammanā *Kīvabahuḷā* ti pucchite ārammane dassetuṇ *sīhā vyagghā dīpī* ti ādīhi vissajjeti

Chatthagāthāya *katī parissayā* ti kittakā upaddavā *Agataṇ dīsaṇ* ti nibbānaṇ, tañ hi agatapubbattā ‘agatan’ ti, middisittabbato ‘disā’ cā ti, tena vuttaṇ *agataṇ dīsaṇ* ti *Amataṇ dīsaṇ* ti pi pātho *Abhisambhave* ti abhisambhaveyya⁵ *Pantamhī* ti pariyante

[471] *Agatapubbā dīsā* ti yā dīsā supinantena pi na gatapubbā, *na sā dīsā gatapubbā* ti esā dīsā vuttanayena na gatapubbā, *imnā dīghena addhunā* ti anena dīghakālena

Samatittikaṇ ti anto mukhavattilekhaṇ pāpetvā sambharitaṇ, *anavasekaṇ* ti anavasāṇanakaṇ aparisaṇanakaṇ katvā, *elapattan* ti pakkhittatelaṇ pattaṇ⁶, *parihareyyā* ti hareyya,⁷ ādāya gaccheyya, *evaṇ sacittam anurakkhe* ti taṇ telabharitaṇ pattaṇ viya attano cittaṇ kāyagatāya satiyā gocare c’ eva sampayuttasatīyā cā ti ubhinnaṇ antare pakkhipitvā yathā muhuttam pi bahiddhā gocare na vikkhipati, tathā pandito yogāvacāro rakkheyya, gopeyya *Kiṇkāraṇā*² Etassa hi

Dunniggaḥassa lahuṇo yattakāmaṇipātino

*Cittassa damatho sādhu, cittaṇ dantaṇ sukhāvahaṇ,**

tasmā

Suddaddasaṇ sunipunaṇ yattakāmaṇipātinaṇ

*Cittaṇ rakkhetha medhāvī, cittaṇ guttaṇ sukhāvahan **

Idaṇ hi

Dūrangamaṇ ekacaraṇ asarīraṇ guhāsayaṇ

Ye cittaṇ saññamessanti mokkhaṇti mārabandhanaṇ †

* Dh 36

† Ibid 37

¹ S grīvanto, B, C, D, E khivanto

² S appasad°

⁴ H, D, E kīvākā

⁶ H, D, E, S, C telapat°

³ H °chāyaṇ

⁵ SA abhiḥhaveyya

⁷ H, D, E, C pariha°

Itarassa pana

*Anavattitacittassa saddhammaṃ avijānato
Pariplavapasādassa paññā na paripūnati **

Thirakammatthānasahāyassa pana

*Anavassutacittassa ananvāhatacetaso
Puññaṃ pāpapakāśinassa natthi jāgarato bhayaṃ †*

Tasmā etaṃ

*Phandanāṃ capalāṃ cittaṃ durakkhaṇaṃ dunnvārayaṇaṃ
Ujjaṇaṃ karoti medhāvī usukāro va tejanaṃ ‡*

Evāṃ ujjāṇaṃ karonto sacittam anurakkhe¹, patthayāno dīsaṃ
agatapubban ti imasmīṃ kāyagatāsātikammatthāne kammaṃ
ārabhivā anamatagge saṅsāre agatapubbaṃ dīsaṃ patthento
vuttanayaṇa sakacittaṃ rakkheyyā ti attho Kā paṇ' esā
dīsā nāma ²

²[Mātāpītū dīsā pubbā, ācariyā dakkhiṇā dīsā,]²
Puttadārā dīsā pacchā, mittāmaccā ca uttarā
Dāsa-kammakarā hetthā, uddhaṃ samana-brāhmaṇā,
Etā dīsā namasseyya, alamaṭṭho³ kule gihīṣ ti

ettha tāva mātāpītādayo⁴ dīsā ti vuttā

*Dīsā catasso vīdīsā catasso
Uddhaṃ adho dāsa dīsā imāyo,
Katamaṃ dīsaṃ tittathā nāgarājā,
Yam addasā supine chabbisānaṃ|| ti*

ettha puratthimādibhedā dīsā va dīsā ti vuttā

*Agārīno annada-pānavatthadā
Avhāyukānam pi dīsaṃ vadanti,
Esā dīsā paramā Setaketu,
Yam patvā dukkhā sukhīno bhavanti¶*

* Dh 38
§ D iii, 191

† Ibid 39
|| Jāt v, 42

‡ Ibid 33
¶ Jāt iii, 234

¹ H °kheyya

³ H, D, E, S, C °matto

² B, C, D, E omit

⁴ C, D, E puttadārādayo

tī ettha nibbānaṃ dīsaṃ tī vuttaṃ Idhā pi tad eva adhippettaṃ 'Tanhakkhayaṃ, virāgaṃ' tī ādīhi dissatī apadissatī, tasmā disā tī vuccatī Anamatagge pana saṅsāre kenaci bālaputhujjanena supinena pi agatapubbatāya agatapubbā disā nāmā tī vuccatī Taṃ patthayantena kāyagatāya satiyā yogo karaṇiyo tī

Vajato tī ādisu ettha magguppādato samīpaṃ *vajato*, thitikkhane *gacchato*, phalodayato¹ *abhikkamato*

Ante tī antamhi thite, *pante* tī vanagahanagambhīre thite, *pariyante* tī dūrabhāvena pariyante thite, *selante* tī pabbatānaṃ ante, *vanante* tī vanaghatānaṃ ante, *udakante* tī udakānaṃ pariyante, *nadante* tī nadīnaṃ² ante *Yattha na kasīyati na vapīyati* tī yasmiṃ kasanaṃ vapanāṃ ca na kariyati, *janantaṃ*³ *atikkamivā thite manussānaṃ anupacāre* tī kasana-vapanavasena⁴ manussehi anupacaritabbe senāsane

[472] Sattamagāthāya *Kyāssa byappathayo assū* tī kīdisāni tassa vacanāni assu?

**Musāvādaṃ pahāyā* tī ettha musā tī viṣaṇvādāna-purekhārassa atthabhaṇṇako vacīpayogo kāyapayogo vā, viṣaṇvādānādhippāyena pana paraviṣaṇvādaka-kāyavacīpayogagamutthāpikā cetanā musāvādo Aparo nayo musā tī abhūtaṃ atacchaṃ vatthu, vādo tī tassa bhūtato tacchato viññāpanaṃ Lakkhanato pana atathaṃ vatthuṃ tathato paraṃ viññāpetukāmassa tathā-viññatti-samutthāpikā cetanā musāvādo⁵ So yam attham bhaṇṇati, tassa appatāya appasāvajjo, mahantātaya mahāsāvajjo Api ca gahatthānaṃ attano santakaṃ adātukāmatāya 'natthī' tī ādinayappavatto appasāvajjo, sakkhinā hutvā atthabhaṇṇanattaṃ vutto mahāsāvajjo Pabbajitānaṃ appakam pi telaṃ vā sappiṃ vā labhivā hassādhippāyena "ajja gāme telaṃ nadi⁶ maññe sandatī" tī pūranakathānayaena⁶ pavatto appasāvajjo, aditthaṃ yeva pana dītthan tī ādinā nayena vadanānaṃ mahāsāvajjo Tassa cattāro sambhārā honti atathaṃ

* Cf above Purābheda-suttamiddesa

¹ H, D, E, C phale dassanato, S phaladassanato

² H nadiyā

³ H vanan°, B jantūnaṃ

⁴ H, D, E omī vasena

⁵ H nadiṃ

⁶ H, D, E, B purāṇa°.

vatthu, vīsaṇvādanacittaṇ, taṇṇo vāyāmo, parassa tadatthaviṇānanan ti, eko payogo, sāhatthiko va so kāyena vā kāyapatibaddhena vā vācāya vā¹ paravīsaṇvādakakirivakarane datthabbo, tāya ce kiriyāya paro tadatthaṇ jānāti, ayaṇ kiriyasamutthāpakacetanākkhane yeva musāvādakam-munā bajjhati

Saccaṇ vadati ti *saccavādī* Saccena saccaṇ sandahati ghateti ti *saccasandho*, na antarantarā musā vadati ti attho, yo hi puriso kadāci musā vadati, kadāci saccaṇ, tassa musāvādena antaritatāya saccaṇ saccena na ghatiyati, tasmā na so saccasandho, ²ayam pana na³ tādiso, jīvitaḥetu pi musā avatvā saccena saccaṇ sandahati yevā ti *saccasandho*

Theto ti thiro, thitakatho ti attho Eko puggalo haldirāgo⁴ vīya, thusarāsīmhi nikhātakhānu vīya, assapitthe thapitakumbhandam iva ca na thitakatho hoti, eko pāsānālekha vīya, indakhīlo vīya ca thitakatho hoti, asinā sīse chijjante pi dve kathā na katheti, ayaṇ vuccati *theto*

Paccayiko ti pattiyāyitabbo,⁵ saddhāyiko ti attho Ekacco hi puggalo na paccayiko hoti “idaṇ kena vuttan?” “Asukenā” ti vutte “mā³ tassa vacanaṇ² saddahathā” ti vattabbataṇ āpajjati Eko paccayiko hoti “idaṇ kena vuttan?” “Asukenā” ti vutte “yadi tena vuttan, idam eva pamānaṇ, idāmi upaparikkhitabbaṇ natthi, evam eva idan” ti vattabbataṇ⁶ āpajjati, ayaṇ vuccati *paccayiko*

Avīsaṇvādako lokassā ti tāya saccavāditāya lokaṇ na vīsaṇvādeti ti attho

Pisunāvācaṇ pahāyā ti ādisu yāya vācāya, yassa taṇ vācaṇ bhāsati, tassa hadaye, attano piyabhāvaṇ parassa ca suññabhāvaṇ⁷ karoti,⁸ sā³ pisunā vācā Yāya pana attānam pi param pi pharusāṇ karoti, yā vācā sayam pi pharusā, n’ eva kannasukhā na hadayasukhā,⁹ ayaṇ *pharusā vācā* Yena samphaṇ palapati nīratthakaṇ, so samphappalāpo Tesan

¹ H, D, E, C omitt

³ H omitts

⁵ H °tiyā yāyī°, S patiyā°

⁷ H, D, E, C pisuna°, S pesuñ°

⁹ B °yangamā

² H adds na

⁴ S halidda°

⁶ H °bbaṇ

⁸ H adds ti

mūlabhūtā cetanā pi¹ pisunāvācādināmam eva labhati, sā eva ca idha adhippetā ti

Tattha sanklittacittassa paresaṇ vā bhedāya attapiya-kamyatāya vā kāya-vacīpayogasamutthāpikā cetana pisunāvācā, sā yassa bhedaṇ karoti, tassa appagunatāya appasāvajjā, mahāgunatāya mahāsāvajjā Tassā cattāro sambhārā bhinditabbo paro, “iti ime nānā bhavissanti” ti bhedapurekkhāratā vā, “iti ahaṇ piyo bhavissāmi, vissāsiko” ti piyakamyatā vā, tajo vāyāmo, tassa tadatthaviññāpanan ti

Imesaṇ bhedāyā ti yesaṇ ‘ito’ ti vuttānaṇ santike suttaṇ, tesaṇ bhedāya *Bhinnānaṇ vā sandhātā* ti dvīnaṇ mittānaṇ vā samānupajjhāyakādīnaṇ vā kenacid eva kāraṇena bhinnānaṇ ekam ekaṇ upasankamivā “tumhākaṇ idise kule jātānaṇ, evaṇ bahussutānaṇ idaṇ na yuttan” ti ādīni vatvā sandhānaṇ kattā *Anuppadātā* ti sandhānānuppadātā, dve jane samagge disvā “tumhākaṇ evarūpe kule jātānaṇ, evarūpehi gunehi samannāgatānaṇ anucchavikam etan” ti ādīni vatvā dalhakammaṇ² kattā ti attho Samaggo ārāmo assā ti *samaggārāmo*, yattha samaggā natthi tattha vasitum pi na icchatī³ ti attho *Samaggarāmo* ti pi pālī, ayam ev’ attho *Samaggarato* ti samaggesu rato, te pahāya aññatara gantum pi na icchatī ti attho Samagge disvā pi sutvā pi nandati ti *samagganandī* *Samaggakaraṇaṇ vācaṇ bhāsūtā* ti yā vācā satte samagge yeva karoti, taṇ sāmaggugunaparidīpikam eva vācaṇ bhāsati, na itaran ti

Parassa mamacchedaka - kāyavacīpayogasamutthāpikā ekantapharusacetanā pharusā vācā Mamacchedako pi payogo cittasanhatāya pharusā vācā na hoti mātāpitaro⁴ hi kadāci puttake evam pi vadanti “corā vo khandā-khandaṇ karontū” ti, uppalapattam pi ca nesaṇ upari patantaṇ na icchanti Ācariyupajjhāyā ca kadāci nissitake evaṇ vadanti “kiṇ ime ahirikā anottappino⁵ caranti,⁶ nid-dhamatha ne” ti, atha ca nesaṇ āgamādhigamasampattāṇ icchanti Yathā ca cittasanhatāya pharusavācā na hoti,

¹ H, D, E, B omī

⁴ H adds pi

² B dalhi°

⁵ H °tāpī

³ H, S gacchatī

⁶ S, B, C, D, E omī

evaṃ vacanasanhatāya aphaṇṇasavācā pi na hoti,¹ na hi mārāpetukamassa “imaṃ sukhāṃ sayāpethā” ti vacanaṃ aphaṇṇasavācā hoti, cittapharusatāya pan’ esā² pharusavācā va Sā yaṃ sandhāya pavattitā, tassa appagunatāya appasāvajjā, mahāgunatāya mahāsāvajjā Tassā tayo sambhārā akkositabbo paro, kupitacittaṃ, akkosanā ti

Nelā ti elan vuccati doso, nāssā elan ti nelā, niddosā ti attho *nelango setapacchādo** ti ettha vuttasilāṇa viya *Kannasukhā* ti vyañjanamadhuratāya kannānaṃ sukhā, sūcimu-khaviṇṇaṇaṃ viya kannasūlaṇa na janeti Atthamadhuratāya sakalasārīre kopaṇaṃ ajanetvā pemaṇaṃ janeti ti *pemaṇīyā* Hadayaṇaṃ gacchati, apatīhaññamānā sukhena cittaṇaṃ pavisati ti *hadayangamā* Gunaparpunnatāya pure bhavā ti *poi*, pure saṇvaddhanārī viya sukumārā ti pi *poi*, purassa esā ti pi *poi*, purassa esā ti nagaravāsīnaṃ kathā ti attho, nagaravāsīno hi yuttakathā honti pitimattaṇa ‘pitā’ ti, bhātī-mattaṇa ‘bhātā’ ti vadanti Evarupī kathā bahuno janassa kantā hoti ti *bahujanakantā*, kantabhāven’ eva ca bahuno janassa manāpā cittavuddhikarā ti *bahujanamanāpā*

Anatthaviññāpaka³-kāyavacīpayogasamutthāpikā akusala-cetanā *samphappalāpo*, so āsevanamandatāya appasāvajjo, āsevanamahantatāya mahāsāvajjo Tassa dve sambhārā Bhāratayuddha - Sītāharanādīnratthakakathāpurekkhārātā, tathārūpikathākathanañ ca

Kālena vadati ti *kālavādī*, vattabbayūttakālaṇaṃ sallak-khetvā vadati ti attho Bhūtaṇaṃ tacchaṇaṃ sabhāvam eva vadati ti *bhūtavādī* Ditthadhammika-samparāyika-atthasannissitam eva katvā vadati ti *atthavādī* Navalokuttara-dhammasannissitaṇaṃ katvā vadati ti *dhammavādī* Saṇvaravinaya-pahānavinaya-sannissitaṇaṃ katvā vadati ti *vinayavādī* Nidhānaṇaṃ vuccati thapanokāso, nidhānam assā atthi ti *nidhānavatī*, hadaye nidhetabbayuttaṇaṃ *vācaṇa* bhāsītā ti attho *Kālenā* ti evarūpiṇaṃ bhāsamāno pi ca “ahaṇaṃ nidhāna-

* S iv, 292, Udāna vii, 5

¹ H, E *add* cittapharusatāya pan’ esā aphaṇṇasavācā na hoti

² H *omuts*

³ C, B, E *°pikā*

vatuṇ vācaṇ bhāsāmī” ti na akāle bhāsati, yuttakālam pana avekkhitvā va bhāsati ti attho *Sāpadesan* ti saupamaṇ, sakāraṇan ti attho *Pariyantavatin* ti paricchedaṇ dassetvā yatha 'ssā paricchedo paññāyati evaṇ bhāsati ti attho *Atthasamhitan* ti anekehi pi nayehi vibhajantena pariyādātuṇ asakkuneyyatāya atthasampannaṇ, yaṇ vā so atthavādī atthaṇ vadati, tena atthena sahitattā *atthasamhitan*¹ vācaṇ bhāsati, na aññaṇ nikkhipitvā aññaṇ bhāsati ti vuttaṇ hoti

Catūhi vacīsucaritehi ti “musāvādaṇ pahāyā” ti ādinā nayena vutthehi catūhi vācāya² yutthehi sutthucaritehi, *saman-nāgato* ti aparihīno, *catudosāpagataṇ vācam bhāsati* ti appi-yādīhi catūhi dosehi apagataṇ parihīnaṇ vācaṇ bhāsati

[473] *Atthi gocaro* ti kiñcā pi Thero samanagocaraṇ kathetukāmo “atthi gocaro, atthi agocaro” ti padaṇ ud-dharī, yathā pana maggakusalo puriso maggaṇ ācikkhanto “vāmaṇ muñca, dakkhinaṇ ganhā” ti pathamaṇ muñcītab-baṇ sabhayamaggaṇ³ uppathamaggaṇ ācikkhati, pacchā gahetabbaṇ khemamaggaṇ ujumaggaṇ, evam eva magga-kusalapurisa-sadiso Dhammasenāpati pathamaṇ pahātab-baṇ Buddhapatikutthaṇ agocaraṇ acikkhitvā pacchā go-caraṇ ācikkhitukāmo *katamo agocaro* ti ādim āha Purisena ācikkhitamaggo sampajjeyya vā na vā, Tathāgatena ācikkhitamaggo apannako,⁴ Indavissattha-vajiraṇ viya avira-jhanako nibbāṇanagaraṇ yeva samosarati, tena vuttaṇ *Puriso maggakusalo ti kho Tathāgatass' etaṇ adhvacaṇaṇ Arahato Sammāsambuddhassā** ti Yasmā vā sasisaṇ na-hānena pahīna-seda-malajallikassa mālā-gandha-vilepanādi-vibhūsanavidhānaṇ viya pahīnapāpadhammassa kalyāna-dhammasamāyogo sampannarūpo hoti, tasmā sedamala-jallikaṇ viya pahātabbaṇ pathamaṇ agocaraṇ ācikkhitvā pahīnasedamalajallikassa mālāgandhavilepanādi-vibhūsa-na-vidhānaṇ viya pacchā gocaraṇ ācikkhitukāmo pi *katamo agocaro* ti ādim āha

* S iii, 108

¹ H °sahitaṇ

² S parāvattamaggaṇ

³ H, S vācāhi

⁴ S pana

Tattha *gocarō* ti pindapātādīnaṃ atthāya upasankamituṃ yuttatthānaṃ, ayuttatthānaṃ *agocarō* Vesiyā gocarō assā ti *vesiyagocarō*, mittasanthavavasena upasankamitabbatthānaṃ ti attho Tattha vesiyō nāma rūpūpajīvinīyo, yena kenacid eva sulabbhājñācārī, tā mittasanthava-sinehavasena upasankamanto vesiyagocarō nāma hoti, tasmā evaṃ upasankamituṃ na vattatī, kiṃkāraṇā² ārakkavipattito, evaṃ upasankamantassa hi cira-rakkhitagopito pi samanadhammo katipāhen' eva nassatī, sace pi na nassatī, garaṇaṃ labhatī Dakkhīnāvasena pana¹ upasankamantena satī upatthapetvā upasankamitabbaṃ

Vidhava vuccatī matapatikā pavutthapatikā vā *Thullakumāriyo* ti mahallikā anivittakumāriyo *Pundakā* ti lokāmisaniṣṣitakathābahulā ussannakilesā avūpasantaparilāhā napuṇṣakā Tesāṃ sabbesam pi upasankamane ādīnavo vuttanayen' eva veditabbo Bhikkhunūso pi es' eva nayo Api ca bhikkhū nāma ussannabrahmacariyā honti, tathā bhikkhuniyo, te aññamaññaṃ santhavavasena katipāhen' eva rakkhita-gopita-samanadhammaṃ nāsenti, gilānapucchakena pana gantuṃ vattatī pupphāni labhitvā pūjanatthāya pi ovādadānatthāya pi gantuṃ vattatī yeva

Pāṇāgāraṇa ti surāgāraṇaṃ, taṃ brahmacariyantarāyakarehi surāsondehi avivittaṃ hoti, tattha tehi saddhiṃ sahasondavasena² upasankamituṃ na vattatī, brahmacariyantarāvo hoti

Sanṣattho viharatī rājūhī ti ādisu rājāno ti abhisittā vā hontu anabhisittā vā, ye rājjam anusāsanti *Rājamahāmattā* ti rājūnaṃ issariyasadisāya mahatīyā issariyamattāya samannāgatā *Tutthiyā* ti viparītadassanā bāhiraparibbājā *Tutthiyasāvaka* ti bhattivasena tesāṃ paccayādāyaka Etehi saddhiṃ saṃsaggajāto hoti ti attho *Ananulomikena saṃsaggenā* ti ananulomika-saṃsaggo nāma tissaṇaṃ sikkhānaṃ ananulomo paccanika-saṃsaggo, yena brahmacariyaṃ tarāyaṃ pannattivittikkamaṃ sallekha-parihāniṃ ca pāpunāti Seyyathidaṃ² Rāja-rājamahāmattehi saddhiṃ sahasokitā,³ sahananditā,³ samasukhadukkhātā, uppannesu kiccakaraṇiye-

¹ H omits² S santhavavasena³ H sama°

su attanā voyogaṇ āpajjanatā, tittḥyasāvakehi saddhiṇ ekacchanda-ruci-samācāratā, ekacchanda-ruci-samācārāvaho vā sineha-bahumānasanthavo Tattha rāja-rājamahāmattehi saddhiṇ saṇsaggo brahmacariyantarāyakaro, itarehi laddhigahanaṇ, tesam pana vādaṇ bhinditvā attano laddhiṇ ganhāpetuṇ samatthena upasankamituṇ vattati

Idāni aparena pi pariyāyena agocaraṇ dassetuṇ yāni vā pana tāni kulāni¹ ti ādi āraddhaṇ tattha assaddhāni ti Buddhādisu 'saddhāviraḥitāni, tāni 'Buddho sabbaññū, dhammo nīyāniko, sangho supatipanno' ti na saddahanti Appasannāni ti cittaṇ pasannaṇ anāvilaṇ kātuṇ na sakkonti Akkosaka-paribhāsakāni ti akkosakāni c' eva paribhāsakāni ca, "coro 'si, bhālo 'si, mūlho 'si, ottho 'si, gono 'si, gadra-bho 'si, āpāyiko 'si, nerayiko 'si, tiracchānagato 'si, natthi tuyhaṇ sugati, duggati yeva tuyhaṇ pātikankhā" ti evaṇ dasahi akkosavatthūhi akkosanti, "hotu, idāni te paharis-sāma, bandhissāma, vadhissāmā" ti evaṇ bhayadassanena paribhāsanti cā ti attho Anattakāmāni ti atthaṇ na icchanti, anattam eva icchanti Ahitakāmāni ti ahitam eva icchanti, hitaṇ na icchanti Aphāsukakāmāni ti phāsukaṇ na icchanti, aphāsukam eva icchanti Ayogakkhemakāmāni ti catūhi yogehi khemaṇ nibbhayaṇ na icchanti, sabhayam² eva icchanti Bhikkhūnan ti ettha sāmanerā pi sangahaṇ gacchanti Bhikkhunīnan ti ettha sikkhamānā sāmaneriyo pi, sabbesaṇ hi Bhagavantaṇ uddissa pabbajitānañ c' eva saranagatānañ ca catunnam pi parisānaṇ tāni anattakāmāni yeva Tathārūpāni kulāni ti evarūpāni khattiyakulādini kulāni Sevati ti nissāya jīvati Bhajati ti upasankamati Payupāsati ti punappunaṇ upasankamati Ayaṇ vuccati ti ayaṇ vesiyādigocarassa vesiyādiko ca³ rājādisaṇsatthassa⁴ rājādiko ca³ assaddhakulādisevakassa assaddhakulādiko cā ti tippakāro pi ayuttagocarō agocarō ti veditabbo

Tassa iminā pi pariyāyena agocaratā veditabbā vesiyādiko tāva pañcakāmagunanissayato agocarō veditabbo Yath' āha ko ca bhikkhuno agocarō paravisaṇṇo² yad idaṇ

¹ D, C, E add laddha

² H bhayam, S samparāyam

³ H omits

⁴ H omits ādi

*pañcalāmagunā** ti Rājādiko jhānānuyogassa¹ anupanis-
sayato lābhasakkārāsattavītakka²-nipphotana-ditthivipat-
tihetuto ca, assaddhakulādiko saddhāhāmi-cittapadosāva-
hanato ca agocaro Antaragharappavesādiko ca “cakkhunā
rūpaṃ dīsvā numittaggāhī” ādiko ca “saddhādeyyāni bhoja-
nāni bhuñjitvā visūkadassanānuyogo” ca “pañcalāmagunā”
cā ti catubbidho pi pana kilesuppattivāsena agocaro ti vedi-
tabbo

[474] *Mā bhikkhave agocare carathā* ti carituṃ ayuttatthāne
mā caratha, *paravisaye* ti sattuvīsaye *Agocare bhikkhave*
caratan ti ayuttatthāne carantānaṃ³ *Lacchatī* ti labhissati
passissati, *Māro* ti devaputta-Māro pi maccumāro pi, *olāraṇ*
ti randhaṇ chiddaṇ vivaraṇ

Gocaraniddese *na vesiyagocaro hotī* ti ādini vuttapatipak-
khasena vedītabbāni Ayam pana vīseso [475] *Cattāro*
pi satīpatthānā gocaro ti carituṃ yuttatthānavasena catusati-
patthānā gocaro *Sake* ti attano santake, *pettike vīsaye* ti
pitito āgatavīsaye

[477] *Āraddhavīriyassā* ti sammā upatthita-catusammap-
padhānavīriyavantassa *Thāmaṇato* ti balappattassa *Dal-*
haparakkamassā ti thūavīriyassa *Yass’ attā⁴ pesito* ti yena
arahattatthāya attabhāvo pariccatto *Attatthe cā* ti attano
atthe arahattaphale ca *Ñāye cā* ti ariye atthangike magge
ca *Lakkhane cā* ti aniccādīlakkhanapativedhe ca *Kāraṇe*
cā ti hetumhi ca *Thānāthāne cā* ti thāne ca⁵ atthāne ca, kā-
raṇe ca akāraṇe cā ti attho Idāni vitthāretvā dassetuṃ
sabbe sankhārā aniccā ti ādim āha

[478] *Atthamagāthāya ekodī nīpako* ti ekaggacitto pan-
dito *Jātarūpassa olārikam pi malaṇ dhamatī* ti suvan-
nassa thūlaṇ malaṇ aggisaṇṇyogena nīharatī, *sandhamatī* ti
sammā nīharatī, *niddhamatī* ti apunabhavantakaṇ⁵ katvā
nīharatī, jhāpetī ti keci vadantī *Majjhimakam pi* ti tato
sukhumataram pi, *sukhumakam pi* ti atisukhumataram pi

* S v 147

¹ H jātānu^o ² B °rasannidhīcakkā, (°rāsannivīcakkā ?)

³ B adda caran ti pi pātho ⁴ H, D, E, C °tthāya

⁵ S °bhavattikaṇ, B °bhavuppattikaṇ, C, E, D °bhavattikaṇ

Evam evā ti opammasampatipādanaṃ, *attano olārike pi kilese dhamatī* ti kāyaduccaritādi ke thūlakilese viriyātāpena nīharatī, *majjhimate pi kilese* ti kāmavitakkādi ke olārikasukhumānaṃ *majjhimate pi kilese*¹, [479] *sukhumate pi* ti ñātivitakkādi ke atisaṇhe pi kilese *Sammāditthiyā micchādittihī dhamatī* ti saha vipassanāya maggasampayuttāya sammāditthiyā viparītasankhātāṃ micchādittihī nīharatī *Sammāsankappādisu pi es' eva nayo*

Evaṃ āyasmatā Sāriputtena tihi gāthāhi thavitvā pañcahi gāthāhi pañcasatānaṃ sissānaṃ atthāya senāsana-gocarasīlavatādiṃ pucchito tam atthaṃ pakāsetuṃ *viṇṇugucchamānasā* ti ādinā nayena vissajjanam āraddho

Tattha pathamagāthāya tāv' attho jātīdihi *viṇṇugucchamānassa*² *ritāsanāṃ sayanaṃ sevato sambodhikāmassa* Sāriputta, bhikkhuno *yad idaṃ phāsuvihāro, yathānudhammaṃ yo ca anudhammo, taṃ te*³ *pavakkhāmi yathā pajānaṃ yathā pajānanto vadeyya, evaṃ vadāmi* ti

[480] *Yaṃ phāsuvihāraṃ* ti yaṃ sukhavihāraṃ

[481] *Asappāyārūpadassanena* ti itthirūpādi-samanāsap-pāya⁴-rūpadassanena

Taṃ bodhiṃ bujhitukāmassā ti taṃ catumaggañāna-sankhātāṃ bodhiṃ bujhitukāmassa, *anubujhitukāmassā* ti anurūpāya patipattiyā bujhitukāmassa, *patibujhitukāmassā* ti abhimukhaṃ⁵ katvā bujhitukāmassa⁶, *sambujhitukāmassā* ti pahīṇakilese apaccāgamanavasena sammā bujhituṃ icchantassa, *adhigantukāmassā* ti pāpunitukāmassa, *sacchikātukāmassā* patilābhasacchikūyāya pattukāmassa. Atha vā *bujhitukāmassā* ti sotāpattimaggañānaṃ ñātukāmassa, *anubujhitukāmassā* ti sakadāgāmimaggañānaṃ puna ñātukāmassa, *patibujhitukāmassā* ti anāgāmimaggañānaṃ pativedhavasena ñātukāmassa, *sambujhitukāmassā* ti arahattamaggañānaṃ sammā ñātukāmassa. Catubbidham pi *adhigantukāmassa Phusitukāmassā*⁶ ti ñānaphusanāya phusitukāmassa⁷ *Sacchikātukāmassā* ti paccavekkhanāya pac-

¹ H, D, E, B omī

² E, C, D, B omī vi

³ B vo

⁴ B, C, D °nassa asaṃ°

⁵ H, D, E, S, C °khe.

⁶ H, D, E, S, C nibbujhita°, B nupphajji°

⁷ B phassi°

*Athāparāṇi p' atthi abhisambhotabbānī*¹ ti aparāṇi pi mad-ditabbāṇi atthi, saṇṇavijjanti

[486] Catutthagāthāya *ātankaphassenā* ti rogaphassena, *sītaṇ atth' unhan*² ti sītaṇ ca unhaṇ ca, *so tehi phuttho bahudhā* ti so tehi ātankādihi anekehi ākārehi phuttho samāno, *anoko* ti abhisankhāravīññānādinaṇ anokāsabhūto

*Abbhantara-dhātusankhobhavasena*³ vā ti sarīrabbhantare āpodhātukkabhobhavasena vā aññataraññataradhātukkabhobhavasena vā *Unhan* ti sarīrabbhantare tejodhātusankhobhavasena³ unhaṇ bhavati

[487] *Abhisankhārasahagatavīññānassā* ti kusalākusalacetanāsampayuttacittassa, *okāsaṇ na karoti* ti avakāsaṇ patitthaṇ na karoti *Avatthitasamādhāno* to otaritvā gāhako

Evaṇ *bhikkhuno vjgucchato* ti ādihi tihi⁴ gāthāhi sutthum-atthaṇ vissajjetvā idāṇi *kyāssa vyappathayo* ti ādinā nayena putthaṇ vissajjento *theyyaṇ na kareyyā* ti ādim āha Tattha *phasse* ti phuseyya *Yad āvilattaṇ manaso vjāññā* ti yaṇ cittassa āvilattaṇ vjāneyya, taṇ sabbaṇ *kanhassa pakkho* ti *vinodayeyya*.⁵

[488] *Adinnādānaṇ pahāyā* ti ettha adinnassa ādānaṇ adinnādānaṇ, parassaharaṇaṇ, theyyaṇ, corikā ti vuttaṇ hoti Tattha adinnaṇ ti parapariggahitaṇ, yatha paro yathākāmakāritaṇ āpajjanto adandāraho anupavajjo ca hoti, tasmiṇ parapariggahite parapariggahitasaññino tad-ādāyaka-upakamasamutthāpikā theyyacetanā adinnādānaṇ Taṇ hīne parassa śantake appasāvajjaṇ, paṇite mahāsāvajjaṇ, kasmā² vatthupaṇitātāya Vatthusamatte satī gunādhikānaṇ santake vatthusmiṇ mahāsāvajjaṇ, taṇ taṇ gunādhikaṇ upādāya tato tato hinagunassa santake vatthusmiṇ appasāvajjaṇ Tassa pañca sambhārā honti parapariggahitaṇ, parapariggahitasaññitā, theyyacittaṇ, upakkamo, tena haranaṇ ti *Pahāyā* ti imaṇ adinnādānacetanāsankhātaṇ dussilyaṇ pajahitvā *Pativirato* ti pahinakālato patthāya tato dussilyato orato virato ca Dinnam eva ādiyati ti *dinnādāyā*, cittaṇa pi dinnam eva patikankhati ti *dinnapātrikankhī*

¹ H, D, E abhisametab°

² T accuṇṇaṇ

³ E, C, S, D, T °sankopa°

⁴ H, D, E, B, C omi

⁵ T, B °daye.

Theneti ti theno, na thenena athenena, athenattā yeva *sucibhūtena*, *attanā* ti attabhāvena, athenaṃ sucibhūtaṃ attabhāvaṃ katvā *īharatī* ti vuttaṃ hoti Ito paraṃ vuttanayam eva

Mettāyanavasena *metti*, mettāyanākāro¹ *mettāyanā*, mettāya samangino cittaṃ bhāvo *mettāyittattaṃ*, anuddayatī ti *anuddayā*, rakkhati ti attho, anuddayākāro *anuddayanā*, anuddayatassa² bhāvo *anuddayittattaṃ*², hitassa esanavasena *hitesitā*, anukampanavasena³ *anukampā* Sabbehi pi imehi padehi⁴ upacārappanāpattā va mettā vuttā *Vipulenā* ti ettha pharānavasena vipulatā datthabbā, bhūmivasena taṃ *mahaggataṃ*, pagunavasena appamāna⁵-sattārammanavasena ca *appamānaṃ*, vyāpādapaccatthikāpahānena *averaṃ*, doṃanassapahānato *abyāpayhaṃ*, niddukkhaṃ ti vuttaṃ hoti

Avāṇa ti appasannaṃ *Lulitaṃ* ti kalalaṃ *Eritā*⁶ ti asannitthānaṃ [489] *Ghattitaṃ* ti ārammanena⁷ ghattanāṃ āpāditāṃ⁸ *Calitaṃ* ti kampamānaṃ *Bhantaṃ* ti vibhantaṃ *Avupasantā* ti anibbutaṃ

Yo so māro ti evaṃ ādisu mahājanaṃ anatthe nīyojetvā māretī ti *māro*, kanhakammattā *kanho*, kāmāvacarissarattā *adhīpati*, maraṇaṃ pāpanato *antaḡū*, muñcituṃ appadānatthena *namuci*, māraṣṣa bahsaṃ ti *mārabahsaṃ*, vattasannis sītattthena māraṣṣa āmisaṃ it *mārāmisaṃ*, vasavattāpanatthena māraṣṣa viṣayo ti *māraṇviṣayo*, gocaratthena māraṣṣa nīvāpo ti *māraṇvāpo*, kāmācāraṃ caranattthena māraṣṣa gocaro ti *māraḡocaro*, duppamuñcanattthena māraṣṣa⁹ bandhanā ti *mārabandhanaṃ* *Dukkhuḡayo*⁹ ti dukkhabandhano

Mūlaṃ pi tesāṃ *palikhañña* *titthe* ti tesāṃ kodhātīmānānaṃ yaṃ aviyyādikaṃ mūlaṃ tam pi palikhanitvā *tittheyya* *Addhā bhavanto abhiṣambhaveyyā* ti etaṃ piyāppiyaṃ abhiḡbhavanto ekaṃsen' eva abhiḡbhaveyya, na¹⁰ tattha sīthilaṃ¹¹ *parakka-meyyā*¹¹ ti adhiḡppāyo

¹ *All MSS* mettākāro

² H *anuddā*°

³ H °kampanaṃ

⁴ H, D, E, S, C *omut*

⁵ H °mānaṃ

⁶ H phari°

⁷ H, D, E, C °ne

⁸ H āhāritaṃ, D, E, C āhāritaṃ

⁹ H dukkaddaso, C, D °khudrayo, E °khudriyo

¹⁰ C, S, D, E *omut*

¹¹ S piyam anabhīrameyya, appiyaṃ na roseyyā

[490] *Avijjā mūlan* ti ādayo avijjā kodhassa upanissaya-sahajātādivasena mūlaṇ hoti, anupāyamanasikāro *asmi-māno* ca ime dve upanissayavasen' eva, *ahurika-anotiappa-uddhaccā* ime tayo upanissaya-sahajātādivasena mūlāni honti, tathā atimānassā¹ pi

[491] *Paññaṇ purakkhatvā* ti paññaṇ pubbangamaṇ katvā, *kalyānapīṭi* ti kalyānapīṭiyā samannāgato, *caturō sahettha paridevadhāme* ti anantaragāthāya vuccamāne paridevaniye dhamme saheyya

Vicayabahuḷo ti parivīmaṇsanabahuḷo, *paricayabahuḷo* ti visesena vīmaṇsanabahuḷo, *pekkhāyanabahuḷo*² ti ikkhanabahuḷo, *samekkhāyanabahuḷo*³ ti esanabahuḷo *Vibhūta-vihārī* ti pākataṇ katvā nātavihārī

Abhikkhante patikkante ti ettha tāva abhikkantaṇ vuccati gamanaṇ, patikkantaṇ nivattanaṇ, tadubhayam pi catusu iriyāpathesu labbhati, gamane tāva purato kāyaṇ abhiharanto abhikkamati nāma, patinivattento patikkamati nāma, thāne pi thito va kāyaṇ purato onamanto abhikkamati nāma, pacchato apanāmento patikkamati nāma, nisaṇṇāya nissinnako va āsanassa purimangābhīmukho⁴ saṇharanto⁵ abhikkamati nāma, pacchimaṇ⁶ angappadesaṇ⁷ paccāsaranto⁸ patikkamati nāma, nipaṇṇāya pi es' eva nayo *Sampajāṇakārī hoti* ti sampajāṇīna sabbakiccekārī, sampajāṇīnass' eva⁹ vā kārī, so hi abhikkantādisu sampajāṇīṇaṇ karot' eva, na katthaci sampajāṇīṇavirahito hoti

Ālokitē vilokite ti ettha pana ālokitaṇ nāma purato pekkhanaṇ, vilokitaṇ nāma anudisāpekkhanaṇ, aññāni pi hetthā, upari, pacchato pekkhanavasena olokita-ullokita-palokitāni nāma honti, tāni idha na gahitāni, sārūppavasena pana imān' eva dve gahitāni Imānā vā mukhena sabbāni gahitān' evā ti

Sammūñjite pasārute ti pabbānaṇ¹⁰ sammūñjanapasārane *Saṅghāti-patta-cīvaradhārane* ti ettha saṅghāti-cīvarānaṇ ni-

¹ B mānassā

² T, S, C E okkhā°

³ T samok°

⁴ B °mabhāgābhī°, H °ngāmi abhīmukhā

⁵ C, D, E saṇsa°

⁶ B °ma

⁷ B bhāgap°

⁸ H, S, B, D pacchā saṇharanto, C, E pacchā°

⁹ B °jaññaṇ eva

¹⁰ B angānaṇ

vāsana-pārupanavasena, pattassa bhikkhāpatiggahanavase-
na paribhogo dhāraṇaṃ nāma Asitādisu *asite* ti pindapāta-
bhojane, *pīte* ti yāguādīpāne, *lhāyite* ti pitthakhajjakādi-
khādane, *sāyite* ti madhuphānitādisāyane *Uccārapassā-
vakamme* ti uccārassa ca passāvassa ca karane Gatādisu
gate ti gamane, *thīte* ti thāne, *nīsīnne* ti nisaṃjāya, *sutte* ti
sayane, *jāgarite* ti jāgarane, *bhāsīte* ti kathane, tattha
“upādārūpassa saddāyatanassa appavatte satī bhāsītā
nāma na hotī, tasmīṃ pavattante hotī” ti pariggāhako bhik-
khu bhāsīte sampajānakārī nāma hotī, vimuttāyatanaśisena
dhammaṃ desento pi battiṃsatiracchānakathā pahāya dasa-
kathāvattathunissitaṃ kathaṃ kathento pi bhāsīte sampajā-
nakārī nāma *Tunhībhave* ti akathane, tattha “upādārū-
passa saddāyatanassa pavattiyaṃ tunhībhave nāma natthi,
appavattiyaṃ hotī” ti pariggāhako bhikkhu tunhībhave
sampajānakārī nāma hotī, atthatiṃsārammanesu cīttaru-
cikaṇ¹ kammatthānaṃ gahetvā nīsinno pi dutiyajjhānaṃ
samāpanno pi tunhībhave sampajānakārī nāma Ettha ca
eko iriyāpatho dvīsu thānesu āgato so hetthā *abhikkante*
ti ettha bhikkhācāragāmaṃ gacchato āgacchato ca addhāna-
gamanavasena kathito, *gate thīte nīsīnne*² ti ettha vihare
cunnikapaduddhāravasena kathito ti vedītabbo

Buddhānussatvasenā ti ādayo hetthā tattha tattha pakā-
sitā eva

[492] *Aratī* ti ratīpatikkhepo, *aratitū* ti āraṇānakāro,
anabhīratī ti anabhīratābhāvo, *anabhīraṇā* ti anabhīra-
manākāro, *ukkanthitā*³ ti ukkanthanākāro, *paritassanā*⁴ ti
ukkanthanavasena⁵ eva paritassanā⁵

Kiṃ su asissāmi ti kiṃ bhuñjissāmi⁶ *Kuvaṃ*⁶ vā asissan
ti kuhiṃ vā asissāmi⁷ *Dukkhaṃ vata settha kv’ ajja*⁷ *sessan*⁸
ti imaṃ rattiṃ dukkhaṃ sayiṃ, ajja āgamanarattiṃ kattha
sayissaṃ⁹ *Ete vitakke* ti ete pīnapātanissite dve, senā-
sanaṇissite dve ti cattāro vitakke, *anīketasāri*⁹ ti apalibodha-
cārī, nīttanācārī

¹ C, D, E °ciyaṃ ² H, D, S *omī*

⁴ T, S paritassikā, B, C, D, E °sakā

⁶ B kutha

⁸ B seyyaṃ

³ B, T °thikā, D °thanā

⁵ S °ttasanā

⁷ H, D, E, S, C kuv°

⁹ H °cārī

Phalake vā¹ ti vankādi-phalakapitthe² vā³ *Āgāminīrat-
tin*⁴ ti āgāminīyaṇ rattiyaṇ

Ādevaneyye ti visesena devaniyye, *paridevaneyye*⁵ ti samantato devaniyye

[495] *Kāle* ti pindapātakāle pindapātasankhātaṇ *annan* vā, *cīvarakāle*⁶ cīvarasankhātaṇ *vasanan* vā, *laddhā* dhammena samenā ti adhippāyo *Mattaṇ so jaññā* ti patig-gahane ca paribhoge ca so pamānaṇ jāneyya, *vdhā* ti sāsane, nīpātamattam eva vā etaṇ, *tosanattihan* ti santosatthaṇ Etadatthaṇ mattaṇ jāneyyā ti vuttaṇ hoti *So tesu gutto* ti so bhikkhu tesu paccayesu gutto, *yatacārī* ti saññatavi-hāro rakkhitaṇiyāpatho rakkhita-kāya-vacī-manodvāro cā ti vuttaṇ hoti. *Yatacārī* ti pi pātho, eso yev' attho *Rusito* ti rosito, ghattito ti vuttaṇ hoti

[496] *Dvīhi kāranehi mattaṇ jāneyyā* ti dvīhi bhāgehi⁷ pamānaṇ jāneyya, *patiggahanato* vā ti parehi diyamānag-gahanakālato vā, *paribhogato* vā ti paribhuñjanakālato⁸ vā, *thoke pi diyamāne* ti appake pi diyamāne, *kulānuddayāyā* ti kulānaṇ anuddayatāya, *kulānurakkhāyā* ti kulānaṇ anu-rakkhanattāya, *patigānhātī* ti thokam pi gānhātī *Bahuke pi diyamāne* ti anappake pi diyamāne *Kāyaparihāriyaṇ cīvaraṇ patigānhātī* ti ettha kāyaṇ pariharati posetī ti kāya-parihāriyaṇ *Kucchiparihāriyaṇ* ti kucchiṇ pariharati pose-tī ti kucchiparihāriyaṇ Itarītarapaccayasantosenā saman-nāgatassa bhikkhuno attha parikkhārā vattanti tīni cī-varāni, patto, dantakatthacchedanavāsī, ekā sūci, kāya-bandhanaṇ, parissāvanan ti, vuttam pi o' etaṇ

Ticīvaraṇ ca patto ca vāsī sūci ca bandhanaṇ,

Parissāvanena atth' ete yuttayogassa bhikkhuno* ti

Te sabbe kāyaparihāriyā pi honti, kucchiparihāriyā pi, kathaṇ² ticīvaraṇ tāva nivāsetvā pārurupitvā vicaranakāle

* (?)

¹ H cā ² H, S, B °pitthe

³ H, D, E, B ca

⁴ D, T āgamana°, B, E āgamani°

⁵ H, D, E, B, C °niyye

⁶ H, D, E, C, S omu

⁷ B kāranehi

⁸ B omu kālā

kāyaṃ pariharatī posetī ti kāyaparihāriyaṃ hotī, cīvarakan-
nena udakaṃ parissāvetvā pīvanakāle, khādītabba-phalā-
phalagahanakāle ca kucchiṃ pariharatī posetī ti kucchi-
parihāriyaṃ hotī Patto pi tena udakaṃ uddharitvā nahāna-
kāle, kutiparibhandakarakāle ca kāyaparihārikā hotī,
āhāraṃ gahetvā bhuñjanakāle kucchi-
parihāriyo Vāsi¹ pi²
tāya³ dantakatthacchedanakāle mañcapīthānaṃ atani³-pāda-
cīvarakutīdanda-sajjanakāle ca kāyaparihārikā hotī, ucchuc-
chedana-nālikeratacchanakāle kucchi-
parihārikā Sūci cī-
varasibbanakāle kāyaparihārikā hotī, pūvaṃ vā phalaṃ vā
vijjhītvā khādanakāle kucchi-
parihārikā Kāyabandhanaṃ
bandhītvā vīcaranakāle kāyaparihārikaṃ, ucchuādīni band-
hītvā gahanakāle kucchi-
parihāriyaṃ Parissāvanaṃ tena
udakaṃ parissāvetvā nahānakāle, senāsanaparibhandakara-
nakāle kāyaparihārikaṃ, pāniya-pānakaparissāvanakāle, ten'
eva ca tila-tandula-puthukādīni gahetvā khādanakāle ca
kucchi-
parihāriyaṃ

Patīsankhā yoniso ti upāyena pathena patīsankhāya ñātvā
paccavekkhītvā ti attho Ettha ca *sītassa patighātāyā* ti
ādinā nayena vutta-paccavekkhanam eva yoniso patīsankhā
ti vedītabbaṃ Tattha *cīvaran* ti antaravāsakādīsu yaṃ kūci,
patisevatī ti paribhuñjati, nivāseti vā pārūpatī vā, *yāvad evā*
ti payojanāvadhi-pariccheda-niyamavacanaṃ Ettakam eva
hi yogino cīvarapatisēvanapayojanaṃ yad idaṃ “sītassa
patighātāyā” ti ādi, na ito bhiyo *Sītassā* ti⁴ ajjhāttadhā-
tukkhobhavasena vā bahūddhā utuparināmasena vā up-
pannassa yassa kassaci, *patighātāyā* ti patīhananātthaṃ,
yathā sarīre ābādhaṃ na uppādeti, evaṃ tassa vinodanāt-
thaṃ Sītābhāhate hi sarīre vikkhittacitto yoniso padahi-
tuṃ na sakkoti, tasmā sītassa patighātāyā cīvaraṃ sevīta-
ban ti Bhagavā anuññāsi Esa nayo sabbattha Kevalāñ
h’ ettha *unhassā* ti aggisantāpassa, tassa vanadāhādīsu
sambhavo vedītabbo *Daṇṣa-makasa-vātātapa-sirīṇṣapasa-*
phassānan ti ettha pana *daṇṣā* ti daṇṣamakkhikā, andhamak-
khikā ti pi vuccanti, *makasā* makasā eva, *vātā* ti saraja-

¹ H, B, C vāsikāya² B, C, D, E anga, H anka, Sabhi³ H, B, C omī⁴ H addā ādi

arajādibhedā¹, ātapo ti suriyātapo, *surīṇsapā* ti ye keci sarantā gacchanti dighajātikā sappādayo, tesañ datthasamphasso phutthasamphasso² cā ti duvidho samphasso, so pi cīvaraṇ pārupitvā nisinnaṇ na bādhati, tasmā tādisesu thānesu tesañ patighātathāya pati-sevati *Yāvad evā* ti puna etassa vacanaṇ nīyatapayojanāvadhi-pariccheda-dassanatthaṇ hīrikopīnapaticchādānañ hi nīyatapayojanaṇ, itarāni kadāci kadāci³ honti Tattha *hīrikopīnan* ti taṇ taṇ sambādhathānaṇ, yasmiṇ yasmiṇ ange vivariyamāne hīri kuppati vinassati, taṇ taṇ hīrikopānato hīrikopīnan ti vuccati, tassa hīrikopīnassa paticchādanatthan ti *hīrikopīnapaticchādanatthaṇ*, ‘hīrikopānapaticchādanatthan’ ti pi pātho

Pindapātan ti yaṇ kiñci āhāraṇ, yo hi koci āhāro bhikkhuno pindolyena patte patitattā pindapāto ti vuccati, pindānaṇ vā pāto ti pindapāto, tattha tattha laddhānaṇ bhikkhānaṇ sannipāto samūho ti vuttaṇ hoti Sesañ hetthā vuttanayam eva

Senāsanan ti sayanañ ca āsanañ ca, yattha yattha hi seti vihāre vā addhayogādīmhi vā taṇ senaṇ⁴, yattha yattha āsati nisidati taṇ āsanaṇ, taṇ ekato katvā senāsanan ti vuccati *Utu-parissayavinodana-patisallānārāmatthan* ti parissayatthena⁵ utu eva utu-parissayo, utu-parissayavinodanatthañ ca patisallānārāmatthañ ca yo sarīra-cittavirūpakaro asappāyo utu senāsanapatisevanena vinodetabbo hoti, tassa vinodanatthaṇ, ekibhāvasukhatthañ cā ti vuttaṇ hoti Kāmañ ca sītapatighātādīnā ca utu-parissayavinodanaṇ vuttam eva, yathā pana cīvarapatisevane hīrikopīnapaticchādānaṇ nīyatapayojanaṇ, itarāni kadāci kadāci bhavanti ti vuttaṇ, evam idhā pi nīyataṇ utu-parissayavinodanaṇ sandhāya vuttan ti veditabbaṇ Atha vā ayaṇ vuttappakāro utu utu yeve, parissayo pana duvidho pākataparissayo⁶ ca sihavvyagghādayo, paticchannaparissayo⁶ ca rāgadosādayo, te yattha apariguttīyā ca asappāyarūpadassanādīnā ca ābādhāṇ na karonti, taṇ senāsanaṇ evaṇ jānitvā paccavekkhitvā

¹ S °divātā² H put°³ S, B, C, D, E omst⁴ H senāsanaṇ⁵ E, B, C, D parisahanat°.⁶ H, S °sayā

patisevanto bhikkhu *patīsankhā yoniso senāsanāṃ* pe
utuparissayavimodanattāṃ patisevatī ti vedītabbo

Gilānapaccaya-bhesajjaparikkhāraṇa ti ettha rogassa patia-
yanatthena paccayo, paccanīkagamanatthenā ti attho, yassa
kassaci sappāyass' etaṃ adhivacanaṃ Bhisakkassa kammaṃ,
tena anuññātattā ti¹ bhesajjaṃ, gilānapaccayo va bhesajjaṃ
gilānapaccayabhesajjaṃ, yaṃ kiñci gilānassa sappāyaṃ bhi-
sakkakammaṃ, tela-madhu-phānitādi ti vuttaṃ hoti Parik-
khāro ti ettha² pana *sattahī nagaraparikkhārehi suparik-*
*khittāṃ*³ hotī* ti ādisu parivāro vuccati, *ratho setaparikkhāro*
jhānakkho cakkavīriyo† ti ādisu alankāro, *ye c' ime pabbajitena*
jīvitaparikkhārā samudānetabbā‡ ti ādisu sambhāro, idha
pana sambhāro pi parivāro pi vattati, tañ hi gilānapaccaya-
bhesajjaṃ jīvitassa parivāro pi hoti jīvitānāsakābhādhup-
pattiyā antaraṃ adativā rakghanato, sambhāro pi yathā
ciraṃ pavattati, evam assa karanabhāvato⁴, tasmā parik-
khāro ti vuccati. Evaṃ gilānapaccayabhesajjaṃ ca taṃ
parikkhāro cā ti gilānapaccayabhesajjaparikkhāro, taṃ gilā-
napaccayabhesajjaparikkhāraṃ, gilānassa yaṃ kiñci sappāyaṃ
bhisakkānuññātaṃ tela-madhu-phānitādi-jīvitaparikkhāraṃ ti
vuttaṃ hoti *Uppannāna* ti jātānaṃ bhūtānaṃ nibbattānaṃ
Veyyābādhikāna ti ettha vyābādhō ti dhātukkhubho,
taṃsamutthānā ca kuttha-ganda-pīlakādayo, vyābādhato
uppannattā⁵ veyyābādhikā Vedanā ti dukkhavedanā,
akusalavipākavedanā, tāsaṃ veyyābādhikānaṃ *vedanānaṃ*
Abyāpajjhāparamatāyā ti maddukkhāparamatāyā; yāva vā
dukkhaṃ sabbaṃ pahīnaṃ hoti, tāvā ti attho

Santuttho hotī ti paccayasantosena santuttho hoti, *itarī-*
tarena cīvarenā ti⁶ thūla-sukhuma-lūkha-panīta-thīra-jinnā-
naṃ yena⁷ kenaci⁷ Atha kho yathāladhādīnaṃ itarī-
tarena yena kenaci santuttho ti attho cīvarasmīṃ hi

* A iv, 108

† S v, 6 (with sīla for seta)

‡ M i, 104, A iv, 366

¹ H, D, B, E *omat*

² H, S *tattha*, C, D, E *omat*

³ H *khittāṃ*

⁴ H, D, B, S, C *kāraṇa*°, E *kāra hā*°

⁵ C, E *uppannā*

⁶ H *adda* na

⁷ H *uccayena pavācayena*.

tayo santosā yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathā-sārūppasantoso ti, pīṇapātādisu pi es' eva nayo *Vannavādī* ti eko santuttho hoti, santosassa vannaṇ na katheti, eko na santuttho hoti, santosassa vannaṇ katheti, eko n' eva santuttho ca hoti, na santosassa ca vannaṇ katheti, eko santuttho ca hoti, santosassa ca vannaṇ katheti, taṇ dassetuṇ *itarāritarasantutthiyyā ca vannaṇvādī* ti vuttaṇ

Anesanan ti dūteyya-pahīnagamanānuyogappabhedan nā-nappakāraṇ anesanaṇ *Appatvūpan* ti ayuttaṇ

[497] *Laddhā cā* ti dhammena samena labhitvā, *agadhito* ti vigata¹-lobhavanto, *amucchito* ti adhimattatanhāya amucchito, *anajjhāpanno* ti tanhāya anotthato aparīyonaddho, *ādinavadassāvī* ti anesanāpattiyañ ca gadhitaparibhoge ca ādinavaṇ passamāno, *nissaranapañño* ti “yāvad eva sītassa patighātāyā” ti vuttaṇ nissaranam eva² pajānanto *Itaritaracīvarasantutthiyyā* ti yena kenaci cīvarena santutthiyyā, *n' ev' attān' ukkaṇseti* ti “ahaṇ paṇsukūhiko, mayā upasampadamālake yeva paṇsukūlikangaṇ gahitaṇ, ko mayā sadiso atthi?” ti attukkaṇsanaṇ na karoti, *na paraṇ vambheti* ti “ime paṇ' aññe bhikkhū na paṇsukūlikā” ti³ vā,³ “paṇsukūhikamattam pi etesaṇ natthi” ti vā evaṇ paraṇ na vambheti *Yo hi tattha dakkho* ti yo tasmiṇ cīvarasantose, vannaṇvādītādisu⁴ vā dakkho cheko vyatto, *analaso* ti sātaccakīriyāya ālasiyavirahito, *sampajāno patissato* ti sampajānapaññāya c' eva satiyā cā yutto, *porāṇe* ti na adhunuppattike, *aggaññe* ti aggo ti jānītabbe, *ariyavaṇse thito* ti ariyānaṇ vaṇse patitthito

Ariyavaṇso ti ca yathā hi khattiyavaṇso, brāhmanavaṇso, vessavaṇso, suddavaṇso, samanavaṇso, kulavaṇso, rājavaṇso, evaṇ ayam pi atthamo ariyavaṇso, ariyatanti, ariyapaveni namā hoti, so kho pana ariyavaṇso⁵ imesaṇ vaṇsānaṇ mūla-gandhādīnaṇ kālānusārnkagandhādayo viya aggam akkhāyati Ke pana te ariyā yesaṇ eso vaṇso ti² ariyā vuccanti Buddhā ca pacceka-Buddhā ca Tathāgatasāvakā ca, etesaṇ ariyānaṇ vaṇso Ito pubbe hi⁶ sataśahassakappādhikānaṇ catunnaṇ

¹ H agadhita°

² H ca

³ H, D, E gīvā

⁴ H, D, E, C °vādī tāsu.

⁵ S, B ayaṇ vaṇso

⁶ C, E omī

[501] *Upekkhā*¹ ti catutthajjhāne uppannā² tatramajjhattupekkhā¹, *upekkhā*¹ ti sabhāvapadaṇ, *upekkhanā* ti upapattito³ ikkhanākāro, *ajjhupekkhanā* ti adhikā⁴ hutvā ikkhanā, *cittasamatā*⁵ ti cittassa samatā,⁶ cittassa⁶ ūnātiritataṇ vajjetvā samabhāvo, *cittapassaddhatā*⁷ ti cittassa appagabbhatā,⁸ athaddhabhāvo⁹ ti attho, *majjhattatā cittassā* ti na sattassa, na posassa, cittassa majjhattabhāvo ti attho *Catutthe*¹⁰ *jhāne upekkhaṇ ārabbhā* ti catutthasmiṇ jhānasmiṇ uppannaṇ tatramajjhattupekkhaṇ paticca, *ekagga-citto* ti ekārammane pavattacitto, *avikkhattacitto* ti uddhac-cavirahato¹¹ na vikkhattacitto Nava vitakkā vuttanayā eva

Kāmavitakkānaṇ kāmasaññāsayo ti kāmavitakkaṇ¹² vitak-kentassa uppanna-kāmasaññā tesaṇ vitakkānaṇ āsayo vasa-nokāso ti kāmasaññāsayo Vyāpādavittakkādīsu pi es' eva nayo

[503] *Cudito vacīhi satimā 'bhīnande* ti upajjhāyādīhi vācāhi codito samāno satimā hutvā taṇ codanaṇ abhinan-deyya *Vācaṇ pamuñce kusalan* ti ñānasamutthitaṇ vācaṇ pamuñceyya, *nātvēlan* ti ativēlaṇ pana vācaṇ kālavelaṇ sīlavelaṇ ca atikkantaṇ nappamuñceyya, *janavādadhammāyā* ti janaparivādakathāya, *na cetayeyyā* ti cetanaṇ na uppā-deyya

Idaṇ te appattan ti idaṇ tava na pattan, *asāruppan* ti tava payogaṇ asāruppaṇ, *asīlatthan*¹³ ti tava payogaṇ na sīle patit-thitan ti asīlatthaṇ, sīle thitassa payogaṇ na hoti ti vuttaṇ hoti, keci *asīluttan* ti pathanti, na¹⁴ matthavacanan¹⁵ ti atthaṇ vannayaṇti

Nidhīnan ti tattha tattha nīdahitvā thapitānaṇ hirañña-suvannādīpūrānaṇ nīdhikumbhīnaṇ, *pavattāran* ti kicchaṇi-

¹ H, D, E °khāyā

² H, D, E °nāya

³ H uppat°

⁴ H, D, E, S, C adhikaṇ

⁵ H, E °samatho

⁶ H, D, E, S, C omī

⁷ D, E °pasatātā, C °pasamatā, B °ppakatā

⁸ C, E apatthata°

⁹ C, D, B °pasatātā

¹⁰ H, D, E catutthaj

¹¹ H °hito

¹² H °kanaṇ, S °kena

¹³ C, D, E asīlapatitthaṇ, T asīluttan

¹⁴ S omī.

¹⁵ S amattha°, H paṭṭhita°.

vike duggatamanusse anukampaṇ katvā ‘ ehi, sukhena te jīvanūpāyaṇ dassessāmi ’ ti nidhitthānaṇ netvā hatthaṇ pasāretvā “ imaṇ gahe tvā sukhaṇ jīvā ” ti ācikkhitāraṇ viya, *vajjadassina* ti dve vajjadassino “ iminā naṇ asāruppena vā khalitena vā sanghamajjhe nigganhi ssāmi ” ti randhagavesako ca, aññātañ ñāpanatthāya, ñātaṇ¹ anugganhanatthāya, silādinā tassa vuddhikāmatāya taṇ taṇ vajjaṇ olokanena ullumpanasabhāvasanthito ca, ayaṇ idha adhippeto Yathā hi duggatamanusso “ imaṇ ganhāhi ” ti tajjetvā pothetvā pi nidhiṇ dassente kopāṇ na karoti, pamuditto va hoti, evam eva ca evarūpe pugale asāruppaṇ vā khalitaṇ vā disvā ācikkhante kopo na kātabbo, tutthen’ eva bhavitabbaṇ, “ Bhante, mahantaṇ vo kammaṇ kataṇ mayhaṇ ācariyupajjhāyatthāne thatvā ova dantehi, puna pi maṇ vadeyyāthā ” ti pavāretabbam² eva *Niggayhavādi* ti ekacco hi saddhivihārikādinaṇ asāruppaṇ va khalitaṇ vā disvā “ ayam me mukhodakadānādīhi sakkaccaṇ upatthahati, sace naṇ vakkhāmi, na maṇ upatthahissati, evaṇ me parihaṇi bhavissati ” ti vattuṇ avisahanto niggayahavādi nāma na hoti, so imasmiṇ sāsane kacavaraṇ ākīratī Yo pana tathārūpaṇ vajjaṇ disvā vajjānurūpaṇ tajjetvā panāmento, dandakammaṇ karonto, viharā niharanto sikkhāpeti, ayaṇ niggayahavādi nāma, seyyathā pi Sammāsambuddho Vuttañ h’ etaṇ *niggayha niggayh’ āhaṇ Ānanda, vakkhāmi, paggayhā paggayh’ āhaṇ vakkhāmi*,³ *yo sāro so thassatī** ti *Medhāvī* ti dhammojapaññāya samannāgataṇ *Tādisa* ti evarūpaṇ *panditaṇ, bhaje*⁴ payirupāseyya *Tādisaṇ* ācariyaṇ *bhaja mānassa* antevasikassa *seyyo* va hoti, na *pāpiyo*, vuddhi yeva hoti, no parihaṇī ti

Ovadeyyā ti uppanne⁵ vatthusmiṇ vadanto ovadati nāma, anuppanne “ ayaso pi⁶ te siyā ” ti ādivasena anāgataṇ dasento anusāsati nāma, sammukhā vadanto pi ovadati nāma,

* M iii, 118

¹ H ñāta

² H, D, E, C vāre°

³ H, D, E, B, C omī

⁴ H bhajeyya

⁵ H, D, E, C °na

⁶ E, C omī

parammukhā dūtaṇ vā sāsanaṇ vā pesento anusāsati nāma, sakiṇ vadanto pi ovadati nāma, punappunaṇ vadanto anusāsati nāma, ovadanto eva vā anusāsati namā ti evaṇ *ovadeyya, anusāseyya Asabbhā*¹ ti akusaladhammā *nvāreyya*, kusaladhamme patitthāpeyyā ti attho *Sataṇ hi so piyo hoti* ti so evarūpo puggalo Buddhādinaṇ sappurisaṇaṇ piyo hoti, ye pana aditthadhammā vitinnaparalokā āmisacakkhukā jivikatthāya pabbajitā, tesāṇ *asataṇ* so ovādako anusāsako “na tvaṇ amhākaṇ upajjhāyo, na ācariyo, kasmā amhe ovadasī” ti evaṇ mukhasattihi vijjhantānaṇ *appiyo hoti* ti

Ekakamman ti apalokanakammādikaṇ ekakammaṇ *Ekuddeso* ti nidānuddesādiko ekuddeso *Samasikkhatā* ti samānasikkhatā *Āhatacittatan* ti kodhena pahatacittabhāvaṇ. *Khīḷācittatan* ti thaddhabhāvaṇ [504] *Pañca pr² cetokhīle* ti Buddha-dhamma-sangha-sikkhā-sabrahmacārisu pañcasu pi cittassa thaddhabhāve

Ñānasamutthitaṇ vācan ti ñānasampayuttacittena³ uppāditavākyāṇ, *muñceyyā* ti vissaṇjeyya, *atthūpasanhitā* atthasahitaṇ⁴, *dhammūpasanhitā* ti dhammena yuttaṇ, *kālātik-kantaṇ vācaṇ na bhāseyyā* ti kālātitaṇ vācaṇ na katheyya, tassa kālassa atikkantattā, *velātik-kantaṇ* ti mariyādātitaṇ vacanaṇ na bhaneyya, vacanamariyādāya⁵ atikkantattā, ubhayavasena kālavelā⁶

Yo⁷ ve⁸ kāle āsampatte ti attano vacanakāle asampatte, *atvelan* ti velātikkantaṇ katvā atirekappamānaṇ bhāsati, *nīhato seti* ti nīghātito⁹ sayati, *kokilāy’ eva atraṇo* ti kākīyaṇ patijaggito kokilāya abbhantare jāto kokilapotako viya

[505] *Āthāparan* ti *attha* idāni¹⁰ ito param pi *Pañca rajāni* ti rūparāgādini pañca rajāni¹¹ *Yesā satimā vinayāya sikkhe* ti yesā upatthitasati hutvā ca vinayanatthaṇ tisso sikkhā sikkheyya Evaṇ sikkhanto hi *rūpesu* *pe phassesu sahetha*¹² *rāgaṇ*, na aññāni¹³

¹ H akusalamhā

² T omits

³ D, E, S, C °cittte

⁴ B adds kāṇasasahitaṇ

⁵ B, C, D, E, S °yādassa

⁶ H °velāyo

⁷ H omits

⁸ H ca

⁹ H, D, E, C °tiko

¹⁰ H, D, E, C omits

¹¹ H, D, E rañjanāni

¹² H sahate

¹³ H aññe ti

Rūparajo ti rūpārammanañ paticca uppanno rāgādirajo Saddarajādīsu pi es' eva nayo

Tato so tesañ vinayāya sikkhanto anukkamena [506] *Etesu dhammesū* ti gāthā, tattha *etesū* ti rūpādīsu, [507] *kālena so sammā dhammaṃ parivīmaṃsamāno* ti so ti so bhikkhu yv' āyaṇ "uddhate citte samathassa kālo" ti ādinā nayena kālo vutto, tena kālena sabbaṃ sankhatadhammaṃ aniccādinayena parivīmaṃsamāno, *ekodibhūto vīhane tamaṃ* so ti so ekaggacitto sabbaṃ mohādītamaṃ vīhaneyya, natthi ettha saṅsayo

[508] *Uddhate citte* ti viriyindriyavasena citte avupasante, balavavīriyañ hi mandasamādhīṃ viriyassa uddhaccapakkhattā uddhaccaṃ abhūbhavati, evaṃ uddhate citte, *samathassa kālo* ti samādhissa bhāvanāya kālo **Samāhate citte* ti upacārappanāhi citte samāhite, balavasamādhīṃ¹ hi mandavīriyaṃ samādhissa kosajjapakkhattā kosajjaṃ abhūbhavati, samādhī viriyena saññojito kosajje patitun na labhati, viriyaṃ samādhinā saṃyojitaṃ uddhacce patitun na labhati, tasmā tadubhayaṃ samaṃ katabbaṃ, ubhayasamatāya hi appanā hoti *Vipassanāya kālo* ti evaṃ samāhite aniccādivasena vivīdhāya passanāya kālo, samādhikammikassa balavati pi saddhā vattati, evaṃ saddahanto okappento appanaṃ pāpunāti, samādhī-paṇṇāsu pana samādhikammikassa ekaggatā balavati vattati, evaṃ hi so appanaṃ pāpunāti, vipassanākammikassa paṇṇā balavati vattati, evaṃ hi so lakkhanapativedhaṃ pāpunāti, ubhinnam pana² samattā³ appanā hoti eva

Kāle pagganhātī⁴ cittaṃ ti yasmiṃ samaye atisīthilavīriyatādīhi līnaṃ cittaṃ hoti, tasmīṃ samaye dhammavicaya-vīriya⁵-pītisambojjhangasamutthāpanena cittaṃ pagganhātī *Nīgganhātī* ti yasmiṃ samaye accāraddhavīriyatādīhi udhataṃ cittaṃ hoti, tasmīṃ samaye passaddhi-samādhī-*upekkhāsambojjhangasamutthāpanena* cittaṃ nīgganhātī *Sampahaṃsati kālenā* ti yasmiṃ samaye cittaṃ paṇṇāpayogamandatāya vā upasamasukhānadhigamena⁶ vā nīrassādaṃ

¹ *Al MSS* °madhi ² H, D, E, C *omī* ³ H, S, B °tte pi

⁴ H °hātī ⁵ B, C *omī* ⁶ H, B °khānaṃ vīgamaṇa

hoti, tasmīṃ samaye atthasaṃvegavattthupaccavekkhanena saṃvejeti, attha saṃvegavattthūṃ nāma jāti-jarā-vyādhimaranāṇi cattārī, apāyadukkhāṃ pañcamaṃ,¹ atite vattamūlakaṃ dukkhāṃ, anāgate vattamūlakaṃ dukkhāṃ, paccuppanne āhārapariyettimūlakaṃ dukkhaṃ tī, ratanattaya-guṇānussaranena c' assa pasādaṃ janeti, ayaṃ vuccati *sampahaṃsatī kālenā* tī *Kāle*² *cittaṃ samādahe* tī yasmiṃ samaye saddhā-paññānaṃ samādhī-vīriyānaṃ ca samabhāvo, tasmīṃ kāle cittaṃ samādaheyya, appanaṃ pāpeyya

Ajjhupekkhatī kālenā tī yasmiṃ samaye sammāpatipattin āgama alinaṃ anuddhataṃ anirassādaṃ ārammane samappavattaṃ samādhivīthiṃ patipannaṃ cittaṃ hoti, tadā 'ssa paggaha-niggaha-sampahaṃsanesu na vyāpāraṃ āpajjati, sārathī viya samāppavattesu assesu, ayaṃ vuccati *kālena* *ajjupekkhatī* tī *So yogī kālakovdo* tī eso vuttappakāro kammattānāyoge nyutto paggaha-niggaha-sampahaṃsana-samādahana-ajjupekkhanakālesu cheko vyatto

Kimhi kalamhī tī ādinā paggahādikālaṃ pucchati, idāṇi paggahādikālaṃ vissajjento *line cittaṃhī* tī ādim āha atisithilavīriyatādīhi citte līnabhāvaṃ gate dhammavicaya-vīriyapītisambojjhangasamutthāpanena *paggāho, uddhata-smiṃ vinnaggaho*³ tī accāraddhavīriyatādīhi uddhate citte passaddhī-samādhī-upekkhāsambojjhangasamutthāpanena niggaho *Nirassādagataṃ*⁴ *cittaṃ sampahaṃseyya tāvade* tī paññāpayogamandatāya vā upasamasukhānadhigamena⁵ vā assādivirahitataṃ⁶ gataṃ⁷ atthasaṃvegavattthupaccavekkhanena vā ratanattaya-guṇānussaranena vā tasmīṃ khane cittaṃ sampahaṃseyya *Sampahattāṃ yadā cittaṃ* tī yasmiṃ kāle vuttanāyena' eva sampahaṃsitaṃ cittaṃ hoti, *alinaṃ bhavati anuddhataṃ* tī vīriya-samādhīhi saṃyojitattā līnuddhaccavirahitāṇi ca hoti *Samathanimuttassā*⁸ tī samatho ca nimittaṃ ca samathanimittaṃ, tassa, *so kālo* tī yo so līnuddhaccavirahakālo vutto, so kālo *Ajjhattaṃ ramaye mano* tī jhānasampayuttaṃ cittaṃ kasinādi-gocaraṃjjhatte toseyya⁹ abhramāpeyya

¹ H, D, E omī² H, D, S, E omī³ H hi nig°⁴ H, D, E, C, B 'sādikataṃ⁵ H, B °khānaṃ viga°⁶ H °hitaṃ⁷ H, D, E, C kataṃ⁸ T omīts nimitta⁹ H tosayeyya

*Etena-m-ev' upāyena*¹ ti etena vuttopāyena eva, *ma-kāro* padasandhivasena vutto, *ajjhupekkheyya tāvade* ti yadā upa-cārappanāhi taṇ cittaṇ samāhitaṇ, tadā 'samāhitaṇ cittaṇ' ti jānitvā paggaha-niggaha-sampahaṇsanesu vyāpāraṇ akatvā tasmiṇ khane ajjhupekkhanam eva kareyya

Idāni *kimhi kalamhi paggāho* ti putthagāthaṇ nigamento *Evaṇ kālaviḍḍu dhiro* ti ādīm āha *kālena kālaṇ cittaṇ nimittam upalakkhaye* ti kālānukālaṇ samādhisampayuttacittassa ārammaṇaṇ sallakkhe, upaparikkheyyā ti attho *Sesaṇ sabbattha pākatam eva*

Evaṇ arahattanikūtena desanaṇ nitthapesi ti.

Sāriputtasuttaniddesavannanā nitthitā

Solasamaṇ

SADDHAMMAPAJJOTIKĀYA KHUDDAKANIKĀYATTHAKATHĀYA

MAHĀNIDDESE

ATTHAKAVAGGAVANNANĀ NITTHITĀ

²MAHĀNIDDESAVANNANĀ SAMATTĀ

¹ T 'yeva pāyena

² C, D omitt

APPENDIX

Some references in Vol I traced after publication

<i>Page</i>	6	¶ S	iv, 132
„	25	‡ M	i, 122
„	92	† Apa	35
„	• 94	§ Cf S	iii, 189, A iii, 311, iv, 386
„	138	‡ M	ii, 265
„	161	* M	i, 150

A missing passage, in Vol I, *p* 180, *l* 12 After “paññā-balassa avijjāya akampiṇalakkhaṇaṇ,” the following lines should be inserted

“Satisambojjhangassa upatthānalakkhaṇaṇ, dhammavī-cayasambojjhangassa pavīcayalakkhaṇaṇ, viriyasambojjhan-gassa paggahalakkhaṇaṇ, pītisambojjhangassa pharaṇa-lakkhaṇaṇ, passaddhisambojjhangassa upasamalakkhaṇaṇ, samādhisambojjhangassa avikkhepalakkhaṇaṇ, upekkhā-sambojjhangassa patisankhānalakkhaṇaṇ,”

This passage is missing in all the MSS that I could collate, but was found in a similar description in *Sumaṅgalavilāsīnī*, the commentary on *Dīghanikāya*

INDEX OF IMPORTANT AND OBSCURE WORDS

A

Akatthamāna 199
 Akappiya 350
 Akallatā 432
 Akittayī 376
 Akūyasuddhi 234
 Akukkucca 321
 Akevalī 360 3
 Akkharikā 411
 Akkhātā 294
 Akkhāna 391
 Akkheyya 253
 Aggañña 464
 Aggaḥitattaṇ 113
 Agocara 450 1 2
 Aghato 169
 Aghamūlato 170
 Ankuro 120
 Angamangāpakaddhana 323
 Angavijjā 402
 Angārakāsūpamā 32, 33
 Acittikārakata 337
 Accatari, *v* 435
 Accantanitthā 108
 Accantapāṇisuddhi 90
 Accantasanti 203
 Accantasuddhi 234
 Accasarā, *v* 207, 410
 Accādhāya 407
 Accutappatta 214
 Accchedasankī 163
 Ajapatha 280
 Ajāmiga 421
 Ajeguccha 334
 Ajjhattasanti 304 5
 Ajjhattaṇ 134
 Ajjhupekkhati 470
 Ajjhena 198, 211
 Ajjhesāmi 318
 Ajjhogālha 96, 97
 Ajjhopanna 109, 110
 Ajjhosāna 38
 Ajjhosita 219, 428

Aññavihita 353
 Aññasita 284
 Aññamokkha 105 6
 Aññā citta 114, 439
 Atta 197
 Atthakavaggiya 309
 Atthapada 410
 Atthānāghāta 321
 Atthikankalūpamā 31
 Atthitakāri 188, 406
 Addhayoga 197
 Anumatta 121 3
 Anusahagata 36, 102
 Atammayata 90, 306
 Atānato 169
 Aticca 247
 Atimāna 63, 64, 208
 Ativākya 348
 Atisaranti 363
 Atisāraditthi 362
 Attagarahi 165
 Attadanda 315, 423
 Attaniya 334
 Attapaccakkha 341
 Attaparimubbhāṇa 342
 Attamanatā 21
 Attasamathāya 342
 Attānuditthi 435
 Attānuvādabhaya 395
 Attharasa 267
 Atthasagghita 450
 Aditthajotana 372
 Adinnādāna, *description of* 115,
 456
 Adukkhamasukha 143
 Addāritthaka 377
 Addhagata 249
 Addhadandaka 424
 Addhuvato 169
 Advejjhavaana 18
 Advelhakavaana 18
 Adhammarāga 41
 Adhikaranakāraka 262
 Adhikuttanattthēna 32

- Adhicinna 288
 Adhuttāhāna 188
 Adhuttāhānābhivivesānusaṃyā 310
 Adhūmāna 208
 Adhūmuccanta 191
 Adhūmutti 298
 Adhivacanasamphassa 168, 333
 Adhūsilasikkhā 119, 121
 Adhosi 212, 213
 Anangana 357 8
 Anajjhāpanna 464
 Anaññāneyyātā 441
 Anaddhanika 154
 Ananulomika 451
 Ananussuta 441
 Ananvāhata 445
 Anabhāva 81, 170
 Anabhāsambhūnanta 250
 Anavajja 297, 344 6
 Anavaññatti 418
 Anavatthita 153, 390
 Anassava 114
 Anassāvi 339
 Anānugiddha 165
 Anānuputtha 194
 Anāvīkamma 207
 Aniketasāri 308, 459
 Aniccasaññānūloma 307
 Anitthaganta 242
 Anitthuri 436
 Animitta 168, 334
 Anirākatajjhāna 405
 Anissita 349
 Anikadassana 392
 Anītha 422
 Anugijjhātī 55
 Anuttānikamma 207, 410
 Anutthunātī 286, 367
 Anudhamma 454
 Anunaya 38, 245
 Anunīta 192
 Anuneti 292
 Anupakhajja 337
 Anupacāra 446
 Anupaya 347
 Anupādāya 197
 Anupādiyaṇa 241
 Anupādisesa 257
 Anupubbavīhārasamāpatti, nava
 268
 Anuppadātā 326
 Anuppiyabhānitā 420
 Anubyaññanaggāhi 390
 Anuyoga 188
 Anurodha 38, 245
 Anuloma patipadā 65
 Anusata 427
 Anusayā 41, 237, 298
 Anūpanita 313
 Anūpaya 205 6, 212
 Anesana 464
 Anokasāri 310
 Anojavanti 285
 Anoma 193, 363
 Anolinavuttika 188, 406
 Anosita 427
 Antaggāhikā 162, 243
 Antopūti 338
 Antosamorodha 433
 Anvānayananti 365
 Anvāyika 70
 Anvāssavanti 68
 Apaccanīkapatipadā 65
 Apaccorohanatā 52
 Appannaka 450
 Aparigamanatā 90
 Apānaka 431
 Apāyamukha 354
 Apāhata 285 6
 Apilāpanatā 52
 Apihālu 334
 Apurekkharāno 308
 Appagabbha 334
 Appaccaya 235, 286, 349
 Appativāni 188, 406
 Appanīhita 168, 334
 Appatitthīnacitta 347
 Appamaññā 267
 Apparajakkha 298, 383
 Appicchātā 328
 Appicchā, cattāro, 328 9, 342
 Appesakka 421
 Abbata 306
 Abbūlhesika 85, 87
 Abbokinnarā 79
 Abyāpajjha 457, 463
 Abbhāhata 427
 Abbhukkīraṇa 322
 Abbhutadhamma (division) 270
 Abhabbuppattika 171
 Abhiḥjappanātā 109
 Abhiḥjappamāna 17
 Abhiḥjā 42, 118
 Abhiññā, catasso 268
 Abhiññeyya 85, 229
 Abhinivajjeyya 38
 Abhinivittā 193
 Abhinivisatī 235
 Abhinivēsa, 163
 Abhinīta 275

Abhipphāhārinī 233
 Abhibhāyatana 268
 Abhibhū 422
 Abhisañcetayita 435
 Abhisambhavya 444, 457
 Abhisambhotabba 456
 Amaccā 258, 443
 Amaravittakka 418
 Ayāthāvaka 163
 Ayogakkhemakāma 452
 Ayojha 217
 Arahanta, *description of*, 184
 Aritta 311
 Ariya 86, 87
 Ariyavaṇṣa 464
 Arūpadhātu 44
 Alasandā 279
 Alaṇṣātaka 345
 Alenato 169
 Avajjhāyati 274
 Avatthitasamādāna 281, 456
 Avatthitu 388
 Avatthāpana vacana 18
 Avatthitavāda 364
 Avadaññutā 114
 Avadāniya 109
 Avasīdati 432
 Avassuta 262, 338
 Avaṇ gacchati 111
 Avikkatthi 321
 Avijjāpaccayā 222
 Aviddasu 187
 Avisaṇvādaka 326, 447
 Avisāri 438
 Avisāhatamānasatā 388
 Avisāhāra 389
 Avici 80
 Avitikkamo silaṇ 123
 Avivādāta 201 2
 Asaṅgāhanā 428
 Asatā 350
 Asabbha 468
 Asamapekkanā 428
 Asaranato 169
 Asāhitaṇ te 288, 311
 Asaṇṇittā 172
 Asaṇṣaggakathā 332
 Asāta 355
 Asilokabhaya 396
 Asisūnūpamā 32
 Asissāmi 459
 Asilattha 466
 Asuci sankassara samācāra 338
 Asuropa 322
 Asmimānā 209

Assavatika 218
 Assāda 342
 Aṇṣā 61

Ā

Ākassati 434
 Ākassaṇ 433
 Ākāraparivittakka 388
 Āgucārī 423
 Āguṇ 312
 Āghāta 321
 Āghātita 427
 Āghātitaṃmana 190
 Ācāra, *description of*, 338
 Ācāragocara 121, 123
 Ājavaṇ 434
 Ājivikabhaya 396
 Ātānātiyaparitta 383
 Āthapanā 336
 Ānanya 282
 Ātankaphassa 456
 Āthabbana 413, 422
 Ādānagantha 234
 Ādāya 145 6
 Ādittadesanā 455
 Ādisanti 414
 Ādinava 170, 304, 342
 Ādeva 254
 Ādevaneyya 460
 Ānandatthera 191 2
 Āneñjappatta 357 8
 Āpāthakajjhāyī 336
 Āmāya dāsā 55
 Āmisakūṇikkha 275
 Āmisacakkhuka 419
 Āmodanā 21
 Āyatana, *various meanings of*,
 290
 Āyutta 262
 Āyūhani 39
 Āragge 152
 Ārambha 408, 436
 Ālapanā 419
 Ālasāyanā 409
 Ālassānuyoga 354
 Āvattabhaya 396
 Āvaraniya 406
 Āvāsamacchariya 111, 112 3
 Āvuta 95
 Āvuta 273
 Āvethiya 285, 289
 Āsatta 94, 95
 Āsappanā 429
 Āsita 204
 Āhata 427, 468

Āhatamana 190
Āharahatthaka 345

I

Ingha 351
Iccā 38, °māna 105, °pakata 336
Itarītara 462 3-4
Itikrāya 388
Itivuttaka 270
Itiha 199, 200, 388
Itoja 69
Ittara 154
Idamatthitā 342
Iddhipādā, cattāro 67
Indagū 26
Iriyāna 434
Isigilparitta 383
Issattha 354

I

Ītuto 169

U

Ukkantthitā 459
Ukkaṇṣeti 464
Ukkācanā 420
Ukkutakappadhāna 431
Ukkhattapaligha 85, 87
Ukkhupanti 284
Uggaḥḥanta 288
Ugghariṇ 304
Ugghāti ngghāti 245, 287
Uccayagāha 205
Uccāvaca 220, 443
Ucchanna 95
Ucchādāna 412
Uñchācariyā 335
Unhisapatta 413
Utuparissaya 462
Uttamaditthippatta 85
Uttamapattippatta 217
Uttānikarana 5, 319
Uttāsi 323
Upasankheyya 319
Udakūmikajāta 80
Udāna (*division*) 270
Uddanda 197, 336
Uddāna 11
Uddhacca 62, 325
Uddhaṇṣara 367
Unnahanā 419
Unnala 416
Upakattha 281

Upakkamatī 314
Upakkhittaka 302
Upaghāta 263
Upaccagā 286
Upadhiviveka 103
Upanāha 63, 64
Upapanna 53
Upayaṇ 366
Uparujjhatī 155
Uparundhe 374
Upavadita 363, 465
Upavadiyamāna 191
Upavāda 417
Upavādakā, ariyānaṇ 379
Upasagga 169, 263, 426
Upasankheyya 321
Upasamaratī 440
Upasampajja 130
Upāyupādāna 310
Upādānapaccayā 228
Upekkhaka 137 9, 346
Upekkhā, dasaviḍhā 137
Upekkhā satī-pārisuddhī 143-4
Uppalini 384
Ubbega 395, 426
Ubbhatthaka 431
Uyyodhika 392
Urattāluṇ 250
Ullapanā 419
Usmūpanibaddha 153
Ussaḥḥitvā 420
Ussada 201, 375
Ussuneti 89
Ussesu 350, 437
Ussolhi 188, 409

Ū

Ūhacca 435

E

Ekapassayika 431
Ekavokāra-bhava 44
Ekaṇṣavacana 18
Ekāgārikaṇ 271
Ekāyana 52, 53, 442
Ekārakkha 88
Ekodibhāva 135
Ekodibhūta 469
Ejati 350
Ejā 38
Ejānuga 220
Ejānūsata 220
Ejāya pannā 220
Eneyyaka 278

Erakavattikā 278
 Eritasanti 204
 Elambuja 312
 Esanti 110
 Ehibhadantika 430
 Elakamantaraj 430

O

Oka 308
 Okappenta 191
 Okasāri 309
 Ogāha 96, 97
 Odakantika 261 2
 Odagya 21
 Odhukata 160
 Odhiggāha 205
 Ophuta 273
 Omāna 208
 Omesu 437
 Oliyanā 433
 Ovaraka 337
 Ovuta 95
 Olārika 36

K

Kakusandha 465
 Kakkaritā 420
 Kataṇ samādāya 90
 Katukañcenkatā 113
 Kantakavārja 312
 Kantakāpassayika 431
 Kaṇṇikālakkhana 415
 Kataparappavāda 301
 Katthati 201
 Katthanā 201
 Katthi 324
 Kathankathī 235, 354-5
 Kathāvatthūni, dasa 327
 Kathojja 284-5-7
 Kadariya 113, 425
 Kapimiddha 415
 Kappayeyya 241
 Kappaṇ n'eti 350, 370
 Kappiya 371
 Kammakāranā, vividhā 277, 424
 Kammabhava 159
 Kammāyatana 198, 211
 Karavikabhāni 439
 Kalahavivāda 315, 351 2
 Kalimāla paripūra 304
 Kalopi 430
 Kasambujāta 338
 Kasinasamāpatti, dasa 268
 Kassapa 465

Kahāpanakaṇ 279
 Kākamāsaka 345
 Kāma 11, vatthu° 11, kilesa° 11
 Kāmakāmi 252
 Kāmadhātu 43, 44
 Kāmaḥogiseyyā 407
 Kāmayāna 26
 Kāmesu micchācāra, *description of*, 116
 Kāya 45, 46, 47, 48, °gantha 234 5, 349, °sankhāra 117, °sattha 275, °saṇsagga 332
 Kālaṇ kankhatu 349
 Kūcana 435
 Kittivannabhata 273
 Kūpatibhāga 318
 Kūpatthina 221
 Kūsanthita 318
 Kūbbisakāri 426
 Kūlāsa 61
 Kūssati 279
 Kūvanta 443
 Kukkucca 62, 324
 Kukkuravata 218
 Kuppapaticcasanti 201
 Kuppasanti 204
 Kumbhatthānakathā 394
 Kumbhathūna 391
 Kulāṅgāra 28
 Kulajjhāpaka 28
 Kulamacchariya 111 2
 Kuvanta 444
 Kuvera 154
 Kusālavādānā 284, 358, 36
 Kuhakakuhaka 336
 Kuhanavattthūni, tiri 334 5
 Kūhā 253, 416
 Kūhāyanā 336
 Ketukamyatā 212
 Kevali 89, 216
 Konāgamana 465
 Kondañña 465
 Kodho, dasaṇi ākārehi 321
 Korajjakorajiko 336
 Kolapāna 396
 Kolaputtiya 198, 211, 324

KH

Khanti 145 6
 Khandha 23, °kusala 240, °dhira 157, °paritta 383
 Khara 217, °yāna 217, °danda 312
 Khalikā 411
 Khaḥta 286

Khalupacchābhattika 195
 Khalitasira 249
 Khārāpataccchika 279
 Khārīka 343
 Khiddāpadosikā 154
 Khilajāta 468, °tā 191
 Khīrodakibhūta 257
 Khunṣita 465

G

Gangā 22, 290, °vici 395
 Ganakaputta Tīssatthera 382
 Ganasāmaggi 256
 Gandato 169
 Gatakotika 85
 Gatadisa 85
 Gataddha 85
 Gatipariyanta 91
 Gatiyā ghattenti 314
 Gathita 235
 Gadhita 109
 Gandhabbavatika 218
 Gabbhakaraṇiya 416
 Garusaṇvāsa 385
 Galita 286
 Gahana 275
 Gāthā (*division*) 270
 Gāmakathā 389, 393
 Gānabandhana 354
 Gāhaṇ jāho 219
 Gijjhātī 55
 Gilānapaccaya 463
 Gumba (*name of a country*) 279
 Geyya (*division*) 269
 Gedha 38, 434
 Gedhikatā 413
 Gokapila 216 °
 Gocara, *description of* 110, 338, 450-1
 Gotamī 145
 Godāvari 22, 290
 Godhālakkhana 415
 Go vajjho 250

GH

Ghatikā 411
 Ghattita 286, °santi 204
 Ghanakāla 248

C

Cakkhu, pañcaviḍaṇ 376, °loha
 389, °bhūta 295, °sāmpadā 106

Candālaṇ 392
 Candikka 322
 Cattāvi 245
 Catudosāpagata 327
 Caturapassena 88
 Catuvesārājappatta, *narrated* 292
 Catuvokārābhava 45
 Capalatā 413
 Carana 124
 Carita 298
 Calakaku 292
 Calato 169
 Calitasanti 204
 Cavanatā 252
 Cātukamyatā 401
 Cātummahārājika 154
 Cāmaṇa vālavijani 413
 Cingulaka 411
 Cittaviveka 103
 Cittasankhāra 177
 Cittāvilakaranamatta 322
 Cimnacarana 85
 Cīrakavāsika 278
 Cullavedalla 385
 Cūlanika 382
 Cūlavivūha 315
 Cetanā silaṇ 123
 Cetokhilā, pañca 191, 468
 Celosamatha 405
 Corakathā 393

CH

Chattapatha 280
 Chandagū 371
 Chandaajāta 26
 Chambhitatta 395, 429
 Chalangasamannāgata 88
 Chiddavicchiddakarana 323

J

Janghapesaniya 402
 Jagū 26
 Jaggeyya 406
 Jaññā 409
 Jannupatha 280
 Jatukka 56
 Jananta 446
 Janapadavitakka 418
 Janavāda-dhamma 466
 Jappā 40, 105
 Jappanā 434
 Jappe 306
 Jarādukkha 72

Javanapaññā 231
 Jāgariyānuyoga 65
 Jātaka (*division*) 270
 Jāti, *various meanings of* 70
 Jātipaccayā 229
 Jālinī 39
 Jivitaparikkhāra 463
 Jivutundriya 147
 Jotimālhkā 278

JH

Jhāyati 274

Ñ

Ñānacarita 384
 Ñānapatha 355
 Ñānabhūta 295
 Ñāti 443
 Ñāyāparaddha 366
 Ñeyyapariyantika 297

TH

Thānavāda 284
 Thānāthāna 453
 Thitatta 215

D

Daṇṣādhīpāta 455

T

Takkapariyāhata 361
 Takkahetu 388
 Takkāsaya 465
 Taggaruka 110
 Tacasāra 69
 Taccarita 110
 Taccha 205
 Tajjā manoviññānadhātu 23, 291
 Tatukā 256
 Tanhankara 465
 Tanhā 42, °gaddula 42, °jāla 42,
 °dhipanna 159, °nusata 159,
 °paccayā 228, °vicaritaṇ, attha
 sataṇ 161
 Tatravattaka 345
 Tathamana 191
 Tathāgata, *description of the word*
 178 fl, °bala 268, °seyyā 407
 Tathāgato param maranā 243 4
 Tathiva 361, 368
 Tadangasanti 203
 Tadadhimutta 110, 263

Tadekattha 101 2 3
 Tandiyana 409
 Tandī 409
 Tanninna 110, 262
 Tapojugucchā 367
 Tappatibhāga 104
 Tappabbhāra 110, 262
 Tappona 110, 262
 Tammaya 312 3
 Tassanthuta 104
 Tādī 216, 245
 Tālavatthukata 170
 Tāsī 323
 Tikkhapaññā 232
 Titthabhadantika 430
 Tinukkūpama 31, 33
 Tinnāvi 245
 Titikkhati 348
 Titthāyatana 163
 Tīmingala 300
 Tiracchānakathā, battiṇsa 393
 Tiracchānavijjā 402
 Tīlakāhatagatta 249
 Tīvidhakalyāna 132
 Tīśahassī mahāśahassī 382
 Tuechato 170
 Tumo 363
 Tuvataka 315
 Tejana 445
 Tedhātuka 219, 306

TH

Thandilaseyyā 431
 Thaddha 253, 281, 416
 Thambha 63, 64, 281, 405
 Thambhayitvā 287
 Thāmagata 95, 242
 Thānavato 453
 Thīna 433
 Thīnamiddha 62
 Thiyitatta 433
 Thunanti 361
 Thullakumārī 451
 Thusodaka 431
 Theta 325, 447

D

Dakkhāmī 158
 Danda 423, °parāyana 249
 °pasuta 351
 Dattī 431
 Dadhivāhana 25
 Dantabhūmi 348

- Daratha 64
 Davakamma 412
 Dasapada 410
 Davāya 343 5
 Dasabaladhāri 293
 Dasalakkhana samannāgata 332
 Dahanti 284, 361
 Daheyya 364
 Ditthato na maññati 259
 Ditthadhammika 296, 423
 Ditthasaṇṣandanā 372
 Ditthasuddhi 216, 240
 Ditthi 145 6, °kantāra 162, °anu
 saya 101, °gata 162, °gahana
 162, 263, °vipphandita 162,
 °visūkāyika 162, °vyasana 78
 °niṇṇhānakkhanti 388, °nivesa
 204, °paribbasāna 360 1, 365,
 °medhaga 239
 Dibbacakkhu 158 ^
 Disāvatika 218
 Dighacārīkā 390
 Dipankara 465
 Dukkha, *description of* 71
 Dutthulla 261 2
 Dunnijjhāpaya 370
 Dunnimmaḍaya 104-5
 Dunnīta 286
 Duppatara 104 5
 Duppariccaja 104-5
 Duppasāḍaya 370
 Duppaḥāya 104
 Duppekkhiya 370
 Dubbinaya 370
 Dubbinivethaya 104-5
 Dubbītivatta 104 5
 Dubbutthāpaya 106
 Dummejjha 428
 Durāsada 425
 Durutta 286
 Duruddhara 106
 Duropita 286
 Dussamutthāpaya 106
 Dussamuddhara 106
 Dvayaṇḍvayasamāpatṭi 262
 Dvākāra 298, 383
 Dvedhāpatha 429
 Dvelhaka 429
- DH
- Dhajaggaparitta 383
 Dhatarattha 154
 Dhamatī 453 4
 Dhammacchāriya 111
- Dhammabhūta 295, °maya 385,
 °rasa 267, °vinaya 146-7,
 °sudhammatā 385, °senāpatī
 450
 Dhātudhīra 157
 Dhāranatā 52
 Dhikkatapāpa 156
 Dhuta 258
 Dhutanga 196
 Dhurasampaggāha 409
 Dhota 258
 Dhona 205 6, 212, 258
 Dhovana 392
- N
- Nakkhattavijjā 402
 Nagaravaddhaki 124
 Natthikhīla 190
 Nadanta (*a compound*) 446
 Nantaka 335
 Nanda mānavaka 12
 Nandimitta 394
 Nandirāga 38
 Nandūpasevana 96
 Namuci 233
 Nājjheti 435
 Nātaka 411
 Nānattakathā 394
 Nānattasaññā 99, 100
 Nābhijijjhati 346
 Nābhijappeyya 395
 Nābhijaṇṇasatī 346
 Nāmarūpapaccayā 228
 Nikatī 207, 410
 Nikanti 41
 Nikāmanā 41
 Nikāmetī 109, 320
 Nikiraṇā 207, 410
 Niketasārī 310
 Nikkama 408
 Nikkhamitāsā 426
 Niggayhavādī 467
 Niccharatī 438
 Nicchāta 171
 Nijjṇṇsanatā 397
 Nijjhāpetā 293
 Nijjhāyati 158, 274
 Nitthā 353, °parāyana 352
 Nitthuriya 436
 Nidda 94
 Nittāretī 439
 Nittinna 282
 Niddesa 3
 Niddhuni 213

Niddhota 258
 Nidhānavatī 327, 449
 Ninnādi 438
 Ninnētā, atthassa 295
 Nindhātapāpaka 177
 Nippesikatā 397
 Nibbijja 348
 Nibbidāya 304
 Nibbisaṇ 349
 Nibbēthiya 285 9
 Nibbedhikapañña 232
 Nibbedhikā 144
 Nimittaggāhī 390, 392
 Nimmānaratī 155
 Niyāmāvakkantī 367
 Niyogavacana 18
 Niraggala 85, 87
 Nirankatvā 405
 Niratta 212, 350, 375
 Nirayapālā, *discussion about* 424
 Nirassajantī 220
 Nirassatī 204 5
 Nirāsattī 333
 Niruttī 3, 340 1
 Nirupadhī 104
 Nirodhatanhā 41
 Nillopaṇ haratī 270
 Nivāttha 192, 284
 Nivissavādī 369, 370
 Nivuta 95
 Nivuta 273
 Nisankatī 436
 Nisajjādosā, *cha* 309
 Nissattha 172
 Nissayanā 349
 Nissayeyya 240
 Nissarana 342, °pañña 464
 Nītattha 7, 287, 297
 Nekkhammaratī 440
 Nemittikatā 397
 Neyya, attha 7, 287, 297, 387
 Nesajjikanga 196
 Nelanga 326, 449
 Nelā 326, 449

P

Pakappita 367
 Pakāsana 4
 Pakuppasanti 204
 Pakubbamāna 192
 Pakkhandikā 414
 Pakkhaḥata 217
 Pakkhepabandhana 354
 Pagālha 92, 96

Paggāha 470 1
 Pangacīra 411
 Paccakkhātī 335
 Paccatta 368
 Paccayika 325, 447
 Paccaya 352
 Paccāghātita 191, 427
 Paccāhata 190, 427
 Pacceti 241 2 5, 306
 Pajappanatā 109
 Pajappe 367
 Pajā 299
 Pajāna 361
 Pajjaraka 414
 Pañcangavippahīna 87
 Pañcavokārabhava 45
 Pañcasikha 373
 Paññatti-paramatthiya 151
 Pañña, *various* 230 *ff*
 Paññāvimutta 313
 Paññindriya 156
 Patikantakata 288
 Patikujjenta 255
 Patikkosaṇ 360
 Patighasañña 99, 100
 Patighasamphassa 168, 333
 Patighāta 321
 Paticcasaṃuppāda, *description of*
 222 *ff*
 Paticchitāse 242
 Patipadā 65, anuloma° 65, apac
 canika° 65, anavattha° 65,
 attattha° 65, dhammānudham
 ma° 65
 Patipurisa 288
 Patibandhu 40.
 Patibhaji 266
 Patibhāna 198, 211.
 Patibhānavā 339, 340
 Patibhāyati 340 1
 Patimalla 421
 Patilomavutti 114
 Pativajjā, *v* 421, 465
 Pativāpetvā 433
 Patividdhākuppa 85
 Pativirodha 321 2
 Pativisesa 285
 Patīsankhā yoniso 461
 Patīsambhūḍā 340
 Patīsanyujeyya 308
 Patīsallānasāruppa 267
 Patīsallānārāma 405
 Patīsūra 288
 Patīsenikattā 288
 Patīsenikara 234, 288

- Patissati 52
 Patihankhāmi 344
 Patthapeti 263
 Paṇḍahatī 109, 321
 Paṇḍhāya 336
 Paṇḍhisampanna 440
 Pandaka 451
 Pandara 22
 Pataratī 54
 Patareyya 81
 Patāreti 439
 Patitthiyatī 286
 Patiyatatta 465
 Patilīna 334, °cara 255
 Pativattenta 255
 Patissata 464
 Pattālhaka 411
 Pattunnacīvara 330
 Patthaddha 281
 Patthiya 371
 Padatthāna 388
 Padatthutī 20
 Panunna 55, °paccekasacca 88
 Panta 267, 446
 Pannaddhaja 86, 87
 Pannabhāra 86, 87, 371
 Pannasira 37
 Papañcasankhā 357-8, 374
 Paḥhanguto 169
 Pabhava 154, 351
 Pabhavikā 153
 Pabhāvita 154
 Pamāya 364
 Payirupāsati 452
 Payojukā 153
 Parato 169, °ghosa 191
 Paradhammika 455
 Paraneyya 368 9
 Parapaccaya 369
 Parapatibaddhagū 369
 Parapattiya 369
 Parappavāda 239
 Paramapurisa 89
 Paramappattipatta 89
 Paramavodānappatta 104
 Paramussadagata 323
 Paravicchandana 366
 Paravicchindana 205
 Parāmattha 95, 193
 Parāyana 427
 Parikkissati 277 9
 Parikelanā 413
 Parikkhatatā 420
 Parikkhattiya 420
 Parikkhipanti 284
 Parikkhepabandhana 354
 Pariggaha 55, 251
 Pariggahita 16, 161
 Paricchādanā 207, 410
 Parijjhāyanā 254
 Parinā 83, nāta°, tīrana°,
 pahāna° 83
 Parinīceyya 85, 229
 Paritassanā 459
 Parittāsī 323
 Paridhaṇṣati 28, 29
 Paripatanti 28, 29
 Paripanthē tittthati 271
 Paripāṭiyamāna 164
 Pariplava 445
 Pariphandamāna 157
 Paribbasāna 239
 Pariyantakata 161
 Pariyantacārī 455
 Pariyantavati 327, 450
 Pariyādinnaṇṇa 159, 262
 Pariyāputa 269
 Pariyāyabhattabhojana 431
 Pariyutthāna 41, 262, 429
 Pariyonāha 433
 Parisaṭṭha 420
 Parisappanā 429
 Parissaya 60, 65, 444
 Pariharana 207, 410
 Parihārapatha 410
 Parihāriya 460
 Pareta 274
 Pajjhāyati 274
 Palāpa 254
 Palālapīṭhaka 279
 Palālapuñja 98
 Palāsa 63, 64
 Palikkhañña, abs 457
 Paligijjhati 55
 Paligedha 38
 Palighapariyattika 279
 Palipa 275, 434, °palipanna 106
 Palibajjhati 55
 Palibuddha 95, 109
 Palibodhā (various) 251, 434
 Palokato 169
 Palokadhamma 152
 Pavattā 295, 467
 Pavasaṇ 366
 Pavādiya 361
 Pavimuttvā 205
 Pavitakka 289
 Pavivitta 281
 Pavivekakathā 331
 Pavivekaratī 440

Pasākhakāla 248
 Pasādacakkhu 157
 Passavati 339
 Pahassamāna 362
 Pahārāda 373
 Pahāsa 21
 Pahūta 351
 Pahoti 353
 Pāgabbhūya 337
 Pātibhoga 335
 Pātimokkhasaṅgavaṇa 405
 Pānāgāra 451
 Pānātipāta, *description of* 115
 Pānissara 391
 Pāpanikā 335
 Pāmokkhaṇ 125, 194
 Pāragū 83, abhūññā°, pariññā°,
 pahāna°, bhāvanā° 83
 Pāribhattatā 401
 Pāṇisajja 285
 Pāramippatta 84
 Pāvacaṇa 145 7
 Pāvadaṇi 198 9
 Pāvā, v 194, 362
 Pītakasampadāya 388
 Pinda patipindaka 403
 Pindapātukanga 195
 Piyaṇṇapāṇi 352
 Pisunā vācā 117, 326
 Pīhanā 41
 Pīhayamāna 17
 Pīthamaddikātā 401
 Pīti sukha 128 9, 130 6
 Pucchaññikātā 41
 Puthujjana, *description of* 272
 Puthujjā 365, 370
 Puthupaññā 230
 Puthuso 363
 Punabbhava 159, 160
 Pubbāpare 281
 Pubbāsava 370
 Purā bhedā 319, 320
 Purisadhorayha 293
 Purisāsabha 293
 Purekkhata 320
 Purekkharāna 311, 369
 Pūgamajjhagata 27
 Pūtimutta 335
 Pūranakathānaya 446
 Pekkha 391
 Pekkhatā 250
 Pekkhaṇa 258
 Pekkhetā 294
 Peta 253, °seyyā 407
 Pettika 453

Pesikāla 248
 Ponkhānuponkhaṇ 79
 Pori 327, 449

PH

Phandanti 164
 Pharusā vācā 117 8, 326
 Phaladāna 400
 Phassayissāmi 198
 Phassāyatana 230, 341
 Phassesi 440
 Phārusakapāna 396
 Phussatila 219
 Phussatela 219
 Phussabeluvalatthi 216
 Photayitvā 370

B

Bandhu 55
 Balisamaṇsika 279
 Balagga 392
 Bala, pañca 56, 57
 Balikata vāda 364
 Balīyanti 55
 Bindu (*sound*) 438
 Bilaggāha 205
 Bilangathāhika 278
 Bījanīhāra 416
 Buddha, *description of* 441,
 °cakkhu 158, 383, °dhammā,
 cha 268, °muni 359, °subodhi
 385, °anussati 35
 Bojjhangaparitta 383
 Bojjhangā, satta 67
 Byantikavā 81
 Byappathayo 446
 Byāruddha 426
 Bīahmakāyika 155
 Brahmajālavannanā 316
 Brahmassara 439
 Brūhetā 405

BH

Bhagandalā 61
 Bhagavantu, *formation, etc, of*
 264 fl
 Bhangabyā 154
 Bhandanakāraka 262
 Bhaddekarattapariyāya 320, 455
 Bhabbābhabba 298
 Bhava 353-5 8, °tajjita 358,
 °tanhā 41, °netti 39, °paccayā
 228, °pariyanta 91, °rāga 103,
 °sātabaddha 105

Bhavanan 427
 Bhavābhava 157 9, 241, 359
 Bhavāya 349
 Bhavāpanita 366
 Bhassakāra 262
 Bhākutika bhākutiko 336
 Bhākutiya 336
 Bhāratayuddha 393, 449
 Bhāvita 349, °kāya 267
 Bhikkhu, *description of* 200
 Bisi, pañcaviḍhā 256
 Bhuṇissa 282
 Bhuttavamitaka 345
 Bhūtamana 191
 Bhūtiya 416
 Bhūripaṇṇa 230
 Bherava 395
 Bhesmā 425

M*

Makkha 63, 64
 Magayamāna 274
 Maggakkhāyī 108
 Manku 274
 Macca 11
 Maccutara 435
 Maccupareta 250
 Maccumukha 156
 Macchera 63, 64
 Majja 353
 Majjhantikatthera 328
 Mañju (*sound*) 438
 Maññanā, *various* 253
 Mañña 260
 Mandanāya 344 5
 Mattikākundala 489
 Mada 63, 64, 344-5
 Madhupāna 396
 Madhumeha 61
 Manesikā 411
 Manopadosikā 154
 Manomuni 177
 Manovileka 324, 429
 Mantabhāni 321
 Mantāya 374
 Mamattā, dve 160
 Mamāyita 160 1
 Marīyādakata 160
 Mahaggata 457
 Mahā-Kaccāna 308, 320
 Mahārajakkha 298, 383
 Mahāludda 426
 Mahāvīyūha 315
 Mahāvedalla 385
 Mahāsamaya 315, 372

Mahindavīci 395
 Maṇsacakkhu 158
 Maṇsapesūpamā 31, 33
 Māgandiya 304 7 9
 Māna 207 8 fl
 Mānasa, *various meanings of* 289, 290
 Māmaka 251
 Māyā 63, 64, 206 7
 Māra 457, °dhitaro 303, °nivāpa 457, °pāsa 42, °balisa 42, °visaya 42, °senā 234
 Mārisa 261
 Migapakkha 416, °pāthaka 416
 Micchatta 163
 Micchādittḥi, dasavatthukā 162, 243
 Micchāpatha 163
 Micchāmāna 209
 Mithu 361, 284
 Middha 433
 Mukhakulāna vīkulāna 322
 Mukhacāhikā 411
 Mukhadendimaka 411
 Mukhabheriya 411, °bherulaka 411, °valimaka 411, °sambhā-vita 336, °ālambara 411
 Mukhālepa, *how to make* 412
 Muggasūpyatā 401
 Mucchā 38
 Muta 45, 239, 240, °matta 347, °rūpa 313, °suddhika 219
 Muttācāra 430
 Muttāvi 245
 Mudindriya 298
 Mussati 270
 Mussate 263
 Muni 177, 187, agāra°, anagāra°, sekkha°, pacceka° 177
 Musāvāda, *description of* 116, 446
 Mūladeva 393
 Mekhalā, *formation of the word* 266
 Meghamāla 393
 Mendapatha 280
 Mettaparitta 383
 Metti 457
 Metteyya 261
 Medhaga 364, 423
 Medhankara 465
 Meraya, *description of* 353
 Mekkha 125, 291
 Mekkhaṇḍikā 411
 Mocapāna 396
 Mona 175, °patta 176

Moneyyāni, tīni 176-7
 Morapanitta 383
 Mosavajja 275
 Mohanasmiṃ 92
 Mohaniya 347

Y

Yakkha 358, °saṃyutta 372
 Yata 465, °cārī 460
 Yatatta 465
 Yatvādhikaraṇaṃ 390
 Yathāvajja 411
 Yathāsanthatika 196
 Yasa 106
 Yācitakūpama 32, 33
 Yāthāva 205, 361, °mana 191
 Yāpanāya 344
 Yugaggāha 291
 Yugandhara 375
 Yogakkhemakāma 257
 Yogi 470

R

Rakhasā 61
 Rajojalladhara 431
 Ratanaparitta 383
 Rattikhitta 386
 Rathaka 411
 Randham eṣi 285
 Rasa, *description of* 343
 Rasagga 343
 Rāgarāgi 236
 Rājakhādāya 288
 Rāhumukha 278
 Ratta 281, 443, °to 170, °pesuna 432, °āsana 454
 Rissamāna 279
 Ruppapā 29
 Rusita 460
 Rūpa, *description of* 12 fl, °tanhā 41, °dhātu 43, 44, 309, nimitta 310, nīketa viśāra vimibaddha 310, °patitthaṃ 96, °raja 469, °rāga 103, °saññā 99, °sammudita 347, °ārāma 347
 Rūpāvacarā 16
 Rūpūpāya 95
 Rogato 169
 Rogā, *various* 60, 61
 Rohanavāci 395
 Rohitamaccha 216

L

Lakkhanapāthakā 415
 Lakkhanavādā 284

Laggita 95, 106 9, 110
 Langi 429
 Lacchatu 453
 Lapakalapako 336
 Lapanā 397, 419
 Lapā 253, 416
 Lapeyya 417
 Lambila 343
 Lahuso 149, 150
 Lābhakamyā 342
 Lābhamacchariya 111, 112
 Lālappa 255
 Lālappataṇ 250
 Lāsa 411
 Littavācatā 420
 Līna 433
 Lulita 457
 Lenagata 84
 Lokakkhāyikā 394
 Lokadhamma 253, °garuka 419
 Lokadhātu 382
 Lokāyata 394
 Lomahaṇsa 69
 Loluppa 40

V

Vagguvada 438
 Vankaka 411
 Vacisankhāra 177
 Vacisattha 275
 Vajjuṃ 350
 Vañcanā 410
 Vattapariyanta 91
 Vannapokkharatā 198, 211, 324
 Vannamacchariya 111, 113
 Vannahāriya 285
 Vatasuddhika 217
 Vatthuvijjā 401
 Vadāna 364 8
 Vadhakato 170
 Vana 39, °pattha 98, 267
 Vanatha 39
 Vambhayita 368
 Vambhita 465
 Vambheti 464
 Vammika 93
 Vayokhandha 374
 Vavassaggattha 271
 Vasaladhamma 261
 Vasippatta 84
 Vasibhāva 441
 Vassita 416
 Vahacchinna 274
 Vaṇsa 392, °patha 280
 Vācāyata 321

- Vāreyya 416
 Vālavedhūrūpa 301
 Vikatthāṭi 201
 Vikatthi 324
 Vikasitā 441
 Vikālavāsikhācariyā 354
 Vikopenti 370
 Vikkhepagata 242
 Viggayha 308, 360
 Vighāta 261, °pakkhika 440
 Vicayabahula 458
 Vicāra 127 8, 131
 Vicikicchā 63
 Vijaṇavāta 267
 Vijjucchantā 443
 Vijjucchamāna 454
 Vjūtāvi 348
 Vijjāthāna 198, 211
 Viññānadhātu 310
 Viññānapaccayā 227
 Vitakka 127 8, 131, °carita 384
 Vitacchikā 61
 Vitandasallāpa 394
 Vidhametī 28
 Vidhā 307, 348
 Vidhūpeti 89
 Viniggaha 470
 Vinighāti 285
 Vinicchaya 305, 353, 362 4
 Vinidhāya khantiṃ 277
 Vinipāta 381
 Vinibaddha 95, 106, 242
 Virūlhaka 154
 Vipaccha 421
 Viparāvatta 289, 311
 Viparīnāmasankī 163
 Vipariyesagāha 163
 Vipallāsagāha 163
 Vippatisāra 324
 Vippalāpa 255
 Vippalugga 234
 Vippalujjanato 28, 29
 Vipphandamāna 158
 Vibandha 235
 Vibhajana 4
 Vibhava 353 8, 349, °tanhā 41
 Vibhūta 164, 356, °vihāi 458, °saññi 356
 Vibhūsanāya 344 5
 Vibhoti 356-7
 Vibbhantaka 272
 Vimariyādikata 172
 Vīmānadassī 362
 Vīmāneti 362
 Vimutti 333, ariyā° 84, °ñāna dassana 333, 373, °ñānadassa nakkhandha 90, °rasa 267
 Vimokkhaṇṭika 269, 443
 Vimokkhā, attha 267
 Viyattesu 241
 Viyārambhā 436
 Viraddha 364 5
 Virandha 286
 Virāgaratta 236 8
 Virādhayitvā 366
 Viriyasamādāna, *fourfold* 196
 Viriyārambha 408, °kathā 332
 Viruta 413
 Virūpakkhā 154
 Vilūna 249
 Vivarana 4
 Vivicca 125 6
 Vivitta 97 9, 100, 311
 Viveka 97, °ja 128, °dassi 333
 Visankhāragata 104
 Visaṃjaṇ 370
 Visaññasaññi 356
 Visatā 39
 Visattā 94, 95
 Visattikā 42, 53, 349
 Visama 109, 115, 308, 421
 Visamalobha 41
 Visamūlā 43
 Visaṃyutta 86, 87
 Visarvādikā 43
 Visākha 222
 Visineti 89
 Visuddhimagge 405
 Visettha 193
 Visenikatvā 289
 Visenibhūtā 232 4
 Visūkadassana 393
 Visūcikā 414
 Vissattha (*sound*) 438
 Vihiṃsūparatī 344 5
 Vimaṃsā 221, °nucarita 361
 Vivadātā 361
 Vutthavāsa 85, 213
 Vupakattakāya 104
 Vusitavā 89
 Vūpakattha 104
 Vekataka 431
 Vetāla 391
 Vedagū 221 2, 312, 363
 Vedanāpaccayā 228
 Vedalla (*division*) 270
 Vedehi 220 1
 Vedhamāna 158
 Venateyya 300

Vemajjha 319
 Vemāna 434
 Veyyākaraṇa (*division*) 270
 Veyyābādhika 463
 Veviccha 42, 113, 432
 Vesamma 151
 Vesāraṇṇa, catu 268
 Vesiyagocara 451
 Vessantara 120
 Velāma 120
 Vokkamma 337
 Vocchādanā 207, 410
 Vodāna 287, °dassī 234
 Vodānatthapucchā 373
 Vobhūṇḍanta 301
 Vosānagata 84
 Vosāpeti 428
 Vyantīkaroti 170
 Vyappatha 114, 263
 Vyasana (*various*) 78, 254
 Vyāpajjanā 322
 Vyāpajjati 286
 Vyāpatti 322
 Vyāpāda 118
 Vyāruddha 428

S

Sakāyana 364 8
 Sakkaccakāri 188, 406
 Sakkāya 167, °ditthi 162, 20fold
 242, °samudaya 167
 Sakkhīdhamma 376, 422
 Sakkhiputtha 275
 Sankunnāparikha 85, 87
 Sakyaputtiya 192
 Sakhilavācatā 420
 Sankāsana 4
 Sankuttisu 430
 Sankupatha 280
 Sankhaṇ 370
 Sankhamundika 278
 Sankhāta 442
 Sankhāra, *various meanings of*
 222 3, °paccayā 225, °dukkha
 77
 Sanga 38, 220
 Saccasandha 325, 447
 Sacchikā paññatti 269, 443
 Sajjaṇ 370
 Saññasāññi 356
 Saññasatta 220
 Saññāṇ paññā 172
 Saññā, *various* 173, nekkhamma°
 174, °bhava 44

Saññābhāvanā, dasa 268
 Satha 420
 Sanha 339, 340
 Satī 52, °patthāna 45, 47, 48, 49,
 °sampajañña 188
 Sato 45, 48, 80, 140
 Satta 26, 94, 95
 Sattisūlūpamā 32
 Sattu 396
 Sadatthagaruṇa 405
 Sadvelhaka 355
 Santāṇaṇ, viriyassa 197
 Santikāya 410
 Santutthikathā 329
 Santusitatta 90
 Santhava 40
 Sanditthi 361, °rāga 363
 Sandeha 92
 Sandhātā 326, 448
 Sandhu samala sankatīre 274
 Sandhuṇ chindati 270
 Sandhūpeti 89
 Sandhota 258
 Sannidhi, *various* 403
 Sapadānacārikanga 195
 Sapaṇibhanda 413
 Sappātihāriya 355
 Sabbacāga paṇicāga santhita 323
 Sabbāññuno, pañca 386
 Sabbāññutañña, *description of*
 386
 Sabbadhisama 436
 Sabbasankhārasamatha 82
 Sabbūpadhipatimissagga 82°
 Samagga 256, °nandi 326, 448,
 °ārāma 326, 448
 Samajjābhicarana 354
 Samanamundikāputta 217
 Samatittika 444
 Samatta 192 3
 Samathanimitta 470
 Samantacakkhu 158, 387
 Samannāneti 108, 320
 Samavayasatthesana 88
 Samaṇ 308, 421
 Samādahe 470
 Samādhikkhandha 90
 Samādhya 136
 Samāya 365
 Samitatta 80
 Samitaṇ 79
 Samukkācana 420
 Samuccayagāha 205
 Samunnahanā 419
 Samullapanā 419

- Samullāpasasagga 332
 Samekkhāyana 458
 Samecca 222 9
 Sameta 356
 Samohita 274
 Sampaggāha 211
 Sampajāna 140, °musā 275 6
 Sampayātave 289
 Samparāya 247, 352, °yika 202, 296, 423
 Sampavedhamāna 159
 Sampasādāna 134
 Sampahaṇṣatī 469, 470
 Sampha 447
 Samphandamāna 158
 Samphappalāpa 117 8, 327
 Samphassa, *various* 167
 Sambodhiratī 440
 Sambhañjana-paḷhañjana 323
 Sambhatta 336
 Sambhogasasagga 332
 Sammappadhānā, cattāro 66
 Sammānana 192
 Sammāparibbājaniya 315 6
 Sammāsambuddha, *description of* 185-6
 Sammutisanti 203 4
 Sayaṇ patibhāna 361
 Sayambhū 441
 Sarana 352, °nkara 465, °gata 84
 Sarasankappa 67
 Sarasaparittatā 148, 152
 Salākāhattha 411
 Salāyatanaṇṇapaccayā 228
 Sallakattīya 416 °
 Sallato 169
 Sallapanā 419
 Sallāni, satta 187
 Sallekha 342
 Savacaniya 423
 Savanasasagga 332
 Savighāta 304
 Savilekha 355
 Sasambhāracakkhu 157
 Sassata 193, 251
 Sassatisamaṇ 251
 Sassamanabrāhmaṇi 299
 Sahabhū 153
 Sahitaṇ me 80, 288, 311
 Saṇvaro silaṇ 123-5
 Saṇvijita 423
 Saṇvedhita 367
 Saṇsattha 24
 Sācariyaka 67
 Sātheyya 63, 64, 420
 Sāta 355, °asāta 353
 Sātaccakārī 188, 406
 Sātiyesu 339
 Sāntevāsika 67
 Sāpadesaṇ 327, 450
 Sāratta 262
 Sāriputta 300
 Sārāgo, cittassa 38
 Sālākiya 416
 Sālukapāna 396
 Sālohita 258, 443
 Sāhasa 433
 Singī 416
 Sīnānadāna 400
 Sippāyatana 198, 211
 Sībhanī 38
 Sīrasapa 37, 462
 Sīlokapatisaṇyutta 418
 Sītāharana 449
 Sīdantārā 375
 Sīmakata 160
 Sīmātiga 236
 Sīlakkhandha 90
 Sīlabbataparāmāsa 101
 Sīlavatāni 194
 Sīlavyasana 78
 Sīhaseyyā 407
 Suññatā 168, 334
 Sutasuddhika 217
 Sutta, *description of* 269
 Sundarī 192
 Supannasanyutta 372
 Supina, *description on* 414
 Supinakūpamā 32, 33
 Subhavadā 284
 Surā, *description of* 353
 Susukābhaya 396
 Sussūsanti 114, 439
 Sūrakathā 394
 Setaketu 445
 Senābyūha 392
 Selanta 446
 Soceyyā, tayo 122
 Soppa 433
 Sobhanagaraka 392
 Soreyya-setthiputta 12
 Svākāra 298, 383
 Svātivatta 204

H

Hatthapajjotikā 278
 Hatthāvalekhano 430
 Hatthivatika 217

Hadava 22	Ḥadava 26
Hanusañcopana 322	Ḥanusañcopana 402
Hammīya 197	Hināva āvattitvā 271
Hassaṇ 406	Hivamāni 433
Hassatī 287	Hileva 155
Hāldakāni 308	Huraṇ 242
Hāsapaññā 231	Hetuvāda 284

Way of climbing mountains, 280 fl

Printed in Great Britain
by
Billing and Sons Ltd , Guildford and Esher